

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI**

**TURİZM DESTİNASYONLARININ EVRİMİ VE PATİKA BAĞIMLILIĞI
DİNAMİKLERİNİN EVRİMSEL EKONOMİK COĞRAFYA
PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ: KAPADOKYA ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hasan CANBULAT

ANKARA-2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI**

**TURİZM DESTİNASYONLARININ EVRİMİ VE PATİKA
BAĞIMLILIĞI DİNAMİKLERİNİN EVRİMSEL EKONOMİK COĞRAFYA
PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ: KAPADOKYA ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hasan CANBULAT

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nuri YAVAN**

ANKARA-2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI
BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYA BİLİM DALI**

**TURİZM DESTİNASYONLARININ EVRİMİ VE PATİKA BAĞIMLILIĞI
DİNAMİKLERİNİN EVRİMSEL EKONOMİK COĞRAFYA
PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ: KAPADOKYA ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Nuri YAVAN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

1- Prof. Dr. Nuri YAVAN

2- Doç. Dr. İrfan KAYGALAK

3- Doç. Dr. C. Erdem BEKAROĞLU

Tez Savunması Tarihi

16/01/2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Nuri YAVAN danışmanlığında hazırladığım “**Turizm Destinasyonlarının Evrimi ve Patika Bağımlılığı Dinamiklerinin Evrimsel Ekonomik Coğrafya Perspektifinden İncelenmesi: Kapadokya Örneği (Ankara 2025)**” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

11/12/2025

Hasan CANBULAT

güneşı son defa 5 şubat akşanı batan tüm çocuklara...

ÖNSÖZ

Son 10 yıllık süreçte, ekonomik coğrafya içerisinde önemli bir alt alan haline gelen Evrimsel Ekonomik Coğrafya yaklaşımının turizm çalışmalarındaki eleştirilere yanıt olarak işe koşulmasına dönük çağrılar getiren bazı turizm coğrafyacıları olmuştur. Bu çağrılara yanıt veren çalışma, Türkiye bağlamında hem bir evrimsel ekonomik coğrafya çalışması hem de çağdaş bir turizm coğrafyası çalışması ortaya koyma iddiasındadır. Böylece bir yandan ekonomik coğrafya ve turizm çalışmaları arasında (olması gereken) güçlü ilişkiler inşa etme ve evrimsel turizm çalışmaları literatürüne katkı sağlama hedeflenirken diğer yandan Türkiye’de turizm çalışmalarında önemli bir dönüşümü teşvik edebilecek örnek bir çalışmanın ortaya konması amaçlanmaktadır.

Değerli ve anlamlı bir araştırma sürecinde, araştırmacı zamanla yaptığı çalışmayla hemhal olur. Bu satırları yazarken hissettiğim en yoğun hissiyat tam olarak budur: yaptığım araştırmayla bir yeknesak olma hissiyatı. Bu satırları yazarken hissettiğim bu güçlü hissiyata rağmen bu çalışmayı son derece belirsiz ve sürprizlerle dolu bir sürecin sonucunda hazırladım. Çalışmam boyunca üç farklı şehirdeki deneyimim hem belirsizliğin hem de sürprizlerin temel kaynağıyken, pergelimin ucunun ekonomik coğrafyaya derinden gömülmesi beni belirli bir yörüngede tutan temel faktörlerdendi ancak yegane faktör değildi. Zira gönlüme ekonomik coğrafya aşkını koyan ve yörüngemi devamlı yeniden kalibre eden bir rehberle sahiptim. Benim için bir danışmandan çok öte olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Nuri Yavan olmasaydı, önsözünü yazdığım bu çalışma bu haliyle ortaya çık(a)mazdı. Kıymetli hocam, lisans döneminden itibaren yüksek lisans tez dönemine kadar beni sürekli teşvik etti ve cesaretlendirdi. Bundandır ki araştırmanın fikirsel aşamasından bu satırların döküldüğü son aşamaya kadar olan uzun sürecin her aşamasında kıymetli hocam iz sahibidir. Hocama ne kadar teşekkür etsem az ve yetersiz. Buraya yazacağım sayısız sözcük bile hocama olan teşekkür için kifayetsiz kalacaktır. Bu nedenle hocama edeceğim en büyük ve sanıyorum en anlamlı teşekkür, benim çağdaş bir ekonomik coğrafyacı olarak yetişmemdir ve şu an tamamlanan bu tez bu uzun sürecin ilk büyük adımını oluşturmaktadır.

Çalışmamın hazırlanması sırasında birçok insanın doğrudan ve dolaylı desteğini gördüm. Öncelikle dolaylı olarak destek olan ve isimlerini burada sayamayacağım farklı şehir ve farklı üniversitelerde katkı sağlayan tüm kişilere teşekkür ederim. Diğer yandan, süreç içerisinde tez toplantılara katılan, kıymetli fikirlerini veren, ufuk açıcı katkılar sunan ve en önemlisi kalpleri ekonomik coğrafyada atan, üniversitemden kıymetli hocam Arş. Gör. Dr.

Ceyda Kurtar Anlı ve Kiel Üniversitesi'nden kıymetli arkadaşım Şükrü Yılmaz'a teşekkürlerimi sunarım. Değerli Ceyda hocam ayrıca ve bilhassa mental açıdan, bunaldığım yerlerde destek olmakla kalmadı aynı zamanda Maxqda programını öğrenme ve analizler konusunda çok kıymetli katkılar sağladı. Diğer bir doğrudan teşekkürü ekonomik süreçlere evrimsel bir perspektifle nasıl bakılabileceğine ilişkin ilk tanışıklığı sağlayan, Mülkiye'den saygıdeğer hocam Prof. Dr. Altuğ Yalçıntaş'a etmek isterim. Tez çalışmam süresince farklı kurumlarda çalışma fırsatım oldu. Bu vesileyle Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nden değerli çalışma arkadaşım Arş. Gör. Dr. Hasan İçen'e orada çalıştığım süreç boyunca ki anlayışı ve desteği için teşekkür ederim.

Tezimin jüri üyelerinden olan ve çalışmamın son düzlükte daha nitelikle hale gelmesi için son derece kıymetli ve ufuk açıcı eleştiriler ve öneriler getiren kıymetli hocam Doç. Dr. İrfan Kaygalak'a şükranlarımı sunarım. Benzer şekilde tez jürimde bulunarak zaman ayıran ve emek veren değerli hocam Doç. Dr. Erdem Bekaroğlu'na teşekkür ederim. Ayrıca yedek jüri üyesi olmasına rağmen tez savunmamı yerinde takip eden ve önemli soru-öneriyle katkı sunan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ragıp Kalelioğlu'na da çok teşekkür ederim.

Bu süreçte kötü hissettiğim ve kaygılı olduğum anlardan, çok mutlu olduğum anlara varıncaya kadar her aşamada desteğini gördüğüm kıymetli arkadaşlarımdan Eylül ve Köksal Güney'e özellikle teşekkürlerimi sunarım. Ve elbette her zaman beni destekleyen, en önemlisi bana kendimi gerçekleştirmek için olanakları sunan kıymetli anneme, babama ve ablalarımın büyük şükranlarımı sunuyorum.

Son bir teşekkürü de mülakat teklifimi kabul edip, çalışmam için zaman ayıran ve ayrıca bana hayat deneyimi konusunda çok şey öğreten tüm görüşmecilere sunmak isterim.

Çalışmamın ilgili herkese faydalı olmasını diliyorum.

Hasan CANBULAT

Ankara-2025

İÇİNDEKİLER

İTHAF.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLOLAR LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1 ARAŞTIRMANIN BAĞLAMI VE KONUSU	1
1.2. ARAŞTIRMANIN GEREKÇESİ VE ÖNEMİ	3
1.3 ARAŞTIRMANIN AMACI VE ARAŞTIRMA SORULARI	5
1.4. ARAŞTIRMANIN İÇERİĞİ VE PLANI.....	11
2. KURAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜRÜN DEĞERLENDİRİLMESİ	15
2.1 Giriş	15
2.1.1 Turizm Coğrafyası Yaklaşımının ve Çalışmalarının Kritiği	15
2.1.2. Turizm Alanları Yaşam Döngüsü (TAYD) Modeli ve Eleştirisi	19
2.2. TURİZM ÇALIŞMALARINDA EEC PERSPEKTİFİNİN GEREKLİLİĞİ.....	32
2.2.1 EEC Perspektifinden Yapılan Turizm Çalışmalarının Değerlendirilmesi	35
2.3 EVRİMSEL EKONOMİK COĞRAFYA YAKLAŞIMI VE EEC PERSPEKTİFİNDEN TURİZM DESTİNASYONLARININ EVRİMİ	61
2.3.1 (Bölgesel) Patika Bağımlılığı Yaklaşımları	63
2.3.1.1 Kanonik Patika Bağımlılığı Yaklaşımı (Kilitlenme Modeli)	63
2.3.1.2 Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli	67
2.3.1.3 Dinamik Patika Bağımlılığı Modelinin Turizm Destinasyonlarının Evrimine Uyarlanması	70
2.3.2 Patika Bağımlılığı Modelinin Aktör-Fail Temelinde Dinamik Kavramsallaştırılması: Garud ve Simmie'nin Patika Yaratımı Yaklaşımları.....	75
2.3.2.1 Yeni Patika Gelişimi ve Tipolojileri	81
2.3.3 Patika Plastisitesi	86
2.3.4 Bölgesel Endüstriyel Evrimin Dinamikleri: Faillikler, Varlıklar, Kurumlar	88
2.3.4.1 Patika Gelişiminde Tetikleyici Olaylar ve Kritik Kavşaklar	89
2.3.4.2 Patika Gelişiminde Faillik, Farklı Fail Tipolojileri ve Fırsat Alanları	91
2.3.4.3 Bölgesel Varlıklar ve Varlık Dönüşümleri	106
2.3.4.3.1 Varlıkların Dönüşümü	111
2.3.4.4 Kurumsal Bağlam ve Kurumların Birlikte/Eş Evrimi.....	113
2.3.4.5 Patika Yaratımında Sektöre Özgü Temel Kaynak Oluşumu ve Bölge Dışı Bağlantıların Rolü	119
2.4 BÖLÜM SONUCU	124
3. VERİ VE YÖNTEM	128
3.1 Giriş	128
3.2 ARAŞTIRMA TASARIMI	128
3.3 ARAŞTIRMA EVRENİ VE ÖRNEKLEM SEÇİMİ	130
3.4 NİTEL VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ	134
3.5 BÖLÜM SONUCU	138
4. AMPİRİK BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	140
4.1 Giriş	140
4.2 BÖLGENİN MEVCUT DURUM ANALİZİ.....	141
4.2.1 Araştırma Alanı ve Genel Özellikleri.....	141
4.2.2 Bölgede Turizmin Talep Yapısı	143

4.2.3 Bölgede Turizmin Arz Yapısı.....	150
4.2.3.1 Firmalar ve Sektör	150
4.2.3.2 Kurumsal Bağlam: Kuruluşlar/Organizasyonlar.....	155
4.2.3.3 Kurumsal Bağlam: Kurallar	158
4.2.3.4 Kurumsal Bağlam: Kurumlar	159
4.2.3.5 Bölgesel Varlıklar	160
4.3 KAPADOKYA TURİZM PATİKASININ EVRİMİ.....	167
4.3.1 Ön Oluşum Aşaması: 1957 Öncesi Dönem	167
4.3.2 Patika Yaratımı Aşaması: 1957-1982 Dönemi	169
4.3.3 Patika Gelişimi Aşaması: 1983-2001 Dönemi.....	178
4.3.4 Patika Yükseltme Aşaması: 2002-2025 Dönemi	186
4.4 KAPADOKYA TURİZM PATİKASININ ALT BÖLGELERE GÖRE EVRİMİ	205
4.4.1 Ürgüp Bölgesi'nin Evrimi	205
4.4.2 Nevşehir Merkez Bölgesi'nin Evrimi	211
4.4.3 Avanos Bölge'sinin Evrimi.....	218
4.4.4 Göreme Bölge'sinin Evrimi	223
4.5 KAPADOKYA TURİZM PATİKASINDA SEKTÖRÜN VE KURUMLARIN BİRLİKTE/EŞ EVRİMİ	232
4.6 BÖLÜM SONUCU	241
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	243
5.1 Giriş	243
5.2 TARTIŞMA	244
5.3 POLİTİKA ÖNERİLERİ	254
5.4 BÖLÜM SONUCU	257
KAYNAKÇA	259
EKLER.....	271
EK 1: FİRMALARLA YAPILAN GÖRÜŞMELERDE KULLANILAN YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU	272
EK 2: KURUMLARLA YAPILAN GÖRÜŞMELERDE KULLANILAN YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU	276
EK 3: ETİK KURUL ONAYI	280
ÖZET	282
ABSTRACT	284

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 2.1: Turizm destinasyonlarının evrimi üzerine yapılan ilk çalışmalar	21
Tablo 2.2: TAYD Modelini ele alan bazı ampirik çalışmalar	27
Tablo 2.3: Türkiye’de TAYD Modelinden yararlanan turizm çalışmaları.....	30
Tablo 2.4: Evrimsel Turizm Coğrafyasına dönük kavramsal ve kuramsal çağrı makaleleri... 37	
Tablo 2.5: Evrimsel Turizm Çalışmaları bağlamında yapılan ampirik çalışmalar	38
Tablo 2.6: Garudcu perspektiften patika bağımlılığı ve patika yaratımının karşılaştırılması . 76	
Tablo 2.7: Yeni Patika Gelişimi Tipolojisi.....	86
Tablo 2.8: Üç değişim failliği	97
Tablo 2.9: Bölgesel varlıklar	109
Tablo 2.10: Varlık modifikasyonun mekanizmaları	113
Tablo 2.11: Kuramsal bağlamın üç sacayağı	116
Tablo 2.12: Patikalar arası ilişkiler	119
Tablo 2.13: Patika yaratımında kilit kaynaklar ve kaynak oluşturma süreci.....	121
Tablo 3.1: Çalışmanın örneklem grubu ve katılımcı listesi	132
Tablo 3.2: Araştırmanın veri kaynakları	135
Tablo 4.1: Bölgeye gelen ziyaretçilere ilişkin istatistikler (2023).....	146
Tablo 4.2: Bölgenin konaklama altyapısı	150
Tablo 4.3: Bölge tur operatörü acentelerin alt bölgelere göre dağılımı.....	152
Tablo 4.4: Bölgede turizme dönük eğitim veren kurumlar.....	156
Tablo 4.5: Bölgenin varlıkları.....	163
Tablo 4.6: Bölgedeki müze ve öğren yerleri.....	164
Tablo 4.7: Bölgenin turizm ürünleri	166
Tablo 4.8: Bölgenin ön oluşum aşamasındaki varlıkları (ön koşullar).....	169
Tablo 4.9: Patika yaratımı aşamasında varlık dönüşümleri.....	178
Tablo 4.10: Patika gelişimi aşamasında varlık dönüşümleri	181
Tablo 4.11: Patika yükseltmesi ve niş turizm ürünlerinin ortaya çıkışında varlık dönüşümleri	191
Tablo 4.12: Patika yaratımında Ürgüp alt bölgesinin varlıkları	209
Tablo 4.13: Patika yaratımında Nevşehir merkez alt bölgesinin varlıkları	212
Tablo 4.14: Patika yaratımı aşamasında Avanos alt bölgesinin varlıkları	220
Tablo 4.15: Patika yaratımı aşamasında Göreme alt bölgesinin varlıkları	225
Tablo 4.16: Kapadokya turizm patikasının birlikte/eş evrim süreci.....	238

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2-1: Tatil yerlerinin (resort) gelişimiyle destinasyonun lokasyonundaki değişim.....	22
Şekil 2-2: Turizm Alanları Yaşam Döngüsü Modeli.....	24
Şekil 2-3: Kanonik patika bağımlılığı yaklaşımı	64
Şekil 2-4: Süreç odaklı Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli	69
Şekil 2-5: Dinamik Patika Bağımlılığı Modelinin turizm destinasyonlarının evrimine uyarlanması	70
Şekil 2-6: An kavramsallaştırması üzerinden destinasyon evrimini ele alan dinamik model .	74
Şekil 2-7: Patika Yaratımı Modelinin aşamaları	78
Şekil 2-8: Patika yaratımı ve patika bağımlılığı yaklaşımının hibrit modeli	80
Şekil 2-9: Patika yaratımı yaklaşımında failliğin ele alınışı	95
Şekil 2-10: Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli çerçevesinden failliğin evrimi	101
Şekil 2-11: Turizm endüstrisinin birlikte/eş evrimi	117
Şekil 2-12: Bölgesel turizm patikasının birlikte/eş evrimi	118
Şekil 3-1: Araştırmanın kod bulutu.....	137
Şekil 4-1: Araştırma alanı	143
Şekil 4-2: Türkiye ölçeğinde tesise gelen ziyaretçilerin il bazında dağılımı	144
Şekil 4-3: Geçmişten günümüze bölgeye gelen ziyaretçi sayısı.....	147
Şekil 4-4: Geçmişten günümüze bölgeye gelen ziyaretçi geceleme sayıları	147
Şekil 4-5: Milliyetlerine göre bölgeye gelen ziyaretçi sayısı	148
Şekil 4-6: Tarihsel süreçte milliyetlerine göre bölgeye gelen ziyaretçilerin sayısı.....	149
Şekil 4-7: Bölgeyi ve ülke genelini ziyarete gelen ziyaretçilerin eğitim durumlarının karşılaştırılması (%)	149
Şekil 4-8: Bölgedeki konaklama işletmelerinin türlerine (sol grafik)) ve alt bölgelere (sağ grafik) göre yüzdelik dağılımı	151
Şekil 4-9: Nicole ve Michel Thierry'nin bölge üzerine yazdıklarını derledikleri kitap (soldaki görseli) ile Türkiye Turing ve Otomobil Kurumunun Tanıtım Materyali (sağdaki görsel) ...	171
Şekil 4-10: Dönemin gazeteleri (soldaki 8/10/1962 - sağdaki 2/1/1963)	174
Şekil 4-11: Nevşehir Turizm Planlaması Raporu (1965)	176
Şekil 4-12: Club Med Otelinin inşaatı	176
Şekil 4-13: Turizm patikasının yaratımı (1957-1982)	177
Şekil 4-14: Turizm patikasının gelişimi (1983-2001).....	182
Şekil 4-15: Turizm patikasının yükseltilmesi (2002-2005)	187
Şekil 4-16: Ürgüp alt bölgesinin ayırt edici varlıkları ve faillikleri	206
Şekil 4-17: Bölgedeki konaklama firmalarının süreç içerisindeki değişimi.....	215
Şekil 4-18: Nevşehir merkez alt bölgesinin ayırt edici varlıkları	217
Şekil 4-19: Nevşehir merkez alt bölgesinde hakim olan faillik	218
Şekil 4-20: Avanos alt bölgesinin ayırt edici varlıkları.....	222
Şekil 4-21: Patika yaratımı aşamasında Göreme alt bölgesindeki varlıklar ve kurumların betimsel analizi.....	226
Şekil 4-22: Göreme alt bölgesinin ayırt edici varlıkları ve kurumları	231
Şekil 4-23: Patika yaratımı aşamasında Kapadokya turizm destinasyonundaki kurumların ve sektörün birlikte/eş evrimi.....	235

Şekil 4-24: Patika gelişimi aşamasında Kapadokya turizm destinasyonundaki kurumların ve sektörün birlikte/eş evrimi.....	236
Şekil 4-25: Patika yükseltme ve niş yolların ortaya çıkışı aşamasında Kapadokya turizm destinasyonundaki kurumların ve sektörün birlikte/eş evrimi	237
Şekil 4-26: Kapadokya turizm patikasında kurumsal bağlamın evrimi.....	239
Şekil 4-27: Kapadokya turizm destinasyonunda patikalar arası ilişkilerin betimsel ve ilişkisel analizi	241
Şekil 5-1: Kapadokya turizm patikasının evrimi	246
Şekil 5-2: Kapadokya turizm patikasının gelişiminde rol oynayan bölgesel varlıklar	249

KISALTMALAR LİSTESİ

- AHİKA:** Ahiler Kalkınma Ajansı
- BYS:** Bölgesel Yenilik Sistemi
- EEC:** Evrimsel Ekonomik Coğrafya
- ETÇ:** Evrimsel Turizm Çalışmaları
- KAPYAD:** Kapadokya Alanı Yatırımcılar Derneği
- KAPTİD:** Kapadokya Turistik Otelciler ve İşletmeciler Derneği
- KÜA:** Küresel Üretim Ağları
- KAP-HİB:** Kapadokya Turizm Bölgesi Altyapı Hizmet Birliği
- KOP:** Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
- NERO:** Nevşehir Rehber Odası
- OECD:** Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
- SGK:** Sosyal Güvenlik Kurumu
- SHGM:** Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü
- TAYD:** Turizm Alanları Yaşam Döngüsü (Modeli)
- TCKTB:** Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı
- TGA:** Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı
- TTM:** Turizm Tanıtma Genel Müdürlüğü
- TYS:** Teknolojik Yenilik Sistemi
- TURBAN:** Turizm Bankası (Otelleri)
- TUREB:** Turist Rehberleri Birliği
- TÜİK:** Türkiye İstatistik Kurumu
- TUROFED:** Türkiye Otelciler Federasyonu
- TÜRSAB:** Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği'nin
- UNESCO:** Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Bağlamı ve Konusu

Periferi bölgelerde turizmin, yerel ve bölgesel kalkınmada bir araç olarak kullanılması fikri gerek akademik çalışmalarda gerekse (Brouder ve Eriksson, 2013b) de politika yapıcılar arasında (OECD, 2020; 2024) son dönemde önemi artan tartışma konularından birisi olmuştur. Turizmin periferi bölgelerde kısıtlı varlıkların ve olanakların yarattığı negatif etkileri dengeleyici bir mekanizma olacağı ve böylece periferi bölgelerin büyüme sürecine olumlu katkı sağlayacağı iddia edilmektedir (Halkier vd., 2018). Bir taraftan turizme giriş engellerinin düşük olması, diğer taraftan periferi bölgelerde turizm faaliyetleri için mobilize edilebilecek doğal varlıkların mevcudiyeti nedeniyle bu fikir güçlenirken (Hall ve Boyd, 2005; OECD, 2024), kurumsal ve organizasyon kalınlığının bu bölgelerde düşük olması, az sayıda ve göreceli olarak düşük faillik kapasitesine sahip aktörlerin yaygınlığı periferi bölgelerde turizme dayalı büyümenin nasıl başlatılacağı ve sürdürüleceğine dair soru işaretleri doğurmaktadır (Randelli vd., 2014). Ancak periferi bölgelere dair bu sorunlu durumlardan daha önemlisi turizmin sektörel özelliklerinin, arzulanan ve hedeflenen türde bir kalkınmanın turizm yoluyla yaratıp yaratamayacağına ilişkin belirsizliklerdir. Turizmin sektörel olarak bir yandan düşük katma değer, teknoloji, yenilik ve verimliliğe sahipken diğer yandan emek yoğun olması, makro trendlere bağımlı olması ve aşırı turizmin periferi bölgelerde mobilize edilen varlıklara zamanla zarar vermesi nedeniyle turizm patikalarının uzun vadede bölgesel ekonomilere olan katkılarına şüpheyle yaklaşılmaktadır (Baekkelund, 2022b). Dolayısıyla periferi bölgeler bağlamında turizm endüstrisinin nasıl doğduğu, geliştiği ve bilhassa bölgenin kalkınma süreçlerine olan katkısı önemli bir araştırma sorusu olarak ortaya çıkmaktadır. Kalkınmanın bir süreç olduğu göz önüne alındığında bu soru aynı zamanda bölgenin geçmişten bugüne gelen tarihselliğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda (diğerlerinin yanı sıra) izlenebilecek bir yol, turizmin belirli yerlerde ve bölgelerdeki uzun erimli evrimini ortaya koymak üzere belirli vaka çalışmalarına odaklanmak ve bunun üzerinden bu tartışmalara katkı sunabilmektedir. Zira uzun dönemli evrim sürecine odaklanmak, başarı veya başarısızlığı yaratan varlıkları, kurumları, rutinleri, failleri ve diğer faktörleri açığa çıkarmaya olanak tanıyarak turizmin periferi bölgelerin kalkınmasındaki araçsal rolüne ilişkin tartışmalara somut katkı ve öneriler getirebilecektir.

Ampirik dünyaya bakıldığında periferi bölgelerde çok sayıda yerleşik turizm kümesi bulunmaktadır. Esasen bu turizm kümeleri de dahil olmak üzere turizmin periferi bölgelerdeki zamansal gelişim sürecini ele alma çabası literatürde yeni bir çaba değildir. Turizm çalışmaları kapsamında destinasyon evrimi konusu başat konulardan birisi olmuş ve yapılan çok sayıda ampirik çalışmanın yanı sıra az sayıda olmakla birlikte farklı yaklaşım ve modelleri de ortaya koyan kuramsal katkılar da olmuştur (Wolfe, 1952; Christaller 1964; Plog 1973; Doxey, 1975; Stansfield, 1978; Cohen, 1979). Ortaya konan bu çalışmalardan, Butler'ın (1980) Turizm Alanları Yaşam Döngüsü Modeli (TAYD) özellikle turizm çalışmalarında yaygın şekilde benimsenen bir yaklaşım olmuştur. Butler'ın ortaya koyduğu “evrimsel” model çığır açıcı olmuş ve modeli kullanan çok sayıda ampirik çalışma yapılmıştır. Ayrıca model, destinasyon gelişimi üzerine yapılan tüm çalışmalar için ilham kaynağı olmakla kalmamış aynı zamanda destinasyon evrimi çoğu zaman Butler'ın TAYD Modeli ile birlikte düşünülür olmuştur (Brouder vd., 2017). Ancak son yıllarda TAYD Modeline dönük bazı önemli eleştiriler ortaya koyulmuştur. Özetle bu eleştiriler incelendiğinde, TAYD modelinde ve daha genel manada turizm coğrafyası çalışmalarında, süreçleri ele alan, neden ve nasıl sorularına yanıt arayan, böylece destinasyonun evrimini daha incelikli ve derinlikli ele alabilen güçlü bir kuramsal çerçeve ihtiyacının bulunduğu ileri sürülmektedir (Brouder ve Eriksson, 2013a; Brouder, 2014a; Brouder, 2014b; Ioannides vd., 2014; Brouder vd., 2017; Ioannides ve Brouder, 2017; James vd., 2023).

İşte böyle bir bağlamda son 15-20 yılda Evrimsel Ekonomik Coğrafyanın (EEC) yükselişiyle (Boschma ve Frenken, 2006; Boschma ve Martin, 2010; Kaygalak, 2020; Gültekin, Yavan ve Kurul, 2023; Yavan ve Yılmaz, 2024) birlikte bir grup turizm coğrafyacısı, hem TAYD modelinin destinasyon evrimini açıklamada sınırlılıklarının bulunması hem de genel olarak turizm coğrafyası çalışmalarındaki kuramsal temellerin sınırlı olması (Ioannides ve Debbage, 1998), betimlemeye dayalı bir alan olma (Niewiadomski, 2014), dışa kapanıklık, turizm alanında üretilen bilginin diğer alanlarla ilişkilendirilmeme (Ioannides ve Brouder, 2017), ve birlikte evrimi göz ardı etme (Ma ve Hassink, 2013) gibi literatürdeki bazı eleştirileri yeniden gündeme getirmiş ve Evrimsel Ekonomik Coğrafya (EEC) yaklaşımının turizm çalışmalarındaki bu zayıflıkların üstesinden gelme potansiyelinin olduğunu iddia etmiştir (Brouder, 2014a). Bu bağlamda son 10 yılda Evrimsel Ekonomik Coğrafya ve Turizm çalışmalarının kesişiminde çok sayıda araştırmanın üretildiği, Evrimsel Turizm Çalışmalarına (ETÇ) ilişkin gittikçe güçlenen bir araştırma gündemi ortaya çıkmıştır (Mlilo vd., 2024). Yapılan çalışmalarda evrimin farklı boyutlarına odaklanılarak destinasyon evrimini anlama ve

açıklamada ciddi katkılar ortaya koyulmuştur (James vd., 2023). Bu nedenle Evrimsel Ekonomik Coğrafya perspektifinin, turizm çalışmaları için umut verici bir çerçeve olduğuna inanılmaktadır (Brouder vd., 2017). Literatürdeki bu vurguya mihenk noktası olarak ele alan bu tez çalışması, EEC çerçevesinden yararlanarak periferi bir bölgedeki turizm endüstrisinin ortaya çıkışı ve gelişim sürecini ele alma iddiasındadır.

1.2. Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi

Yukarıda özetlenen araştırma gündemini izleyen ve söz konusu gündeme katkı sağlamayı amaçlayan bu tez çalışması ele aldığı literatür bağlamında bazı gerekçe ve motivasyonlar üzerine inşa edilmiştir. Bu motivasyonlardan ilki araştırmanın anlamlı bir katkı üreteceği Evrimsel Turizm Çalışmaları literatürüne ilişkindir. Geride kalan 10 yıllık süreçte Evrimsel Turizm Çalışmaları bağlamında yüzden fazla kuramsal ve ampirik çalışma ortaya koyulmuştur (James vd., 2023). Bu çalışmalardan bazıları araştırmanın gelecek bölümlerinde detaylı şekilde ele alınacaktır. Öte yandan mevcut literatür oldukça kapsamlı olmasına rağmen bilhassa yapılan ampirik çalışmalar büyük oranda kitle turizmine dönük büyük ölçekli turizm destinasyonlarını ele almıştır. Dolayısıyla yapılan araştırmalar çoğunlukla periferik olmayan ve kitle turizminin hakim olduğu bölgeleri ve vakaları incelemiştir. Bu durum gerek mekânsal anlamda gerekse de sektörel dinamikler bağlamında literatüre anlamlı katkılar yapmak üzere önemli boşluklar ve fırsatların olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda bir taraftan yapısal özellikleri bakımından diğerlerinden ayrılan periferi bölgelerin evrimini anlamak ve açıklamak, literatürün kapsamını genişletirken, diğer taraftan bu tez de olduğu gibi kültür turizmi gibi daha farklı sektörel dinamiklere sahip vakaları incelemek, hizmetlere odaklanan evrimsel çalışmaların kavrayışını güçlendirecektir. Buradan hareketle çalışmanın bir diğer gerekçesi, periferi bir bölgede ortaya çıkan ve kültür turizmi dinamiklerine dayanan bir vakaya odaklanarak mevcut literatürün kapsamını genişletmek ve kavrayışını derinleştirmektir.

Öte yandan Evrimsel Turizm Çalışmalarındaki gerek öncü makaleler gerekse de ampirik çalışmalar genellikle Küresel Kuzey’de yer alan destinasyonları incelemiş ve literatürün ortaya koyduğu kuramsal katkılar bu ampirik çalışmaların bağlamından çıkarılmıştır. Ancak bölgesel evrimi şekillendiren dinamikler bağlamında Küresel Kuzey ve Küresel Güney arasında farklılıkların bulunduğu iddia edilmektedir (Mlilo vd., 2024). Bu anlamda güncelde yapılan çok az sayıdaki çalışma Küresel Güney bağlamında evrimsel

dinamiklerin nasıl farklılaştığını ortaya koymakta, (Breul vd., 2021; Belay ve Adu Ampung, 2023; Mlilo vd., 2024; Abe vd., 2024) bu durum mevcut literatüre ve literatür çerçevesinde geliştirilen kuramlara farklı coğrafi bağlamların özgünlüklerinden çıkarılan katkıları sunmak için önemli fırsatlar ve boşluklar sunmaktadır. Zira kuramlar belirli yerler bağlamında ortaya çıkarken, ortaya koyuldukları bağlamdan uzaklaştıkça, gelişmekte ve kuramsallaşmaktadır. Ancak bu durum mevcut kuram ve modellerin ardında belirli yerler olduğu ve kuramların bu “hakikat yerleri” (truth spot) bağlamında ortaya çıkıp geliştiği gerçeğini değiştirmemektedir (Sheppard ve Barnes, 2019). Dolayısıyla belirli yerler bağlamında ortaya koyulmuş mevcut kuramları, Türkiye bağlamının gerçeklikleriyle genişletmek, mevcut kuramlara daha fazla coğrafi bilgelik ve güç katacaktır.

Diğer taraftan, yukarıda da değinildiği üzere evrimsel perspektif turizm çalışmalarındaki kuramsal zayıflık ve dışa kapanıklık gibi konulara katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda dünyadaki turizm çalışmalarına benzer şekilde Türkiye bağlamındaki turizm çalışmaları da sorun odaklı olmama; kuramsallığın zayıf olması, doğal varlıklara ve bu varlıkların salt potansiyeline vurgu yapma ve yöntemsel eksiklikler gibi yönlerden kritik edilmiştir (Kervankıran ve Şardağ, 2019; Kervankıran vd., 2019). Bu doğrultuda Kervankıran ve arkadaşları (2019) ve Kervankıran ve Şardağ (2019), Türk coğrafyasında hakim olan çevresel determinist ve bölgesel yaklaşımların (Yavan ve Kurtar Anlı, 2018; Bekaroğlu ve Yavan, 2018) turizm coğrafyası çalışmalarında da çok baskın olduğunu, alanın tasvirici, determinist bölgesel gelenekten beslendiğini ve bahsi geçen paradigmalara turizm çalışmalarıyla yeniden üretildiğini ifade etmişlerdir. Türkiye bağlamında turizm coğrafyasına dönük bu eleştiriler, bu çalışmanın motivasyon noktalarından birisini oluşturmaktadır. Bu nedenle Brouder ve Eriksson’un (2013a) yaptığı çağrıya Türkiye bağlamında cevap vermenin ötesinde bu tez çalışması, tıpkı Brouder ve Eriksson’un (2013a) yaptığı gibi Türkiye’deki turizm coğrafyası çalışmalarında yeni ufuklar açmak üzere Evrimsel Ekonomik Coğrafya perspektifinin işe koşulması gerektiği çağrısını yapmaktadır. EEC’nin turizm coğrafyasındaki tüm problemleri çözebileceği gibi bir iddiası bulunmamakla birlikte EEC çerçevesi Kervankıran ve arkadaşları (2019) ve Kervankıran ve Şardağ (2019) tarafından ortaya konan problemleri çözmek adına doğru bir başlangıç noktası olabilecektir. Zira literatüre eleştiri getiren araştırmaların da gösterdiği üzere Türkiye bağlamındaki turizm çalışmalarında TAYD modeli de dahil olmak üzere belirli bir model ve kuramsal çerçeveden temellenen çalışma sayısı son derece sınırlıdır (Kervankıran ve Şardağ, 2019). Nitekim TAYD Modeli kapsamında ortaya konan az sayıda çalışmanın neredeyse tamamı turizm çalışmaları

alanından gelirken yalnızca bir tanesi coğrafyacılar (Güney, 2016) tarafından yapılmıştır. Ortaya konan bu çalışma, Türkiye'deki turizm coğrafyası yapma pratiği anlamında diğer çalışmalardan farklılaşsa da gerek TAYD Modelinin kuramdan getirdiği zayıflıklar gerekse de çevresel determinist yaklaşımın çalışmada ve kuramsal çerçevede yararlanılan model ile araştırma bulguların ilişkilendirilememesi nedeniyle kendi içinde çeşitli eksiklikleri barındırmaktadır. Dolayısıyla güncel turizm coğrafyası literatüründeki son gelişmeleri takip eden, kuramsal temelleri sağlam (EEC perspektifi), belirli bir yöntemi izleyen, TAYD Modelinin sınırlılıklarını aşan, problem odaklı çağdaş bir turizm coğrafyası çalışması yapılabileceğini Kapadokya örneği üzerinden göstermek çalışmanın temel motivasyonlarından bir diğeridir.

Sonuç olarak bu çalışma bir yandan Türkiye'deki turizm coğrafyası literatürüne ilişkin eleştirileri dikkate alması, diğer yandan Brouder ve arkadaşlarının (2017) çağrısına benzer şekilde Evrimsel Ekonomik Coğrafya perspektifini Türkiye'deki turizm çalışmalarına uygulaması bakımından yenilikçi bir perspektif ve model araştırma olma özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla çalışmanın dört önemli motivasyonu ve gerekçesi bulunmaktadır: 1) Periferi bölgeler bağlamında turizm patikasının evrimini incelemek; 2) Kitle turizminden daha farklı dinamiklere sahip kültür turizminin evrimini ele almak; 3) Küresel Güney bağlamındaki bir vakayı ele alarak mevcut kuramlara daha fazla coğrafi bilgelik ve güç katmak; 4) Türkiye'deki tasvirici ve determinist turizm çalışmaları literatürünü aşan örnek bir çağdaş turizm (ekonomik) coğrafyası çalışması sunmaktır.

1.3 Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Literatürdeki söz konusu boşlukları ve araştırma gündemlerini mihenk noktası olarak ele alan bu araştırmanın amacı periferi bir bölgedeki turizm patikasının ortaya çıkışı ve evrimini, Evrimsel Ekonomik Coğrafya yaklaşımından yararlanarak anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Bu bağlamda Brouder ve Eriksson'un (2013a) ve Brouder'in (2014a, 2014b) turizm çalışmalarında Evrimsel Ekonomik Coğrafya çağrılarına Türkiye bağlamında yanıt veren bu araştırma, son on yılda gelişen Evrimsel Turizm Çalışmaları literatürüne katkı sağlamayı hedeflemektedir. Son on yılda gelişen ETÇ literatürü, mevcut turizm coğrafyası literatürüne çok sayıda eleştiri getirmiştir. Bu doğrultuda turizm coğrafyası literatürünün kuramsal temellerden yoksun ve betimlemeye dayalı ampirik yoğun bir alan olması (Ioannides ve Debbage, 1998; Niewiadomski, 2014) ve mevcut literatürün dışı kapalı olup

kendi çalıp kendi oynama durumunun varlığı (Ioannides ve Brouder, 2017) getirilen önemli eleştirilerden bazılarıdır. Ayrıca ekonomik coğrafya ve turizm çalışmaları arasında bir uçurum olduğu ve turizm çalışmalarının hem ekonomik coğrafya hem de genel anlamda beşeri coğrafya içerisinde marjda kalan bir alan olması eleştirisi de (Brouder vd., 2017) getirilmiştir. Buna karşılık Evrimsel Ekonomik Coğrafya yaklaşımının güçlü kuramsal temellerinin turizm coğrafyası çalışmalarındaki bu eleştirilere yanıt olarak işe koşulabileceği iddia edilmektedir (Brouder ve Eriksson, 2013a). Bu bağlamda EEC çerçevesinin turizm çalışmalarında işe koşulmasının turizm literatüründeki kuramsal zayıflıkların aşılmasında önemli rol oynayabileceğine inanılmaktadır (Brouder 2014a). Öte yandan , ekonomik coğrafya ve turizm çalışmaları arasında etkileşimin artması ve böylece turizm çalışmalarının dışa kapanıklık durumunun ortadan kalkması EEC’yi işe koşma çağrısı yapan yazarların bir diğer önemli iddiasıdır (Ioannides ve Brouder, 2017). İşte bu tez çalışması bu çağrı ve iddialar çerçevesinde gelişen araştırma gündemine dahil olarak EEC’yi bir turizm vakası bağlamında işe koşmayı hedeflemektedir.

Bu amaç doğrultusunda Kapadokya Bölgesi, çalışmanın vaka olarak seçtiği alan olmuştur. Kapadokya, doğa ve tarihin uyum içinde bütünleştiği eşsiz bir yerdir. Kapadokya Bölgesi, doğal ve kurumsal varlıkları nedeniyle geçmişten günümüze farklı toplulukların ve kültürlerin geçiş noktasında olmuştur. Öyle ki farklı kültürlerin bıraktığı izlerin yarattığı tarihsel miras bölgenin bugünkü eşsiz peyzajının oluşmasına yol açmıştır. Örneğin bölgenin Hristiyanlık tarihi bağlamında özel bir yeri bulunmaktadır. Dolayısıyla bölge tarihsel süreçte her zaman önemli bir konumda olmuş, birçok ticaret rotasının üzerinde bulunmuştur. Bu bağlamda başta Lucas, Texier, Ainsworth (18. yy.) olmak üzere yüzyıllar boyunca bölgeyi çok sayıda seyyah ziyaret etmiş ve bu seyyah ziyaretleri bölgenin bilinirliğini artırmıştır. Bu zengin tarihsel miras ve bilinirlik son olarak bölgenin 1985 yılında UNESCO Dünya Miras Listesine eklenmesine yol açmıştır. Bölgenin doğal ve kurumsal varlıkları ile tarihsel mirası ve bilinirliği, bölgede kültür turizmi faaliyetlerinin ortaya çıkmasında ve bölgenin bir turizm destinasyonu olarak gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu doğrultuda 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kültür turizmi faaliyetleri bölgede ortaya çıkmaya başlamıştır. Öte yandan bugün geline nokta turizm faaliyetleri sadece bölge ekonomisinin önemli bir bölümünü oluşturmamakta aynı zamanda bugün Türkiye’ye gelen yabancı ziyaretçilerin yaklaşık %10’nu bölgeyi ziyaret etmekte ve böylece Kapadokya Bölgesi, Türkiye destinasyonu içerisinde önemli bir yerde konumlanmaktadır. Benzer şekilde Kapadokya Bölgesi, geceleme sayıları bakımından yaklaşık 2.5 milyon geceleleyen ziyaretçi sayısı ile Türkiye genelinde

sekizinci sırada bulunurken, bu geceleme sayıları kıyı destinasyonları hariç tutulduğunda bölgeyi Ankara'nın ardından en fazla geceleminin olduğu ikinci yer haline getirmektedir. Kapadokya'nın içinde bulunduğu bölgenin büyük kentsel yığılmaların ve sanayi bölgelerinin uzağında olduğu göz önüne alındığında, turizm faaliyetlerinin ulaştığı toplam büyüklük daha anlamlı hale gelmektedir. Nitekim Kapadokya Bölgesi'nin içerisinde konumlandığı Nevşehir ili Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksinde (SEGE, 2019) 4. Kademe gelişmişlik seviyesinde yer almaktadır. Aynı zamanda halen bölge kırsal nüfusun toplam nüfusta yaklaşık %40 orana sahip olduğu periferik bir bölgedir. Bölgede turizm faaliyetleri haricinde kritik kütleye ulaşan bir endüstri bulunmamaktadır. Dolayısıyla Kapadokya turizm destinasyonu¹ periferi bir bölgenin bağlamsal koşullarında ortaya çıkan ve önemli ölçüde büyüme ve gelişme gösteren istisnai bir örnek durumundadır. Bu nedenle Kapadokya Bölgesi, periferi bölgelerde turizm faaliyetlerinin nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği konusuna uygun bir örnek oluşturmaktadır. Kuramsal çerçeveden değerlendirildiğinde ise bağlamın kısıtlayıcı olduğu yerlerde bu kısıtlayıcı sistemik koşulları dönüştüren failliğin rolü ön plana çıkmakta ve bu anlamda faillerin rolünü açığa çıkarmak üzere bölge önemli bir vaka alanı olarak gösterilebilmektedir.

Böylece araştırmanın konusu, Evrimsel Ekonomik Coğrafya perspektifinden Kapadokya Bölgesi'ndeki turizm patikasının ortaya çıkışı ve gelişimini, varlıklar, kurumlar, varlık dönüşümleri, kritik kavşaklar, tetikleyici olaylar, fırsat alanları, problematik durumlar ve faillik üzerinden ortaya koyma ve bu bağlamda bölgesel turizm patikasının evrimini açığa çıkartmaktır. Bu kapsamda çalışmada paradigmatic anlamda Evrimsel Ekonomik Coğrafya yaklaşımı benimsenmektedir. Kuramsal çerçeve doğrultusunda araştırma alanındaki ekonomik olguların evrimini anlamak ve yorumlamak için Martin (2010) tarafından geliştirilen "Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli"nden yararlanılmaktadır. Diğer taraftan evrimsel süreçte tarihsel mirasın ve bölgesel yapıların rolünü vurgulamak üzere Maskel ve Malmberg'in (1999) genişletilmiş varlık tabanı yaklaşımı ve tipolojisinden istifade edilmiştir. Evrimsel Ekonomik Coğrafya yaklaşımları son yıllarda failin evrim sürecindeki rolüne giderek daha fazla vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda bölgelerin evriminde failliği anlamak ve açıklamak

¹ Turizm destinasyonu (Anton Clave ve Wilson, 2017), turizm alanı (Butler, 1980) veya turizm bölgesi (Brouder ve Fullerton, 2015) gibi kavramlar literatürde bir bölgedeki turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı ve yığıldığı, turizme dönük girişimler ve firmaların belirli bir kritik kütleye ulaştığı, tamamlayıcı ve destekleyici sektörlerin geliştiği turizm faaliyetlerine dönük destek yapıları ve kuruluşların yer aldığı, turizme yönelmiş emek havuzunun bulunduğu organizasyonel ve mekânsal olarak bir bütünlüğü karşılayan belirli bir alanı ifade etmektedir. Farklı kavramlar olmakla birlikte her üç kavram yukarıda tanımlanan tanıma referans verecek şekilde çalışmanın farklı yerlerinde birbirlerinin yerine kullanılmıştır.

üzere sistem ve firma seviyesinde faillik (firm and system level agency) yaklaşımları (Trippl vd., 2020), Grillitsch ve Sotarauta'nın (2020) değişim failliği (change agency) kavramı, Baekkelund'un (2021) vurguladığı yineleyici faillik (reproductive agency) yaklaşımı ile Jolly vd.'nin (2020) statükocu faillik (structural maintenance) kavramı benimsenmiştir. Öte yandan failliğin zamansallığı göz önüne alındığında failliği açığa çıkaran kritik kavşaklar (critical juncture) ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda kritik kavşakları açıklamak üzere; tetikleyici olaylar (trigger event), problematik durumlar (problematic situation) (Baekkelund, 2021) ve fırsat alanları (opportunity space) yaklaşımları kullanılmaktadır (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Yeni bir patikanın ortaya çıkışı mevcut varlıklarda dönüşümü gerekli kılmaktadır. Varlık dönüşümlerini açıklamak üzere Baumgartinger-Seiringer ve arkadaşlarını (2021) takip edilerek varlık modifikasyonu (asset modification) yaklaşımı benimsenmiştir (Baumgartinger-Seiringer vd., 2021).

Öte yandan Evrimsel Ekonomik Coğrafya yaklaşımında bir kanat son yıllarda yeni patikaların ortaya çıkış mekanizmalarını açıklamak üzere çeşitli tipolojiler geliştirmiş ve bu bağlamda EEC içinde “Yeni Patika Gelişimi” adı verilen yeni bir literatür geliştirmiştir (Isaksen, 2015; Grillitch vd., 2018; Yavan ve Yılmaz, 2024). Bu araştırma, evrimsel süreçte yeni patika gelişimlerinin mekanizmalarını açıklamak üzere EEC geleneğinin Trippl-Isaksen-Grillitsch çizgisini temsil eden ve Gültekin, Yavan ve Kural (2023, s.642) tarafından “yeni yol gelişimi” yaklaşımı olarak adlandırılan bu literatürden yararlanmaktadır. Araştırmanın amaçları, konusu ve yukarıda özetlenen kuramsal çerçevesi bağlamında vaka alanına dair şu araştırma soruları geliştirilmiştir:

1. Periferi bölgelerdeki turizm patikaları nasıl ve hangi süreçlerle ortaya çıkar ve gelişir? Bu bağlamda Kapadokya Bölgesi'nde turizm patikası nasıl ve hangi süreçlerle ortaya çıkmış ve gelişmiştir?

2. Turizm patikalarının evriminde kurumlar ve varlıklar farklılaştırıcı ve şekillendirici olarak nasıl rol oynamakta ve faillik kurumları ve varlıkları nasıl dönüştürmektedir? Bu bağlamda Kapadokya Bölgesi'nin evriminde, hangi kurumlar ve varlıklar ayırt edici rol oynamış ve failler varlıkları ve kurumları zaman içerisinde nasıl dönüştürmüştür?

3. Periferi bölgelerdeki turizm patikalarının evriminde hangi kritik kavşaklar, tetikleyici olaylar, fırsat alanları ve bu bağlamda hangi faillikler nasıl roller oynamaktadır? Bu

doğrultuda periferi bir bölge olarak Kapadokya turizm yolunun evriminde hangi kritik kavşaklar, tetikleyici olaylar, fırsat alanları ve failer nasıl rol oynamıştır?

Bu sorulara cevap vererek araştırma, 1) turizm patikalarının evriminde failin rolünü açığa çıkartma, 2) periferi bölgelerde patika gelişim mekanizmalarını açığa çıkartma ve 3) kurumların bölgesel turizm patikalarını nasıl şekillendirdiğini ve endüstriyle beraber nasıl birlikte evrildiğini ortaya koymayı ve bu şekilde Evrimsel Ekonomik Coğrafya ve Evrimsel Turizm Çalışmaları literatürüne katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Bununla birlikte, araştırma doğası gereği çeşitli sınırlılıklara sahiptir. İlk olarak bu araştırma, kuramsal çerçeve bağlamında patika bağımlılığı çalışmaları ve bunu izleyen literatürü takip etmektedir (Martin, ve Sunley, 2006; Martin, 2010; Simmie, 2012; Ma ve Hassink, 2014; Harris, 2019; Sotarauta ve Grillitsch, 2023). Hiç şüphe yok ki ekonomik coğrafya kuramı içerisinde bir endüstrinin mekandaki evrimini ele alan ve bu evrim sürecinde farklı boyutlara ışık tutan gerek EEC içerisinde gerekse de EEC perspektifi haricinde farklı kuramsal yaklaşımlar bulunmaktadır. Örneğin Kapadokya turizm patikasının evrimi Martin'in modeli (2010) haricinde aynı zamanda sermaye birikim rejiminin değişen dinamiği (Harvey, 2019 [1989]); Coe, Kelly ve Yeung, 2020) bağlamında da açıklanabilirdi ya da Kapadokya turizm destinasyonundaki değişim, Küresel Üretim Ağları (KÜA) çerçevesinden de ele alınabilirdi (Sanz-Ibanez ve Anton Clave, 2016; Yeung, 2021). Ancak çalışmanın ekonomik coğrafya teorisindeki tüm teorik ve kavramsal yaklaşımları içermesi ne kuramsal ne de pratik anlamda mümkün değildir. Dolayısıyla yukarıda da değinildiği üzere bu çalışma EEC yaklaşımı içerisinde patika bağımlılığı ve Martin'in modeli (2010) çerçevesi temelindeki patika izleme çalışmaları ve bu literatürde ortaya konan kuram, model ve kavramlardan yararlanarak analitik çerçevesini inşa etmektedir. Çalışmanın ikinci sınırlılığı takip ettiği yöntemsel geleneğe ilişkindir. Çalışma, yöntemsel bakımdan nitel araştırma geleneğinde durum çalışması desenini takiben tek vaka çalışması olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma geleneği ve spesifik olarak durum çalışması deseni, esneklik, bütünlük gibi avantajların yanı sıra olası yanlılık, genelleme ortaya koyamama gibi çeşitli kısıtlılıklara da sahiptir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Yöntemsel bakımdan literatür incelendiğinde, nitel çalışmaların yanında EEC çerçevesi içerisinde çok güçlü diğer bir kol nicel gelenekten beslenmekte ve bölgesel endüstrilerin evrimini kantitatif olarak açıklamaktadır (Boschma ve Frenken, 2006; Boschma ve Wenting, 2007). EEC'nin, kuramsal anlamda ekonomik coğrafya kuramına yaptığı birçok

katkı nicel geleneğe² ve dolayısıyla istatistiksel kanıtlara dayanan bu literatürdeki çalışmalardan gelmektedir. Ancak bu araştırma, EEC içerisindeki nitel geleneği takip eden literatürü takip etmekte ve bu literatürün yukarıda bahsedilen olası yanlışlık, sınırlı açıklama gücü gibi kısıtlılıklarıyla hareket etmektedir. Bu literatürdeki kuramsal ve ampirik çalışmalar, daha önce vurgulandığı üzere geçmiş tarihsel süreçteki olayları, varlıkları ve failleri, mevcut ve gelecekteki gelişmeler üzerinde nedensel süreçleri açıklayıcı bir parametre olarak ele almaktadır (Grillitsch ve Sotarauta, 2020; Sotarauta ve Grillitsch 2023). Bu durum bölgesel ekonominin evrim sürecini açıklamak üzere bugünden bakarak geçmişteki tarihsel süreci yeniden inşa etmeyi gerekli kılmakta bu gereklilik de geçmişteki aktörlere ve dokümanlara ulaşmayı zorunlu kılmaktadır. Böyle bir araştırmada ortaya çıkabilecek en önemli problem, geçmiş dönemdeki verilere ve aktörlerle ulaşamamaktır. Bu kapsamda geçmiş dönemdeki aktörlere ve/veya dokümanlara ulaşamama veya eksik ulaşma ihtimali çalışmanın en önemli kısıtlılığı durumundadır. Ayrıca nitel araştırma geleneğini takiben çalışma, dokümanların yanında esas olarak mülakat tekniğinden yararlanmıştır. Mülakat tekniğinin maliyet, uzun zaman alma, olası yanlışlık gibi kısıtlılıkları da bulunmaktadır.

Çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise ele aldığı vakanın kapsamına ilişkindir. Çalışma Kapadokya Bölgesini ele alırken, araştırmanın dördüncü kısmında da vurgulanacağı üzere vaka alanı, Kayalık Kapadokya olarak bilinen ve yaklaşık olarak Nevşehir Merkez ilçesi, Avanos ve Ürgüp arasında kalan alanı kapsamaktadır. Öncelikle çalışmanın tek bir vakaya dayanan durum çalışması olması Kapadokya örneğindeki bulgulardan hareketle periferi bölgelerdeki diğer destinasyonlara ilişkin genellemeler yapılmasını kısıtlamaktadır. Öte yandan araştırma sahası, Kayalık Kapadokya Bölgesi'ni kapsadığından Kapadokya Bölgesi içerisinde bu alanın dışında kalan alanlara ilişkin araştırma bir çıkarım yapmamaktadır. Son olarak çalışmanın Kayalık Kapadokya Bölgesi'ndeki hakikati ne ölçüde yakaladığı, araştırmacının birikimine, araştırma desenine, örneklem seçimine, görüşülen aktörlerin ve incelenen dokümanların güvenilirliğine ve diğer faktörlere bağlıdır. Dolayısıyla nitel geleneğin yaklaşımlarına uygun olarak çalışmanın vaka alanı olan (Kayalık) Kapadokya Bölgesi'ni temsil etme ve oradaki hakikati tam olarak yakalama gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Çalışmanın son sınırlılığı, zamansal koşullara ilişkindir. Bu çalışma bir lisansüstü tezi kapsamında ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla yönetmeliklerce kısıtlanan süreler, çalışmanın da ilerleyebileceği noktaya ilişkin bir sınır oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmanın

² EEC'nin nicel geleneğini temsil eden tipik bir örnek çalışma için Bkz. Gültekin, Yavan ve Kurul, 2023

nitel geleneği benimsemesi, zaman maliyeti görece fazla olan mülakat tekniğiyle araştırma verilerinin toplanması gibi unsurlar zamanın yarattığı kısıtlılığı daha bariz hale getirmektedir. Ancak tüm bu kısıtlılıklara rağmen araştırma hedeflediği amaçlar doğrultusunda ve süre içerisinde tamamlanmıştır.

1.4. Araştırmanın İçeriği ve Planı

Çalışmanın içeriği ve bölümleri şu şekilde yapılandırılmıştır. Çalışma, giriş bölümü dahil olmak üzere toplam beş bölümden oluşmaktadır. İlk olarak giriş bölümünde araştırmanın nasıl bir bağlamdan ortaya çıktığı, konusu ve kapsamı tartışılmıştır. Ardından çalışmanın literatür içerisindeki yeri ve önemi vurgulanmıştır. Daha sonra araştırmanın problemi, amacı ve soruları ortaya koyulmuştur. Akabinde tez boyunca izlenen yol ve bu doğrultuda araştırmanın içeriği açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölüm, çalışmanın kuramsal çerçevesine ve ampirik literatürün değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Kuramsal çerçeve bölümünde ilk olarak turizm coğrafyasına dair literatürdeki temel eleştiriler ortaya konmaktadır (Brouder ve Eriksson, 2013a; Kervankıran vd., 2019). Daha sonra destinasyon evrimi konusunda literatürde en çok atıf alan model olan TAYD Modeli açıklanmakta (Butler, 1980) ve bu modele dayanarak dünya ve Türkiye’deki farklı uygulama örnekleri incelenmektedir. Ardından TAYD Modelinin sınırlılıkları ve EEC perspektifinden eleştirisi ortaya konmaktadır (Brouder vd., 2017). Bu eleştiriler doğrultusunda gerek turizm coğrafyası yaklaşımına gerekse de TAYD Modeline ilişkin eleştiriler ortaya konmakta ve daha sonra EEC yaklaşımının turizm çalışmaları için neden gerekli bir yaklaşım olduğu ve turizm çalışmalarına sunabileceği potansiyel katkılar tartışılmaktadır (Ioannides ve Brouder, 2017). Ardından EEC perspektifini benimseyen ve son on yılda ortaya konan çalışmalar, yararlandıkları kuramsal çerçeve, yöntem, ampirik çalışmaların ele aldığı vaka/bağlam gibi farklı parametreler üzerinden incelenmektedir. Literatürün incelenmesi bağlamında bu araştırmanın, mevcut literatürde nereye oturduğu ve hangi alanlara açılım sağlayabileceği irdelenmekte ve böylece yukarıda da vurgulandığı üzere çalışmanın literatürdeki konumu gerekçelendirilmeye çalışılmaktadır. Sonrasında araştırmanın ele aldığı örneği açıklamada yararlandığı EEC çerçevesi içindeki kuramsal yaklaşımlar ve kavramlar açıklanmaya çalışılmaktadır. Çalışma EEC içerisinde patika bağımlılığı (path dependency) çerçevesini takip ettiğinden ilk olarak patika bağımlılığı çerçevesi irdelenmekte ve daha sonra kanonik patika bağımlılığı (David 1985) açıklanmaktadır. Daha sonra kanonik patika bağımlılığı çerçevesinin sınırlılıkları (Henning, Stam ve Wenting, 2013) ortaya konarak

neden dinamik bir modele ihtiyaç duyulduğu ifade edilmeye çalışılmaktadır. Kanonik çerçevenin eleştirisinden hareketle bu çalışmanın vaka alanını ele almada işe koştuğu, Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli (Martin, 2010) açıklanmaktadır. Ayrıca Evrimsel Turizm Çalışmaları literatürü içerisinde Dinamik Patika Bağımlılığı Modelinden yararlanan çeşitli çalışma ve bu çalışmalarda ortaya konan modeller irdelenmektedir. Dinamik çerçevenin açıklanmasını takiben, EEC’de kanonik modele bir diğere eleştiri olan ve sosyolojideki faillik (agency) tartışmalarından beslenen patika yaratımı (path creation) (Garud, Kumaraswamy ve Karnoe, 2010) çerçevesi açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede patika yaratımı çerçevesinin, patika bağımlılığı yaklaşımına getirdiğı alternatif açılımlar ve evrimsel süreci ele almada yararlandığı yaklaşım irdelenmektedir. Ayrıca EEC içerisinde patika yaratımı ve dinamik çerçeveyi bir araya getirmeye çalışan çeşitli modeller incelenmektedir. Daha sonraki kısımda EEC’de son yıllarda gelişen ve Tripp-Isaksen-Grillitsch çizgisini takip eden ve aynı zamanda bu çalışmanın Kapadokya Turizm Patikasının evrimindeki mekanizmaları anlamak üzere işe koştuğu diğere bir kuramsal yaklaşım olan Yeni Patika Gelişimi (New Path Development) tipolojileri (Grillitsch vd., 2018) açıklanmaktadır. Yeni Patika Gelişimi çerçevesi ve tipolojisi açıklandıktan sonra, patikanın dinamik evrimsel sürecini anlamada alternatif bir kavrayış sunan patika plastisitesi (Halkier ve Therkelsen, 2013) kavramı tartışılmaktadır. Akabinde daha önce açıklanan Kanonik ve Dinamik Patika Bağımlılığı, Patika Yaratımı ve Yeni Patika Gelişimi gibi kuramsal literatürden hareketle evrim sürecinin dinamiklerini anlamak üzere sırasıyla kritik kavşaklar (critical juncture), tetikleyici olaylar (trigger event), faillik tartışmaları, fırsat alanı (opportunity space), bölgesel varlıklar (regional asset) ve kurumlara (institution) odaklanılmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak EEC’deki güncel faillik tartışmalarına değinilmekte ve değışim failliği (change agency) (Grillitsch ve Sotarauta, 2020), yineleyici faillik (reproductive agency) (Baekkelund 2021) ve statükocu faillik (structural maintenance) (Jolly, Grillitsch ve Hansen, 2020) gibi farklı fail tipolojileri açıklanmaktadır. Ayrıca değışim failliği bağlamında, fırsat alanı (Grillitsch ve Sotarauta, 2020) kavramsallaştırması tartışılmaktadır. Daha sonra evrim sürecindeki değışimi yönlendiren kritik kavşaklar (Benner, 2022), tetikleyici olaylar (Sanz-Ibanez vd., 2017 ve problematik durumlar (problematic situation) (Baekkelund, 2021) açıklanmaktadır. Son olarak evrimsel süreçte tarihsel ve mekânsal bağlamın koşullarını ifade eden bölgesel varlıklar (Maskell ve Malmberg, 2007), varlık dönüşümlerine (asset modification) (Baumgartinger-Seiringer vd., 2021) odaklanılmakta daha sonra kurumlar ve kurumsal bağlamın birlikte/eş evrimi (co-evolution) (Yavan vd., 2023) süreci kuramsal anlamda tartışılmaktadır. Son olarak

patikalar arası ilişkiler (interpath relationship) (Frangenheim, Trippl ve Chlebna, 2020) açıklanmakta ve patika yaratımında kilit kaynakların oluşturulma süreci ve kaynak oluşum sürecindeki bölge dışı bağlantıların rolü ele alınmaya çalışılmaktadır (Binz vd., 2016).

Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın yöntemi ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, ilk olarak araştırmanın nasıl dizayn edildiği açıklanmaya çalışılmaktadır. Ardından araştırma evreni ile araştırma kapsamındaki mülakatlar için örneklemin nasıl seçildiği ifade edilmektedir. Daha sonra araştırma verilerinin, mülakatlar ve dokümanlar yoluyla nasıl ve hangi süreçlerle toplandığı vurgulanmaktadır. Sonrasında ise toplanan verilerin nasıl ve hangi araçlarla analiz edildiği detaylandırılarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde araştırma bulguları ifade edilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla bulgular bölümünde, araştırmanın vaka alanı olan Kapadokya Bölgesi'ndeki turizm patikasının ortaya çıkışı ve gelişim süreci çalışmanın kuramsal çerçevesi ışığında ve araştırma verileri ve bunların analizine dayanarak ortaya konmaktadır. Bu bağlamda tarihsel evrim süreci açıklanmadan önce ilk olarak vaka alanı detaylı şekilde açıklanmakta ve ardından Kapadokya turizm patikasının mevcut durumu ve peyzajı ele alınmaktadır. Mevcut peyzaj değerlendirilirken, bölgenin talep ve arz durumu ortaya konmaktadır. Ardından bölgedeki firmalar, firma dışındaki destek kuruluşları, organizasyonlar ve aktörler irdelenmektedir. Daha sonra geçmişten günümüze dönüşen ve bölgenin bugününü ve geleceğini şekillendirecek olan bölgenin mevcut varlıkları, Maskell ve Malmberg'in (2007) bölgesel varlıklar çerçevesinde incelenmektedir. Ardından bölgedeki mevcut turizm ürünleri vurgulanmaktadır. Mevcut peyzaj ele alındıktan sonra bölgedeki bugünkü ekonomik peyzajı yaratan evrim sürecinin dinamiklerini ve mekanizmalarını anlamak üzere yolun evrimi Martin'in (2010) Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli bağlamında dönemselleştirilerek ele alınmaktadır. Dönemselleştirmeye göre Kapadokya turizm patikasının, 1950'li yıllarda ortaya çıkmaya başladığı, turizm yolunun 1980 ve 1990'lar boyunca gelişip yerleşik hale geldiği ortaya konulmuştur. 2000'li yılların başındaysa farklı tetikleyici olaylarla gelişen problematik durumlar, fırsat alanı ve farklı failliklerle patika yükseltmesi ve spesifik olarak patika yenilenmesi ve niş turizm yollarının ortaya çıkışı tespit edilmiştir. Bu bağlamda modele uygun olarak öncelikle ön oluşum aşaması irdelenmekte ardından patika yaratımı sürecine ve bu süreçte tetikleyici olaylara, faillere, varlık dönüşümlerine odaklanılmaktadır. Benzer şekilde, tarihsel yeniden inşa ve dönemselleştirmeye uygun olarak Kapadokya turizm patikasının patika gelişimi aşaması kritik kavşak, failler ve varlık dönüşümleri bağlamında ele

alınmaktadır. Patikanın evrimindeki son dönemde ise Martin'in modelinin yanı sıra Yeni Patika Gelişimi mekanizmaları ve tipolojilerinden yararlanılmakta ve bu dönem de kritik kavşak, faillik ve varlık dönüşümü dinamikleri bağlamında irdelenmektedir. Kapadokya turizm patikasının, Martin'in modeli bağlamında ele alınmasının ardından bulgular bölümünün sonraki aşamasında, vaka alanı kendi içerisinde ayırt edici varlıklara, faillere ve kritik olaylara sahip olması bakımından alt ölçekteki alt bölgelere ayrılmaktadır. Zira her bir alt bölgenin ayırt edici unsurlarının alt ölçeklerde evrim sürecinin dinamiklerini farklı biçimlerde şekillendirildiği tespit edilmektedir. Bu nedenle dördüncü bölümün devamında, alt bölgeler olarak Ürgüp, Nevşehir, Göreme ve Avanos bölgeleri ayrı alt başlıklarda ele alınmaktadır. Bu bağlamda her bir alt bölgenin ayırt edici varlıkları, failleri ve kritik olayları irdelenmektedir. Akabinde birlikte evrim (Nelson, 1994; Schamp, 2010) kavramsallaştırmasından yararlanılarak Kapadokya turizm patikasının evrimi, endüstri ve kurumların birlikte evrimi çerçevesinden ele alınmaktadır. Bu bağlamda Ma ve Hassink'in (2013), turizm destinasyonları bağlamında ortaya koyduğu çerçeveden yararlanılarak, Martin'in modeline göre dönemselleştirildiğinde, Kapadokya turizm patikasının patika yaratımı, patika gelişimi ve patika yükseltme aşamalarının her bir aşamasında patikanın kurumlarla birlikte nasıl evrildiği ifade edilmeye çalışılmaktadır. Ardından bölgedeki kurumlar, kurallar ve kuruluşlar çerçevesinden bölgedeki kurumsal bağlamın (Yavan vd., 2023) evrimi vurgulanmaya çalışılmaktadır. Dördüncü bölümün son kısmında, patikalar arası ilişkiler (Frangenheim vd., 2020) çerçevesinden Kapadokya turizm patikasının bölgedeki diğer patikalarla süreç içerisindeki etkileşimi ve ilişkileri varlık ve pazar temelinde ele alınmaktadır.

Son olarak tartışma ve sonuç kısmını oluşturan beşinci bölümde, öncelikle çalışmadan elde edilen bulgular kısaca özetlenmekte, daha sonra araştırmanın vaka alanına dair elde edilen bulgular, Evrimsel Ekonomik Coğrafya ve son on yılda gelişen Evrimsel Turizm Çalışmalarındaki kuramsal ve ampirik literatür bağlamında tartışılmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın vaka alanı olan Kapadokya örneğinin mevcut kuramsal ve ampirik literatür bağlamında nereye oturduğu irdelenmekte ve ardından ele alınan vakanın mevcut literatüre yaptığı potansiyel katkılar sunulmaya çalışılmaktadır. En son aşamada ise araştırma sahası olan Kapadokya Bölgesi'nin geleceğine ilişkin beklentiler ve bu beklentilerden hareketle politika önerileri vurgulanmaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE ve LİTERATÜRÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1 Giriş

Bu bölüm, araştırmanın çıkış noktasını oluşturan literatürdeki tartışmaları ve araştırma boyunca elde edilen verileri yorumlamada işe koşulan kavramsal ve kuramsal yaklaşımları açıklamaktadır. Bölümün amacı, araştırma problemini ve sürecini şekillendiren literatürün nasıl geliştiğini serimlemek, hangi kritiklerin vurgulandığını ortaya koymak ve ardından çalışmanın analitik çerçevesini oluşturan teorik arka planı açık şekilde tartışmaktır.

Bu amaç doğrultusunda bölüm öncelikle turizm çalışmalarının kritiğini ortaya koymakta ve ardından TAYD Modelini inceleyerek bu modelin EEC çerçevesinden sınırlılıklarını açıklamaktadır. Daha sonra turizm çalışmalarında EEC perspektifinin neden gerekli olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır. Akabinde çalışmanın teorik çerçevesi olarak kanonik ve dinamik patika bağımlılığı modelleri ile patika yaratımı yaklaşımı ele alınmaktadır. Sonrasında Yeni Patika Gelişimi Tipolojisi ve patika plastisitesi kavramı açıklanmaktadır. En son kısımda, tetikleyici olaylar, kritik kavşaklar kavramları açıklanmakta sonrasında faillik ve farklı fail tipolojileri ortaya konmaktadır. Akabinde varlıklar ve varlık dönüşümleri ile kurumlar ve kurumsal bağlamın birlikte/eş evrimi tartışılmaktadır. Son olarak da patikalar arası ilişkiler ve patika yaratımında kilit kaynakların oluşturma süreci ve bölge dışı bağlantıların rolü ele alınmaktadır.

2.1.1 Turizm Coğrafyası Yaklaşımının ve Çalışmalarının Kritiği

Turizm çalışmalarının disiplinler arasındaki yeri tartışmalı bir konu olagelmıştır. Hatta turizmin akademik bir disiplin olup olmadığı bile tartışılmış bir konudur. Benzer eleştiriler turizm mekanlarına odaklanan turizm coğrafyasına da getirilebilirken bu tartışmaların ardında turizm ve turizm coğrafyası çalışmalarının ontolojik ve epistemolojik sınırlılıklarına dair bazı gerekçeler yatmaktadır. Bu gerekçelerden birisi turizm coğrafyası çalışmalarının kuramsal temellerden yoksun ve daha çok betimlemeye dayalı ampirik yoğun bir alan olduğuna ilişkindir. Pek çok turizm coğrafyası çalışması gerçek yaşamdaki olguları belirli bir kuramsal çerçeve içerisinde analiz etme, açıklama, yorumlama ve kritik etmenin ötesinde görünür olanın betimlendiği çalışmalardan oluşmaktadır. Bu bağlamda turizm çalışmalarının akademik

dergilerdeki kabul alma oranları diğer alanlara göre daha azdır (Kervankıran, Sert Eteman ve Şardağ, 2019).

Öte yandan gerek turizm sektörünün birçok alt sektörden oluşan bütüncül bir sektör olması (İçöz, 2007) gerekse de turizm ve turizm coğrafyası literatürünün kuramsal temellerden yoksun olması nedeniyle, bu literatür, birçok farklı disiplinden beslenmiş (Kervankıran vd., 2019) ve genel manada turizm çalışmaları literatürü multi disiplinler bir alan olarak birçok farklı disiplindeki kuramsal ve kavramsal araçlardan yararlanmıştır (Brouder, 2014a). Bu kapsamda her ne kadar hizmet üretimi olarak değerlendirildiğinde turizm coğrafyasının, ekonomik mekanı ele alan ekonomik coğrafya ile bağının da çok güçlü olduğu gibi bir çıkarsama yapılabilse de esasen coğrafyanın bu iki alt alanı şimdiye kadar oldukça az etkileşim içerisinde olmuşlar ve bu durum çeşitli turizm coğrafyacılarınca eleştirilmiştir (Ioannides ve Debbage, 1998; Ioannides, 2006; Brouder, 2014b; Ioannides ve Brouder, 2017). Öte yandan beşeri coğrafya içerisinde en çok atıf alan çalışmaların üçte birinin turizm coğrafyacılarına ait olması (Ioannides ve Brouder, 2017), *Annals of Tourism Research* gibi başat dergilere turizm coğrafyacılarının yaptığı katkılar (Güney ve Somuncu, 2018) ve *Tourism Geographies* gibi önemli dergilerin bulunduğu gerçeği göz önüne alındığında ilk bakışta çelişkili gibi gözükebilir. Ancak buna rağmen Ioannides ve Debbage, (1998) turizm çalışmaları ve ekonomik coğrafya arasındaki teorik uçurumun kapatılması gerektiğini vurgulamışlardır. Zira gerçekten de turizm çalışmalarında üretilen bilgi birikimi sadece turizm çalışmalarını yapan akademisyenlerce kullanılmaktadır. Bir başka deyişle turizm çalışmalarındaki bu dışa kapanıklık, literatür içerisinde bir “kendi çalıp kendi oynama” durumu yaratmaktadır. Dolayısıyla turizm çalışmalarında üretilen bilgi ve birikimin çok az bir bölümü ekonomik coğrafyayla ilişkilendirilmektedir. Nitekim “Economic Geography”, “Progress in Human Geography”, “Geoforum” gibi beşeri coğrafyanın ve spesifik anlamda ekonomik coğrafyadaki başat alan dergilerinde, turizm çalışmalarına çok az yer verilmektedir. Böylece turizm çalışmalarının dışa kapanıklık durumu kendi kendini güçlendirerek çok az sayıdaki ekonomik coğrafyacının, turizm çalışmalarındaki gelişmeleri takip edebilmesine ve iki alan arasındaki kopukluğun artmasına neden olmaktadır. Bu etkileşim azlığı ve kopukluk sonucunda turizm çalışmaları veya turizm coğrafyası, ekonomik coğrafya veya genel anlamda beşeri coğrafya içinde nicel olarak büyük ancak kenarda kalmış bir alan haline gelmektedir (Ioannides ve Brouder, 2017). Öte yandan turizm coğrafyasının çeperde kalma durumunun yalnızca turizm çalışmalarından kaynaklanmadığına dönük eleştiriler de getirilmiştir. Örneğin Erkuş Öztürk ve Terhorst (2010), turizmin küreselleşen dünyada önemli bir sektör haline

gelmesine rağmen ekonomik coğrafya literatüründe halen turizm çalışmalarına karşı büyük bir ön yargı olduğunu ve ekonomik coğrafya literatürünün bu alanı ihmal ettiğini ve adeta üvey evlat olarak gördüğünü vurgulamıştır (Erkuş Öztürk ve Terhorst, 2010). Bu durum, Mitchell'in (1979), bir uzmanlaşma alanı olarak görülmediğinden coğrafyacılar arasında, turizm araştırmalarına karşı bir önyargının olduğu tespitini doğrulamakta ve aradan geçen sürede bu algının çok fazla değişmediğini göstermektedir.

Diğer taraftan daha sonra detaylı şekilde açıklanacağı üzere, 2000'li yılların ortalarında Evrimsel Ekonomik Coğrafya (EEC) yaklaşımının ekonomik coğrafya içerisinde hızla yükselmesi, turizm coğrafyası yaklaşımına yapılan bu eleştirilere dönük olarak, turizm çalışmalarında, Evrimsel Ekonomik Coğrafya perspektifinin kullanması için yapılan çağrı niteliğindeki önemli bildiriler ve makalelerle sonuçlanmıştır (Brouder ve Eriksson, 2013a; Brouder, 2014a; 2014b; Sanz-Ibanez ve Anton Clave, 2014; Ioannides vd., 2014; Brouder vd., 2017; Ioannides ve Brouder, 2017; James, vd., 2023). Buna göre turizm coğrafyasındaki kuramsal temellerden yoksunluk, çeperde kalmışlık gibi eleştiriler, EEC'nin güçlü kuramsal temelleri ile aşılabılırken aynı zamanda EEC çerçevesi, turizm çalışmalarını ekonomik coğrafyanın merkezine çekerek, alanın disiplin içinde çeperde kalan durumundan kurtarmış olacaktır (Ioannides ve Brouder, 2017). Bu çerçevede turizm çalışmalarındaki evrimsel dönüş çağrıları, ortaya konan çalışmalar, yapılan katkılar ve turizm coğrafyasının geleceğine dönük ufuklar daha sonraki kısımlarda detaylı olarak ele alınacaktır.

Turizm coğrafyasına yönelik dünya genelinde getirilen bu eleştiriler ve EEC çağrıları bir tarafa, Türkiye bağlamında turizm coğrafyası çalışmalarının farklı dinamikleri ve sorunları bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki turizm coğrafyası çalışmalarına dönük eleştirel çalışmalar Kervankıran ve Şardağ'ın (2019) lisansüstü tezlere dönük eleştirel içerik analiziyle yine Kervankıran ve arkadaşlarının (2019) turizm coğrafyasının disipliner ilişkisini sosyal ağ analizi ile incelediği çalışmalarında net olarak ampirik kanıtlarla birlikte ortaya konulmaktadır. Bu çalışmalar Türk coğrafyasında turizm çalışmalarının özellikle bağlamsal koşullardaki değişime yanıt olarak 1970'li yıllarda İstanbul'un batısı ve Trakya'da ikincil konutların artmasıyla beraber bu alanları incelemek ve betimlemek üzere yapılmaya başlandığını vurgulamıştır (Kervankıran vd., 2019). Ancak turizm coğrafyasının esas olarak coğrafya disipliniinde yer edinmesi turizm konusundaki çalışmaların hatırı sayılır noktalara eriştiği 2000'lerden sonra ortaya çıkmıştır. Bu alanda yapılan çalışma sayılarındaki artışa rağmen çalışmalarda önemli epistemolojik ve metodolojik problemler vardır. Bu bağlamda

Kervankıran ve arkadaşları (2019) ve Kervankıran ve Şardağ'a (2019) göre Türk coğrafyasında hakim olan çevresel determinist bölgesel yaklaşımların (Yavan ve Kurtar Anlı, 2018; Bekaroğlu ve Yavan, 2018) turizm coğrafyası çalışmalarında baskın olduğu ve bahsi geçen paradigmaların turizm çalışmalarıyla yeniden üretildiği ifade edilmektedir. Özellikle tez çalışmalarının başlıkları incelendiğinde İlinin Turizm Coğrafyası”, “..... Peribacalarının turizm coğrafyası”, “..... şalesinin turizm potansiyeli” başlıklarının oldukça yaygın olduğu ve turizm faaliyetini, bölgenin doğal varlıklarıyla eşitleyen ve adeta bu doğal varlıklar olmazsa turizm faaliyetinin oluşmayacağını ima eden belirlenimci bir çerçeve çizildiği görülmektedir (Kervankıran ve Şardağ, 2019; Kervankıran vd., 2019). Bu başlık altındaki tezlerin içeriğindeyse araştırma sahasının fiziki ve beşeri coğrafyasını ve bu bağlamda turistik çekicilikleri bütünsel ve betimleyici bir çerçevede anlatan monografya/etüt çalışmaları türünden çalışmalarla bölgesel yaklaşımın sürdürüldüğü gözlenmiştir (Kervankıran ve Şardağ, 2019; Kervankıran vd., 2019). Bölgesel yaklaşımın betimleyici ve sentezci çerçevesinden yapılan turizm coğrafyası çalışmaları belirli bir problemi ele almayan, yani sorun odaklı olmayan çıktılar üretmiş ve böylece araştırma sahasının doğal ve kültürel çekiciliklerine odaklanan betimleyici çalışmalar ortaya çıkmıştır (Kervankıran ve Şardağ, 2019; Kervankıran vd., 2019). Çevresel determinist bölgesel yaklaşımın turizm çalışmalarında baskın olması beraberinde turizm coğrafyası çalışmalarının turizmin çevresel yönüne odaklanmasına ve ekonomik, toplumsal gibi diğer boyutlarının ihmal edilmesine neden olmaktadır (Kervankıran ve Şardağ, 2019; Kervankıran vd., 2019). Bu durum turizm coğrafyasının sadece iktisat, sosyoloji gibi diğer disiplinlerle değil, 1950 ve özellikle 1990'lardan sonra bu boyutları merkezine alan çağdaş ekonomik coğrafyadan bile kopuk bir alan olmasına yol açmıştır (Kervankıran ve Şardağ, 2019; Kervankıran vd., 2019). Bu durumla paralel bir sorun yapılan çalışmalarda turizm coğrafyasında yapılan çalışmalara verilen atıf oranlarının artması ve turizm coğrafyasının giderek dışa kapalı bir alan haline gelmesidir. (Kervankıran ve Şardağ, 2019; Kervankıran vd., 2019). Bu bağlamda dünya genelinde turizm coğrafyasında dışa kapanıklık ve kendi kendine konuşma durumunun (Iaonnides ve Brouder, 2017) Türkiye bağlamındaki turizm çalışmalarında da olduğu söylenebilir.

Turizm coğrafyasındaki diğer bir problem yapılan çalışmaların yöntemsel anlamdaki eksikliklerine ilişkindir. Turizm çalışmalarının betimleyici bir çerçeveye sahip olması ve belirli bir kuramı takip edip uygulayan kuramsal çerçevenin eksikliği beraberinde yöntem problemini de ortaya çıkarmıştır. Öyle ki Kervankıran ve Şardağ (2019) turizm coğrafyası kapsamında inceledikleri tezlerin bir kısmında hiçbir şekilde yöntem bölümünün

bulunmadığını tespit etmişlerdir. Son olarak Kervankıran ve arkadaşlarının tespit ettiği bir eksiklik yapılan çalışmalarda uluslararası literatüre yapılan atıf oranlarının son derece düşük olmasıdır. Bu durum Türkiye'deki turizm coğrafyacılarının dünyadaki meslektaşlarından kopuk bir bilim pratiğine sahip olduklarını göstermektedir.

Türkiye bağlamında turizm coğrafyasına dönük bu eleştiriler, bu çalışmanın temel motivasyon noktalarından birisini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu çalışma Brouder ve Eriksson'un (2013a) yaptığı çağrıya Türkiye bağlamında cevap vermenin ötesinde, Türkiye'deki turizm coğrafyasında yeni ufuklar açmak üzere Evrimsel Ekonomik Coğrafya perspektifinin turizm alanı için işe koşulması çağrısı yapmaktadır. Bu bağlamda EEC'nin turizm coğrafyasındaki tüm problemleri çözebileceği gibi bir iddia da bulunmamakla birlikte EEC çerçevesi Kervankıran ve arkadaşları (2019) ve Kervankıran ve Şardağ (2019) tarafından ortaya konan problemleri çözmek adına iyi bir başlangıç noktası olabilecektir. Dolayısıyla dünya genelinde turizm coğrafyasındaki son gelişmeleri takip eden, kuramsal temelleri sağlam, belirli bir yöntemi izleyen, problem odaklı bir turizm coğrafyası çalışması yapılabileceğini Kapadokya örneği üzerinden göstermek giriş bölümünde de vurgulandığı gibi çalışmanın temel motivasyonlarından birisidir. Bu anlamda yapılması gereken ilk iş turizm çalışmalarının evrimsel modeli olan Turizm Alanları Yaşam Döngüsü (TAYD) ve türevi modelleri incelemektir.

2.1.2. Turizm Alanları Yaşam Döngüsü (TAYD) Modeli ve Eleştirisi

Destinasyonun evrim süreci turizm üzerine çalışan araştırmacıların her zaman dikkatini çeken bir konu olmuştur. Bu kapsamda destinasyon evrimi başlı başına turizm çalışmalarında önemli bir konu durumundadır (Brouder vd., 2017; Butler, 2024). Bu anlamda ilk çalışmalar Gilbert'in (1939) öncü çalışmasına kadar götürülebilmektedir (Tablo 2.1.). Bununla birlikte II. Dünya Savaşı'nı takip eden 30 yılda fordist birikim rejimi ve refah devleti uygulamaları gerek ulusal gerekse de uluslararası ölçekte turizm faaliyetlerindeki hızlı büyümeyi yaratmış ve bu büyüme de beraberinde turizm destinasyonlarında hızlı ve çarpıcı değişimleri de ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda karayolu ve havayolu gibi ulaşım altyapıları ve hizmetlerinin gelişimi farklı yerleri birbirine yaklaştırmış ve bu da bu değişimi hızlandırmıştır. Bağlamda yaşanan bu değişim akademik çevrelerde de yankı bulmuş ve ilerleyen yıllarda turizm destinasyonlarındaki değişimi ele alan önemli sayıda ilksel çalışma

ortaya koyulmuştur (Wolfe, 1952; Christaller 1964; Plog 1973; Doxey, 1975; Miossec, 1977; Stansfield, 1978; Cohen, 1979; Butler, 1980).

Bu çalışmalardan Wolfe'nin (1952) çalışması Kanada, Ontario'daki Wasaga Sahili Bölgesi'nin ikincil konut alanının büyük bir turizm destinasyonuna doğru dönüşümünü ele almaktadır. Christaller (1964) ise turizm destinasyonların evriminin talep koşullarındaki değişime göre şekillendiğini nicel yöntemlerle ortaya koymuştur. Bu nedenle destinasyon evrimini incelerken ziyaretçi akışlarının incelenmesini önermiştir. Diğer taraftan Plog (1973), turizm destinasyonuna erişimde turizm talebinin benimsediği ulaşım araçlarına (uçak vd.) göre bir turist tipolojisi ortaya koyarak, turizm destinasyonundaki değişimi turist tipolojisindeki değişimler bağlamında açıklamaya çalışmıştır. Doxey (1975) ise ortaya koyduğu Tolerans (Irridex) modeli ile turizm destinasyonundaki yerel halkın turistlere karşı değişen tutumunu kriter olarak destinasyonun gelişimini açıklamaya çalışmıştır. Ancak gerek Plog'un gerekse de Doxey'in çalışmaları salt değişken olarak turizm talebine odaklanmaktadır. Miossec (1977), destinasyon evriminin piyasadaki arz ve talep koşullarına bağlı olarak (öncül aşamadan tıkanıklık aşamasına kadar) beş farklı aşamada evrildiğini iddia etmiştir. Öte yandan düşüşe geçmekteyken kumar turizminin legalleştirilmesi yoluyla yeni bir bölgesel varlık yaratarak mevcut turizm faaliyetlerini yenileyen Atlantic City destinasyonu örneği üzerinden Stansfield (1978) yenilenme kavramını destinasyon evrimi çalışmalarında ortaya koymuştur. Cohen (1979) ise turizm destinasyonlarının ortaya koyduğu turist tipolojisindeki değişime göre geliştiğini ve değiştiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte her bir çalışmanın destinasyonun evrimi konusunda farklı katkıları olsa da (Tablo 2.1) bu çalışmalar temelde talepteki değişime odaklanmış ve destinasyondaki turizmin gelişimi ağırlıklı talepteki değişime bağlı olarak açıklanmaya çalışılmıştır (Brouder vd., 2017). Ancak her ne kadar talebe duyarlılığın görece yüksek olması nedeniyle turizmde talebin destinasyonlar üzerindeki rolü önemli olsa da, destinasyonların evriminde talebe aşırı vurgu yapmak, öncelikle firmalar ve sonrasında devlet gibi firma dışı aktörlerin rolünü göz ardı etme riski taşımaktadır. Bu nedenle literatürdeki bu ilksel çalışmalar önemli olsa da destinasyondaki ekonomik olguları ve onların değişimini açıklamada eksik bir analiz sunmaktadır.

Tablo 2.1: Turizm destinasyonlarının evrimi üzerine yapılan ilk çalışmalar

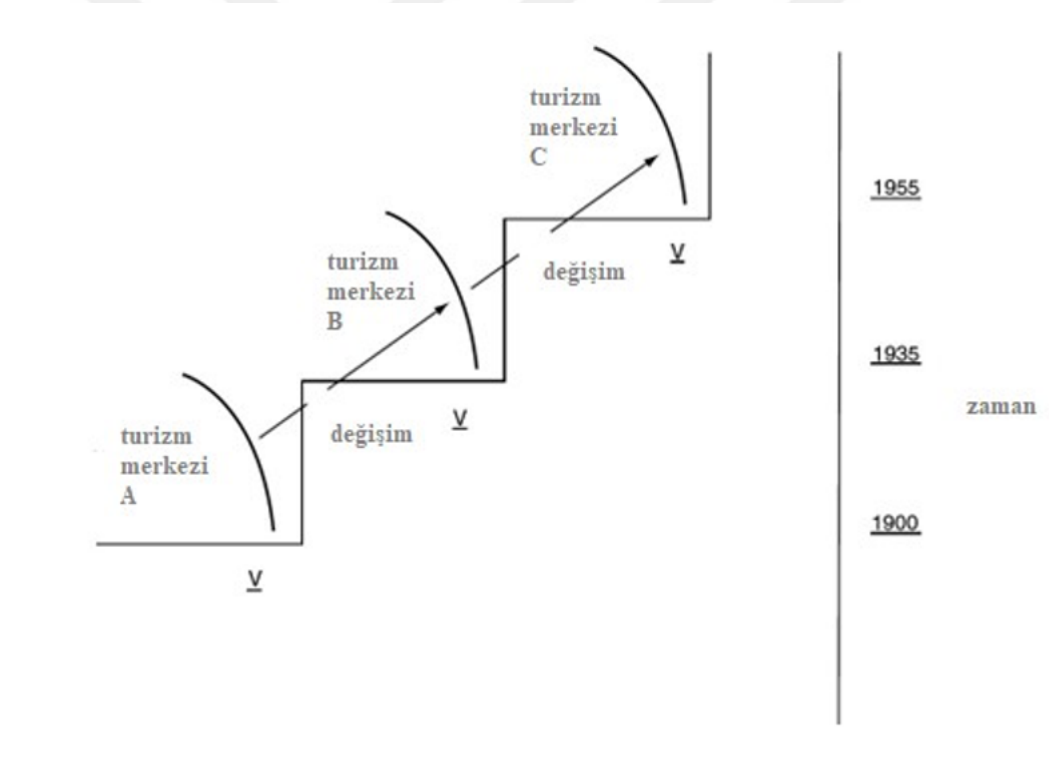
Yazar	Çalışmanın Özü
Gilbert, 1939	Kıyı bölgelerdeki sağlık turizmine yönelen bölgelerdeki değişim ve gelişimi
Wolfe, 1952	İkincil konut alanlarının turizm destinasyonlarına dönüşümü ve bunun potansiyel etkileri
Christaller, 1964	Turistik destinasyonların talep koşullarına göre değişen, mekânsal örüntüleri ve turist akışlarının incelenmesi
Plog, 1973	Destinasyonun evriminde ulaşım süresi ve maliyetlerin şekillendirici olması. Destinasyonun düşüşü kaçınılmaz olarak görülmekte.
Doxey, 1975	Ev sahibi toplumun turistlere karşı tutumundaki değişim, destinasyonun gelişim döngüsünün hangi aşamasında olduğunu belirler
Miossec, 1977	Destinasyon evrimi, piyasadaki arz ve talep koşullarındaki değişimi belirleyiciyken, süreç beş aşamada (öncü aşamasından tikanıklık aşamasına) gerçekleşir
Stansfield, 1978	Düşüşe geçen turizm destinasyonun yenilenmesi
Cohen, 1979	MacCannell'in temel kavramlarının detaylandırılmasıyla ortaya konan, turizm kalkınma modellerinin tartışılması.

Kaynak: Brouder vd., 2017, s. 5

Bununla birlikte ortaya konan çalışmalardan en önemlisi ve destinasyon evrimi çalışmalarında çığır açıcı nitelikte olan çalışma Butler'ın 1980'de ortaya koyduğu Turizm Alanları Yaşam Döngüsü Modeli (TAYD)'dir (Ioannides vd., 2014). Butler (1980) modelini geliştirirken, ürün yaşam döngüsü modelini (Vernon, 1966) ve doğal yaşam popülasyonu modellerini temel almıştır (Butler, 2006). Model ortaya koyulduğu 1980'den günümüze kadar geçen 40 yıldan uzun sürede birçok ampirik çalışmayla tatbik edilmesinin yanı sıra destinasyon gelişimi üzerine ortaya konan farklı kavramlar için de ilham kaynağı olmuştur (Brouder vd., 2017). Nitekim bu çalışmalarla beraber TAYD Modeli, turizm destinasyonlarının evriminde en çok kullanılan ve kabul gören modellerden biri haline gelmiştir (Butler, 2024). Esasen model nihai haliyle 1980'de ortaya konsa da Butler ve Brougham'ın 1972'deki çalışmaları TAYD modelinin öncüsü durumundadır (Butler, 2004). Bu çalışmada, belirli bir destinasyonun yaşam döngüsü yerine, tatil yerlerinin (resortların) zaman içindeki değişimine odaklanmıştır (Şekil 2.1). Buna göre turizm ilk gelişmeye başladığı A tatil yerinde, zamanla taşıma kapasitesine ulaşılması, artan kirlilik, kalitenin düşmesi gibi nedenlerle tatil yerindeki ziyaretçi sayıları sabit kalmakta ve azalmaktayken turizm faaliyetleri farklı bir lokasyon olan B tatil yerinde geçmektedir. Böylece Butler ve

Brougham'ın ortaya koyduğu model, yeni turizm destinasyonun hem zamansal hem de mekânsal gelişimini açıklamaya çalışılmıştır (Butler, 2004). Ayrıca çalışma, artan kirlilik, taşıma kapasitesi gibi faktörleri vurgulayarak destinasyonun düşüşünün, destinasyonun bir zamanlar gelişiminde rol oynayan faktörlere dayandığını vurgulamıştır (Butler, 2006). EEC bağlamında düşünüldüğünde mekanizma olarak örtüşmese de modelde destinasyonların kilitlenme süreci vurgulanmaya çalışılmıştır. Zira çalışmada kilitlenme süreci fiziki çevrede ortaya çıkan kirlilik ve taşıma kapasitesi gibi daha görünür olan faktörlere odaklanmış ancak EEC çerçevesindeki gibi kilitlenme mekanizmalarına politik ağlardaki kilitlenme, fonksiyonel kilitlenme ve bilişsel kilitlenme gibi derinlemesine bakılmamış ve çok daha yüzeysel bir çerçeve ortaya koyulmuştur.

Şekil 2-1: Tatil yerlerinin (resort) gelişimiyle destinasyonun lokasyonundaki değişim

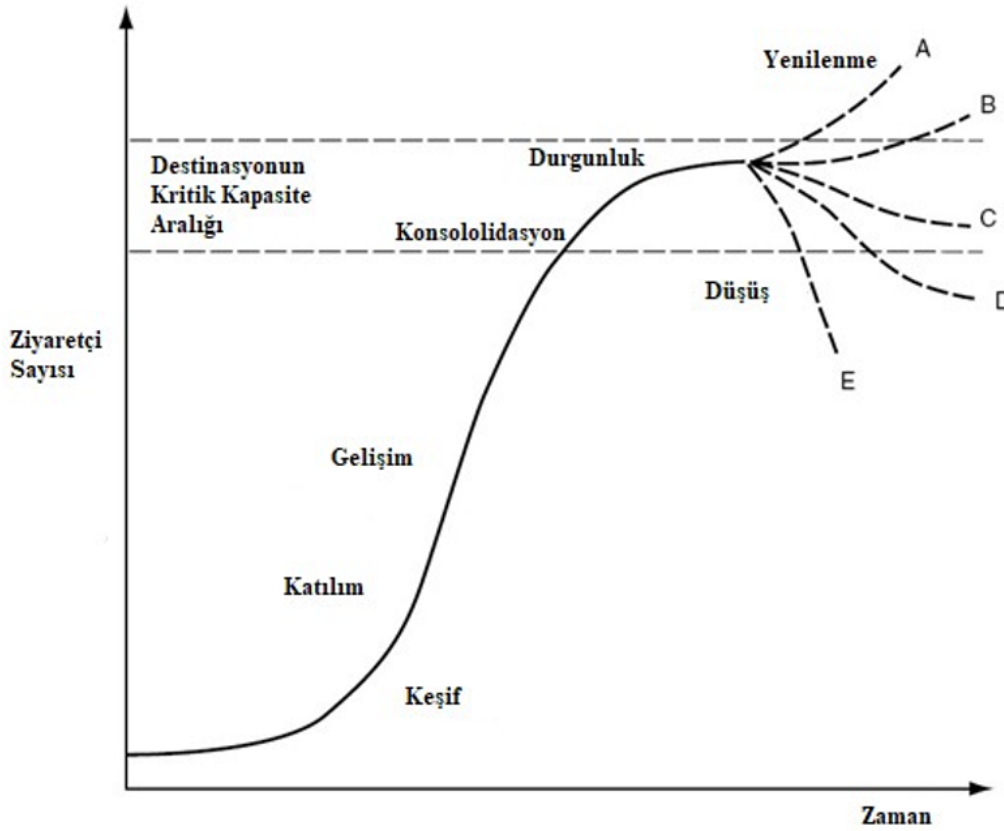
Kaynak: Butler, 2004, s.160

Turizm Alanları Yaşam Döngüsü Modeli gerek bu öncü çalışma gerekse de destinasyon evrimi üzerine o döneme kadar ortaya konan ilksel çalışmaların üzerine inşa edilmiştir (Butler, 2006). Bu katkılardan hareketle TAYD Modeli destinasyonların tıpkı bir ürünün yaşam döngüsü gibi turist sayısının az olduğu yavaş bir ortaya çıkış aşamasının

ardından hızlı bir büyüme ile belirli bir süreli konsolidasyon aşamasına geçtiğini ve bu aşamaların ardından ise düşüşün başladığı bir döngüye sahip olduğunu vurgulamaktadır (Butler, 1980; 2004; 2006; 2024). Bu bağlamda bir turizm alanı olarak destinasyonun yaşam döngüsü asimptotik bir eğri çizmektedir (Şekil 2.2). Zira turizmin ortaya çıkış aşamasında, bölgenin bilinirliğinin az olması, erişimin ve altyapının kısıtlı olması gibi nedenlerle oldukça az sayıda ziyaretçi bölgeye gelirken bölgede turizm faaliyetine dönük varlıklar dönüştükçe bölgenin bilinirliği ve ziyaretçi sayısı artmaktadır. Ancak artış zaman içinde destinasyonun taşıma kapasitesine ulaşacak bu durum kirliliğin artması gibi çevresel, yapılaşmanın artması gibi fiziksel ve yerel halkın değişen tutumu gibi sosyal koşulları değiştirerek destinasyona gelen ziyaretçilerin artış oranlarının ve devamında ziyaretçi sayılarının düşüşe geçmesine yol açacaktır (Butler, 1980). Öte yandan TAYD Modeli sadece destinasyon niteliği itibarıyla yerin/bölgenin dönüşümünü ele almaktadır. Ancak ilgili alanın bir yer olarak bölgesel ve bölgelerarası sistemdeki konumu (yerleşme sistemleri, kentleşme dinamikleri) gibi ilişkisel ve dışsal dinamiklerini dışarıda bırakmaktadır.

Butler, yukarıda özetlenen ve bir destinasyonda zaman içinde açığa çıkan olguların, diğer yaşam döngülerinde olduğu gibi birbirini takip eden bir dizi farklı aşamada ortaya çıktığı vurgulamaktadır (Şekil 2.2). Modele göre bir destinasyonun yaşam döngüsü altı aşamadan oluşmaktadır: keşif (exploration), katılım (involvement), gelişim (development), konsolidasyon (consolidation), durgunluk (stagnation), ve son olarak düşüş (decline) veya gençleşme (rejuvenation) (veya hızlı düşüş, yavaş gençleşme, stabil). Buna göre ilk olarak turizm faaliyetlerinin ortaya çıktığı aşama keşif aşaması olarak isimlendirilmiştir. Keşif aşamasında bölgenin henüz tanınmayan ve markalaşmayan varlıkları bir çekicilik olarak oldukça az sayıda ziyaretçi tarafından keşfedilmekte ve bölgeye bu çekicilikleri keşfeden az sayıda ziyaretçi gelmektedir. Butler bu aşamada gelen ziyaretçilerin Plog'un turist tipolojisindeki allocentrics (dışa dönük-yüksek gelir gruplu) turistler olduğunu ifade etmektedir. Bu dönemde turizme dönük altyapılar neredeyse yok denecek kadar azken turizm hizmeti henüz piyasa ilişkileri bağlamında metalaştırılmadığından bu hizmet yerel halk tarafından karşılanmaktadır. Bu durum yerel halk ve gelen ziyaretçiler arasındaki sosyal etkileşimin son derece yüksek olmasına yol açmaktadır. Ayrıca bu dönemde bölgedeki turizm faaliyetleri kitlesel olmaktan öte daha otantik bir karakterdir (Butler,1980).

Şekil 2-2: Turizm Alanları Yaşam Döngüsü Modeli

Kaynak: Butler, 1980, s.7

Zaman içerisinde destinasyonun bilinirliğinin artmasıyla bölgeye gelen ziyaretçilerin sayısı da artacaktır. Böylece destinasyonun yaşam döngüsünde katılım aşaması ortaya çıkacaktır. Bu aşamada turizm hizmetleri piyasa ilişkilerinin nesnesi haline gelirken bu hizmetler yerel halk tarafından üretilecektir. Böylece ziyaretçi – yerel halk etkileşimi yüksek kalmaya devam ederken yerel halk da destinasyonda ortaya çıkmaya başlayan turizme dayalı ekonomik faaliyeti üreten aktörler haline gelecektir. Aynı zamanda bölgenin bilinirliği için tanıtım ve pazarlama faaliyetleri de bu aşamada ortaya çıkacaktır. Tüm bu yatırımlarla beraber turist sayısının artması ve bir düzenlilik göstermesi beraberinde belirli bir turizm sezonunun da ortaya çıkmasına yol açacaktır (Butler, 1980).

Katılım aşamasındaki bu değişimlerle beraber destinasyonun yoğunluğunun artmaya başlamasıyla Butler destinasyonun gelişim aşamasına geçeceğini vurgulamaktadır. Bu aşamada artan yoğunluk ve destinasyonun tanıtımı destinasyona bölge dışından yatırımların gelmesiyle sonuçlanacaktır. Bu durum katılım aşamasında turizm hizmetlerinin sağlanmasında önemli rolü olan yerel halkın alacağı payı azaltacaktır. Artan yatırımlar beraberinde turistik

çekicilik olarak doğal varlıkların yanında beşeri çekiciliklerin de oluşturulmasına neden olurken gelişim aşamasında destinasyonun peyzajı büyük bir değişim geçirecektir. Yine bu aşamada ziyaretçi sayısındaki artışla, turizm sezonunda ziyaretçi sayısı bölgedeki yerel halkın nüfusunu geçecektir. Ziyaretçi sayısındaki bu artışın yanında ziyaretçi tipi de değişecektir. Plog'un tipolojisine göre keşif aşamasında ağırlıklı allocentrics ziyaretçiler bölgeye gelirken gelişim aşamasında mide-centrics (içe dönük-düşük gelir gruplu) turistler gelmeye başlayacaktır. Gerek yerin peyzajındaki büyük değişimler gerekse ziyaretçi sayısı ve tipindeki değişimler, Doxey'in (1975) katkısına uygun olarak yerel halkın ziyaretçilere ve turizm faaliyetlerine bakışını değiştirecektir. Bu durum gelişim aşamasının, keşif ve katılım aşamalarından farklılaştığını ortaya koymaktadır (Butler, 1980).

Bu koşullarda bir sonraki aşama olarak ifade edilen konsolidasyon aşamasında toplam ziyaretçi sayısının yerel halkın sayısını aşması, yerel halkın ziyaretçilere ve turizme karşı olan olumsuz tutumu, büyük yatırımların gelmesi gibi fenomenler yoğunlaşarak devam edecektir. Örneğin bölge dışından büyük yatırımların yanında konsolidasyon aşamasında destinasyon, küresel otel zincirleri, kiralama (leasing) veya bayilik verme (franchising) yoluyla otel endüstrisinin küresel üretim ağlarına bağlanacaktır (Niewiadomski, 2014). Konsolidasyon aşamasının gelişim aşamasından ayrıldığı nokta, ziyaretçi sayısındaki artışa rağmen bu aşamada ziyaretçi artış hızının düşmeye başlaması olacaktır. Ayrıca turizm faaliyetleri destinasyonun hakim ekonomik patikası haline de bu aşamada gelecektir. Böylece destinasyon ekonomisinin büyük kısmı turizme bağlı olacaktır (Butler, 1980).

Bu koşullarda, destinasyon bir sonraki aşama olan durgunluk aşamasına girmeye başlayacaktır. Durgunluk aşamasında destinasyon çok tanınan ve bilinen bir yer olmasına rağmen demode olmaya başlamıştır. Zira artış hızı düşmekle birlikte ziyaretçi sayısı bu dönemde pik yapacağından artan ziyaretçi sayısının getirdiği yoğunluk, çevresel ve sosyal sorunlar bölgenin turizm varlıklarını dönüştürecek ve destinasyon eski çekiciliğini kaybetmeye başlayacaktır. Destinasyonun düşüşe doğru sürüklenmesi karşısında ortaya konabilecek çabalarsa mevcutta kilitlenen turizm faaliyetlerinin kilitlenmesini artıracaktır (Butler, 1980).

Ancak bu çabalar sonuç veremeyeceğinden destinasyon düşüş aşamasına geçecektir. Bu aşamada ziyaretçi sayılarının azalması, bölgenin belirgin şekilde moda olmaktan çıkması ve daha çok günübirlik ziyaretçilerce ziyaret edilmesi gibi sonuçlar ortaya çıkacaktır. Ziyaretçi sayısı azaldıkça yatırımlar el değiştirecek veya kapanacak, tesisler kapandıkça

ziyaretçi sayısı daha da azalacaktır. Kısacası kümülatif süreçler bu defa destinasyonun düşüşünü hızlandıran mekanizmalara dönüşecektir. Bununla birlikte model destinasyonun durgunluk aşamasından sonra mutlaka düşüşe geçmeyeceğini, bunun yerine farklı olanakların olabileceğini de vurgulamaktadır. Butler, özellikle Stansfield’ın 1978’de Atlantic City örneği üzerinden ortaya koyduğu yenilenme kavramından hareketle destinasyonun durgunluk aşamasından sonra destinasyondaki düşüşü engelleyecek farklı yolların olabileceğini ifade etmektedir. Örneğin daha önce turizm patikası için mobilize edilmeyen bölgedeki mevcut bazı doğal varlıkların yeni bir turizm çekiciliği olarak pazarlanması, tema parkı örneklerinde olduğu yeni turizm varlıklarının/çekiciliklerin yaratılması, mevcut turizm faaliyetinin belirli bir ilgi turizminde yoğunlaşarak daha niş bir segmente geçmesi ve destinasyondaki düşüşü engelleyeceğine yöneliktir (Butler, 1980).

Butler’ın ortaya koyduğu bu “evrimsel” model çığır açıcı olmuş, modeli kullanan çok sayıda ampirik çalışma yapılmış (Tablo 2.2) ve model destinasyon gelişimi üzerine ortaya konan farklı kavramlar ve kuramlar için de ilham kaynağı olmuştur (Hovinen 1981; Haywood 1986; Cooper 1992; Priestley ve Mundet 1998; Faulkner 2002; Russell ve Faulkner, 2004; Haywood, 2006). Gerçekten de aradan geçen 40 yıldan uzun bir sürede TAYD modeli destinasyonların büyümesi ve gelişimi konusunda en fazla atıf alan en iyi bilinen modellerden biri haline gelmiştir (Butler, 2006; Butler, 2024). Zamanla modele çeşitli teorik katkılar da yapılmıştır. Örneğin Ioannides (1992), bölge dışından gelen tur operatörleri ve destinasyonun kurumsal varlıklarının değişimini model bağlamında ortaya koyduğu çalışmayla TAYD Modeli’ne kurumsal çerçeveyi eklemeye çalışmıştır. Ortaya konan kuramsal ve ampirik çalışmalar sayesinde destinasyon evrimi çoğu zaman Butler’ın TAYD Modeli ile birlikte düşünülmüş olmuştur (Brouder vd., 2017).

Butler’a (2006) göre TAYD Modelinin turizm çalışmalarında bu denli kabul görmesinin üç nedeni vardır. Birincisi model basit bir çerçeveye sahiptir ve farklı vaka çalışmalarındaki olguları açıklayabilmektedir. Bu kapsamda lisansüstü çalışmalarda çok sayıda ampirik çalışma ortaya koyulmuştur. İkinci olarak destinasyonun gelişimi farklı parametreler üzerinden açıklanabildiğinden farklı veri kaynaklarından yararlanılabilmektedir. Son olarak model aradan geçen yıllar içinde yapılan çalışmalarla daha da güçlenmiş ve turizm destinasyonlarında önemli bir konu haline gelen sürdürülebilir turizm çerçevesiyle beraber destinasyon evrimi güncelliğini koruyan bir konu olmuştur (Butler, 2006).

Tablo 2.2: TAYD Modelini ele alan bazı ampirik çalışmalar

Yazar	Araştırma Alanı	Çalışmanın Katkısı
Oglethorpe, 1984	Malta	TAYD Modeli'nin örnek alandaki geçerliliğini kabul etmiştir. Ve tur operatörlerine bağımlılığın turizm endüstrisinde hızlı bir düşüşe yol açabileceğini ortaya koymuştur.
Brown, 1985	Weston-super-mare	Yenilenme kavramını vurgulamıştır.
Meyer- Arendt, 1985	Grand Island Louisiana	TAYD'ın örnek alanda geçerliliğini gösterirken özellikle destinasyonun düşüş aşamasına odaklanmıştır.
Butler, 1985	İskoçya Dağlık Bölgeleri	Bölgedeki gelişimin TAYD modeli ile uyumlu olduğu belirtilmiştir.
Wilkinson, 1987	Karayip adalarından, Virgin Adaları	(ABD), Antigua ve Lucia Butler'in modelinin yanı sıra Lundberg'in (1980) modelini de kullanmıştır.
Cooper ve Jackson, 1989	Man Adası	Destinasyonun yenilenmesi üzerinde durulmuştur.
Debbage, 1990	Paradise Adaları, Bahamalar	TAYD modelinin destinasyonun gelişme aşamasında görülen müşterek girişimler, satın almalar gibi farklı organizasyonel gelişimleri göz önüne almadığı tartışılmıştır.
Johnson ve Snepenger, 1993	Büyük Yellowstone Bölgesi, ABD	Bölgedeki değişim, TAYD modelinin ortaya koyduğu aşamalarından daha karmaşıktır ve bölgenin gelişimi TAYD modelinin herhangi bir aşamasında değildir.
Williams, 1993	Minorka, İspanya	Turizm geliştikçe bölgedeki diğer sektörlerin gerilediği ortaya konulmuştur.
Agarwal, 1997	Birleşik Krallık'taki destinasyonlar	Vaka çalışması sonrası TAYD modelinin mevcut haliyle destinasyonlardaki değişimi tam olarak açıklayamadığı ve bu nedenle düşüş/yenilenme aşamaları öncesi bir mevcut turizmin yeniden oryantasyonu aşaması önerilmiştir.
Harrison, 1995	Esvatini	Vaka çalışmasında TAYD modelinin öngördüğünden daha farklı aşamaları olan bir gelişim ortaya çıkmıştır.
Meyer, 1996	Waikiki Plajı ve çevresi	Bölgenin düşüş aşamasına girdiği tespit edilmiş ve yenilenmesi önerilmiştir.
Prosser, 1997	Gold Coast ve Coffs Harbour	Karşılaştırmalı olarak ele alınan iki bölgenin TAYD modelinde farklı aşamalarda olduğu tespit edilmiştir.
Knowles ve Curtis, 1999	Avrupa'nın kitle turizm merkezleri	TAYD modelindeki durgunluk aşaması sonrası üç yeni aşama öne sürülmüştür.
Hovinen, 2002	Lancaster County, Pensilvanya	TAYD modeline 'olgunluk' aşaması eklenmesi önerisinin getirilmesi.

Kaynak: Lagiewski, 2006, s.29-38

Diğer taraftan Türkiye'deki turizm coğrafyası yapma pratiği bir yandan çevresel determinizm geleneğinden diğer taraftan tasvirici bölgesel gelenekten beslenmektedir (Kervankıran ve Şardağ, 2019). Buradan hareketle Türkiye bağlamındaki turizm çalışmalarında TAYD modeli dahil olmak üzere belirli bir model ve kuramsal çerçeveden temellenen çalışma sayısı son derece sınırlıdır. Nitekim TAYD Modeli kapsamında ortaya konan az sayıda çalışmanın neredeyse tamamı turizm çalışmalarından gelirken, sadece bir tanesi coğrafyacılar tarafından yapılmıştır (Tablo 2.3). Ortaya konan çalışmalar kuramsal bir katkıdan çok modelin ampirik uygulamalarına dayanmaktadır. Nitekim yapılan ampirik çalışmalar çoğunlukla lisansüstü eğitimde yüksek lisans ve doktora tezleri kapsamında yapılmıştır. Bu durum TAYD Modeline ilişkin olarak Türkiye'deki pratiğin dünyadaki örnekleriyle uyumlu olduğunu göstermektedir (Butler, 2006). Öyle ki TAYD Modelinin aradan geçen uzun zamana rağmen halen alan yazında popülerliğini koruması lisansüstü araştırmalardaki çok sayıda ampirik çalışmaya dayanmaktadır.

TAYD Modeli bağlamında Türkçe literatür incelendiğinde ilk olarak Ekici (2013) yüksek lisans çalışması kapsamında Antalya'daki Kaş-Kalkan ve Manavgat-Serik bölgelerini, Butler'in Modeli kapmasında ele almıştır. Bu kapsamda özellikle yerel halkın turizmin gelişimine gösterdiği tepkilerin değişimine göre ele alınan bölgelerin evrimi, çizgisel model içerisinde belirlenmeye çalışılmıştır. Zira modele göre yerel halkın desteği turizmin ilk aşamalarında yüksekken; konsolidasyon, durgunluk ve düşüş aşamalarına doğru azalmaktadır. Öte yandan coğrafyacılar tarafından yapılan tek çalışma olan Güney'in (2016) çalışması yine yüksek lisans tezi çalışması kapsamında ortaya koyulmuştur. Güney çalışmasında Kuşadası destinasyondaki 65 yıllık geçmişi olan turizm faaliyetlerini TAYD modeline göre aşamalı olarak incelemiştir. Modele göre Kuşadası'ndaki turizm faaliyetleri 1- Keşfetme Dönemi (1950-1962); 2- İlgi Dönemi (1962-1980); 3- Gelişim Dönemi (1980-1990); 4- Sağlama Dönemi (1990-1998); 5- Durgunluk Dönemi (1998-2003); 6- Çöküş Dönemi (2003-2015) aşamalarından oluşmaktadır. Güney (2016), destinasyonun düşüş aşamasına girmedi özellikle 1990'lı yıllardaki rant mücadeleleri, kontrolsüz kentleşme ve çevresel bozulmalara vurgu yapmıştır. Doktora tezi çalışmasında Gülenç Birsen (2017) ise TAYD Modeli kapsamında Alanya ve Manavgat destinasyonlarını karşılaştırmalı olarak çalışmıştır. Öte yandan Gündoğdu (2019), Safranbolu vakası üzerinden hem turizm alanındaki değişimi TAYD Modeli üzerinden ele almış hem de turizm gelişiminin tarihi bölgeler üzerine etkisine bakmıştır. Ay (2021) ise Bursa'nın Cumalıkızık köyündeki turizmin gelişimini Butler'in

TAYD modeli üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır. Son olarak Büyükkuru ve Yılmaz (2022), ortaya koydukları çalışmada Butler'ın TAYD modeli, Doxey'in Tolerans Modeli (1975) ve Ap'ın Sosyal Mübadele Kuramı (1992) üzerinden Kapadokya Bölgesi'ndeki yerel halkın turizme dönük algılarını belirlemeye çalışmıştır. Buna göre çalışma gerek yerel halkın turizme dönük algılarına yönelik anket çalışmalarından gerekse de ziyaretçi sayılarındaki artış oranının değişiminden Kapadokya Bölgesi'nin TAYD Modeline göre gelişim aşamasında olduğunu tespit etmiştir. Diğer taraftan doğrudan TAYD Modelinden yararlanmasa da coğrafyacılara tarafından ortaya konan bir diğer çalışma ise Kapan ve Timor'un (2018) Antalya şehrindeki turizmin gelişimi üzerine yaptıkları çalışma olmuştur. Kapan ve Timor Antalya şehrindeki turizmin gelişimini farklı destinasyon gelişim modelleri üzerinden değerlendirerek, 1920'lerden 2017'e kadar olan aralığı farklı aşamalarla dönemselleştirerek ele almıştır. Bu çalışma doğrudan ve salt TAYD Modelinden yararlanmasa da bir turizm destinasyonunun gelişim aşamalarını ele alması bağlamında TAYD Modelini kullanan diğer çalışmalarla benzerlik göstermektedir.

Ortaya konan bu çalışmalar, Türkiye bağlamında turizm coğrafyası yapma pratiği anlamında diğer çalışmalardan farklılaşsa da gerek TAYD Modelinin getirdiği kuramdan gelen zayıflıklar gerekse de determinist geleneğin bu çalışmalarda da belirgin olması ve model ile bulguların ilişkilendirilememesi nedeniyle Türkiye'de yapılan TAYD Modeline dayalı çalışmalar kendi içinde çeşitli eksiklikleri barındırmaktadır. Bu kapsamda iki önemli eksiklik göze çarpmaktadır: İlk olarak destinasyonun evriminde Doxey'in Tolerans Modelinden (Doxey, 1975) ilhamla daha çok talep tarafının turizme dönük algılarındaki değişime odaklanılmıştır. Oysaki ekonomik mekân olarak turizm destinasyonları üzerinde farklı türde paydaşlar ve aktörler etkin durumdadır.

Bu anlamda destinasyon evriminde çok katmanlı ve çok aktörlü bir çerçeveye gereksinim vardır. İkinci olarak çalışmalarda ortaya konan bulguların modellerle ilişkilendirilemediği örnekler mevcuttur. Örneğin Ay'ın (2021) çalışmasında destinasyonun keşif ve gelişim aşamalarında ortaya konan bulgular modelin temel varsayımları ile örtüşmemektedir. Bu durum yapılan ampirik çalışmalar kadar modelin açıklayıcı gücündeki zayıflıklarla da ilgilidir. Diğer taraftan TAYD modeli özelinde coğrafyacılarda yapılan çok az sayıdaki çalışma, model bu denli popüler olmasına rağmen, Türk turizm coğrafyasındaki bölgesel ve çevresel determinist geleneğin çok güçlü olması nedeniyle söz konusu modele

gereken yeterli ilginin gösterilmediği ve Türkiye’deki turizm coğrafyası çalışmalarının teorisiz devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 2.3: Türkiye’de TAYD Modelinden yararlanan turizm çalışmaları

Yazar	Çalışılan bölge	Çalışmanın Analiz Ölçeği	Odaklanılan Turizm Tipi	Çalışmanın Yöntemi
Ekici, 2013	Manavgat-Serik ve Kaş-Kalkan, Antalya	Bölge	Deniz-Kum-Güneş Turizmi	Nicel
Güney, 2016	Kuşadası, Aydın	Kent	Deniz-Kum-Güneş Turizmi	Nitel (yarı yapılandırılmış görüşmeler), Nicel (bölgenin turizmine dair ikincil veriler).
Gülenç Birsen, 2017	Alanya ve Manavgat, Antalya	Kent	Deniz-Kum-Güneş Turizmi	Nitel (görüşmeler) - Nicel (ikincil veriler, anket çalışması)
Gündoğdu, 2019	Safranbolu, Amasra	Kent	Kültür Turizmi	Nitel (gözlem- görüşme)
Ay, 2021	Cumalıkızık, Bursa	Köy	Alternatif Turizm	Nicel (ikincil veriler, anket) - Nitel (görüşmeler)
Büyükkuru ve Yılmaz, 2022	Kapadokya	Bölge	Kültür Turizmi	Nicel (anket çalışması)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

TAYD Modeli destinasyon evrimi konusunda turizm coğrafyasının uzun süredir gündeminde bulunan en yaygın model olmakla birlikte bazı araştırmacılar TAYD Modelini eleştirmişlerdir. Örneğin Haywood (2006) modelin değişim sürecinin temel mekanizmalarına odaklanmak yerine aşamaların değişimine odaklandığını belirtmiştir. Öte yandan 1990’lı ve 2000’li yıllarda TAYD Modeline karşı yapılan eleştirilerden hareketle teorik katkılar içeren yeni çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin Agarwal (2002), destinasyon evrimini yeniden yapılandırma kavramı kapsamında incelerken, Gill (2000), destinasyonun evrimsel sürecinde sosyal ve bilhassa politik bağlamı ve dinamikleri modelin içine dahil etmiştir (Brouder, vd. 2017).

Öte yandan 2013 ve sonrasında turizm çalışmalarında benimsenen EEC yaklaşımı çerçevesinde gerek öncül çalışmalara ve TAYD Modeline gerekse devamındaki türevlerine dönük olarak bir takım önemli eleştiriler ortaya koyulmuştur (Brouder vd., 2017). Bu eleştiriler ele alındığında her şeyden önce bu modeller destinasyonun evrimini, talep (ziyaretçi sayısı), tesis sayısı, harcama gibi nispeten sınırlı parametreler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Ancak örneğin destinasyondaki değişim süreçlerinde olanak tanıyıcı ve

kısıtlayıcı çerçeve sunan sosyal, ekonomik ve politik bağlamın rolü TAYD ve türevi model ve çalışmalarda göz ardı edilmektedir. Bu anlamda TAYD ve türevi modeller destinasyonun evrimindeki içsel ve dışsal dinamikleri ve mekanizmaları açıklayamamaktadır (Ioannides vd., 2014). Daha açık bir ifadeyle TAYD Modeli ve türevleri destinasyonun evrimini sınırlı ve yüzeysel parametrelerle ele alıp çizgisel ve basitleştirilmiş bir gelişim modeli ortaya koymaktadır (Brouder, 2014a). Bu da destinasyondaki değişim fenomenlerine dair son derece sınırlı bir okumanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Zira en başta evrimsel süreçlerde şekillendirici rol oynayan koşulların veya bir başka deyişle bağlamın rolü ihmal edilmektedir. Ancak, Butler'ın da (1980) belirttiği üzere TAYD Modelinin ana amacı da destinasyonun derinlikli bir evriminden ziyade artan ziyaretçi sayısı karşısında destinasyonun taşıma kapasitesine ulaşmadan daha sürdürülebilir yönetimine dair bir çerçeve sunmaktır (Butler, 1980; 2006). Dolayısıyla böyle bir okumanın sonucu olarak TAYD ve sonrasında gelişen literatür ağırlıklı olarak destinasyonda değişimi yaratan dinamikleri ele almak ve bu bağlamda destinasyonun evrimi sürecini açıklamaktan ziyade destinasyondaki turizm faaliyetlerinin değişimine ve bu değişimin yarattığı sonuçlara odaklanmaktadır. Buradan hareketle turizm çalışmalarında, farklı ölçeklerdeki veya bir başka deyişle çok ölçekli sosyal, kültürel, ekonomik ve politik süreçlerin rolünü içeren ve destinasyon ile onu oluşturan her bir unsurun birlikte evrildiği süreçleri göz ardı etmeyen bir kuramsal çerçevenin gereksinimi açıkça görülmektedir. Böylece EEC'yi işe koşmaya çağıran turizm coğrafyacıları, TAYD ve türevi modellerde olduğu gibi destinasyondaki turizm faaliyetinin evrimi yerine destinasyonun/yerin evrimine odaklanmayı önermektedir (Brouder ve Eriksson, 2013a). Ayrıca bu çağrı TAYD ve türevi modellerin bölgedeki turizm faaliyetlerini diğer ekonomik faaliyetlerle olan ilişkisi bağlamında ele alınmamasını da eleştirmektedirler (Brouder ve Fullerton, 2015). Zira birçok destinasyonda bölgesel ekonomi, turizm faaliyetlerinin yanı sıra başka sektörlerden de oluşmaktadır. Diğer bir eleştiri, aşamalı modellerin genelinde olduğu üzere TAYD ve türevi aşamalı modellerin de örtük olarak bir deterministik çerçeve çizmesidir (Brouder vd., 2017). Yani her bir destinasyonun yaşam döngüsü içerisinde keşif aşamasından düşüş/yenilenme aşamasına kadarki süreci modeldeki sıra bağlamında yaşayacağı varsayılmaktadır. Bu örtük determinizm beraberinde modelin mevsimsel düşüşleri açıklama gücünü sınırlandırmaktadır (Ioannides ve Brouder, 2017). Esasen Butler (2024), modeldeki aşamaların her destinasyonun mutlaka düşüşe geçeceği gibi bir varsayımın aksine, destinasyondaki kaynakların taşıma kapasitesine ulaşmadan yönetilmesi gerektiğini vurguladığını iddia etse de uygulamadaki örnekler her bir destinasyonun, modelin verdiği aşamaları deneyimleyeceği ve aşamalar peşi

sıra birbirini izleyeceği örtük bir determinizmi ve aşamacılığı ima etmektedir. Ancak modelin ve uygulamaların ortaya koyduğunun aksine reel dünyadaki coğrafya laboratuvarı evrim sürecinin yerin eşsiz dinamiklerince şekillendiğini göstermektedir. Nitekim modelin varsaydığından farklı bir evrim süreci geçiren çok sayıda destinasyon bulunmaktadır. Buradan hareketle destinasyon evrimi, destinasyonda tezahür eden süreçlerin sonuçları üzerinden değil olayları ve süreçleri harekete geçiren failler, ağlar, varlıklar, dönüşümler ile bu olay ve süreçlere olanak tanıyıcı ve/veya kısıtlayıcı bir çerçeve sunan kurumsal bağlamın rolüyle ele alınmalıdır. Bu eleştirilerden özetle, destinasyon evrimi veya daha genel manada turizm coğrafyası çalışmalarının süreçleri ele alan, neden ve nasıl sorularına yanıt arayan ve böylece destinasyonun evrimini daha derinlikli ele alabilen güçlü bir kuramsal çerçeveye ihtiyaç bulunmaktadır (Brouder ve Eriksson, 2013a; Brouder, 2014a; 2014b; Ioannides vd., 2014; Brouder vd., 2017; Ioannides ve Brouder, 2017; James vd., 2023).

2.2. Turizm Çalışmalarında EEC Perspektifinin Gerekliliği

2000’li yıllarda ekonomik coğrafya içinde belirgin bir paradigma haline gelmeye başlayan Evrimsel Ekonomik Coğrafya (EEC) yaklaşımının turizm çalışmalarında benimsenmesine dönük ilk çağrılar 2013 yılında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu çalışmalar EEC’nin ekonomik coğrafya içindeki teorik ve ampirik anlamdaki yükselişiyle (Boschma ve Frenken, 2006; Martin ve Sunley, 2006; Martin, 2010; Boschma ve Martin, 2010; Martin ve Sunley, 2011) hemen hemen eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir (Gill ve Williams, 2011; Ma ve Hassink, 2013; Larsson ve Lindström, 2014). Bu bağlamda önemli turizm coğrafyacılarından Gill ve Anton Clave’nin öncülüğünde AAG’nin (American Association of Geographers yani Amerikan Coğrafyacılar Birliği) 2013 toplantısında, EEC ve turizm temasına dönük olarak üç özel oturum düzenlenmiştir. Bu düzenlenen oturumlarda Brouder (2014a), Evrimsel Ekonomik Coğrafyanın, turizm çalışmaları için yeni ufuklar açan bir alan olduğuna ilişkin çağrı niteliğinde bildiri sunmuştur. Ayrıca konferansta turizm çalışmalarında EEC’nin de dahil olduğu yeni paradigmalar (diğerleri politik ekoloji ve dirençlilik çalışmaları) için özel sayılardan oluşan bir cilt çıkarılması kararlaştırılmıştır (Lew, 2014). Bu bildiriye takiben Brouder ve Eriksson (2013a), turizm çalışmalarının başat dergilerinden *Annals of Tourism Research*’de yayınladıkları çalışmalarında, konferanstaki çağrıya paralel evrimsel turizm çalışmaları için EEC’den beslenen belirli kuram ve kavram önerilerinde bulunmuştur. Yapılan çağrılar, Boschma ve Frenken (2006) ve Martin ve Sunley’in (2006) temel makalelerinin

akabinde EEC'nin ekonomik coğrafyadaki hızlı yükselişinin hemen ardından gelmiştir. Brouder ve Eriksson'un (2013a) çalışmasının ardından turizm coğrafyasının ana dergisi olan *Tourism Geographies*'de, "Evolutionary Economic Geography and the Economies of Tourism Destinations" başlığıyla EEC ve turizm çalışmalarına ilişkin bir özel sayı çıkmıştır (Ioannides vd., 2014). Özel sayıdaki makalesinde Ioannides ve arkadaşları (2014) EEC'nin, turizm çalışmalarında umut vaat eden bir çerçeve olacağını vurgulamışlardır. Bu özel sayı o zamana kadar yapılan çalışmaları derlemiş (Brouder, 2014; Sanz-Ibanez ve Anton Clave, 2014) ve evrimsel turizm çalışmalarının geleceği için teorik katkılar sunmanın yanında ampirik çalışmaların gelecekteki coğrafi kapsamına dair yörüngeler çizmiştir (Brouder, 2014b). Böylece özel sayı EEC'den beslenen evrimsel turizm çalışmalarına dönük bir alan yazının da tohumlarını ekmıştır (Butler, 2024).

EEC yaklaşımının turizm destinasyonlarında uygulanmasını amaçlayan bu ilksel çalışmalar (Gill ve Williams, 2011; Ma ve Hassink, 2013; Larsson ve Lindström, 2014; Brouder ve Eriksson, 2013a; Brouder, 2014; Sanz-Ibanez ve Anton Clave, 2014; Ma ve Hassink, 2014) bir önceki bölümde tartışılan eleştiriler temelinde, turizm çalışmalarının EEC yaklaşımından beslenerek bu eleştirilere yanıt getireceği iddiasından hareket etmiştir. Turizm çalışmalarındaki eksiklikler ve eleştiriler bağlamında EEC perspektifinin gereklilik olduğu argümanı vurgulanmış ve EEC'nin turizm çalışmalarına sunacağı katkılar ortaya konmaya çalışılmıştır (Ioannides ve Brouder, 2017).

Katkılar incelendiğinde ilk olarak TAYD Modelinin ziyaretçi sayıları, turizm harcamaları, geceleme sayıları gibi sınırlı parametrelere dayalı çizgisel gelişim modeli olduğuna dönük eleştirilere karşılık olarak, EEC yaklaşımının turizm bölgelerinin evrimini, aktör eylemleri, kurumsal yapıdaki değişim gibi basit göstergelerin ötesinde açıklayabilme potansiyeline vurgu yapılmıştır (Brouder, 2014a). Böylece EEC yaklaşımı, destinasyon evrimini çok aktörlü, çok ölçekli ve çok katmanlı süreçlerle açıklayacak kuramsal güce sahiptir (Brouder ve Eriksson, 2013a). Bu bağlamda özellikle destinasyonların evriminin analizinde yerel bağlamın yanı sıra küresel değişimler konjonktür ve süreçlerin dahil edilmesi, destinasyonların evrimine dair büyük resmi daha net şekilde ortaya koymaktadır. Diğer bir katkı destinasyonun evriminde ağların rolüne ilişkindir. Ağlar ve akışlar turizm çalışmalarında anlaşıldığı şekliyle sadece turist akışı değil; aynı zamanda sermaye, mal ve bilgi mobilitesinin, transferlerini de kapsamaktadır. Ağların ele alışı için EEC'nin yanı sıra ilişkisel yaklaşımlar (Sanz-Ibanez ve Anton Clave, 2014) ve küresel üretim ağları (Niewiadomski,

2014) gibi ekonomik coğrafyadaki diğer yaklaşımların da işe koşulması önerilmektedir (Brouder vd., 2017). Dolayısıyla turizm çalışmalarındaki evrimsel dönüş, sadece EEC yaklaşımının turizm destinasyonlarının evrimini açıklamak üzere işe koşmanın ötesinde ekonomik coğrafya ve turizm coğrafyasının kuramsal temeller bağlamında birbirine yaklaştırılması amacını kapsamaktadır. Nitekim Ioannides ve Brouder (2017), turizm coğrafyasının özel olarak ekonomik coğrafya genel anlamda ise beşeri coğrafya içerisinde kenarda kalan bir alan olarak kaldığını ve ekonomik coğrafya ve turizm coğrafyası arasındaki son derece sınırlı bir etkileşim olduğunu vurgulayarak, EEC'nin çeperde kalan turizm çalışmalarını ekonomik coğrafyanın merkezine çekebileceğini ifade etmektedir. Diğer taraftan tüm bu kuramsal katkı çabaları, destinasyon evrimini, destinasyondaki turizmin gelişiminden ibaret olarak anlamamanın ötesinde, bir “yer” olarak turizm destinasyonunun evrimini kapsayıcı şekilde anlama çabasını ifade etmekteyken, EEC çerçevesindeki turizm çalışmalarının ana odağı bu çabaya yönelmektedir. Nitekim böylece turizmin belirli bir yerde gelişmesi/gelişmemesi o yerdeki aktör ve kurumsal bağlamın/yapının birlikte evriminin bir sonucu olarak ele alınabilmektedir (Brouder vd., 2017).

Öte yandan bir önceki kısımda da vurgulandığı üzere EEC çerçevesi bir aşamanın diğerini takip ettiği yaşam döngüsü modellerinin ötesinde yerin evrimindeki kritik kavşakları, dönemeçleri ve bu anlardaki failliği ortaya çıkartarak destinasyonun evriminin daha nüanslı ve daha derinlemesine ele alınmasına olanak tanımaktadır (James, 2023). Zira, Butler'ın modeli değişim sürecini basitleştirilmiş bir modelle ele alırken, belirli dönemlerdeki mevsimsel düşüşleri açıklamakta zorlanmakta ve bir turizm destinasyonunu kendi içindeki farklı evrimsel yörüngeleri ve alt destinasyonları/sektörleri göz ardı ederek tıpkı bir ürün gibi tek bir bütün halinde ele almaktadır (Ioannides ve Brouder, 2017). Bu durum destinasyon evriminin, kimi ampirik örneklerde de olduğu gibi salt görünür olanın döngüye göre sınıflandırılmasına dayandığı tasvirici çalışmaları ortaya çıkartırken, evrimsel süreci şekillendiren nedensel mekanizmalar ortaya konamamaktadır. Oysaki EEC yaklaşımı farklı kavramsal setlerle ve kuramlarla bu eksikliklerin ve sınırlılıkların ötesine geçerek yerin karmaşık evrimsel sürecini açıklayabilecek kuramsal güce sahiptir (Brouder, 2014a).

Diğer taraftan EEC, turizmin hakim patika olmadığı, birden çok sektörün/patikanın yer aldığı çeşitlenmiş (bilhassa metropoliten) bölgelerdeki evrimi ele almaya da olanak sağlamaktadır. Bilindiği üzere TAYD Modeli, bir turizm destinasyonundaki turizmin gelişimini çeşitli parametrelere göre yaşam döngüsü bağlamında ele almaktadır. Ancak daha

önce de vurgulandığı üzere bugün turizm, birçok kentsel ekonominin temel bileşenlerinden biridir. Bu bağlamda patikaların birlikte evrilmesi ve patikalar arası ilişkiler gibi EEC alan yazınındaki gelişmeler, bölgesel ekonomideki turizmin gelişimini diğer patikalar bağlamında açıklayabilmektedir (Ioannides ve Brouder, 2017). Bu durum aynı zamanda turizmin bölgesel ekonomi üzerindeki rolünü de açığa çıkaracağından, bölgesel kalkınmadaki turizmin rolünü meşrulaştırarak, ekonomik coğrafyada turizm konularına daha fazla yer verilmesi potansiyelini de yaratmış olacaktır (Ioannides vd., 2014).

Son olarak EEC yaklaşımının evrimsel mekanizmalar kadar kurumsal, ilişkisel ve politik çerçeveleri de analize dahil etmesi, pür firma odağının ötesinde sosyal failliğin (Dawley, 2014) de analiz süreçlerine dahil edilmesini sağlayarak turizm çalışmalarında genellikle ihmal edilen devletin ve politikanın, destinasyonun evriminin şekillenmesindeki rolünü de ele almaya olanak tanımaktadır (Anton Clave ve Wilson, 2017). Tüm bunlardan özetle, EEC perspektifi destinasyon evriminin, “neden” ve “nasıl” gerçekleştiğini açıklamada umut vaat edici bir çerçeve olarak ortaya çıkmaktadır (Brouder vd., 2017).

Sonuç olarak son 10 yıl içerisinde EEC yaklaşımının turizm coğrafyası çalışmalarında kullanılması sonucu gerek kuramsal gerekse de ampirik çalışmalarla zenginleşen ve çeşitlenen evrimsel turizm çalışmalarına ilişkin önemli bir alan yazın ortaya çıkmıştır.

2.2.1 EEC Perspektifinden Yapılan Turizm Çalışmalarının Değerlendirilmesi

Son 10 yıl içerisinde gelişen ve “Evrimsel Turizm Çalışmaları” (ETÇ) olarak isimlendirilebilecek literatür EEC’deki farklı kavramlar ve kuramsal yaklaşımlardan beslenmiştir. Bu kapsamda EEC perspektifiyle ortaya konan ilk çalışmalar patika bağımlılığı (path dependency) (Gill ve Williams, 2011; Ma ve Hassink, 2013) ve birlikte/eş evrim (co-evolution) (Larsson ve Lindström, 2014; Brouder ve Fullerton, 2015) mekanizmaları üzerine odaklanmıştır. Esasen bu iki kavram turizm çalışmalarında aşına olunan kavramlardır (Brouder, 2014b). Zira patika bağımlılığı ve birlikte evrim mekanizmaları üzerine turizm alanında yapılan çalışmalar mevcuttur (Williams ve Balaz, 2002; Baggio, 2008). Bu bağlamda evrimsel turizm çalışmaları, turizm çalışmalarında daha önce aşına olunan kavramlar üzerinden çeşitlenerek gelişmeye başlamıştır. Yapılan çalışmalar sadece turizm coğrafyacılarcınca değil, aynı zamanda ekonomik coğrafyacılarcaya ortaya koyulmuştur (Ma ve Hassink, 2013; Halkier ve Therkelsen, 2013). Yukarıda da değinildiği üzere önce AAG’deki

bildirilerle yapılan çağrılar (Brouder, 2014a) ve daha sonra Tourism Geographies'in özel sayısındaki çalışmalarla (Ioannides vd., 2014; Brouder, 2014b; Gill ve Williams, 2014; Sanz-Ibanez ve Anton Clave, 2014; Ma ve Hassink, 2014) birlikte ETÇ çalışmaları daha belirgin bir çerçeveye oturmuştur. Bu bağlamda ilk çalışmaları takiben turizm coğrafyasında evrimsel çağrılar yapan ve bu alana yönelik kavramsal ve teorik düzeyde EEC çalışmalarının turizm çalışmalarında nasıl kullanılabileceğini gösteren çeşitli çalışmalar ortaya koyulmuştur (Tablo 2.4). Tablo 2.4'teki çalışmalar, turizm coğrafyasına evrimsel perspektifin nasıl enjekte edileceğini, evrimsel bir turizm coğrafyası çalışmasının nasıl olması gerektiğini, hangi evrimsel kavram ve yaklaşımları içerebileceğini, dahası turizm coğrafyasının ekonomik coğrafya ile etkileşim kurması ve gelecek ajandasını buna göre belirlenmesi gerektiğini, özellikle de turizm destinasyonlarının incelenmesinde EEC'nin kavramsal ve teorik temellerini vurgulayan öncü çalışmalardır.

Yukarıda özetlenen kavramsal ve teorik çalışmaların yanı sıra 2013'ten 2023'e aradan geçen 10 yılda EEC çerçevesini kullanan 100'den fazla turizm çalışması ortaya koyulmuştur (James vd., 2023). Bu kapsamda Tablo 2.5 EEC yaklaşımını benimseyerek şimdiye kadar ortaya konan bazı ampirik çalışmaları ve bunlara dair değerlendirmeleri (amaç, kuram, veri ve yöntem ve bulgular bakımından) göstermektedir.

Tablo 2.5'ten görüldüğü üzere Evrimsel Turizm Coğrafyası çalışmaları EEC alan yazınındaki farklı kavramsallaştırmalar ve kuramsal yaklaşımlardan yararlanmışlardır. Bu bağlamda ETC alan yazını büyük ölçüde EEC'deki teorik gelişmeleri takip etmiştir. Örneğin ortaya konan ilk çalışmalar patika bağımlılığı kavramsallaştırmasından yararlanırken, patikalar arası ilişkiler gibi EEC'de son dönemde çalışmaların yoğunlaştığı alanlar, ETC çalışmalarında da araştırmaların odağı haline gelmiştir. Bu anlamda Ioannides ve Debbage'nin (1998), 26 yıl önce ekonomik coğrafya ve turizm coğrafyasının birbirinden son derece sınırlı etkilendiği eleştirisi Evrimsel Turizm Coğrafyası çalışmalarıyla büyük ölçüde giderilmiş gibi gözükmemektedir. Turizm coğrafyacıları EEC perspektifini benimseyerek aslında ekonomik coğrafya ile kucaklaşma ve disiplin içerisinde meşruiyet kazanmayı bir ölçüde sağlamışlardır. Böylece Ioannides ve Brouder'ın (2017) EEC'nin ekonomik coğrafya ve turizm çalışmaları arasındaki etkileşimi artıracak iddiası aradan geçen süreçte gerçekleşmiştir (James vd., 2023).

EEC'nin en temel ayırt edici özelliği ekonomik peyzajın anlık bir resmine odaklanmak yerine onun zamansal değişimini dinamik bir çerçevede ele almaktır (Kaygalak, 2020). Bu

bağlamda Tablo 2.5'teki çalışmalar destinasyonların süreç içindeki dinamik evrimini EEC perspektifinden ele almıştır. Örneğin Ma ve Hassink (2014) Çin'deki Guilin destinasyonunun-

Tablo 2.4: *Evrimsel Turizm Coğrafyasına dönük kavramsal ve kuramsal çağrı makaleleri*

Yazarlar	Çalışmanın temel katkısı
Brouder ve Eriksson (2013a)	Turizm çalışmalarında Evrimsel Ekonomik Coğrafya perspektifinin kullanılmasına ve bu bağlamda Evrimsel Turizm Coğrafyası alan yazının kuramsal temellerini oluşturması
Williams (2013)	Bütüncül bağlamda turizm ekonomisinin sürdürülebilir turizme geçiş çalışmalarında, patika bağımlılığı ve yeni patika yaratımı yaklaşımının benimsenmesi önerisi
Brouder (2014a)	2013 yılındaki AAG'de EEC ve Turizm bağlamında oturumu değerlendiren ve bu bağlamda Evrimsel Turizm Coğrafyasının gelecekteki ajandasını şekillendirilmesi
Brouder (2014b)	Makalenin kaleme alındığı döneme kadar EEC bağlamında yapılan çalışmaların değerlendirilmesi ve yapılan çalışmalardan hareketle Evrimsel Turizm Coğrafyasının gelecekteki ajandasını şekillendirilmesi
Sanz-Ibanez ve Anton Clave (2014)	Destinasyon evrimini açıklamak üzere EEC perspektifinin yanı sıra İlişkisel Ekonomik Coğrafya yaklaşımının da işe koşulmasının vurgulanması
Brouder ve Ioannides (2014)	EEC perspektifinin kent turizmi çalışmaları için kuramsal bir çerçeve olarak katkı sağlayacağı önermesi
Niewiadomski (2014)	Küreselleşen otel endüstrisinin mekânsal organizasyondaki evriminin Küresel Üretim Ağları (KÜA) ve EEC perspektifinden ele alınması önerisi.
Brouder, Anton Clave, Gill ve Ioannides (2017)	"Turizm çalışmaları neden evrimsel değildir?" başlığı altında, yapılan çalışmaların değerlendirilmesi ve EEC'nin turizm çalışmalarına yapacağı katkıların ele alınması
Hassink ve Ma (2017)	Turizm destinasyonlarının evrimini anlamada destinasyonu bir yenilik sistemi olarak ele alma ve birlikte evrim mekanizması bağlamında turizm yenilik sistemini aktör ve kurumların birlikte evrimi ile inceleme önerisi
Ioannides ve Brouder (2017)	Turizm Coğrafyası ve Ekonomik Coğrafya arasında daha fazla ilişki kurulması ve Turizm Coğrafyasını, Ekonomik Coğrafyanın merkezine çekmek için EEC'nin önemli bir fırsat olduğunun vurgulanması
James, Halkier, Sanz-Ibanez ve Wilson (2023)	Turizm coğrafyasındaki evrimsel çağrılarının ardından geçen 10 yılda geline süreci yeniden değerlendirme ve Evrimsel Turizm Çalışmalarının gelecekteki yörüngesinin politik ekonomi, faillik ve patikalar arası ilişkilere yoğunlaşması gerektiğine dair bir ajanda önerisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

ortaya çıkışını ve gelişimini Martin'in (2010) dinamik patika bağımlılığı modeli üzerinden ortaya koymuştur. Ayrıca yazarlar, orijinal dinamik modelde patika yaratımı aşamasının ağırlıkla bölgenin içsel dinamiklerine dayandığını ancak Guilin örneğinde ulusal ölçekte politika düzenlemeleri, farklı ölçeklerde talep koşullarındaki değişim gibi dışsal faktörlerin de önemli olduğunu ortaya koymuşlar ve bu bağlamda Martin'in dinamik modelinin dışsal etkilere daha fazla yer vermesi gerektiğini vurgulamışlardır. Martin'in modelinden doğrudan beslenmemekle beraber Sanz-Ibanez ve arkadaşları ise (2017), destinasyonun evriminde

Tablo 2.5:Evrimsel Turizm Çalışmaları bağlamında yapılan ampirik çalışmalar

Çalışmanın Yazarları	Çalışmanın Amacı	Çalışmanın Yararlandığı Kuram ve Kavramlar	Çalışmanın Veri Kaynağı	Çalışmanın Yapıldığı Yer	Çalışmanın Analiz Yöntemi	Çalışmanın Odaklandığı Sektör	Çalışmanın Ele Aldığı Zamansal Çerçeve	Çalışmanın Bulguları
Gill ve Williams (2011)	Kanada'nın Whistler Bölge'sinin büyüme odaklı yönetim ve yönetim stratejilerinden, daha paydaş odaklı ve sürdürülebilir yönetim stratejilerine doğru olan dönüşümü ve bu dönüşüm sürecindeki etkenleri ve mekanizmaları, patika bağımlılığını perspektifinden açıklamak.	Patika Bağımlılığı	Dokümanlar bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler anketler, kamu toplantılarının da yapılan gözlemler	Whistler Dağ Destinasyonu, British Columbia, Kanada	Nitel analiz	Kış turizmi	Boylamsal (1975-2010 = 35 yıllık süreç)	Makale, Whistler destinasyonunun yönetiminin patika bağımlı olarak geliştiğini ortaya çıkarmıştır. 2010 Kış Olimpiyatlarının bölgede düzenlenmesi, ortaya çıkan krizlere karşı destinasyon yönetimlerinin yeni ve daha sürdürülebilir ve çevre odaklı yapılması için bir fırsat oluşturmıştır. Ayrıca, the Natural Step oluşumu, destinasyonun sürdürülebilir yönetimi oluşmasında rolü açığa çıkmıştır. Bununla beraber ortaya çıkan krizlere karşı, destinasyonun yönetimindeki stratejiler, değişen yönetim, geçmişteki çözümlere dayalı olarak gelişmiştir. Makale, kuramsal bir araç olarak patika bağımlılığı yaklaşımının, destinasyon yönetimindeki zamansal süreklilikler ve değişimleri anlama ve açıklamada yararlı bir çerçeve olduğunu ortaya koymuştur.
Brouder ve Eriksson (2013b)	Makalenin amacı periferi bölgelerde, girişimcilerin Deneyimlerinin ve konumlandıkları bölgenin tarihsel mirasının, yeni firmaların hayatta kalmalarını nasıl etkilediğini EEC perspektifinden ele almaktır.	Genelleştirilmiş Darwinizm, Firma rutinlerinin evrimi, Hayatta kalma stratejileri, Dallenma	Ulusal ölçekte, firmaların, kuruluş, kapanış bilgileri, lokasyonlarını ve endüstri kodlarını (ISIC) ve girişimcileri n yaş, eğitim, deneyim bilgilerini zamansal olarak içeren ASTRID veri tabanından araştırma alanı içinden seçilen 133 turizm firması.	Kuzey İsveç'teki Norrbotten; Västerbotten; Jämtlan ve Västernorrland destinasyonları	Nicel analizler (Betimsel analizler ve değişkenler arasındaki ilişkilerin analizi)	Kıyı turizmi	Kesitsel (1999 ile 2001 yılları arasında)	Makale, girişimcilerin deneyimin süresinin ve firmanın bulunduğu konumun, yeni firmaların hayatta kalmasında rol oynadığını tespit etmiştir. Ayrıca bölgeye yerel bilgi ve deneyimlere sahip olup bölgeye daha gömülü olan firmaların hayatta kalma olasılığı gömülü olmayan ve deneyimsiz olanlara göre daha yüksektir. Bu bağlamda girişimcilerin sosyal bağlar nedeniyle firmalarını genellikle kendi bölgelerinde kurması nedeniyle devletin turizm

								ekonomisi için gerekli destek yapıları ve çevreyi oluşturmadaki rolü makalenin bir politika çıktısıdır. Makalenin ikinci katkısı, hayatta kalan firmaların performanslarını (özellikle istihdam açısından) mevcut firmalara göre zamanla artırdığını ortaya koymaktadır. Bu da yeni turizm firmalarının kurulmasının, bölgesel istihdam ve kalkınmaya katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Makalenin kuramsal katkısı, EEC ve turizm coğrafyası arasındaki bağlantıları kuram ilk ampirik çalışmalardan birisi olmasıdır.
Ma ve Hassink (2013)	Makalenin amacı, TAYD modelinin ele alınışına alternatif olarak destinasyonun evriminde patika bağımlılığı ve birlikte evrim mekanizmalarına odaklanarak, EEC ve turizm coğrafyası arasındaki bağlantıları derinleştirmektir.	Patika Bağımlılığı, Birlikte evrim	Bölge üzerine daha önce yapılan ampirik çalışmaların verileri	Gold Coast, Queensland Avustralya	Nitel analiz	Kıyı turizmi	Boylamsal (1880-2000=120 yıllık süreç)	Makale, Martin'in (2010) süreç odaklı Dinamik Patika Bağımlılığı Modelinden esinlenen ve destinasyon evrimini açıklayan bir modeli, TAYD Modeline alternatif olarak ortaya koymuştur. Ayrıca şimdiye kadar TAYD modeli üzerinden ele alınan Gold Coast Bölgesi'nin evrimini, dinamik model bağlamında yeniden değerlendirmiştir. Ampirik anlamda Gold Coast destinasyonundaki düşüşün nedeni, patika bağımlılığın yol açtığı kurumsal kilitleme ve bunun bölgenin dış şoklara karşı adaptifliğini azaltmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bölgedeki turizm patikası, turistlerin gelişyle değil, girişimcilerin girişimcileri ve devletin stratejileri sonucu ortaya çıkmıştır. Kuramsal anlamda, patika bağımlılığı ve birlikte evrim, destinasyon evrimindeki nedensel mekanizmaları açıklayarak, TAYD modelinin zayıflıklarını giderme gücüne sahiptir. Bu bağlamda bu iki kavram, yeni teorik ve ampirik

								katkılar sunarak TAYD literatürü etrafındaki şekillenene tartışmaları ileriye taşıma potansiyeli sunmaktadır.
Halkier ve Therkelsen (2013)	Makale, kıyı turizmi destinasyonun yerleşik güneş deniz kum turizm patikasından, turizmin çeşitlendiği ve bütün yıla	Patika Bağımlılığı ve Patika Plastisitesi	Dokümanlar, bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler	Toppen af Danmark ve Mariagerfjord, North	Nitel analiz	Kıyı turizmi	Boylamsal (1990-2013=23 yıllık süreç)	Makale 1990'larda krize giren iki destinasyonun, krize karşı turizm ürünlerini çeşitlendirmeyi amaçlayan benzer ulusal politikalara rağmen destinasyonların farklı şekilde evrimleştiğini ortaya koymaktadır. İki destinasyon arasındaki ortaya çıkan farklılaşma, yerel ölçekteki mevcut kurumsal konfigürasyonun değişti olanağı ve esnekliğinden kaynaklanmaktadır. Buna göre destinasyonlardan biri olan Toppen af Danmark destinasyonunda kurumsal yapı daha esnektir zira turizmi çeşitlendirme ve tüm yıla yayma politikalarından önce bölgesel aktörler arasında güvene dayanan merkezi olmayan ağ yapıları bu destinasyonda mevcuttur. Ancak diğer bir destinasyon olan Mariagerfjord destinasyonunda bu ağlar mevcut olmadığından ortaya konan çabalar ve bölge dışından turizmi çeşitlendirme potansiyeli olan yenilikçi bilgiler transfer edilmesine rağmen bu turizmi çeşitlendirecek yenilikleri ortaya çıkmamış ve patika bağımlılığı mevcudiyetini korumuştur. Dolayısıyla makale, hem kurumsal yapıların esnekliğine ve artırılmal süreçlere vurgu yaparak patika plastisitesi kavramsallaştırmasını destinasyon evrimini ele almada yararlı bir kavramsal çerçeve olduğunu vurgulamış hem de destinasyon evriminde, yer bağımlı kurumsal yapıların esnekliğine vurgu yaparak, turizm

								politikalarının bu yer bağımlı süreçleri göz ardı etmemesi çıkarımını yapmıştır.
Larsson ve Lindström (2014)	Makale, birlikte evrim yaklaşımından yararlanarak bir endüstriyel sektörde bir hizmet olan turizm arasında bilgi transferinin olanaklılığını ve sınırlarını ve bilgi transferleriyle kombine edilerek yaratılan yeniliklerin bölgelerin evrimini nasıl şekillendirebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.	Birlikte Evrim	Dokümanlar, bölgesel paydaşlarla görüşmeler	Orust, Västra Götaland, İsveç	Nitel analiz	Kıyı turizmi	Kesitsel	Makale, tekne üretimiyle turizm arasındaki bilgi transferlerini ele almış ve tekne üretimi ve turizm arasında sektörel bilgi transferine dayalı etkileşim kısıtlı olduğunu bulmuştur. Etkileşimin sınırlı olmasını nedeni tekne endüstrisinin daha geleneksel bir endüstri olması ve henüz bölgesel turizmin tam olarak yerleşik hale gelmemesinden kaynaklansa da esas olarak turizmin kendine özgü sektörel özellikleri bilgi transferini sınırlandırmaktadır. Diğer yandan etkileşimin artması için daha çok üst ölçeklerde politikalar olsa da bölgedeki bilişsel ve yerel ölçekteki politik kilitlenme bilgi transferini kısıtlamaktadır.
Randelli, Romei ve Tortora (2014)	Makalenin amacı, kırsal turizmin ortaya çıkışı ve gelişiminin mekanizmalarını ve dinamiklerini EEC bağlamında açıklamaya çalışmaktadır.	Patika Yaratımı, Patika bağımlılığı	Nitel analizin verileri Toskana Bölgesi'ndeki kırsal turizm destinasyonlarının, sosyal ve ekonomik göstergelerine dayanmaktadır. Nitekim veriler Toskana'daki, Vinci, Montaione Parco Foreste Casentinesi bölgelerindeki görüşmelere dayanmaktadır.	Toskana Bölgesi, İtalya	Karma metod	Kırsal turizm	Boylamsal (1950-2010=60 yıllık süreç)	Makaleye göre Toskana'da kırsal bölgelerdeki alt yapısal varlıklar, kırsal bölgelerdeki arazi dağılımına ilişkin yapılanması ve ulus üstü ölçekte kırsal turizme sağlanan finansal varlıklar turizm patikasının yaratılmasına olanak tanımıştır. Ayrıca, ulusal ve ulus üstü ölçekte doğal yaşam tarzı arayan turizm talebinin oluşması turizm yolunun yaratılmasında fırsat oluşturmuştur. Bununla birlikte kırsal politikaların, yerin tarihsel dinamikleri bağlamında yerel bağlama özgü olması makalenin politikaya ilişkin bir çıkarımıdır.
Gill Williams (2014)	Makale, yerleşik bir turizm patikasının büyüme odaklı yönetiminden sürdürülebilirlik odaklı yönetime doğru dönüşümünü patika	Patika yaratımı ve Faillik tartışmaları	Dokümanlar, gözlemler, bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler	Whistler Dağı, Destinasyon u, British Columbia, Kanada	Nitel analiz	Kış turizmi	Boylamsal (1975-2010 = 35 yıllık süreç)	Makaleye göre destinasyon yönetimindeki değişimin ardında destinasyon yönetimi konularıyla ilgilenen TNS oluşumu belediye başkanının fail olarak rolü bulunurken bu çabalar Whistler

	yaratımı ve failin rolü bağlamın ele alarak, evrimsel turizm coğrafyası çağrılarını ve destinasyon yönetişimi literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır.							2020 planının hazırlanmasıyla sonuçlanmıştır. Destinasyon yönetişimindeki değişim, 2010 Kış Olimpiyatları'nın hazırlık dönemine denk gelirken failer bu olaydan eş zamanlı olarak yararlanmışlardır. Bu bağlamda TNS ve belediye, Olimpiyat Oyunlarının bölgeye verilmesinden eş zamanlı olarak yararlanmak için gereken vizyonu, prensipleri ve öncelikleri sağlamıştır.
Ma ve Hassink (2014)	Makalenin amacı, turizm destinasyonun ortaya çıkışını, gelişimini ve düşüşünü ve bu bağlamda turizm ürünleri, kurumsal yapıları ve sektörün, patika bağımlılığını ve kilitlenmesini, Martin'in Dinamik Patika Bağımlılığı Modelinden esinlenerek yazarların, 2013'te tartıştığı model üzerinden ele almaktır.	Patika bağımlılığı, Patika yaratımı, kilitlenme, birlikte evrim	Dokümanlar, bölgesel yapılan paydaşlarla görüşmeler	Guilin Bölgesi, Çin	Nitel analiz	Doğa ve kültür turizmi	Boylamsal (1973-2013=40 yıllık süreç)	Makaleye göre Guilin'deki turizm patikasının ortaya çıkışında sadece şans gibi olumsal olayların rolü değil; aynı zamanda bölgenin ön koşullarının turizmin gelişimine olanak tanıyor olmasının da rolü vardır. Dinamik modele göre Guilin destinasyonu şimdiye kadar ön oluşum aşaması, patika yaratımı aşaması, patika gelişimi aşaması, dinamik patika süreci ve devamında yeni patika yaratımı ve gelişimi aşamalarını geçirmiştir. Bulgulara göre destinasyon içindeki farklı turizm ürünlerinin kendine dair patika bağımlılıkları bulunmakta ve bu iç içe geçen patika bağımlılıkları toplamda bölgenin evrimini şekillendirmektedir. Öte yandan makalenin dinamik modele bir eleştirisi (Martin, 2010), modelin patika yaratımı aşamasında içsel dinamiklere daha fazla vurgu yapması ve ulusal politikalar, krizler gibi dışsal dinamiklere gözden kaçırmasıdır. Zira Guilin bağlamında patika yaratımında bölge dışındaki dinamikler rol oynamıştır.

Brouder ve Fullerton (2015)	Makale, hakim bölgesel patika haricinde daha marjda kalan ekonomik faaliyetlerin bölgenin evrimini nasıl şekillendireceğini ve bunun bölgesel kalkınmaya olan etkisini, birlikte evrim çerçevesi üzerinden ele almayı amaçlamaktadır.	Birlikte Evrim, Patikalar arası ilişkiler	Bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler	Niagara Bölgesi, Kanada	Nitel analiz	Doğa turizmi	Kesitsel	Makaleye göre bölgenin hakim turizm markasını oluşturan Niagara şelaleleri haricinde Niagara Bölgesi'nde çok sayıda birlikte evrilen yeni turizm yolu vardır. Bunlardan en önemlisi bölgenin doğal varlıklarının olanak tanıdığı şarap turizmidir. Bölgesel turizm paydaşları arasındaki yoğun ve karmaşık ağ, yeni turizm faaliyetlerinin ortaya çıkışına katkı sağlamaktadır. Bölgedeki yeni turizm faaliyetleri bir yandan Niagara şelalelerine dayanan hakim turizm yolunun durgunluğa girmesi durumunda bölgenin adaptifliğini artırarak hakim turizm ürününe katkı sağlarken diğer yandan bölgenin Niagara Şelaleleri sayesinde halihazırda tanınıyor olması yeni ortaya çıkan turizm faaliyetlerinin gelişimini kolaylaştırmaktadır. Öte yandan yeni ortaya çıkan turizm faaliyetleri bölgesel kalkınmaya katkı sağlamaktadır.
Niewiadomski (2015)	Makale, otel endüstrisinin ev sahibi ekonomilerdeki bölgesel kalkınma üzerindeki etkisini EEC ve Küresel Üretim Ağları (KÜA) perspektifinde analiz etmeyi amaçlamaktadır.	Patika bağımlılığı, Küresel Üretim Ağları	Çalışma alanı üzerine daha önceden yapılan çalışmalar ve bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler	Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (Polonya, Estonya ve Bulgaristan)	Nitel analiz	Konaklama sektörü	Boylamsal (1989-2009=20 yıllık süreç)	Makale, otel gruplarının (ve KÜA'ların) bölgesel kalkınma üzerindeki etkisinin, hem otel grubunun seçtiği iş modeline (yani KÜA'nın yapısı) hem de ev sahibi pazarın özelliklerine bağlı olduğu göstermiştir. Öte yandan ev sahibi ülkedeki yükseltme sonuçlarında sadece lider firmanın değil yereldeki firmaların da rolü vardır. Ev sahibi ülkelerin, lider otel grupları ile eşleşerek KÜA'ya bağlanması, bölge dışından yeni varlık transferini sağlayacağından, komünizm mirasının yarattığı patika bağımlılığı ve kilitlenmeyi kırma olanağı tanıyacaktır.

Sanz- Ibanez ve Anton-Clave (2016)	Makale, bölgenin evrimini şekillendiren bir mekanizma olarak, lider firma olarak küresel tur operatörleriyle destinasyonun eşleşmesi, eşleşmenin evrimi ve bu eşleşmenin firma ve bölge ölçeğindeki yükseltme sonuçlarını, firmalara ve bölgeye olan etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.	Küresel Üretim Ağları, Stratejik eşleşme ve Yönetişim modu	Dokümanlar, bölgesel paydaşlarla görüşmeler	Costa Daurada Bölgesi, Katalonya, İspanya	Nitel analiz	Kıyı (kitle) turizmi	Boylamsal (1994-2013=19 yıllık süreç)	Makaleye göre küresel tur operatörleri ile yerel firmalar arasındaki eşleşme, işbirlikçi, aracılı, sömürücü ve mahkum olmak üzere 4 yönetim modu ile ortaya çıkmıştır. Her bir yönetim modunda, yerel firmanın yükseltme sonuçları da değişmektedir. Yönetişim modu zaman içerisinde farklılaşarak evrilmiştir. Yönetişim modunun evriminde, 1) ilk eşleşmenin hangi modla ortaya çıktığı, 2) güç asimetrisi, 3) bağımlılık derecesi ve 4) koordinasyon derecesi şekillendirici rol oynamaktadır. Ayrıca çalışma Turizm Coğrafyası ve EEC arasındaki çağrılara karşılık vermektedir.
Anton Clave ve Wilson (2017)	Makale, destinasyonun, güneş deniz kum turizm merkezinden, bir turizm kentine doğru olan evrimini patika plastisitesi ve kültürel politik ekonomiden katkılarla ele almayı amaçlamaktadır.	Patika plastisitesi, Kültürel politik ekonomi, turizm kentleşmesi	Bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler	Villa Seca, Katalonya, İspanya	Nitel analiz	Kıyı (kitle) turizmi	Boylamsal (1960-2017=57 yıllık süreç)	Makalenin ele aldığı Villa Seca kentinde, 1980'lerde ortaya çıkan durgunluğa karşı ortaya konan proaktif politikalar ve çabalar, deniz kum güneş dayanan turizm patikasının kilitlenmesini engellemiş ve patikada aşamalı bir dönüşümün ortaya çıkartmıştır. Teorik anlamda ele alındığında, Villa Seca'nın evrimi kademeli birikimsel, tedrici süreçlerle ve mevcut kurumsal yapının esnekliği sonucundaki değişimle ortaya çıktığından patika plastisitesi kavramı dönüşüm sürecini tanımlamak için daha uygun bir kavramdır. Aynı zamanda kentin bu süreçte, turizme dayanan kentleşmeyi deneyimlemesi, ortaya konan politikaların sürdürülebilir bir turizm kentleşmesi sürecine dönük olmasını sağlamıştır. Teorik anlamda değerlendirildiğinde kültürel politik ekonomi perspektifinden, ortaya konan politika ve uygulamalar turizm odaklı ve salt ekonomik olanın ötesinde, sosyal

								ve kültürel boyutları kapsayan turizme dayanan kentleşmeye dönüktür. Böylece deniz kum güneş kıyı turizm merkezinden, turizmin çeşitlendiği ve kentsel altyapının güçlendirildiği bir turizm kentine doğru dönüşüm yaşanmıştır. Makale teorik anlamda, patika plastisitesinin destinasyonların uzun vadeli dönüşüm süreçlerini anlamada yararlı olacağı çıkarımı yaparken aynı zamanda, kente dair güçlü teorik temellerinden hareketle (kültürel) politik ekonomi yaklaşımının, bir süreç olarak turizm kentleşmesini ve destinasyon evrimini daha kapsamlı ve detaylı olarak ele almada katkı sağladığını iddia etmektedir.
Sanz- Ibanez, Wilson ve Anton Clave (2017)	TAYD Modelinin destinasyonların evrimindeki kritik kavşakları açıklamadaki teorik zayıflığından hareketle makale, destinasyon evriminde değişim ve dönüşümün nasıl, neden ve hangi mekanizmalarla ortaya çıktığını ve bu bağlamda kritik kavşakları "an" kavramsallaştırması ve modeliyle ele almayı amaçlamaktadır ve bu amaçla bir turizm yolundaki dönüşüm sürecine odaklanılmaktadır.	Patika yaratımı, patika bağımlılığı, patika faillik tartışmaları	Çalışma alanı üzerine daha önceden yapılan çalışmalar, dokümanlar, bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler	Costa Daurada, Katalonya, İspanya	Nitel analiz	Kıyı (kitle) turizmi	Boylamsal (1990-2015 = 25 yıllık süreç)	Makale, Costa Daurada destinasyonun son 20 yılda geçirdiği dönüşüm sürecinin ardından 1995 yılında bölgede açılan tema park bir dönemeç noktası veya bir başka ifadeyle an olarak tespit etmiştir. Tema parkın açılmasından önceki olaylar ve eylemler ve tema parkın açılmasının ardından gelişen sonuçlar, destinasyonun son 20 yıldaki dönüşümünün nedenleridir. Zira buna göre tema parkın sonrası talep nicelik olarak artmasa da daha üst segment talebin oluşması, bölgesel girişimcileri mevcut turizm yapılarını yenilemeye ve daha üst segment yeni yatırımlar yapma yönünde cesaretlendirmiştir. Ayrıca bazı girişimciler kumar turizmi gibi yeni alternatif faaliyetlere yönelmişlerdir. Bu eylemlerin sonucunda 80'lerden sonra düşüşe geçen bölgesel turizm patikası,

								yükselmiş ve yenilenmiştir.
Mitchell ve Shannon (2018)	Makale, bir kültür turizmi patikasının evriminde, kültürel mirastan farklı özelliklere sahip girişimcilerce, katmanlama, dönüşüm ve rekombinant mekanizmalarıyla nasıl yararlanıldığını açıklamayı amaçlamaktadır.	Patika bağımlılığı, Patika gelişimi, katmanlama, dönüşüm, rekombinasyon	Bölgesel paydaşlarla yapılan anket ve görüşmeler	Newfoundland ve Labrador Bölgesi, Kanada	Karma metod	Kültürel turizm	Kesitsel	Makaleye göre, kültürel mirastan, turizm yolunun evriminde yararlanılmasında, özellikle bölge dışından yeni gelen veya bölgeye tekrar geri dönen girişimcilerin önemli rol oynadığını göstermektedir. Diğer yandan rekombinant mekanizması, kültürel mirastan yararlanmada en temel mekanizmalardan birisidir. Öte yandan bu girişimler, bölgesel istihdam ve dolayısıyla kalkınmaya yeterince katkı sağlamamaktadır. Makale, kültürel miras turizm patikasının gelişimini anlamaya çalışan gelecekteki çalışmalara rehberlik yaklaşım sunmaktadır.
Mellon ve Bramwell (2018)	Makale bir korunan alanın yönetimini şekillendiren kurumsal düzenlemelerin değişim sürecine odaklanarak, turizm bağlamında Kurumlarının evrimini, kurumsal yaklaşım ve kültürel politik ekonomi perspektifinden ele almayı amaçlamaktadır.	Patika yaratımı, Kurumsal yaklaşım, Kültürel politik ekonomi, patika bağımlılığı,	Çalışma alanı üzerine daha önceden yapılan çalışmalar, dokümanlar, bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler ve gözlemler	Peak District Ulusal Parkı, Birleşik Krallık	Nitel analiz	Kıyı turizmi	Boylamsal (1995-2011=17 yıllık süreç)	Makale, korunan alanın yönetiminde, alana geleceğine ilişkin söylemlerin, toplumsal süreçlerin, alanın yönetişimini sağlayan kurumların zaman içindeki değişimini sağladığını saptamıştır. Bu bağlamda kurumların evriminde patika yaratımı ve patika bağımlılığının bir ikilik olmadığını ve ampirik örnek bağlamında iç içe geçtiğini vurgulamıştır.
Halkier, Müller, Goncharova, Kiriyanova, Kolupanova, Yumatov ve Yakimova (2018)	Makale, doğal kaynağa bağımlı üç bölgede turizm patikasının ortaya çıkması ve gelişmesi için destinasyon yönetişimi ve bölgesel paydaşların iş birliğinin etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.	Patika bağımlılığı, destinasyon yönetişimi	Bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler	Tomsk, Kemerovo ve Altay Krayı kentleri, Batı Sibirya, Rusya	Nitel analiz	Kış turizmi	Kesitsel	Makalenin bulgularına göre her üç bölgede de turizm yolunun yaratımı ve bölgesel ekonomide yer edinmesi için, bölgenin kalkınma ajandasında daha fazla yer etmesi gerekmektedir. Zira halen her üç bölgede de kaynağa bağımlı endüstriler baskın durumdadır. Diğer yandan turizm yatırımları büyük ölçüde devletin teşviği ve yatırımlarıyla sağlanmaktadır. Bu bağlamda yerelde turizm yollarının ortaya çıkması gerek hakim patika bağımlılığı ve kilitlenmenin

								gücüne gerekse de devletin faillğine bağıyken, yereldeki iş birliği görece daha az rol oynamaktadır.
Taylor, Frost ve Laing (2019)	Makale, bir destinasyondaki tekil turizm ürünlerinin nasıl ortaya çıktığını, evrildiğini ve tekil turizm ürünlerinin evriminin, toplamda destinasyonun evrimini nasıl şekillendirdiğini patika yaratımı ve faillik tartışmalarından hareketle ortaya koymayı amaçlamaktadır.	Patika yaratımı ve Faillik tartışmaları	Dokümanlar bölgesel paydaşlarla görüşmeler	Orta Otago, Yeni Zelanda	Nitel analiz	Macera turizmi	Boylamsal (1990-2018=28 yıllık süreç)	Makale, tekil bir turizm ürünü olarak bisiklet rotasını ele alırken, bir turizm ürünü olarak bisiklet rotasının ortaya çıkışında diğer kritik faaliyetler, rotanın tanıtılmasına ek bir çaba gösterilmesi ve bu minvalde rotanın yönetiminde meydana gelen dönüşümler etkilidir. Bisiklet rotasının ortaya çıkışında bölgedeki Koruma Kurulunun failliği önemliyken, kurulun liderliğindeki eylem ağıları yeni ortaya çıkan rotanın meşrulaştırılması ve tanıtılmasında önemli roller oynamıştır. Zamanla yolun yerleşik hale gelmesiyle, eskiden turizmin faaliyetlerinin olmadığı bölgede artık bisiklet rotası ve onu tamamlayıcı faaliyetlerle beraber turizm hakim patika halini almıştır.
Breul, Hulke ve Kalvelage (2021)	Makale, patikalar arası ilişkiler perspektifinden hareketle bir bölgedeki ortaya çıkan turizm patikasının, bölgede hakim olan turizm dışı patikaya ve geniş anlamda bölgesel kalkınmaya olan etkisini ele alınmayı amaçlamaktadır.	Patika yaratımı ve patikalar arası ilişkiler	Dokümanlar bölgesel paydaşlarla görüşmeler	Zambezi Bölgesi, Namibya	Nitel analiz	Macera turizm	Boylamsal (1980-2020=40 yıllık süreç)	Makale, hakim tarım patikasının olduğu bir bölgede ortaya çıkan turizm patikasının, mevcut yola ve bölgesel kalkınmaya olan etkisini ele almaktadır. Buna göre turizmin ortaya çıkması, mevcut tarım patikasının, yenilenmesi, genişlemesi ve belirli ölçülerde de negatif yol gelişimlerine yol açmıştır. Buradan hareketle ortaya çıkan bir patika, bölgedeki yollara ve genel anlamda bölgesel kalkınmaya çok çeşitli sonuçlar üretebilmektedir.

Baekkelund (2021)	Makale, faillik literatüründe değişim failliğinin çoğunlukla yer edinmesine rağmen, yineleyici failliğin yeterince kavramsallaştırılmadığını ancak buna rağmen yineleyici failliğinin, patikanın farklı Aşamalarında farklı rolleri olduğundan hareketle, turizm yollarının evriminin farklı aşamalarında farklı fail tiplerinin rollerini araştırmayı amaçlamaktadır.	Patika yaratımı, patika bağımlılığı ve tartışmaları	Dokümanlar bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler, gözlemler	Flam, Odda ve Sogndal köyleri, Norveç	Nitel analiz	Macera ve kış turizmi	Boylamsal (Her bir Vaka için değişmekle beraber ortalama 20-25 yıllık bir süreç)	Makalenin ele aldığı üç vakada da patikanın farklı aşamalarında farklı failler ön plandayken, turizm patikalarının uzun dönemde yerleşik hale gelme sürecinde yineleyici faillik ön planda olmuştur. Ayrıca bazı vakalarda problematik durumlar, değişim failliğinin açığa çıkmasını tetiklemiştir. Kuramsal anlamda ele alındığında hem değişim failliği hem de yineleyici faillik, yeni patikaların sadece yaratım sürecinde değil, ön oluşum aşamalarından, patikanın yerleşik hale gelmesi sürecinde kadar yerin evriminde kritik rol oynamaktadır yani patika yaratımında veya bir başka değişle varlık modifikasyonunda değişim failliği, patika gelişiminde veya bir başka deyişle patikanın yerleşik hale gelmesinde yineleyici faillik ön plandadır. Böylece makale failliğin daha nüanslı ele alınmasına olanak tanımaktadır.
Benner (2022a)	Yeni patika gelişimi üzerine olan ampirik literatürün çoğunlukla belirli bir döneme odaklandığını ancak bu durumun bölgenin uzun vadeli evrimini ve bu süreçte failin rolünü ele almayı zorlaştırdığı eleştirisinden hareketle makale, bölgenin uzun vadeli evriminde kesikli radikal süreçlerle, birikimsel sürekli süreçleri birleştiren ve bu süreçte failin rolünü açığa çıkarmayı amaçlayan bir model sunmakta ve bu modeli de bir turizm yolunun uzun erimli tarihsel evriminde ortaya	Patika yaratımı, Yeni patika gelişimi, Faillik tartışmaları	Bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler, çalışma alanı üzerine daha önce yapılan çalışmalar	Eylat, İsrail	Nitel analiz	Kıyı (kitle) turizmi	Boylamsal (1958-2013=55 yıllık süreç)	Makalenin ele aldığı Eylat Bölgesi'nde, turizm patikası 1950'lerden sonra yaratılırken uzun süreç içerisinde patikada çok sayıda süreksizlik ve kesiklik gösteren yeni patika gelişimleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda her bir dönüşüm süreci değişen yapısal koşullar ve bu yapısal koşullarda açığa çıkan failliğin rolüyle açıklanmaya çalışılmıştır. Makalenin ortaya koyduğu tarihsel model, zamansal dönemselleştirmelerin kapsamlı şekilde yapılmasını sağlayarak, patika izleme çalışmalarında kullanışlı bir araç olarak vurgulanmıştır. Model, bilhassa kritik kavşaklarda değişen yapısal koşullar ve failliğin nasıl etkili olduğunu ve bunun bölgenin uzun

	koymaktadır.							erimli evrimini nasıl şekillendirdiğini ele almaya olanak tanımaktadır.
Stihl (2022)	Makale, doğal varlıklara dayalı endüstriyel bir patikanın bulunduğu bir bölgede turizm patikasının ortaya çıkışını, faillik ve patikalar arası ilişkiler yaklaşımlarından ele almayı amaçlamaktadır.	Patika yaratımı, patikalar arası ilişkiler, faillik tartışmaları	Bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler	Kiruna, İsveç	Nitel analiz	Kış turizmi	Boylamsal (1990-2021=31 yıllık süreç)	Makaleye göre turizm yolunun ortaya çıkışı, bölgesel endüstrisinin çeşitlendirme çabalarının sonucuyken bu çabalar bölgedeki hakim madencilik endüstrisinin ortaya çıkan krizlerle durgunluğa girmesinden kaynaklanmaktadır. Patikalar arası ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde, Kiruna Bölgesi'nde hakim olan madencilik patikasıyla yeni ortaya çıkan turizm patikası aralarında ilişkisellik olmamasına rağmen, turizm patikasının ortaya çıkışında hem destekleyici hem de rekabete dayalı ilişkiler gelişmiş ve bu ilişkiler turizm patikasının yaratımı sürecini şekillendirmiştir. Diğer yandan faillik tartışmalarından değerlendirildiğinde yerel yönetim ve bölgedeki madenciliğin en büyük aktörü durumundaki kamu iktisadi teşebbüsü firmanın mevcut hakim patikayı yeniden üretici rolüne rağmen, turizm patikası değişim failliğinin çabalarıyla yaratılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bölgelerin evrimini farklı fail tipleri şekillendirmektedir.
Wilkinson, Coles ve Petersen (2023)	Makale, Covid-19'un turizm destinasyonlarının evrimi üzerinde gerçekten tetikleyici bir olay olup olmadığını tespit etmek için pandemiden önce yaratılmaya başlanan turizm yolunun pandemi ve sonrasında nasıl şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.	Patika bağımlılığı, faillik tartışmaları	Bölgesel paydaşlarla yapılan odak grup görüşmeleri ve anketler	North Devon, Birleşik Krallık	Nitel analiz	Doğa turizmi	Kesitsel	Makaleye göre North Devon Bölgesi'nde pandemi öncesi yaratılmaya başlanan sürdürülebilir turizm patikasında, COVID-19 tarafından tetiklenen temel ölçüde bir yörünge değişikliği mevcut değildir. Bu bağlamda Covid-19'un ilk çıktığı dönemde pandeminin turizm destinasyonlarını temel şekilde dönüştüreceği argümanlarının, her bir turizm destinasyonunun kendi tarihsel

								bağlamı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Öte yandan Covid-19'un tetikleyici bir olay olmaması bölgedeki faillerin, yaratılmakta olan devamlılığı ve yeniden üretilmesi için açığa çıkmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda failliğin mevcut yapılardan bilinçli sapması kadar, mevcut yapıları bilinçli devam ettirme rolü de bulunmaktadır.
Flood Chavez, Niewiadomski ve Jones (2023)	Makale, patikalar arası ilişkiler yaklaşımından yararlanarak, turizm patikasının bölgenin diğer patikalarıyla nasıl etkileşime girdiğini ve bu etkileşimlerin yeni bir şarap turizmi patikasını nasıl ortaya çıkardığını incelemeyi amaçlamaktadır.	Patikalar arası ilişkiler, faillik tartışmaları, patika harmanlama	Dokümanlar, bölgesel yapılan paydaşlarla görüşmeler	Margaret River Bölgesi, Avustralya	Nitel analiz	Şarap turizmi	Boylamsal (1834-2022 = 188 yıllık süreç)	Makaleye göre, incelenen ampirik bölgede turizm patikası bölgedeki kerestecilik, mandıracılık ve şarapçılık patikalarıyla nötr, rekabetçi ve destekleyici ilişkiler kurmuş ve hem turizm ve şarapçılık ile şarap turizmi patikalarının hem de bölgenin tarihsel varlıklarının harmanlanmasıyla, şarap turizmi patikası bölgede ortaya çıkmıştır. Failin rolü patikalar arası ilişkilerin doğasını belirlemede kritik önemde olmuştur. Buna göre devletin kararları patikalar arasında rekabetçi ilişkilerin doğmasına yol açmıştır. Makalenin diğer bir çıktısı, genellikle ampirik araştırmalarda patikanın analiz birimi olarak sektör şeklinde değerlendirilmesine rağmen patikanın evriminde bölgenin tarihselliğindeki geçmiş patikalardan gelen varlıklar, sektör dışındaki olaylar ve aktörlerin rolleri kritik olabilmektedir. Makale bulgulardan hareketle bir patikanın ortaya çıkışında, geçmiş patikalardaki tetikleyici olaylar ve varlıklar yönünden kurulan ilişkiler, olaylar ve aktörlerin etkisini "patika harmanlama" kavramı ortaya atarak, teorik tartışmalara katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda patika izleme

								araştırmaları sadece ele aldığını patikadaki olayları, aktörleri vd. değil aynı zamanda zamansal olarak daha boylamsal, çok boyutlu, çok katmanlı ve çok ölçekli olarak bölgenin bütününe incelemelidir.
Bohn, Carson, Demiroğlu ve Lundmark (2023)	Makale, Arktik destinasyonlarda turizm patikalarının dönüştürülmesindeki kamu fonlarının rolünü incelemeyi amaçlamakta ve bu incelemede Coğrafi Politik Ekonomi yaklaşımı ve patika plastisitesi kavramsallaştırmasından yararlanmaktadır.	Coğrafi politik ekonomi ve patika plastisitesi	Finlandiya ve İsveç'teki kamu fonlarının mekânsal dağılımının verileri, dokümanlar ve bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler	Finlandiya'nın Finnish Lapland ve İsveç'in Kuzey İsveç bölgeleri	Karma metot	Kış turizmi	Boylamsal (2007-2021=14 yıllık süreç)	Makalenin bulgularına göre kamu fonları Finlandiya Lapland Bölgesi'nde doğal varlıklara dayanan turizm patikasının yerleşik hale gelmesinde rol oynamıştır. Öte yandan İsveç'in Kuzey İsveç Bölgesi'nde kamu fonları daha küçük ölçekli firmalara ve sosyal gelişime odaklanırken, kamu fonlarının turizm patikasının dönüşümündeki etkisi kısıtlı kalmıştır. Diğer her iki bölge için kamu fonları, bölgedeki turizm patikasının birikimli ve tedrici olarak dönüştürmüş ve bu bağlamda dönüşüm süreci patika plastisitesi olarak ortaya çıkmıştır.
Belay ve Adu- Ampong (2023)	Makale, tetikleyici olayların patika yaratımına olan etkisini devletin rolü bağlamında politik ekonomi perspektifinden ele alarak, bir turizm patikasının yaratımı sürecine odaklanmayı amaçlamaktadır.	Patika yaratımı, tetikleyici olaylar, politik ekonomi	Dokümanlar, gözlemler, bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler	Addis Ababa, Etiyopya	Nitel analiz	Kentsel turizm	Kesitsel	Makale, Addis Ababa'daki kentsel turizm yolunun yaratımı için yapılan yatırımlara odaklanmış ve bu yatırımlar tamamen devlet tarafından yapıldığını açığa çıkarmıştır. Bu bağlamda patika yaratımında devletin failliği son derece açıktır. Öte yandan devletin yaptığı yatırımlar büyük ölçüde ülkede yakın zamanda yapılan seçimlerle yaşanan iktidar değişimi ve yeni gelen cumhurbaşkanının kentsel turizme dönük bireysel ilgisinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda seçimler sonucunda politik güç odağında yaşanan değişim tetikleyici olay olarak ele alınmıştır. Öte yandan turizm yolunun yaratılmasında yeni cumhurbaşkanının bireysel

								failliğine vurgu yapılmıştır. Patika yaratımı literatüründe faillik kolektif bir süreç olarak ele alınırken, küresel güney bağlamında politik gücü ile düşünüldüğünde bireysel failliğin rolünün önemli olması makalenin, patika yaratıma yaklaşımına teorik bir katkı sunmaktadır.
Sagheim (2023)	Makale, bir yeniliğin yerleşik bir turizm patikasında nasıl meşrulaştırıldığını anlamak üzere spesifik olarak Airbnb ve genel anlamda paylaşım ekonomisinin yerleşik bir turizm patikasında meşrulaştırılma sürecini Açıklamayı amaçlamaktadır.	Patika yenilenmesi meşrulaştırma	Bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler	Innlandet, Norveç	Nitel analiz	Konaklama sektörü	Kesitsel	Makaleye göre paylaşım ekonomisi düzenlemelerindeki belirsizlikler yerelde değerin ne kadar tutulduğu ve bölgesel ekonomideki sızıntı endişelerini yaratarak Airbnb'nin bölgede meşrulaştırılmasını engellemektedir. Dolayısıyla yeniliğin meşrulaştırılmaması, mevcut patikadaki dönüşümleri ve yeni yol yaratımı olanaklarını sınırlandırmaktadır.
Abe, Jones, Niewidomski ve Kerr (2024)	Makale, turizm destinasyonlarındaki girişimcilerin durgunluk veya kilitlenme durumunda yeni yollar yaratmak için brikolaj ve çıkır açıcı yenilikleri nasıl ortaya koydukları ve bu yeniliklerin turizm patikasını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.	Patika yaratımı, patika bağımlılığı, brikolaj, çıkır açıcı yenilikler	Dokümanlar ve bölgesel paydaşlarla yapılan görüşmeler	Lolai ve Burake Hill, Toraja Endonezya	Nitel analiz	Kültürel turizm	Kesitsel	Makale Toroja'daki iki turizm merkezini ele almaktayken kültürel, politik ve sosyal süreçlerin brikolaj ve çıkır açan yenilikler konusunda aynı bölgedeki iki turizm merkezinin gelişiminin farklılaştığını tespit etmektedir. Buna göre güçlü patika bağımlılığının olduğu Lolai'de brikolaj ortaya çıkarken Burake Hill'de patika bağımlılığının negatif etkileri daha azdır ve çıkır açıcı yeniliklerle yeni bir patika yaratımı olanaklı hale gelmiştir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

önemli bir kırılma noktası olarak kritik kavşakları “an” (moment) kavramı üzerinden kavramsallaştırmış ve an öncesi ve an sonrası aşamaları da modeline ekleyerek destinasyon evriminde süreç odaklı bir model ortaya koymuştur. Yazarlar İspanya’nın Villa Seca Bölgesinde tema parkın açılmasıyla beraber destinasyonun yaşadığı dönüşümü ortaya koydukları model ile test etmişlerdir. Bununla beraber her iki çalışma bir sonraki kısımda çok daha detaylı şekilde tartışılacaktır.

Öte yandan yapılan çalışmalar aynı zamanda EEC’nin ekonomik mekandaki değişimi açıklamak üzere kavramsallaştırdığı, bölgelerin tarihsel ön koşullarına ilişkili girdi ve yetkinliklere sahip ekonomik faaliyetlere doğru çeşitlenmesinin bir norm olduğu kabulüne dayanan ve “ilişkili çeşitlenme” bağlamında ekonomik coğrafyadaki uzmanlaşma / çeşitlenme tartışmalarına alternatif bir çerçeve sunan (Gültekin, Yavan ve Kural, 2023) bölgesel dallanma (branching) mekanizmalarına odaklanmıştır. Örneğin Brouder ve Eriksson (2013b), Kuzey İsveç Bölge’sinde doğal kaynağa bağımlı bölgesel ekonomide turizmin ortaya çıkışını dallanma mekanizmasıyla açıklamaya çalışmıştır. Diğer taraftan yapılan çalışmalar aynı zamanda “birlikte evrim” kavramından da yararlanmıştır. Birlikte evrim mekanizması bölge içindeki değişim sürecinin aktör ve kurumların birlikte evrimi süreciyle açıklarken aynı zamanda bölgesel ekonomide içerisindeki turizm faaliyetleri ile farklı sektörlerin etkileşimi ve birlikte evrimini ele alma çerçevesinde incelenmiştir. Bu anlamda Larsson ve Lindström (2014), tekne yapımında uzmanlaşmış bir bölgede ortaya çıkan turizm yolunu sektörlerin birlikte evrimi üzerinden ele almıştır. Larsson ve Lindström’ün çalışması aynı zamanda sektörler arası bilgi transferinin bölgesel evrimin şekillenmesindeki rolünü de ortaya çıkarmaktadır. Brouder ve Fullerton (2015) ise Kanada’nın Niagara Bölgesi’ndeki hakim turizm sektörünün evrimini bölgedeki tarım ve sanayi patikalarının ilişkileri bağlamında incelemiştir. Diğer yandan süregelen, tedrici ve birikimsel bir dönüşüm sürecini ifade eden patika plastisitesi kavramı da turizm destinasyonlarının evrimini anlamada başvuru bir diğer evrimsel yaklaşım olmuştur. Anton Clave ve Wilson (2017), İspanya’nın Katalonya Bölgesi’ndeki kıyı destinasyonu olan Villa Seca’nın güneş deniz kum turizminden sürdürülebilir bir turizm kentleşmesine doğru olan evriminin patika plastisitesi üzerinden açıklanabileceğini ortaya koyarken, Halkier ve Therkelsen (2013), Danimarka’nın Kuzey Jutland Bölgesi’ndeki iki kıyı turizmi destinasyonunun güneş deniz kum turizm yolundan, turizmin çeşitlendiği ve bütün yıla yayıldığı dönüşüm sürecindeki farklılaşan deneyimlerini patika plastisitesi mekanizması üzerinden ortaya çıkarmıştır.

Turizm çalışmalarındaki evrimsel dönüşün iddialarından birisi de destinasyonun içsel dinamiklerinin yanı sıra bölge dışı dinamikleri de göz önüne alan çok ölçekli bir yaklaşımı turizm çalışmalarına eklemesidir. Bu bağlamda Sanz-Ibanez ve Anton Clave (2014), Evrimsel Ekonomik Coğrafyanın yanı sıra İlişkisel Ekonomik Coğrafya çerçevesinin de turizm çalışmalarında işe koşulmasını önermektedir. Zira bu yolla destinasyonların evrimini şekillendiren sosyal etkileşimler, aktör eylemleri, çok ölçeklilik gibi dinamikler daha kapsayıcı ve derinlemesine anlaşılabilir olacaktır. Dolayısıyla Sanz-Ibanez ve Anton Clave'nin (2014) çalışması EEC ve ilişkisel ekonomik coğrafyayı beraber ele alan hibrit bir yaklaşım önermektedir. Niewiadomski (2014) ise ekonomik coğrafya ve turizm çalışmaları arasındaki kopukluğun aynı zamanda turizmin en önemli ve en büyük alt sektörü durumundaki otel endüstrisine dair çalışmaların da ihmal edilmesine yol açtığı eleştirisini getirmiştir. Gerek ekonomik coğrafya ve turizm coğrafyası arasındaki kopukluğu gerekse de turizm çalışmalarındaki kuramsal zayıflığı gidermek için Küresel Üretim Ağları (Yeung ve Coe, 2015; Yavan ve Yılmaz, 2024) yaklaşımının küreselleşen otel endüstrisini ve genel anlamda turizmdeki ekonomik faaliyetleri anlamak üzere işe koşulabileceğini ifade etmiştir. Bu kapsamda çeşitli ampirik çalışmalar da ortaya koyulmuştur. Örneğin Sanz Ibanez ve Anton Clave (2016), yerel oteller, acenteler ile küresel tur operatörlerinin stratejik eşleşmesinin evrimine bakarken; eşleşmenin zaman içindeki evrimine göre firma ölçeğinde hangi yükseltme sonuçlarının ortaya çıktığını İspanya Costa Daurada örneği üzerinden incelemeye çalışmıştır. Niewiadomski (2015) ise otel gruplarının ev sahibi ülkedeki iş modelleri ve gömülülüklerini patika bağımlılığı üzerinden ele almaya çalışmıştır.

EEC'deki ampirik çalışmaların tek bir patikanın evrimine odaklanması ve bu belirli patikayı izole şekilde ele alması çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Bu noktada Hassink ve arkadaşları (2019), evrimsel çalışmalarda farklı patikalar arası ilişkilere de odaklanmaya dair öneri getirmiştir. Bu çerçevede patikalar arası ilişkiler yaklaşımı, patikayı incelerken analiz birimi olarak bölgeyi değil, bölge içerisinde belirli bir ekonomik sektörü ele almaktadır. Esasen sektörler arasındaki ilişkiler ve etkileşimlerin evrimsel süreçte sektörler arasında da bir bağımlılığa yani patikalar arasındaki bir bağımlılığa yol açtığı fikri yeni olmasa da (Martin ve Sunley, 2006), bu ilişkiler genellikle ilişkisel çeşitlenme ve yeni yolun ortaya çıkmasını destekleyici bir bağlamda ele alınmıştır (Flood Chavez vd., 2023). Bu bağlamda Hassink ve arkadaşlarının (2019) eleştirisi salt bu yön üzerine odaklanmanın yanında patikalar arası ilişkilerin kuramsal anlamda detaylandırılmasına ilişkin araştırma ajandası önerisidir. Bu kapsamda Frangenheim ve arkadaşları (2020), patikalar arası ilişkilerin destekleyici olabildiği

kadar pazar ve bölgesel varlıklar üzerinde rekabete dayalı olarak da gelişebileceğini ve bu rekabete dayanan ilişkilerin de bir yolun ortaya çıkışı ve gelişimi üzerinde engelleyici bir etkisi olabileceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda piyasa, varlık ve failin rolünü ortaya koyduğu bir tipoloji geliştirmişlerdir. İlerleyen kısımlarda patikalar arası ilişkiler çerçevesi kuramsal bağlamda daha detaylı olarak tartışılacaktır. Öte yandan patikalar arası ilişkiler bağlamında Breul ve arkadaşları (2021), Namibya'nın Zambezi Bölgesi'ndeki turizm patikasının ortaya çıkışının bölgedeki hakim tarım patikası üzerindeki etkisini ele almaktadır. Buna göre turizm yolunun ortaya çıkışı, mevcut tarım patikasının, patika genişletilmesi, yenilenmesi ve negatif patika gelişimi gibi sonuçlarla yeniden oluşturulmasına neden olurken bu durum bölgesel kalkınma üzerinde çeşitlenmiş sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Öte yandan patikalar arası ilişkilerin tipi üzerinde failliğin rolünün şekillendirici dinamiklerden birisi olması, patikalar arası ilişkileri ele alan çalışmaların bazılarını aynı zamanda patika yaratım sürecinde failin rolüne de odaklanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Stihl (2022), doğal kaynağa bağımlı madencilik endüstrilerinin geliştiği İsveç'in Kiruna Bölgesi'ndeki turizm yolunun ortaya çıkışında hem patikalar arası ilişkiler ve hem de faillik üzerine gelişen alan yazından yararlanmıştır. Flood Chavez ve arkadaşları (2023) ise Avustralya'nın batısındaki Margaret Nehri Bölgesi'nin 19. yüzyılın sonunda turistik bir destinasyon olarak ortaya çıkışından günümüze kadar olan evrimini, turizm ve diğer bölgesel endüstriler arasındaki patikalar arası ilişkiler bağlamında incelemiştir. Bu süreçte bölgenin turizm ürünü olarak mağaracılığa dayalı bir destinasyondan, uluslararası popüler bir şarap turizmi destinasyonuna olan dönüşümünü patika harmanlanması (path blending) kavramsallaştırması üzerinden ortaya koymaktadır. Bu kavrama göre bölgedeki her bir patika için dönüştürülen varlıklar süreç içerisinde turizm patikasının ortaya çıkmasına olanak tanıyacak şekilde harmanlanmıştır.

Öte yandan bir sonraki kısımda çok daha detaylı tartışılacağı üzere patika yaratımı (path creation) ve bölgelerin evriminde failin rolü tartışmaları son dönemde EEC alan yazınında çokça tartışılan konulardan birisidir. Evrimsel İktisattan gelen patika bağımlılığı nosyonunun (David, 1985), aksine bu tartışmalar daha çok ekonomik sosyolojiden gelen faillik ve patika yaratımı literatüründen beslenmiştir (Garud, Kumaraswamy, Karnoe, 2010; Simmie, 2012). Kökleri Evrimsel İktisata dayanan patika bağımlılığı yaklaşımı özünde her bir seçimin kendinden sonra geleni etkilediği ve süreçlerin geri döndürülemediği, dolayısıyla ergodik olmayan³ bir yaklaşımı ifade etmektedir. Süreç içinde kendi kendini güçlendiren

³ Ergodik olmamak, bir organizasyonun yaşadığı bütün olayların sistem hafızasında saklanması durumudur (Küçükyazıcı, 2014:57). Evrimsel süreçlerin ergodik olmamasına dair detaylı bilgi için Bkz. Küçükyazıcı, 2014.

mekanizmalar seçilen faaliyeti giderek belirli bir yola bağımlı kılmakta ve bu süreç zamanla kaçınılmaz olarak atalet ve faaliyetin optimal olmayan yollarda kilitlenmesine neden olmaktadır. Dışsal bir şok yeni patika yaratımı/bağımlılığı turu başlatmadıkça döngü devam etmektedir (Simmie, 2012). Öte yandan patika bağımlılığı yaklaşımının aksine patika yaratımı failliğin evrimsel süreçlerdeki rolünü ön plana koymaktadır. Buna göre failler içinde bulundukları mevcut patikayı oluşturan yapılardan ayrılarak (disembed) yani bilinçli saparak gömülü oldukları yapıyı dönüştürebilmektedir. Bu anlamda patika yaratımı, patika bağımlılığında olduğu gibi failliğin olmadığı ve dışsal olaylarla şekillenen kanonik bir ardışık dizi değil aktör ve yapının devamlı etkileşimiyle birlikte evrilen bir döngüdür. Bu kapsamda faillik, ortaya çıkan yolun yerleşik hale gelmesi için kendi kendini güçlendiren mekanizmaları manipüle edebilir veya daha önemlisi dışsal olarak büyük bir olay olmadan da yeni bir yol yaratabilir (Garud vd., 2010).

EEC’de patika yaratımı ve faillik tartışmalarını takiben Evrimsel Turizm Çalışması kapsamında da çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Nitekim Brouder (2014a), ETC’nin kurucu makalelerinden birisinde, Evrimsel Ekonomik Coğrafya yaklaşımının, turizm çalışmalarındaki turizm girişimciliği ve işletme geliştirme çalışmalarının ötesinde yeni araştırma gündemleri yaratma potansiyelini vurgulamıştır. Buradan hareketle failin rolü tartışmaları Brouder’in (2014a) kuramsal katkı potansiyeline ilişkin bir örnek sunmaktadır. Bu bağlamda Gill ve Williams (2014), Whister (British Columbia, Kanada) Bölgesi’nin büyüme odaklı yönetişiminden sürdürülebilirlik odaklı yönetişime doğru keskin dönüşümünü Garudcu anlamda patika yaratımı ve failin rolü (Graud ve Karnoe, 2001) kavramsal çerçevesi üzerinden ele almıştır. Buna göre yazarlar, bölgede ortaya çıkan emlak krizinden yararlanarak olimpiyatlara hazırlanırken inşa edilen olimpiyat köyünü bölgeye bırakacak yasa için müzakere eden bireysel ve kolektif faillikler örneği üzerinden destinasyon yönetişiminin evrimini, patika yaratımı ve faillik üzerinden açıklamışlardır. Öte yandan her ne kadar kuramsal anlamda Garud ve arkadaşlarının (2010) faillik tartışmalarından beslenmesi de Randelli ve arkadaşları (2014), Toskana kırsalında kırsal turizm yolunun ortaya çıkmasında diğer faktörlerin yanı sıra yerel girişimler ve ülke dışından ve İtalya’nın büyük şehirlerinden gelen yaşam tarzı girişimcilerinin rolünü vurgulamıştır. Diğer taraftan Taylor ve arkadaşları (2019), Orta Otaga Bölgesi’ndeki (Yeni Zelanda) demiryolu bisiklet rotasının (rail trail)

Martin ve Sunley (2006:399), patika bağımlı süreçlerin ve sistemlerin en temel tanımlayıcı özelliğinin “ergodik olmama” yani *geçmişlerinden kurtulamama özelliği* olduğunu vurgulamaktadır.

ortaya çıkışının bölgenin evrimine olan etkisi örneği üzerinden bir destinasyonda tekil turizm ürünlerinin nasıl ortaya çıktığını ve bunun destinasyonun evrimini nasıl şekillendirdiğini failin rolü ve patika yaratımı perspektifinden ortaya koymuştur.

Zaman içinde EEC içerisinde derinleşen faillik tartışmaları literatürde kuramsal olarak farklı fail tipolojilerinin ortaya konmasını sağlamıştır. İlerleyen bölümlerde daha detaylı şekilde tartışılacak olsa da yolun yaratımı için varlık modifikasyonları sürecinde 1) firma ve sistem seviyesindeki dönüştürücü faillikler (firm and system level agency) (Tripp, Baumgartinger-Seiringer, Frangenheim, Isaksen ve Rypestøl, 2020), 2) yenilikçi girişimci (Schumpeterian innovative entrepreneurship), kurumsal girişimci (institutional entrepreneurship) ve yerel lider (place-based leadership) olarak üç değişim faili (Grillitsch ve Sotarauta, 2020), 3) değişime karşı statükocu faillik (structural maintenance) (Jolly, Grillitsch ve Hansen, 2020) ve 4) mevcut yapısal süreçleri yeniden üreten yineleyici faillik (reproductive agency) (Baekkelund, 2021) literatürde ortaya konan farklı fail tipolojileridir. Bu bağlamda Baekkelund (2021), fail tartışmalarında failliğin daha çok dönüştürücü ve değiştirici rolünün vurgulanması ve bunun karşılığında mevcut yapıları yeniden üreten eylemlerin ve aktörlerin rolünün bu tartışmalarda göz ardı edilmesi ve hatta genel anlamda mevcut olanın devamlılığını savunan veya mevcut olanı yeniden üreten eylem ve aktörlerin adeta yapısal olana indirgenmesi ve bir tür faillsizlik olarak görülmesini eleştirerek yolun yerleşik hale gelmesinde yineleyici failliğin oynadığı rolü, Norveç'teki üç farklı bölgedeki turizm yolları üzerinden ortaya koymuştur. Baekkelund'un çalışması faillik tartışmalarına yeni bir tipoloji ekleyerek tartışmaları daha nüanslı ve derin hale getirmesinin yanında farklı fail tiplerinin Martin'in (2010) ortaya koyduğu modelin farklı aşamalarına farklı şekillerde katkı sağladığını göstererek aynı zamanda Martin'in modelindeki dinamik çerçeveyi faillik tartışmalarına ekleyerek katkı sağlamıştır. Zira failin rolü üzerine odaklanan çalışmalar genellikle yolun yaratımı sürecindeki dinamikleri derinlemesine ele alsa da boylamsal anlamda sürecin geneline odaklanma konusunda görece zayıf kalmaktadır.

Sonraki dönemde de faillik tartışmaları turizm örnekleri bağlamında ele alınmaya devam etmiştir. Örneğin Wilkinson ve arkadaşları (2023), Covid-19 ile yaşanan krize karşı İngiltere'nin Kuzey Devon destinasyonundaki bölgesel aktörlerin, pandemi öncesi yaratılmaya başlanan sürdürülebilir turizm yolunun devamlığı için “bilinçli sapma” (mindful deviation) yerine “bilinçli sürdürme” (mindful continuation) için eylemini göstermiştir. Yazarlar bilinçli sürdürme eylemliliğini bir fail tipolojisi ile açıklamazken, esasen faillik

tipolojilerinden statükocu faillik bu eylem ve aktörlere karşılık gelmektedir. Bu durumda statükocu failliğin patika yaratımı ve gelişiminde engelleyici rolünün yanı sıra bölgenin negatif patika gelişimi karşısında da engelleyici bir rolü bulunabileceği de gösterilmektedir. Kuramsal katkının yanı sıra çalışmanın diğer bir önemli katkısı da pandeminin başında, Covid-19'un turizm destinasyonlarında değişim için büyük bir dönemeç noktası olduğuna ilişkin bazı yazarlar (Niewiadomski, 2020) ve genel anlamda hakim beklentinin aksine pandeminin destinasyonlar üzerinde kırılma yaratacak kayda değer etkilerinin olmadığını ortaya koymak olmuştur. Öte yandan Addis Ababa'da turizm yolunun ortaya çıkışında devlet müdahalelerinin rolünü açığa çıkaran Belay ve Adu-Ampong (2023) ise failliğin Küresel Güney bağlamında tek bir aktörün yani ele aldıkları örnekte Etiyopya başbakanının rolüne indirgenebileceğini ifade etmektedir. Oysaki Garud ve arkadaşları (2010, s.761) failliği tek bir aktörün “kahramanlığı” üzerinden değil eylem ağlarını oluşturan farklı, dağıtılmış ve gömülü aktörlerin etkileşimleriyle ortaya çıkan eylemsellik olarak ele almaktadır. Bu bağlamda failliğin kolektifliği vurgulanmaktadır. Ancak çalışma farklı bir coğrafi bağlamda failliğin tek bir aktörün eylemleriyle de açığa çıkabileceğini göstermektedir. Belay ve Adu-Ampong'un (2023) çalışmalarının bir diğer katkısı ise devletin turizm destinasyonlarının evriminde rolünü ortaya koymak üzere olmuştur.

Esasen EEC bağlamındaki ilk çalışmaların endüstriyel varlıkların ilişkiselliğine odaklanan firma merkezli çerçevesi zaman içinde alan yazın içinde eleştirilmiş ve EEC'nin ekonomik coğrafyanın diğer temel yaklaşımları olan Kurumsal Ekonomik Coğrafya (KEC) ve Coğrafi Politik Ekonomi (CPE) yaklaşımlarından beslenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Hassink vd., 2019). Bu anlamda varlık tabanının daha geniş çerçevede ele alınması (Baumgartinger-Seiringer, Miörner ve Trippel, 2021), firma merkezli yaklaşımın genişletilerek firma dışı aktörlerin rollerinin vurgulanması (Isaksen, Eriksen ve Rypestol 2020; Trippel vd., 2020), birlikte evrim süreçlerini ortaya koymak için yenilik sistemi yaklaşımlarının çağırılması (Trippel vd., 2020), devlet ve politikanın bölgenin evrimindeki rollerinin ve bölge içindeki güç ilişkilerinin rolünün (Dawley, 2014) vurgulanması gibi bir dizi katkı sunulmuştur. Benzer şekilde Evrimsel Turizm Çalışmaları da EEC'nin diğer yaklaşımlardan katkılarla daha kapsayıcı bir kuramsal çerçeve haline gelmesinden beslenmiştir. Örneğin Hassink ve Ma (2017), Bölgesel Yenilik Sistemi kavramsallaştırmasından hareketle bir destinasyonun endüstri ve kurumlarıyla birlikte evrimini ele almak için destinasyonun yenilik sistemi olarak ele alınmasını önermiş ve bu bağlamda Turizm Yenilik Sistemlerine dair geçmişte yapılan farklı çalışmaları derlemiştir. Yazarlara göre destinasyonu yenilik sistemi olarak ele almak,

birlikte evrimin mekanizmasını görebilmeyi sağlayacak bir lens sunacaktır. Bu bağlamda yenilik sistemi, bölgenin adeta röntgenini çekerek birlikte evrilen, aktörler, kurumlar ve ağları ele almayı sağlayacaktır. Aynı zamanda yenilik sistemi yaklaşımı farklı bölgelerin evrimsel süreçlerindeki farklılıkları açıklamaya dair daha kapsamlı bir çerçeve sunarak kuramsal anlamda EEC'nin açıklayıcı gücünü artıracaktır. Öte yandan Anton Clave ve Wilson (2017) çalışmalarında Kültürel Politik Ekonomi perspektifinden yararlanarak büyüme odaklı bir politikadan ziyade koruma bağlamında kentleşme odaklı bir politikanın tercih edilmesinin bölgedeki yol plastisitesine olan etkisine de bakmıştır. Mellon ve Bramwell (2018), ise kurumsal yaklaşım ve CPE'den yararlanarak turizm bağlamında korunan alanların yönetişimine dair kurumların evrimini incelemiştir. Öte yandan Bohn, Carson, Demiroğlu ve Lundmark, (2023), CPE yaklaşımından beslenerek, Finlandiya'nın Finnish Lapland ve İsveç'in Kuzey İsveç bölgelerindeki farklı destinasyonların gelişimindeki farklılaşmayı ulusal ölçekteki farklı politikalara ve bölge içinde kamu fonlarının dağıtımı üzerinden incelemişlerdir.

Alan yazında yapılan çalışmalar yararlandıkları kuramsal ve kavramsal çerçevenin yanı sıra ampirik örnekte ele aldıkları turizm çeşiti bakımından da incelenebilmektedir zira her bir turizm çeşidi, varlıklar, turizm ürünleri, organizasyonel yapı ve gelen turist tipi (Özgüç, 2021) özellikleri bakımından diğerinden ayırt edici özelliklere sahiptir. Bu bağlamda yapılan çalışmaların büyük kısmı deniz kum güneş turizmi veya kısaca 3S turizmi olarak bilinen kıyı turizmine ve bilhassa da büyük ölçekli kitle turizmi bölgelerine odaklanmıştır. Ma ve Hassink'in (2013) Gold Coast Bölgesi'ni, Sanz-Ibanez ve arkadaşlarının (2017) Costa Daurada Bölgesi'ni veya Benner'ın (2022a) Eilat destinasyonunu ele alan çalışmaları bu kapsamda örnek gösterilebilir. Diğer yandan Gill ve Williams (2011) ile Stihl (2022) tarafından yapılan çalışmalar kış turizmini ele almıştır. Bununla birlikte Flood Chavez ve arkadaşları (2023) ve Taylor ve arkadaşlarının (2019) ele aldığı gibi alternatif turizm yollarının ortaya çıkışını veya evrimini ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Her ne kadar bunun gibi örnekler bulunsa da yukarı da değinildiği gibi EEC yaklaşımı çerçevesinde yapılan turizm çalışmalarının çoğu büyük destinasyonlara, kitle turizm merkezlerine ve bilhassa kıyı turizmi destinasyonlarına odaklanmıştır (Tablo 2.5). Ancak kitle ve kıyı turizmi olmaması bağlamında turizm ürünleri ve dinamikleri daha farklı olan kültür turizmine dönük çalışmalar ise büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Bu anlamda Evrimsel Turizm Coğrafyası çalışmalarında örnek olay olarak kültür turizmine odaklanan iki çalışma bulunmaktadır. Bunlardan, Mitchell ve Shannon (2018) tarafından ortaya konan çalışma, Kanada'nın Newfoundland ve Labrador

Bölgesi'ndeki turizm patikasının evriminde, kültürel mirasın, yeni turizm ürünleri ortaya çıkarmak üzere mobilize edilmesini göstermiştir. Öte yandan Abe, Jones, Niewidomski ve Kerr (2024) tarafından Endonezya'nın Toraja Bölgesi'ndeki kilitlenen kültür turizmi patikasını yeni yol yaratımı bakımından ele alarak brikolaj ve çığır açıcı yeniliklere odaklanan araştırma oluşturmaktadır. Bu bağlamda alan yazında farklı turizm çeşitlerinin alan yazına dahil edilmesine ilişkin anlamlı bir boşluk bulunmaktadır.

Diğer taraftan alan yazındaki bir diğer eksiklik yapılan ampirik çalışmaların periferi bölgeleri göz ardı etmesi olarak vurgulanabilir. Turizm çalışmaları bağlamında merkez bölge, eski sanayi bölgesi, periferi bölge gibi ayrımlar yerine, daha büyük ölçekli firmaların bulunduğu, organizasyonel ve kurumsal olarak kalın (institutional thickness), kitle turizminin hakim olduğu büyük ölçekli turizm bölgeleri ile daha küçük ölçekli firmaların bulunduğu, organizasyonel olarak ince periferi bölgeleri arasındaki ayrım daha uygun gözükmektedir. Yapısal özellikler bağlamında farklılaşan periferi bölgelerin ele alınması böylece önemli hale gelmektedir. Bu kapsamda görece çalışmaların daha az yoğunlaştığı bu bölgeleri ele almak destinasyon evrimi çalışmalarına ampirik anlamda çeşitlendirerek zenginlik katacaktır.

Evrimsel Turizm Coğrafyası literatüründeki bir sorun, yapılan çalışmaların coğrafi dağılımına ilişkindir. Şimdiye kadar yapılan çalışmaların neredeyse tamamı Küresel Kuzey'deki turizm bölgelerini ele almıştır. Brouder (2014b), Tourism Geographies'in EEC özel sayısında yaptığı çalışmada, o döneme kadar yapılan çalışmaların gelişmiş ülkelerde yapıldığını ve bunun bir sınırlılık oluşturabileceğini vurgulamıştır. Aynı özel sayıda Ma ve Hassink'in (2014) Guilin'deki (Çin) turizm patikasının evrimi çalışması haricinde aradan geçen süreçte yalnızca birkaç çalışma Küresel Güney'de bir destinasyonu çalışmıştır. Bunlardan Breul, Hulke ve Kalvelage (2021) Namibya'nın Zambezi Bölgesi'ni ele alırken, Belay ve Adu-Ampong (2023) Addis-Ababa'da (Etiyopya) ortaya çıkan turizm yolunu incelemiş, Abe ve arkadaşları (2024) Endonezya'daki bir destinasyonu, Mlilo ve arkadaşları (2024) ise Zambezi 'deki bazı bölgeleri çalışmıştır. Yapılan bu çalışmalara rağmen yine de Küresel Güney'deki çalışmaların literatürdeki temsil oranı son derece düşüktür. Bu anlamda ETÇ'de yapılacak çalışmaların Küresel Güney'deki bölgelere odaklanması mevcut kuramların güçlendirilmesinde önemli olmaktadır. Zira farklı bağlamlardaki araştırma sonuçlarıyla yapılan analitik genellemeler, ETÇ ve EEC kuramsal çerçevelerinin gücünü artıracaktır. Öte yandan ortaya çıkacak farklılar da o yere özgü yeni kavramlarla kuramsal çerçeveyi genişletebilecektir. Örneğin Garud ve arkadaşları (2010) teorik bağlamda faillğin

kolektifliğini vurgularken, Belay ve Adu-Ampong (2023) Küresel Güney bağlamında failliğin tek bir aktöre indirgenebileceğini göstermiştir. Benzer şekilde yazarlar, devletin Küresel Güney bağlamında değişen anlamı ve rolünün de önemini vurgulamışlardır. Bu bağlamda unutulmaması gereken nokta bilgi üretiminin genelinde olduğu gibi kuramsal ve kavramsal çerçeveye dair bilginin üretimin de belirli bir yerlerde olduğu yine o yerin bağlamınca şekillendiği gerçeğidir. Bu nedenle farklı bağlamlarda üretilecek bilgi mevcut kuramlara daha fazla coğrafi güç ve bilgelik katacaktır.

Buradan hareketle bu tez çalışması, Kapadokya Bölgesi'ndeki turizm patikasının ortaya çıkışını ve tarihsel süreç içerisindeki evrimini, Martin ve Sunley (2006) ve Martin'in (2010) evrimsel dinamik patika bağımlılığı teorileri temelinde son 10 yılda büyüyen yeni patika gelişimi (Isaksen, Tödtling ve Trippel 2019; Grillitsch, Asheim ve Trippel 2018), fail ve farklı fail tipolojileri, fırsat alanı (Grillitsch ve Sotarauta, 2020; Baekkelund, 2021; Jolly vd., 2021), varlıklar ve varlık dönüşümüne (Baumgartinger-Seiringer vd., 2020; Isaksen vd., 2020, Trippel vd., 2020; Kyllingstad, 2021) dair kavramları kullanarak incelemeyi amaçlamaktadır.

2.3 Evrimsel Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı ve EEC Perspektifinden Turizm Destinasyonlarının Evrimi

Evrimsel Ekonomik Coğrafya (EEC) yaklaşımı ekonomik peyzajın anlık bir görünümüne değil dinamik değişim ve dönüşüm sürecine odaklanmaktadır (Kaygalak, 2020). Esasen EEC'nin ekonomik coğrafya içerisinde bir paradigma olarak ortaya çıkmasından önce, ekonomik coğrafyada bölgesel peyzajı dinamik bir çerçeveden ele alan çeşitli çalışmalar ortaya koyulmuş (Storper, 1997) ve patika bağımlılığı, kilitlenme gibi bazı kavramlar daha önceki çalışmalarda (Grabher, 1993) irdelenmiştir. Bununla birlikte ekonomik coğrafyada EEC'nin evrimsel dönüş olarak ortaya çıkması Boschma ve Frenken (2006), Martin ve Sunley (2006), Boschma ve Martin (2010) gibi kurucu makalelerle birlikte olmuştur. Zira bu kurucu metinler, EEC'yi bir perspektifin ötesinde, yöntemi, temel kabulleri, mekan ve zamanı ele alışı bakımından diğer yaklaşımlardan ayrılan ve kendi içinde tutarlı teorik ve ampirik bir bütünü olan bir alan haline getirmiştir (Boschma ve Frenken, 2006). Ekonomik peyzajın mikro davranışlardan nasıl ortaya çıktığını, bu davranışlarca nasıl dönüştürüldüğünü ve bu dönüşümün nasıl patika bağımlı süreçlerle gerçekleştiğini farklı analiz ölçeklerinde ele alabilen EEC çerçevesi, bu kurucu metinlerden günümüze kadar olan yirmi yıllık süreçte

ekonomik coğrafyanın en önemli ve canlı alt alanı haline gelmiştir (Kaygalak, 2020; Yavan ve Yılmaz, 2024).

EEC yaklaşımı teorik olarak Genelleştirilmiş Darwinizm (Generalised Darwinism), Karmaşıklık Teorisi (Complexity Theory) ve Patika Bağımlılığı (Path Dependence) olmak üzere üç ana teorik temelden ilerlemektedir. İlk olarak Genelleştirilmiş Darwinizm ekonomik peyzajın evriminin ardındaki çeşitlilik, seçim ve kalıtım kavramlarını ön plana koyarken (Martin ve Sunley, 2023), Karmaşıklık Teorisi, evrimsel süreçte ortaya çıkış, öz örgütlenme ve uyum kavramlarına odaklanmaktadır (Yavan ve Yılmaz, 2024). Son olarak patika bağımlılığı yaklaşımı ise tarih önemlidir yaklaşımı çerçevesinde bölgesel endüstrilerin, tarihsel mirasın şekillendirdiği bir yörüngeye girdiğini ve tarihin, bugün ve gelecekteki olguları şekillendiren nedensel bir güç olduğunu (Henning vd., 2013) vurgulamaktadır. Bu üç temel sacayağı bağlamında EEC çalışmaları bir yandan kümelerin evrimine odaklanmış ve bu çalışmalardan karmaşık uyarlanabilir küme modelleri gibi kümeleri evrimsel bir çerçeveden ortaya koyan farklı modeller ortaya çıkmıştır (Martin ve Sunley, 2011; Harris, 2019). Diğer yandan bazı çalışmalar, ekonomik coğrafyadaki farklı yakınlık türleri tartışmalarından (Boschma, 2005) beslenerek ağların evrimi üzerine odaklanmıştır. Öte yandan EEC'deki bir diğer araştırma alanı bölgesel endüstrilerin firma çeşitlendirmesi, emek hareketliliği, spin off'lar vd. yoluyla nasıl çeşitlenip dallandığını nicel yöntemlerle açıklamaktadır (Yavan ve Yılmaz, 2024). Boschmacı gelenek olarak isimlendirilebilecek bu geleneğe göre bölgedeki çeşitlenme patika bağımlılığına dayalı olarak şekillenen ön koşullar ve firma yetkinlikleriyle ilişkili olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle bölgesel endüstrilerin dallanma sürecinde ilişkili çeşitlilik norm durumundayken, ilişkisiz çeşitlenme ise istisna durumundadır (Gültekin vd., 2023). Öte yandan EEC içerisinde patika bağımlılığı yaklaşımından beslenen bir diğer kanat, bölgelerin evriminde bir taraftan kilitlenmenin nasıl ortaya çıktığına (Hassink, 2010) diğer taraftan ise yeni yolların nasıl yaratılabileceğine (Martin ve Sunley, 2006) ve yolların dinamik şekilde nasıl evrildiğine odaklanmaktadır (Martin, 2010). Bu araştırma, EEC içerisinde patika bağımlılığı yaklaşımı çerçevesinden gelişen ve dallanan bu literatürden yararlanmakta ve bu literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan patika bağımlılığı yaklaşımı çerçevesinde gelişen literatür, gelecek kısımdan itibaren ele alınacaktır.

2.3.1 (Bölgesel) Patika Bağımlılığı Yaklaşımları

Ekonomik peyzajın dinamik dönüşümüne odaklanan Evrimsel Ekonomik Coğrafya çerçevesi altında zaman içinde farklı alanlardan ve yaklaşımlardan gelen çeşitli kavramlar gelişmiştir (Martin ve Sunley, 2006; Kaygalak, 2020). Bunlar içerisinde en önemlilerinden birisi olan kanonik patika bağımlılığı kavramsallaştırması, EEC ve ETC çalışmalarında en fazla yararlanılan en popüler yaklaşımdır (Brouder vd., 2017; James vd., 2023). Kanonik patika bağımlılığı yaklaşımı en öz haliyle anlaşıldığında “tarih önemlidir” kabulü ile hareket ederek ergodik olmayan süreçleri vurgulamaktadır (Henning, Stam ve Wenting, 2013). Öte yandan Evrimsel İktisattan beslenen patika bağımlılığı yaklaşımına çeşitli yönlerden getirilen eleştiriler ve EEC içerisinde yer bağımlılığını (place dependency) daha fazla vurgulamak gibi özgün katkı çabaları beraberinde bölgesel patika bağımlılığına ilişkin EEC içerisinde çeşitli model ve yaklaşımların gelişmesini sağlamıştır (Martin ve Sunley, 2006, s430). ETÇ literatürü gerek Evrimsel İktisatın bakış açısından, yani kanonik yaklaşımdan gerekse de EEC yaklaşımının ele aldığı (dinamik) patika bağımlılığı yaklaşımından beslenmiş ve çeşitli örnek olay çalışmaları ortaya koymuştur (Gill ve Williams, 2011; Ma ve Hassink, 2014). Diğer taraftan yine ETÇ literatürü içerisinde, turizm çalışmalarından beslenen ve daha özgün modeller ortaya koyan çalışmalar da olmuştur (Sanz-Ibanez vd., 2017). Bu bölümün devamında bu tartışmalar ve ortaya konan katkılar daha fazla detaylandırılarak tartışılacaktır.

2.3.1.1 Kanonik Patika Bağımlılığı Yaklaşımı (Kilitlenme Modeli)

Yukarıda kısaca değinildiği üzere Evrimsel İktisatın patika bağımlılığı yaklaşımı EEC’de son derece kabul gören bir kavramsallaştırma olmuştur (Simmie, 2012). Kanonik patika bağımlılığı yaklaşımı, David (1985) ve Arthur’un (1994) temel çalışmalarına dayanmaktadır (Martin, 2010). Ekonomik Coğrafyada ise özellikle Grabher’in (1993) eski sanayi bölgesi olarak Ruhr Bölgesi’nin düşüşünü patika bağımlılığı üzerinden ele alması bir dönüm noktası olmuş ve sonraki süreçte patika bağımlılığı ve kilitlenmeye odaklanan çalışmaların sayısı artmıştır (Henning vd., 2013, s.1352).

Ancak genel anlamda sosyal bilimlerde patika bağımlılığı ile özdeşleşen ve çok ses getiren çalışma şüphesiz David’in “Clio and the Economics of QWERTY” (1985) makalesidir. David, makalesinde, verimsiz ve optimal olmayan bir ürün olarak QWERTY klavye örneği üzerinden patikaların, tarihsel kaza, şans, gibi bir dizi olumsal olayla

başladığını iddia etmektedir (Şekil 2.3). Zamanla olumsal seçim süreçleri, yolun belirli bir yörüngeye doğru evrilmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda yine David'in vurguladığı ağ dışsallıkları ve Arthur'un (1994) vurguladığı artan getiriler ortaya çıkan patikanın yerleşik hale gelmesine yol açacaktır. Ağ dışsallıkları ve artan getiriler olarak kendi kendini güçlendiren mekanizmalar zaman içerisinde karşı konulamaz bir şekilde ortaya çıkan ürünün, faaliyetin veya teknolojinin optimal olmayan yollarda kilitlenmesiyle sonuçlanacaktır (Martin ve Sunley, 2006). Öte yandan ortaya çıkacak kilitlenme, mevcut yolda değişimi tetikleyecek dışsal bir şok ortaya çıkıncaya kadar devam edecektir. Dolayısıyla orijinal modelde mevcut kilitlenmenin kırılması ve yeni yolların yaratılması, dışsal şoklara bağlıdır (Garud vd., 2010, s.762).

Şekil 2-3: Kanonik patika bağımlılığı yaklaşımı

Başlangıç koşulları	Patika yaratımı Süreci	Patikanın yerleşik hale gelme süreci	Patika bağımlılığının Sonuçları	Patikanın ortadan kalkması
Patikanın evrimi üzerinde rol oynamayan koşullar	-Tarihsel kazalar -Şansa bağımlı olaylar -Birbirine denk gelen süreçler (tevacuk)	- Olumsal seçim süreçleri - Kendi kendini güçlendiren mekanizmalar	Optimal olmayan veya verimsiz teknolojilere, kurumlara ve organizasyonlara kilitlenme	Dışsal şoklar
	→	→	→	→

Kaynak: Simmie, 2012, s.755

Öte yandan Henning ve arkadaşları (2013, s,1350) hem David hem de Arthur'un çalışmalarının patika bağımlılığının özünü oluşturan 3 önemli noktayı vurgulamışlar ve vurgulanan bu noktaların aynı zamanda patika bağımlılığını tanımladığını ifade etmişlerdir. İlk olarak patika bağımlılığı beklenmedik, öngörülemeyen olayların, ekonomik yapılar üzerinde uzun dönemde etkileri olduğunu ima etmektedir. İkinci olarak, ağ dışsallıkları (David, 1985) ve artan getiriler (Arthur, 1994) gibi mekanizmalar, beklenmedik ve bir ölçüde şans eseri ortaya çıkan olayların yarattığı durumları güçlendirerek belirli bir yörüngeye kilitlenmeyi ortaya çıkartır. Üçüncü olarak ise bu kilitlenme durumu dışsal, büyük bir olay

tarafından yıkılabilir. Buradan hareketle kanonik patika bağımlılığı tarihsel mirasın önemli olduğu ve olayların bir kez yaşandıktan sonra geri döndürülemediği ergodik olmayan süreçleri ifade etmektedir.

Patika bağımlılığı yaklaşımının ortaya koyduğu kilitlenme modeli, başlangıç koşullarının etkisi, olumsuzluklar, kendi kendini güçlendiren mekanizmalar ve kilitlenme gibi önemli kavramları içermektedir. Kanonik yaklaşımda, patikaya bağımlı bir sürecin deterministik olmayan karakterini vurgulamak üzere, başlangıç koşulları verili ve evrimsel sürecin devamında önemli bir etkiye sahip olmayacak şekilde varsayılarak kuram oluşturulmaktadır. Ayrıca başlangıç koşullarının sonraki evrim sürecinde rol oynamayacak şekilde kabul edilmesi, EEC'deki nötr mekanlardan gerçek yerlere dönüşümü ele alan mekânsal evrimi konu etmesi ve belirli bir endüstrinin (ilk) gelişimi sürecinde yararlanılan yerel fırsat pencereleri (windows of locational opportunity) (Storper, 1997) kavramsallaştırması gibi yaklaşımlara uygundur (Boschma ve Frenken, 2006).

Diğer yandan patika bağımlılığını (path dependency), geçmiş bağımlılığından (past dependency) ayıran temel nokta, patika bağımlılığında geçmişin yani başlangıç koşullarının, bugün ve gelecekte ortaya çıkabilecek durumları koşullandırması ancak onları deterministik anlamda belirlememesidir. Gerçekten de patika bağımlılığında esas odak noktası salt tarihsel mirasın etkisini vurgulamaktan öte, tarihsel mirasın evrimsel süreçte hangi mekanizmalarla nasıl etkiler ortaya çıkardığını açıklamaya çalışmaktır (Henning vd., 2013, s.1350). Öte yandan patika bağımlılığında şekillendirici role sahip olumsal olaylar, beklenmedik ve önceden öngörülemeyen olayları ifade etmektedir (Martin ve Sunley, 2006). Ancak öngörülemezlik aynı zamanda olumsal olayların rastlantısallık ve şans faktörünü de içermekte ve olayların önceden amaçlanmayan şekillerde ortaya çıktığını da ima etmektedir. Bu bağlamda olumsal olaylar tarihsel kazalar, birbirine denk gelen süreçler (tevacuk) gibi aktörün amaçlılığının ve müdahalesinin sınırlı olduğu olayları ifade etmektedir (Garud vd., 2010, s.763). Diğer taraftan olumsal olaylarla ortaya çıkan belirli bir durum, artan getiriler, öğrenme etkileri, batık maliyetler, ağ dışsallıkları gibi mekanizmalarla kendi kendini güçlendirmektedir (self reinforcing) (Martin, 2010). Patika bağımlılığında bu mekanizmaların nasıl olduğunu açıklarken bu süreçler modelin kendisinde verili olarak bulunmaktadır (Simmie, 2012, s.755). Son olarak kilitlenme mekanizması, kendi kendini güçlendiren mekanizmalarla bir kez ortaya çıktıktan sonra dışsal bir şok gibi olaylar ortaya çıkmadığı sürece patika optimal olmayan, süreçlere, ürünlere, teknolojilere kilitli kalmaya devam etmektedir (Garud vd., 2010).

Henning ve arkadaşları (2013, s. 1351) ampirik çalışmaların bilhassa iki konuyu açıklamada patika bağımlılığı perspektifinden yararlandığını iddia etmektedir. İlk olarak, mevcut ürün ve teknolojilerin optimal olmayan patikalara kilitlenmesine odaklanan çalışmalardan oluşmaktadır. Buna göre daha ileri bir teknoloji veya ürün ortaya çıkmasına rağmen, mevcut teknoloji veya ürüne kilitlenme durumu söz konusudur. Özellikle David'in (1985) alan yazındaki çığır açıcı makalesinde ele aldığı QWERTY klavye örneği, belirli bir ürün veya teknolojinin optimal olmayan yollara nasıl kilitli kalabileceğini göstererek bu ampirik çalışmalara örnek olmaktadır. İkinci olarak ise değişimin neden belirli bir yönde ilerlediği konusunda patika bağımlılığı perspektifi katkı sağlamaktadır. Başlangıç koşullarında yolun gidebileceği yörüngeler çok çeşitliken patika bağımlı evrim süreciyle zaman içerisinde gidilebilecek yörünge sayısı azalmakta ve yol belirli bir yörüngeye girmektedir. Bu çerçevede belirli patikaların nasıl yol bağımlı evrildiği ve bu bağımlılığının zamanla gelişim sürecini nasıl sınırlandırdığı konusu, patika bağımlılığı perspektifinden yararlanılan ikinci ampirik saha olmaktadır. Patikaların belirli bir yönde gelişmesi aynı zamanda gelecekteki gelişme yörüngesinin de geçmiş ve bugündeki yörüngeyle ilişkili olacağını ifade etmektedir. Bu doğrultuda özellikle Boschma ve Frenken (2011) bölgelerin geçmişten gelen ön koşullarla ilişkili olarak evrildiğini iddia etmiş ve bu bağlamda ekonomik coğrafyadaki uzmanlaşma ekonomileri (MAR dışsallıkları) (Harris, 2019) ve kentleşme ekonomilerine (Jacops dışsallıklarına) alternatif olarak ilişkili çeşitlenme ve dallanma mekanizmalarını ortaya koymuştur (Gültekin vd., 2023).

Kanonik patika bağımlılığı yaklaşımı, çeşitli şekillerde eleştiriye konu olmuştur. Bu eleştirilerden Garud ve arkadaşları (2010), olumsuzluklar, kendini güçlendiren süreçler gibi patika bağımlılığını oluşturan temel mekanizmalarda failin rolüne yer verilmemesine ve adeta patika bağımlı süreçlerde aktörün bir fail değil, kurban olarak görülmesini eleştirmiş ve sosyolojideki fail tartışmalarından beslenerek patika bağımlılığının her bir mekanizmasına alternatif bir açıklama getiren patika yaratımı yaklaşımını ortaya koymuştur. Patika yaratımı yaklaşımı bir sonraki bölümde çok daha detaylı olarak ele alınacaktır. Henning ve arkadaşları ise (2013) yapılan ampirik çalışmaların birbirini tekrar etmesi ve patika bağımlılığı mekanizmasını ele almaktan çok, tarih önemlidir yaklaşımıyla geçmiş bağımlılığını vurguladığını ve bu haliyle patika bağımlılığı ve tarih önemlidir yaklaşımının analitik bir araç olmaktan uzak olduğunu ifade etmiştir. Öte yandan Martin (2010) ise, diğer eleştirilerinin yanı sıra kanonik patika bağımlılığı yaklaşımının bölgesel endüstriyel evrime dönük olarak daha dar bir çerçeve sunduğunu ve değişimden ziyade kaçınılmaz olarak kilitlenmeyi ve

ataleti vurguladığı eleştirilerini getirmiştir. Martin'in (2010) süreç odaklı dinamik modeli bir sonraki kısımda ele alınacaktır.

2.3.1.2 Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli

Martin (2010, s.12), kanonik patika bağımlılığı modelini son derece popüler olmasına karşın bu modelin kaçınılmaz şekilde kilitlenme ve ataletle yönelmesi nedeniyle eleştirmiştir. Öte yandan kanonik yaklaşımda kilitlenmenin kırılması ve yeni patika yaratımı dışsal şokları gerektirmekte ve yeni bir patikanın yaratımı büyük ve radikal değişimlerle olmaktadır. Bu bağlamda örneğin buhar gücünden elektrik üretimine geçişte olduğu gibi ortaya çıkan değişim, tüm ekonomik süreçleri değiştirmektedir. Oysaki bölgesel ekonomiler çok sayıda uzmanlaşmış alt kümeler/sektörlere sahipken, her bir alt bileşen çeşitliliğe sahip heterojen firmalardan oluşmaktadır. Nitekim Ioannides ve Brodner'in (2017) vurguladığı gibi bir turizm kümesi olarak destinasyonlar da çok farklı alt sektöre ve çeşitlilik gösteren farklı firmalara sahiptir. Bu bağlamda bir destinasyonu veya bölgesel bir endüstriyi oluşturan bu her bir bileşenin (firma, kurum, alt sektör vd.) kendi evrimsel yörüngesi vardır. Bir bölge/destinasyon bu farklı bileşimlerin/unsurların birleşimini ifade etmekteyken her bir bileşimin evrimi, bölgenin dinamik şekilde kademeli olarak devamlı evrilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda bölgesel aktörlerin heterojenliği ve süregiden değişim, neden bir bölgenin kolaylıkla kilitlenmeyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla Martin'e göre kanonik patika bağımlılığında vurgulandığı gibi, dışsal bir şok ortaya çıkıncaya kadar atalet durumu ortaya çıkmazken dinamik bağlamda devamlı bir evrim süreci söz konusudur. Martin bu dinamik süreci ele almak üzere ekonomik sosyoloji ve siyaset biliminden yararlanmıştır. Zira tıpkı bölgeler gibi kurumların evrimi de belirli bir dengeye/atalete nadiren ulaşmaktadır. Bu bağlamda Martin (2010, s.14), kurumların devamlı evrimini anlamak üzere ortaya konan üç kavramdan yararlanmıştır. Bunlar, tabakalanma (layering), dönüşüm (conversion) ve rekombinant süreçleridir. İlk olarak, tabakalanma, mevcut var olan kurumların yanına yeni kuralların eklenmesini ve bu yolla mevcut kurumlarda ortaya çıkan kademeli değişimi ifade etmektedir. Eklenecek yeni tabakalar, mevcut kurumsal yapılarda küçük etkiler bıraksa da tabakaların kümülatif etkisi kurumsal yapıda bir dönüşüm yaratacaktır. İkinci olarak dönüşüm, mevcut kuralların, aktörlerin amaçları doğrultusunda esas amaçlarından farklı olarak yeniden yorumlanmasını ifade etmektedir (Yavan vd., 2023, s.143). Son olarak rekombinant süreçler,

esas olarak patika bağımlı süreçleri ifade etmektedir. Zira rekombinant süreçler, mevcut kaynaklar ile yeni kaynakların yeniden kombinasyonu sürecini ifade etmektedir.

Martin (2010, s.14), ekonomik sosyoloji ve siyaset biliminin ele aldığı şekliyle kurumların evrimiyle ve bu bağlamda tabakalanma, dönüşüm gibi süreçlerle bölgesel endüstrilerin (ve destinasyonların) evrimi arasında benzerlik olduğunu iddia etmektedir. Zira bir bölgede yeni yaratılan yol yerleşik hale geldikçe, mevcut patikayı sürdüren firmaların yanında yeni firmalar da bölgede kurulacak veya bölgeye gelecektir. Yeni firmalar diğerlerinden farklı olarak, yeni teknolojilere, farklılaşan ürünlere ve farklı rutinelere sahip olacaktır. Diğer bir endüstrinin bölgede ortadan kalkmaya başlamasıyla o endüstrideki firma sayısı değişecektir. Bu bağlamda önemli olan nokta bölgelerin evriminde firma popülasyonunun heterojenlik gösterdiği ve dinamik olarak devamlı değiştiğidir. Diğer yandan firmalar patika bağımlılığının getirdiği bölgesel varlıklarla, yeni kaynakları devamlı olarak yeniden kombine ederek, rekombinant süreçlerle yenilikler ortaya koyacaklardır.

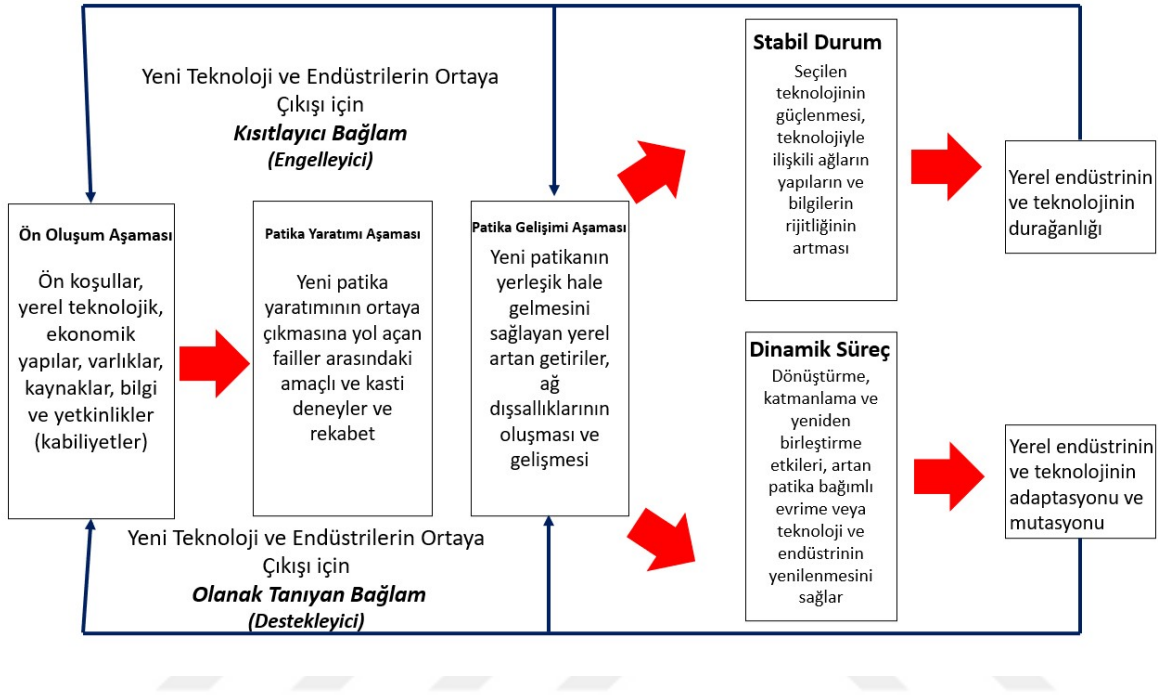
Özellikle bu bağlama oturan önemli örnekler vardır. Örneğin Martin ve Sunley (2006, s.428), Cambridge'deki yüksek teknoloji kümesinin, kanonik yaklaşımın öngördüğü gibi belirli bir atalet ve dengeye ulaşmadığını; aksine bilgisayar, yazılım, biyoteknoloji gibi bölgenin varlık tabanına ilişkili şekilde sürekli evrildiğini göstermiştir. Benzer şekilde Kaliforniya'nın uzay teknolojileri, savunma sanayi, yüksek teknoloji kümesine doğru olan devamlı evrimi de örnek gösterilebilir (Coe, Kelly ve Yeung, 2020, s.96). Öte yandan bu örnekler belirli yolların neden belirli bölgelerde ortaya çıktığını da göstermektedir. Zira kanonik patika bağımlılığı yaklaşımındaki etkisiz başlangıç koşullarının aksine, başlangıç koşulları olarak bölgenin ilişkisel varlıkları, rekombinant süreçleri ve dolayısıyla hangi bölgelerde hangi patikaların ortaya çıkabileceğini şekillendirmektedir ki çoğu durumda bu süreç şans veya kazara değil, heterojen aktörlerin eylemlerinin sonucu olmaktadır.

Tüm bunlardan hareketle Martin (2010), Kanonik Patika Bağımlılığı Modeline “alternatif” olarak “Dinamik Patika Bağımlılığı Modelini”⁴ ortaya koymuştur (Şekil 2.4). Dinamik modele göre patikanın evrimi şans, kaza gibi olumsal olayların ötesinde bölgenin ön koşullarının olanaklılığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, bölgenin tarihsel mirasıyla getirdiği önceden var olan ekonomik ve teknolojik yapılar, bilgiler ve yetiler modelin ilk aşaması olan “ön oluşum aşamasını” oluşturmaktadır. Diğer taraftan ön koşulların olanaklılığında aktörlerin

⁴ Evrimsel turizm coğrafyası alanında yapılan araştırmaların çoğu teorik olarak Martin'in dinamik patika bağımlılığı modelinden yararlanmıştır (James vd., 2023).

amaçlı ve kasıtlı deneyimleri ve aktörler arasındaki rekabeti yeni bir patika yaratımını sağlarken bu durum modelde “patika yaratımı” aşamasını ifade etmektedir.

Şekil 2-4: Süreç odaklı Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli

Kaynak: Martin, 2010, s.21

“Patika gelişimi” aşaması ise kendi kendini güçlendiren mekanizmalarla yolun yerleşik hale geldiği aşamadır. Bu aşamadan sonra mevcut patika ya kanonik yaklaşımın öngördüğüne uygun şekilde seçilen yolun güçlendiği, yapıların, ağların, bilginin rijit hale geldiği stabil duruma yönelecek ya da kanonik yaklaşımın aksine katmanlama, dönüşüm ve rekombinant süreçlerle mevcut patikanın, teknolojik ve endüstriyel yapılarının artımlı (incremental) yeniliklerle yenilendiği dinamik durum ortaya çıkacaktır. Patikanın dinamik duruma geçebilmesi ancak bilinçli aktörlerin faillikleri ve kurumsal değişimle mümkün olacaktır. Stabil durum patikanın gelecekteki ön oluşum aşaması için kısıtlayıcı bir bağlam sunacakken, dinamik bir gelecek ön oluşum ve yeni patika yaratımı için gelecekte olanak tanıyıcı başlangıç koşullarını sunacaktır (Martin, 2010).

Martin’in ortaya koyduğu süreç odaklı Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli sadece EEC’deki gelişen literatürü şekillendirmemiş, aynı zamanda Evrimsel Turizm Coğrafyası

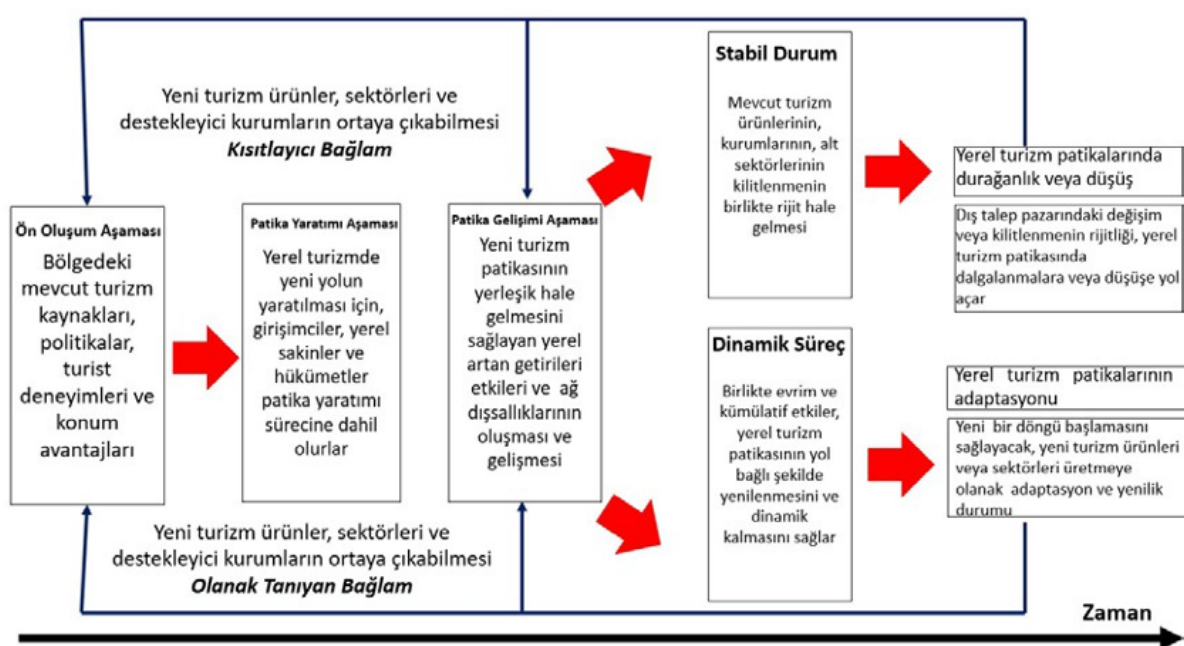
bağlamında da doğrudan modelden beslenen veya modelin süreç odaklı dinamik yaklaşımını benimseyen çalışmalar ortaya koyulmuştur. Buradan hareketle gelecek kısımda Evrimsel Turizm Çalışmalarında ortaya konan modeller incelenecektir.

2.3.1.3 Dinamik Patika Bağımlılığı Modelinin Turizm Destinasyonlarının Evrimine Uyarlanması

Evrimsel Ekonomik Coğrafyadaki bu tartışmaların yanında kuramsal bağlamda EEC'den beslenen ETÇ literatüründe de destinasyonların evrim sürecini analiz etmeye odaklanan çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları EEC'deki süreç odaklı dinamik modelden doğrudan yararlanırken, bazı çalışmalar ise turizm literatüründen de beslenerek daha hibrit çalışmalar ortaya koymaya çalışmıştır.

Yapılan katkılardan, Ma ve Hassink (2014), TAYD Modelinin destinasyonların evrimini açıklamada yetersiz kaldığı eleştirisini getirmiş ve eksikliği gidermek üzere, Dinamik Patika Bağımlılığı Modelinden (Martin, 2010), turizm destinasyonlarının evrimini açıklamada kuramsal olarak yararlanılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda yazarlar tarafından Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli, turizm destinasyonlarının evrimini ele almak için uyarlanmıştır (Şekil 2.5). Tıpkı ana model gibi uyarlanmış model de ön oluşum, patika yaratımı, patika gelişimi, stabil durum veya dinamik süreç, durağanlık düşüş veya adaptasyon aşamalarından oluşmaktadır.

Şekil 2-5: Dinamik Patika Bağımlılığı Modelinin turizm destinasyonlarının evrimine uyarlanması

Kaynak: Ma ve Hassink, 2014, s.582

Ön oluşum aşamasında, bölgenin geçmişten günümüze gelen doğal ve kültürel kaynakları, turist deneyimleri ve algısı, konum avantajları gibi başlangıç koşulları ve olumsal olaylar turizm patikasının ortaya çıkması için olanak tanımaktadır. Turizm yolunun yaratılması farklı bölgesel paydaşların (girişimciler, devlet, yerel halk) katılım süreciyle aşamalı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada turizm patikasının ortaya çıkması için kurumsal düzenlemelerin yapılması, talebin yaratılması gibi çeşitli eylemler bu paydaşların eylemleriyle olmaktadır. Bölgede turizm ortaya çıktıkça faaliyetlerin mekânsal yoğunlaşması, ağ dışsallıkları vb. patikanın yerleşik hale gelmesini sağlayacaktır. Böylece bölgedeki turizm, belirli turizm ürünleri, kurumlar ve alt sektörler bağlamında belirli bir patikaya bağımlı hale gelecektir. Zaman içerisinde patika bağımlılığı güçlenirken, alternatif turizm ürünlerine ve/veya düşük maliyet avantajına sahip rakip destinasyonların ortaya çıkmasıyla rekabetin artması, mekânsal yoğunlaşma nedeniyle bölge içindeki rekabetin artması, rantın yükselmesi, kurumsal rijitlik ve diğer faktörler nedeniyle kilitlenmenin negatif sonuçlarını yaşayabilir. Bu süreç bölgenin zamanla ataletle sürüklenmesine ve ilerleyen aşamalarda turizmde dalgalanmalara, hatta düşüşe yol açabilecektir. Bu durum aynı zamanda yeni turizm ürünlerinin veya alt sektörlerin yaratılmasını kısıtlayıcı bir ortama yol açarak, bölgenin gelecekte kısıtlayıcı başlangıç koşullarının oluşmasına neden olacaktır. Öte yandan dinamik patika gelişimi süreci, turizm patikasının yeni ürünler, alt sektörler, kurumlarla içsel olarak dinamik kalmasını sağlayacak ve dinamik süreç, yerel turizm patikasının adaptasyonunu artıracaktır. Aynı zamanda bağlamsal koşullar turizm yolunun gelecekteki yörüngelerine olanak tanıyan koşullar sağlayacaktır (Ma ve Hassink, 2014, s.582-583).

Ma ve Hassink (2014) uyarladıkları dinamik modelden, Çin'in Guilin destinasyonun evrimini ele almak üzere bir durum çalışmasında yararlanmışlardır. Çalışmanın ampirik bulgularına göre Guilin'deki turizm yolunun yaratılması, şansa dayalı olumsal olaylardan çok bölgenin başlangıç koşullarıyla ilgilidir. Öte yandan Guilin destinasyonunda, turizm patikası, kendi kendini güçlendiren mekanizmalarla yerleşik hale gelse de dışsal şokların tetiklemesi ve dinamik süreçler kilitlenmeyi engellemiş ve yeni turizm ürünlerinin ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Nitekim bu durum Kaygalak'ın (2020) da belirttiği üzere EEC'de bölgelerin içsel dinamiklerine odaklanıldığı kadar dışa dönük okumaların da yapılması gerektiğini göstermektedir.

Öte yandan Ma ve Hassink (2014), uyarladıkları model ve bu modelden yararlanarak çalıştıkları Guilin destinasyonunun bulguları bağlamında, Martin'in ortaya koyduğu temel

dinamik modele ilişkin analitik genellemelerin yanı sıra bazı eleştiri ve önerilerde de bulunmuşlardır. Buna göre ana modelde yol yaratım aşamasında daha çok içsel dinamiklere vurgu yapılırken, Ma ve Hassink (2014, s.594), patika yaratımında dışsal süreçlere de (daha fazla) odaklanılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Son olarak Ma ve Hassink (2014, s.595), turizm destinasyonlarının evriminin, turizm firmaları, kurumları ve ürünlerinin birlikte evrildiği, dinamik, açık devre ve patika bağımlı bir süreç olduğunu vurgulamışlardır.

Evrimsel Turizm Coğrafyası bağlamında katkı sağlayan modellerden diğeri ise Sanz-Ibanez ve arkadaşları (2017) tarafından ortaya koyulmuştur. Tıpkı Ma ve Hassink (2014) gibi, Sanz-Ibanez ve arkadaşları da ETÇ çağrılarının (Brouder, 2014a) çıkış nosyonuna uygun olarak, ortaya koydukları modeli, TAYD Modeline dönük (Butler, 1980), kurumsal eleştiriler üzerinden inşa etmişlerdir. Dolayısıyla model, TAYD Modelinin açıklayamadığı, değişimin nasıl, neden ve hangi mekanizmalarla ortaya çıktığını ele almaya çalışmaktadır. Ayrıca modelin ortaya konmasının ardında, turizm literatüründe, turizm yollarının yaratıldığı kritik kavşaklara dönük esaslı bir araştırma gündeminin olmaması eleştirisi de yatmaktadır. Buradan hareketle yazarlar, turizm destinasyonlarında dönüşüm sürecini “an” kavramı ile isimlendirmişler ve ortaya koydukları model ile bu süreci anlamaya ve açıklamaya çalışmışlardır (Şekil 2.6). “Anlar” kavramı evrimsel yörüngedeki değişimin ortaya çıktığı kilit, bükülme noktalarını ifade etmektedir. Her bir an eşsiz bir karakterdedir, farklı bağlamlarda, farklı tetikleyicilerle ortaya çıkar.

Bölgenin an öncesindeki ön koşulları veya bir başka deyişle “vaziyeti” anın kendisini ve etkisini ve yaratacağı yörüngeleri analiz etmede modelin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Buna göre vaziyet, bölgenin evrimini şekillendiren, farklı ölçeklerdeki ekonomik, politik, toplumsal bağlam, yerel endüstrinin yapısı, kültürel ve politik kurumları ifade etmektedir. Modelin ikinci aşamasını tetikleyiciler oluşturmaktadır. Turizm çalışmalarında tetikleyici olaylar kanonik patika bağımlılığı modelindeki olumsal olaylara (Garud vd., 2010) benzer şekilde genellikle beklenmeyen, spontane, dışsal şoklara dayandırılmaktadır. Ancak Sanz-Ibanez ve arkadaşları, Martin’in (2010) vurgusuna benzer şekilde kasti ve seçici olayların da anların oluşmasında tetikleyici rolüne dikkat çekmektedirler. Spontane tetikleyiciler, farklı ölçeklerde olabilen, ekonomik, sosyal çevresel konulardaki krizleri, afetleri kapsayan, genellikle yapısal süreçlerin kendi mantığında ortaya çıkabilen ve beklenmeyen ve öngörülmeleyen olaylardan oluşmaktadır. Öte yandan seçici tetikleyiciler, öngörülmeleyen olayları değil, genellikle önceden amaçlanmış planlanmış, kasti, verilen kararlara dayanan

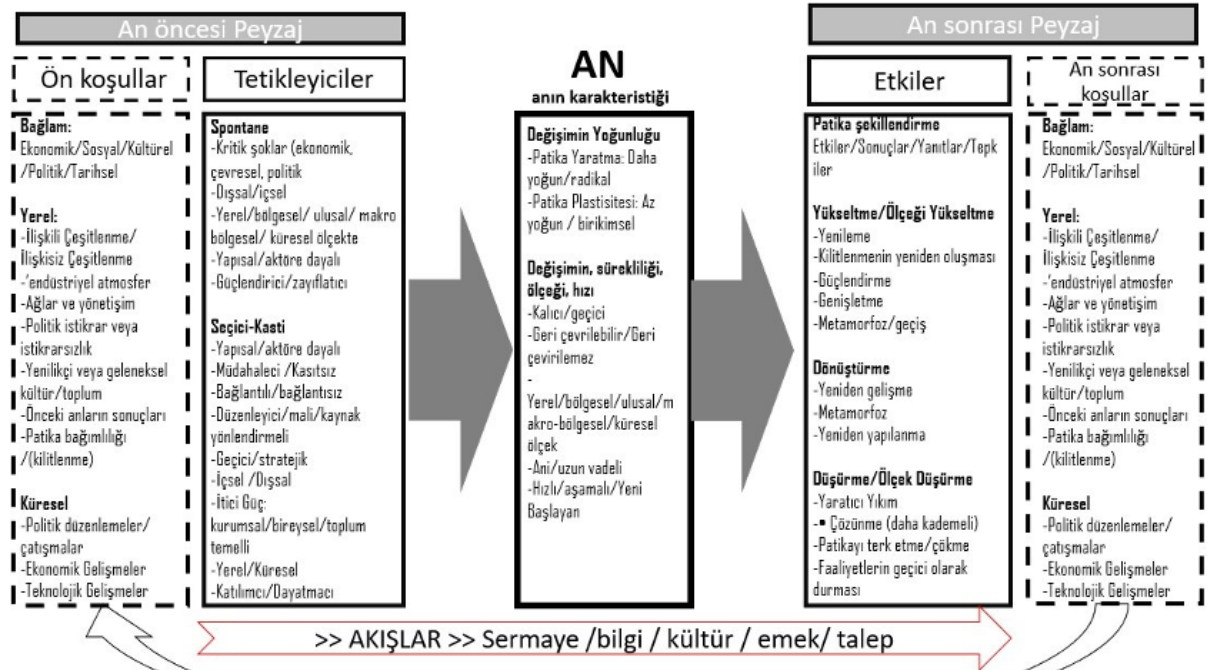
olayları ifade etmektedir. Dolayısıyla bu olaylar aktörlerin bilinçli eylemleri sonucu ortaya çıkmakta ve farklı ölçeklerde meydana gelebilmektedir (Sanz- Ibanez vd., 2017, s.89-90).

Buradan hareketle anlar, belirli tetikleyici olaylarla açığa çıkan eylemleri ve bunun sonucunda, patikanın yön değiştirdiği, büküldüğü anları ifade etmektedir. Bu bağlamda anlar sonrasında ve öncesinde farklılık olan noktalardır. Öte yandan anın etkisi, bölgenin yere özgü bağımlılığıyla şekillenirken, anın “sürekliliği”, “ölçeği” ve “hızı”na göre yoğunluğu değişebilmektedir. Anın yaratacağı değişim yerel ölçekten küresel ölçeğe kadar farklı ölçeklerde ortaya çıkabilirken, kalıcı veya geçici bir nitelikte de olabilir (Sanz-Ibanez vd., 2017, s.89).

Diğer yandan, tarihsel evrim sürecinde anın ekonomik peyzajda yaratacağı değişim anın sonrasındaki etkilerle ortaya çıkmakta ve bu aşama modelin dördüncü aşamasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla kısaca anın sonuçları, etkileri doğurmaktadır. Bu etkiler yerin tarihsel mirasına ve anın karakterine göre çeşitlenebilmekte ve mevcut yolun yükseltilmesi, ölçeğinin büyütülmesi veya mevcut yolun ortadan kalkmasına bile neden olabilecek patikanın düşürülmesi/ölçeğin düşürülmesi şeklinde de olabilmektedir. Bu süreçler, turizm patikasının yanı sıra bölgesel kalkınma için de sonuçlar üretecektir. Dolayısıyla nihai olarak ortaya çıkan bu etkiler uzun vadede bölgenin (an sonrası) ekonomik peyzajını da şekillendirecektir. Diğer yandan an sonrası peyzaj gelecek anların, an öncesi peyzajını veya an öncesi vaziyetini oluşturacaktır. Öte yandan modelin vurguladığı bir diğer nokta tüm sürecin bir konteynır olarak anlaşılan bir bölge içinde gerçekleşmediği, sürecin her anını şekillendirici etkisi olabilecek akışların (emek, sermaye, bilgi vd.) olduğu ve bu akışların patikanın yörüngesini şekillendirebileceğidir. Sonuç olarak modelin ortaya koyduğu şekliyle turizm destinasyonlarının evrimi, an öncesi vaziyet, tetikleyiciler, anlar, etkileri, an sonrası vaziyet ve akışların ortaya çıkardığı süreçlerle olmaktadır (Sanz-Ibanez vd., 2017, s.90).

Sanz-Ibanez ve arkadaşları (2017), ortaya koydukları modeli, Katalonya, güneyindeki Villa-seca ve Salou Bölgesi’nde Costa Daurada destinasyonun son 20 yılda geçirdiği dönüşüm süreci üzerinden açıklamaya çalışmışlardır. Bölgede deniz-kum-güneşe dayanan kitle turizmi, artan kirlilik, Akdeniz kıyılarında ortaya çıkan yeni destinasyonların yarattığı rekabet gibi nedenlerle, 1980’lerden sonra düşüşe geçmeye başlamıştır. Aynı dönemde önceleri bölgeye açılması planlanan ancak daha sonra Paris’e açılan Disney Tema Parkı, bölgede düşüşe geçen 3S turizmden çıkış için bölgesel aktörlerce örnek alınmış ve bir tema parkın bölgede açılması için bölgesel aktörlerce konsensus oluşmuştur.

Şekil 2-6: An kavramsallaştırması üzerinden destinasyon evrimini ele alan dinamik model

Kaynak: Sanz-Ibanez vd., 2017, s.88

Denk gelen dönemde bölgenin turizm alanlarını düzenleyen kurallar ve regülasyonların yeniden yapılandırılması bölgede bir tema parkın açılmasını olanaklı hale getirmiştir. Ayrıca tema parkın işletilmesi için ayrı bir düzenleme bölgesel aktörlerce bilinçli olarak ortaya koyulmuştur. Tüm bunların ışığında 1995'te bölgede yeni bir turizm ürünü olarak tema park açılmıştır. Tema parkın açılması modele göre an olarak ele alınmıştır. Zira tema parkın açılması sonrası talep nicelik olarak artmasa da daha üst segment talebin oluşması, bölgesel girişimcileri mevcut turizm yapılarını yenilemeye ve daha üst segment yeni yatırımlar yapma yönünde cesaretlendirmiştir. Ayrıca bazı girişimciler kumar turizmi gibi yeni alternatif faaliyetlere yönelmişlerdir. Bu eylemlerin sonucunda 1980'lerden sonra düşüşe geçen bölgesel turizm patikası, yükselmiş ve yenilenmiştir. Zira talep pazarının yeniden yapılandırılması ve kalitenin artırılmasıyla, turist başına düşen harcamalar ve endüstrinin karlılığı artmıştır. Dolayısıyla talep piyasasının yeniden yapılandırılması (deniz-kum güneşten, eğlence, kumar, konferans, golf vb. sporlara) ve artan karlılık, mevcut turizm patikasının yükseltildiğini göstermektedir. Böylece bölgenin 3S kitle turizmi değişmiş hem de eskiden küçük ölçekli oteller ve pansiyonculuğa dayanan turizm, büyük zincir otellere doğru dönüşmüştür (Sanz-Ibanez vd., 2017).

Gerek Ma ve Hassink'in (2014) çalışması gerekse de Sanz-Ibanez ve arkadaşlarının (2017) ortaya koyduğu model, destinasyon evrimini anlama ve açıklamada, TAYD Modeline alternatif olarak ortaya konan ve EEC'deki tartışmalarından beslenen dinamik modellerdir. Bu modeller geçmiş bölümlerde tartışıldığı üzere EEC çağrılarında biri olan destinasyondaki turizmin evriminden ziyade destinasyonun evrimine odaklandıklarından hem farklı ölçeklerde hem de turizm dışı diğer ekonomik faaliyetlerde/sektörlerde çalışılabilmektedir. Ayrıca Ma ve Hassink (2014) çalışmalarında, Martin'in Dinamik Patika Bağımlılığı Modelini (2010) farklı bağlamlarda kullanılabilecek şekilde yorumlanabilir ve yararlı bir model ortaya koymuşlardır.

2.3.2 Patika Bağımlılığı Modelinin Aktör-Fail Temelinde Dinamik Kavramsallaştırılması: Garud ve Simmie'nin Patika Yaratımı Yaklaşımları

Kanonik patika bağımlılığı (kilitlenme) modeline dönük olarak Martin ve Sunley (2006) ve Martin'in (2010) eleştirilerinin yanı sıra farklı eleştiriler de gelmiştir. Bu eleştirilerden Garud ve Karnoe (2001) ve Garud ve arkadaşları (2010) ekonomik sosyolojideki faillik tartışmalarından beslenerek kanonik kilitlenme modelinin başlangıç koşulları, olumsuzluk vb. her bir mekanizma ve boyutuna (Tablo 2.6) alternatif açıklamalar getirmiş, böylece kanonik patika bağımlılığı modeline bir nevi alternatif olan ama daha çok onu tamamlayıcı olarak görülmesi gereken patika yaratımı yaklaşımını ortaya koymuşlardır. Bu yaklaşım daha sonra Simmie (2012) tarafından ortaya konan hibrit model ile bölgesel patika yaratımı yaklaşımı haline gelmiştir. Son olarak Martin ve Sunley (2006), Martin (2010) ve Garud ve arkadaşlarını (2010) takiben, Yeni Patika Gelişimi yaklaşımı ve ortaya konan tipoloji (Grillitsch vd., 2018, Grillitsch ve Asheim, 2018) EEC'deki bölgesel endüstriyel evrimi anlamaya çalışan literatürün son yıllardaki en önemli araştırma gündemlerinden biri olmuştur. Bu bağlamda bu bölümde patika yaratımı tartışmaları ve bununla ilişkili gelişen yeni patika gelişimi ve tipolojileri ele alınmaktadır.

Patika bağımlılığının kanonik bir bağımlılık ve nihai olarak ataletle sürüklenen bir model önermesi zaman içinde Evrimsel Ekonomik Coğrafya literatürü içinde bölgelerin dinamik bir süreçte yeni yollar yaratabileceğine ilişkin çalışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Garud ve Karnoe, 2001; Garud vd., 2010; Martin, 2010; Simmie, 2012; Dawley, 2014). Bu çalışmalar, evrimsel iktisattaki Davidci anlamdaki patika bağımlılığı yaklaşımını (David, 1985) değil sosyolojideki faillik tartışmalarından beslenen Garud ve arkadaşlarını

(2010) takip eden patika yaratımı kavramsallaştırmasından yararlanmıştır (Simmie, 2012). Bu bağlamda Garud ve arkadaşları patika bağımlılığı yaklaşımında temel açıklama mekanizmaları olan, başlangıç koşulları, olumsal olaylar, kendi kendini güçlendiren süreçler ve kilitlenme mekanizmalarına dönük olarak çeşitli eleştiriler getirmişler ve patika bağımlılığı ve patika yaratımı yaklaşımları arasında ontolojik farklılıkların olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun için patika bağımlılığı yaklaşımına alternatif ve tamamlayıcı olan ve modelin her bir mekanizmasına farklı bir açıklama getiren patika yaratımı yaklaşımını ortaya koymuşlardır (Şekil 2.7). Patika yaratımı yaklaşımında bu mekanizmalarda failliğin rolü şekillendirici bir güç olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla Garud ve Karnoe'nin (2001) patika yaratımı perspektifi özünde, evrimsel süreçlerde failin rolünü açığa çıkararak işe başlamaktadır.

Tablo 2.6: Garudcu perspektiften patika bağımlılığı ve patika yaratımının karşılaştırılması

Boyutlar	Patika bağımlılığı	Patika yaratımı
Başlangıç Koşulları	Verili ve etkisiz	Yapılandırılmış ve etkili
Olumsallıklar	Dışsal, önceden tahmin edilemeyen, belirli ölçülerde bir amaç dahilinde olmayan rastgele olayları ifade eder	Açığa çıkan beklenmedik olaylardan yararlanan aktörler
Kendi kendini güçlendiren mekanizmalar	Otomatik ve kendiliğinden	Aktörler tarafından stratejik olarak manipüle edilen süreçler
Kilitlenme	Sistemin dışsal olayların olmadığı bir yola bağlı kalması	Daha geniş bir yapısal süreç bağlamında ataletin geçici olarak ortaya çıkması

Kaynak: Garud vd., 2010, s. 769

Buna göre her iki yaklaşım karşılaştırıldığında (Tablo 2.6), ilk olarak patika bağımlılığı yaklaşımında başlangıç koşulları yolun daha sonraki evriminde etkisi olmayacak ve verili şekilde ele alınırken, patika yaratımı yaklaşımında başlangıç koşulları aktörler tarafından geçmiş deneyimleri ve gelecek beklentileri bağlamında inşa edilen, yapılandırılan koşullar olarak ele alınmış ve bu koşullar yeni bir yolun yaratımında şekillendirici role sahip olarak varsayılmıştır (Simmie, 2012, s.755). Patika yaratımı perspektifine göre, geçmiş, şimdi ve gelecek aktörlerin karar süreçlerinde bir arada iç içe geçmiş durumdadır bu anlamda zamansal bir esneklik mevcuttur. Bu esneklik esasen failliğin açığa çıkmasını sağlamaktadır. Zira aktörler geçmişteki deneyimleri ve geleceğe dair vizyonları bağlamında failleştikleri eylemlerini açığa çıkarmaktadırlar (Kurikka, Kolehmainen, Sotarauta, Nielsen ve Nilsson,

2022). Bu bağlamda başlangıç koşulları, failliğin nasıl bir bağlamdan açığa çıktığını ortaya koymada açıklayıcı bir çerçeve sunacağından, başlangıç koşulları aktörlerce yapılandırıldığı varsayımıyla ele alınmaktadır (Garud vd., 2010).

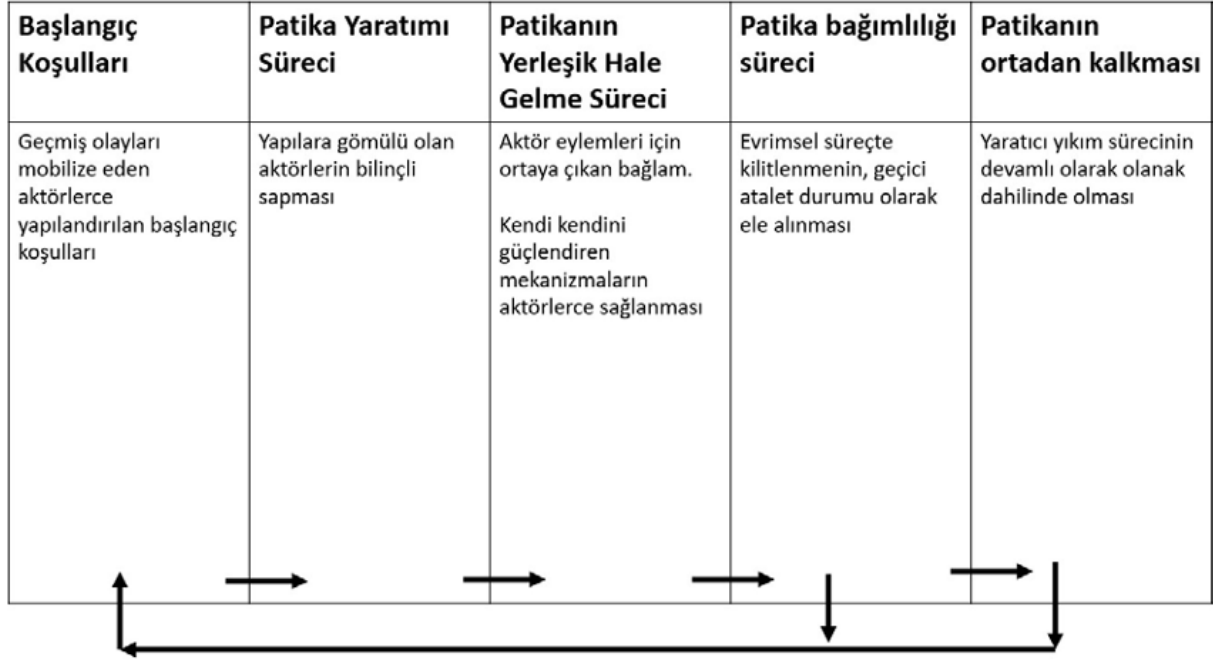
Patika yaratımı yaklaşımının, patika bağımlılığı yaklaşımından ikinci ayrışma noktası, olumsal olaylara yaklaşımla ilgilidir. Patika bağımlılığında olumsal olaylar önceden öngörülemeyen ancak sonuçları evrimsel süreci şekillendiren olayları kapsayan, amaçsız ve rastlantısal süreçleri ifade eden ve şans faktörünü de sürede dahil eden olayları kapsamakta ve patika bağımlılığının ergodik olmayan süreçleri açıklamadaki temel mekanizmalarından birisi olmaktadır (Garud vd., 2010, s.763). Patika yaratımı yaklaşımında, olumsal olayların öngörülememesi, şans faktörünü içermesi gibi yönleri kabul edilmiş ancak olumsal olayların sadece bu yönleri içeren durumlardan ibaret olmadığı vurgusu yapılmıştır. Buna göre olumsal olaylar öngörülemez ve şansa dayalı olduğu kadar, aktörlerin olaylar karşısındaki amaçlı eylemlerini de içerebilmektedir. Bu bağlamda patika bağımlılığında faillerin ortaya çıkan olumsal olaylara pasif olarak kabul ettiği varsayımı varken, patika yaratımındaki eş zamanlı etki kavramıyla, aktörlerin öngörülemeyen olaylardan, yeni bir yolu yaratımı için yararlandığı kabulü vardır (Simmie, 2012).

Diğer taraftan kendi kendini güçlendiren süreçler kanonik patika bağımlılığı yaklaşımında, ağ dışsallıkları ve artan getiriler, öğrenme etkileri gibi mekanizmalarla açıklanmakta ve patika bağımlı sürecin aynı zamanda geri döndürülemez, ergodik olmayan bir süreç olduğu vurgulamaktadır. Ancak patika yaratımında, kendi kendini güçlendiren süreçler, aktörlerce stratejik olarak manipüle edilebilmekte ve şekillendirilebilmektedir. Aktörler dışsal destekleyici mekanizmaların kendiliğinden ortaya çıkmasını beklemeden kendi eylemleriyle ağ dışsallıkları, öğrenme etkileri gibi kendi kendini güçlendiren süreçlerin ortaya çıkmasında rol oynayabilmektedir.

Son olarak patika bağımlılığında kilitlenme durumu bir izlenceye bağımlı patikanın, zamanla optimal olmayan bir patikada kilitleneceği ve dışsal bir şok olmadığı müddetçe kilitlenmenin devam edeceğini vurgulamaktadır. Patika yaratımında ise atalet, aktörlerin yaratıcı yıkımı içeren eylemleriyle ortadan kaldırılabilir geçici bir durumu ifade etmektedir. Daha geniş çerçevede bakıldığında failliğin müdahil olmadığı başlangıç koşulları, olumsal olaylar ve kendi kendini güçlendiren süreçler sonucunda yine failliğin müdahil olmadığı kilitlenme durumu, yine failliğin müdahil olmadığı dışsal bir şok tarafından çözümlenebilmektedir. Bu nedenle patika bağımlılığında failliğin evrimsel süreçler üzerindeki

rolü neredeyse hiç vurgulanmamaktadır. Öte yandan patikayı ortadan kaldıracak olaylar salt olarak dışsal şoklarla değil failliğin yaratıcı yıkım eylemleri sonucunda da ortaya çıkabilmekte ve failliğin patikanın ortadan kaldırılmasında da rolü bulunmaktadır (Garud vd., 2010, s.765).

Şekil 2-7: Patika Yaratımı Modelinin aşamaları

Kaynak: Simmie, 2012, s.757

Not: Şekildeki oklar yeni patikanın tarihsel gelişim yönünü ve yinelemeli geri bildirim döngülerini göstermektedir.

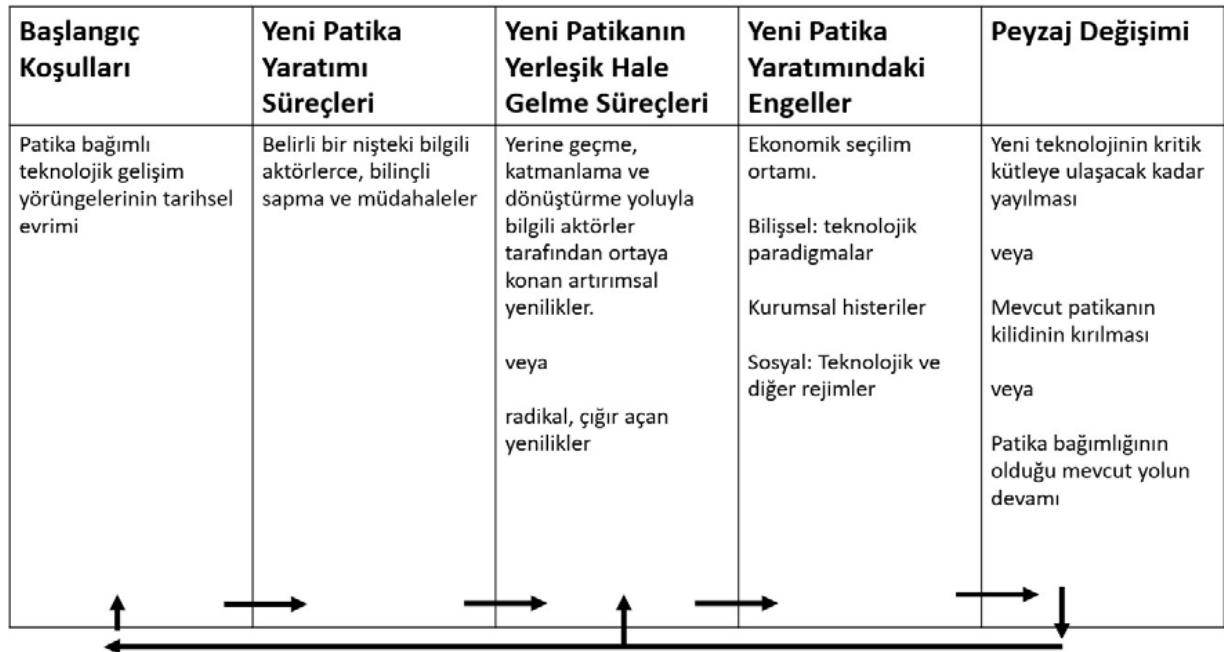
Sonuç olarak patika yaratımı çerçevesinde evrim süreci, patika bağımlılığındaki kanonik yaklaşımın aksine sadece dışsal şoklar, şans gibi unsurlarla değil aynı zamanda failliğin rolüyle şekillenmektedir (Simmie, 2012). Dolayısıyla, tarihsel mirasın getirdiği durağanlık, atalet ve yapılar, şans, tarihsel kaza, dışsal şok gibi tarihsel olayların haricinde, failin bilinçli sapmasıyla dönüşebilmektedir (Garud vd. 2010). Bu anlamda mevcut yapılardan ayrılma (disembodied olma) yani bilinçli sapma yolların yaratılması, yerleşik hale gelmesi, engellerin aşılması ve mevcut yollardaki kilitlenmelerin çözülmesini sağlayan kilit unsurdur. Bu bağlamda patika bağımlılığın temel mekanizmalarına alternatif yaklaşımlar getirilmektedir.

Özetlemek gerekirse, başlangıç koşulları aktörlerce yapılandırılmaktayken patika yaratım süreci patikayı oluşturan yapılara gömülü aktörlerin ya da daha doğru bir ifadeyle faillerin bilinçli sapmasıyla yaratılmaktadır. Yolun yerleşik hale gelmesinde olumsal olaylarda aktörler kurban değil bu olumsal olaylardan eylemleri için eş zamanlı olarak yararlanan failler olabilmektedir. Diğer taraftan kendi kendini güçlendiren süreçler aktör eylemleriyle gelişmektedir. Kilitlenme süreciyse başka bir dışsal şok gelene kadar atalet sürecini değil, her zaman aktörlerin yeni yaratıcı yıkım süreçleriyle yeni bilinçli sapmalarıyla çözülebilecek geçici bir durağan süreci ifade etmektedir (Simmie, 2012). Sonuç olarak, patika yaratımı, patika bağımlılığının aksine evrimsel süreçlerde failliğin rolünü ön plana koymakta ve bu bağlamda patika bağımlılığına alternatif bir yaklaşım sunmaktadır (Garud vd., 2010). Patika yaratımında failin rolü sonraki kısımlarda çok daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Öte yandan Simmie (2012), kanonik patika bağımlılığı eleştirileri ve patika yaratımı tartışmalarından beslenerek, Martin'in (2010) dinamik modeline benzer şekilde dinamik ve süreç odaklı bir hibrit model ortaya koymuştur (Şekil 2.8). Buna göre hibrit teori de patika yaratımı yaklaşımı gibi failin rolünü ön plana konmaktadır. Girişimciler, mevcut teknoloji ve bilgi seviyesinin olanaklılığı dahilinde, Garud ve Karnoe'nin (2001) kavramsallaştırdığı, brikolaj (ortaya çıkan sorunları çözmek üzere mevcut kaynakların yeniden kombinasyonu ile ortaya konan artımlı yenilikler ile heterojen aktörlerin (varlık, güç vb.) süreç içinde birlikte hizalanması ve uyumlaştırılması) veya radikal yenilikleri ifade eden çığır açıcı yeniliklerle (breakthroughs) mevcut patikadan bilinçli olarak sapmaya çalışmaktadırlar. Bununla birlikte faillik girişimcilerin ötesinde kurumsal failler, üniversiteler, araştırma kurumları ve hatta talep tarafı yani müşteriler olarak genişletilmiştir. Yeniliğin aşamalı olarak yaygınlaşmasında ve patikanın yerleşik hale gelmesinde yerine geçme (displacement), tabakalanma (layering) ve dönüşüm (conversion) gibi kurumsal değişim mekanizmaları olanak sağlamaktadır. Öte yandan modele göre ortaya çıkan yeni patikanın kritik kütleye ulaşması için yeni patika/ürünün geçmiş patika veya ürün ile ekonomik rekabet ortamında rekabet edebilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda bu durum, yeni patika/ürünün mevcut ve eski patikalarca inşa edilmiş teknolojik paradigmasal engelleri ve kurumsal histerileri ve sosyo-teknolojik ve sosyo-teknik rejimleri aşması gerekli kılmaktadır. Ancak bu engellerden dolayı bir yenilik ortaya çıktığında kurumsallaşmış, paradigma olmuş, standartlaşmış ve yerleşik olan mevcut teknolojiyi/ürünü bir anda ve tamamen dönüştürememektedir. Bunun yerine yenilikler mevcut teknolojinin veya ürünün belirli bir nişi içerisinde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda niş, yeni ürünlerin veya teknolojilerin halihazırdaki baskın teknolojik, paradigmasal ve standartlaşmış

seçilim ortamından, geçici olarak korunduğu bir kuluçka alanı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca nişlerdeki kurumsallaşmanın daha sınırlı olması ve belirsizlik ortamının yüksek olması, ortaya çıkan yenilikler için lokasyonel fırsat penceresini açık tutmaktadır. Yeniliğin ticarileşmesi ve yaygınlaşması sureci aşamalı ve belirli bir zaman alacağından dolayı hakim teknolojinin yanında nişteki yenilik aynı pazar içinde bulunabilmektedir. Diğer taraftan yeni patika, kurumsal histeriler sosyo teknolojik rejimler gibi engellerin açılmasının ardından ancak kritik kütleye ulaşılabilecek ve ekonomik peyzajdaki değişim bu aşamada ortaya çıkacaktır. Ancak bu durumun gerçekleşmemesi durumunda patika bağımlı gelişim yörüngesi kilitlenmeye devam edecektir (Simmie, 2012).

şekil 2-8: Patika yaratımı ve patika bağımlılığı yaklaşımının hibrit modeli

Kaynak: Simmie, 2012, s.764

Not: şekildeki oklar yeni patika yaratımının yörüngesinin yönünü ve geri bildirim döngülerini göstermektedir.

Simmie (2012) ortaya koyduğu hibrit modeli Danimarka'daki rüzgar enerjisi patikasının yaratılması üzerinden ampirik olarak da kanıtlamıştır. Buna göre Danimarka'nın kırsalındaki elektrik ihtiyacıyla üretilen rüzgar türbinlerinin oluşturduğu başlangıç koşulları, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte enerjinin devamlı tedariği için Danimarka kırsalında bir niş oluşturmuştur. Ancak geçmişi 20. yüzyılın başına dayansa da rüzgar türbinlerinin patika yaratımındaki engelleri kırması, ilk defa 1 MW'lık türbinlerin ortaya çıkması ve rüzgar türbinlerinin, alternatif akımlı geleneksel elektrik üretimine alternatif oluşturmasıyla sağlanabilmiştir. 1970'lerdeki petrol krizi ve fosil yakıt karşıtı hareketlerse paradigmadaki

değişimleri sağlamış ve rüzgar türbinlerinin ekonomik peyzajı değiştirmeye başlaması ancak 1980'lerden sonra olabilmektedir (Simmie, 2012).

Özetle, patika yaratımı kavramsallaştırması destinasyon evrimi üzerine olan turizm çalışmalarının da güncelde odaklanmaya başladığı yaklaşımlardan birisi olmuştur⁶(Belay ve Adu-Ampong, 2023). Öte yandan EEC literatürü içinde, gerek Martin'in süreç odaklı dinamik modelinden (2010) gerekse de patika yaratımı yaklaşımlarından (Garud ve Karnoe, 2001; Garud vd., 2010; Simmie, 2012) beslenen yeni patika gelişimi kavramsallaştırması ve bu kavramsallaştırmanın ortaya koyduğu tipolojiye dayanan çalışmalar, bölgesel endüstrilerin ilişkili ve ilişkisiz ortaya çıkış sürecini ele almaktadır. Şimdiye kadar gerek dinamik yaklaşımlar gerekse de patika yaratımı perspektiflerinden hareketle bir sonraki alt başlıkta yeni patika gelişimi ve mekanizmaları anlaşılmaya çalışılacaktır.

2.3.2.1 Yeni Patika Gelişimi ve Tipolojileri

Yeni Patika Gelişimi kavramsallaştırması son zamanlarda EEC literatüründe bölgesel endüstriyel evrimin dinamiklerini açıklama üzere odaklanan en önemli alanlardan birisi olmuştur (Grillitsch ve Asheim, 2018). Temelde bir bölgedeki yeni ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkışını veya gelişiminin dinamiklerini anlama üzerine odaklanan (Hassink vd., 2019; Chen ve Hassink, 2020) Yeni Patika Gelişimi tartışmaları, süreç odaklı dinamik patika bağımlılığı (Martin ve Sunley, 2006; Martin, 2010) ve patika yaratımı (Garud ve Karnoe, 2001; Garud vd., 2010) tartışmalarından beslenmiş ve zamanla farklı çalışmalarla çeşitlenen ve dallanan Yeni Patika Gelişimi tipolojisi ortaya çıkmıştır (Isaksen vd., 2019; Grillitsch vd., 2018; Grillitsch ve Asheim, 2018). Ampirik katkılarla zenginleşen Yeni Patika Gelişimi tipolojisi (Tablo 2.7) bölgesel endüstrilerin farklılaşan evrimsel dinamiklerini ve mekanizmalarını bir tipoloji bağlamında sunmaktadır. Böylece Yeni Patika Gelişimi tipolojisi, ilişkili/ilişkisiz, bölge içindeki dinamiklere dayanan/bölge dışındaki dinamiklere dayanan, radikal/artımlı olmak üzere farklı patika gelişim tiplerini kapsamaktadır (Benner, 2022a). Bu bağlamda Grillitsch ve arkadaşları (2018, s.265) temelde altı ana patika gelişim tipini ifade etmişlerdir:

(1) Patika Genişletme: Mevcut patikanın sınırlı artımlı yeniliklerle belirli ölçülerde dinamikliğini sağlayabildiği ancak hakim patika bağımlılığının devam ettiği bölgesel

⁶ ETC'deki çalışmalar için Bkz.: Taylor vd., 2019; Stihl, 2022; Belay ve Adu-Ampong, 2023 vd.

ekonomileri vurgulamaktadır. Yenilik birikimsel olarak arttığından yenilik süreçleri bölgedeki mevcut sentetik bilgi tabanından⁸ beslenmekte ve etkileşimli yenilik (DUI) modu ile yenilikler ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte yeniliklerin bölgedeki sınırlı mevcut bilgi tabanından beslenmesi nedeniyle bölgede zaman içinde kilitlenmenin negatif sonuçları ortaya çıkabilmektedir. Patika genişletme bölgesel bilgi tabanının çeşitlenmediği veya zayıf olduğu bölgelerdeki hakim patika gelişimi formudur (Chen ve Hassink, 2020).

(2) Patika Yükseltme: Patika yükseltme bölgedeki mevcut bilgi kaynağıyla, farklı bilgi kaynaklarının kombinasyonu sonucu ortaya çıkan yeniliğin, bölgesel patikada niteliksel bir iyileşmeyi ortaya çıkardığı mekanizmayı ifade etmektedir. Bu noktada bölgede güçlü bir endüstriyel yapının mevcut olması gerekmektedir. İçsel bilgi birikiminin, güçlü bir kümenin/kümelerin olmadığı veya dışsal bilgi transferinin yetersiz olduğu bölgelerde patika yükseltme bir patika gelişim formu olarak ortaya çıkamamaktadır (Chen ve Hassink, 2020). Temelde patika yükseltme, üç farklı alt patika gelişim formuyla tezahür etmektedir: Küresel Üretim Ağları'ndaki konumun değişimi; yenilenme, niş bir alanda uzmanlaşma (Grillitsch vd., 2018):

(2a) Küresel Üretim Ağlarındaki Konumsal Değişim: Küresel Üretim Ağlarına (KÜA) bağlanan bölgenin bu eşleşme sonucunda ortaya çıkan yükseltme sonuçlarıyla, zaman içerisinde Küresel Üretim Ağları içindeki konumunu yükseltmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda güzel bir örnek Hindistan'daki ilaç sanayinin KÜA'nın içindeki konumunun değişimine ilişkindir. Buna göre Hindistan'daki ilaç sanayinin 1970'li yıllara kadar küresel üretim ağlarındaki konumu, bilgi transferinin son derece sınırlı olduğu üretim üssü (production platform) durumundayken, bölgesel politika enstrümanlarıyla endüstriyel varlıklar başta olmak üzere bölgesel varlıkların dönüştürülmesi sonucu 1990'larda bölgenin Küresel Üretim Ağları içindeki konumu yükselmiştir (Yeung, 2015). Benzer şekilde turizm bağlamında destinasyonun küresel tur operatörü ağlarına bağlanması ve bunun sonucunda

⁸ Ekonomik coğrafyada inovasyon süreçlerini anlamaya yönelik literatür coğrafi yakınlığın, bilginin aktarımı ve yenilik süreçleri üzerindeki rolüne odaklanmaktadır. Bu doğrultuda "bilgi tabanları" (knowledge base) yaklaşımı vurgulanmakta ve coğrafi gömülülüğün mevcudiyeti, bilginin kodifiye olup olmaması gibi yönler bakımından bilgi tabanları farklı şekillerde kavramsallaştırılmaktadır. Buna göre analitik bilgi tabanı, coğrafi gömülüğü az, kodifiye edilmiş ve bu nedenle küresel ölçekte transfer edilebilen ve genellikle üniversite-sanayi iş birliğiyle harekete geçirilen bilgi tabanını ifade etmektedir. Sentetik bilgi tabanı ise endüstriyel süreçlerde iş başında yaratılan ve harekete geçirilen ve bu nedenle deneyime dayanan, coğrafi gömülüğün fazla olduğu ve aktarımı için coğrafi olarak yakın etkileşimleri gerekli kılan bilgi tabanıdır. Son olarak sembolik bilgi tabanı ise yerel bağlamsal gömülüğünün en fazla olduğu, en az kodifiye edilen ve bu nedenle coğrafi yakınlığın son derece önemli olduğu, yaratıcı endüstriyel süreçlerde harekete geçirilen bilgi tabanını ifade etmektedir. Bilgi tabanları kavramsallaştırmalarına ilişkin daha fazlası için bkz. Asheim ve Coenen, 2005.

ortaya çıkan yükseltme sonuçlarının, turizm firmalarının, küresel üretim ağları içindeki konumunu yükseltmesi, Sanz-Ibanez ve Anton- Clave, (2016) tarafından da ortaya koyulmuştur.

(2b) *Patika Yenileme*: Diğer bir yükseltme mekanizması olarak yenilenme, bölgeye yapılan yeni teknolojilerin transferi, organizasyonel süreçlerdeki inovasyonlar gibi yeniliklerle, bölgedeki endüstriyel patika içinde meydana gelen değişimleri ifade etmektedir (Grillitsch, vd., 2018). Yenileme mekanizması turizm bağlamındaki çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır. Örneğin Sanz Ibanez ve arkadaşları (2017) farklı tipte otellerin inşa edilmesi, altyapının yenilenmesi, turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesi gibi varlıklarda dönüşüm yaşanmasını turizm bağlamında yenilenme süreci olarak okumuştur.

(2c) *Niş Bir Alanda Uzmanlaşma*: Bölgenin mevcut varlıklarını daha dar ve daha uzmanlaşmış bir ekonomik faaliyet bağlamında yeniden yapılandırması sonucunda bölgesel ekonominin sembolik bilgi tabanından beslenen niş bir alanda uzmanlaşmanın ortaya çıkmasını ifade etmektedir (Grillitsch vd., 2018). Bu anlamda İsrail'in Eilat Bölgesi'ndeki turizm endüstrisi güzel bir örnektir. 2012 yılında İsrail ve AB arasında hava trafik anlaşmasının imzalanması sonucu değişen yapısal koşullar, bölgesel aktörlerin halihazırda çöküşe geçen “her şey dahil turizm” patikasının yörüngesini, kuş gözlemi, spor etkinlikleri gibi niş bir alana yönlendirmesine yol açmış ve destinasyon bu niş yollarda gelişimine devam etmiştir (Benner, 2022a).

(3) Patika İthal Etme: Bölgedeki mevcut endüstriyel yapıyla ilişkisiz olan bir endüstrinin bölgeye ithal edilmesini ifade etmektedir. Bu transfer süreci genellikle doğrudan yabancı yatırımlar veya bölgenin küresel üretim ağlarına bağlanması (Yeung, 2015) yoluyla gerçekleşmektedir. Ayrıca yerel ve bölge dışı aktörler arasındaki bağlantıların sağlandığı küresel bilgi akışları (global pipeline) da patika ithalini tetikleyebilmektedir. Öte yandan bireysel aktörlerin doğrudan bölgeye gelmesiyle de yeni patika gelişimi olarak patika ithali ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda ekonomik coğrafyada vurgulanan yaratıcı sınıfın ve yeni argonotların göçü tartışmaları patika ithali bağlamında değerlendirilebilmektedir (Saxenian ve Sabel, 2008; Tripp, Grillitsch ve Isaksen, 2018 Grillitsch vd., 2018; Chen ve Hassink, 2020).

(4) Patika Dallanması (branching): Bölgesel endüstrinin bölgedeki mevcut varlıklarının ilişkisel olan sektörlerle doğru evrilmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla bölgesel endüstrinin evrimi ilişkili çeşitlilik çerçevesinde olmaktadır (Boschma ve Frenken, 2011). Dallanma, EEC'nin mekânsal evrimi açıklamada temel mekanizmalarından olan spin-off

mekanizmasını ifade etmektedir (Boschma ve Frenken, 2006). Örneğin Klepper (2002), Detroit'teki otomobil endüstrisinin ortaya çıkışında yerleşik firmalardan ayrılan yavru firmaların (spin offs) rolünü vurgularken; Boschma ve Wenting (2007) ise İngiltere'deki otomobil sektörünün ortaya çıkışında bisiklet yapımı gibi ilişkili sektörlerin bir temel oluşturduğunu tespit etmiş ve oğul verme (spin offs) mekanizmalarının endüstrinin evrimindeki rolünü ortaya koymaya çalışmıştır.

(5) Patika Çeşitlendirme: Bölgede, bölgenin geçmişten günümüze gelen mevcut varlıklarına, ilişkili veya ilişkili olmayan yeni ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkmasını ifade etmektedir (Grillitsch vd., 2018). Patika çeşitlendirmesi çeşitlenmiş bir bölgede içsel olarak ortaya çıkabileceği gibi varlık transferleriyle bölge dışındaki dinamiklerle de ortaya çıkabilmektedir (Chen ve Hassink, 2020).

(6) Patika Yaratımı: Analitik bilgi tabanından beslenen, yüksek teknolojiye dayalı radikal yenilikler, teknolojik gelişmeler, bilimsel keşifler, sosyal yenilikler vb. sonucunda, bölgesel patikayla ilişkisel olmayan yeni bir endüstrinin ortaya çıkışını ifade etmektedir (Grillitsch vd., 2018). Ortaya çıkan ekonomik aktivite sadece bölgesel olarak değil küresel çapta da yeni bir ekonomik aktivite olmaktadır. Bu bağlamda Yeni Patika Gelişimi literatüründeki patika yaratımı kavramı, diğer modellerdeki (patika bağımlılığı, patika yaratımı, dinamik patika bağımlılığı) patika yaratımı kavramından farklı olarak hem bölge hem de dünya için yeni olan (New to World, New to Region) bir patikanın ortaya çıkışını ifade etmektedir.⁹ Bu nedenle patika yaratımında, patikayı yaratan yenilikçi uzmanlaşmış bilgi henüz kodifiye olmadığından patika yaratımının bir bölgeye, bölge dışından transferi söz konusu değildir. Böylece patika yaratımı bölgenin içsel kaynakları sonucu ortaya çıkarken bu içsel kaynakların patika yaratımını tetikleyen radikal yenilikleri besleyecek kadar çeşitlilikte olması ve ayrıca bu çeşitliliği yaratan farklı bilgi tabanları arasında güçlü ağların mevcut olması ve tüm bu ortamı destekleyecek güçlü organizasyonların ve kurumların varlığı gereklidir (Chen ve Hassink, 2020). Böylece patika yaratımı küresel ölçekte son derece sınırlı sayıda bölgede ortaya çıkmaktadır.

(7) Negatif Patika Gelişimi: Yeni Patika Gelişimi tipolojisi çoğunlukla yeni ortaya çıkan endüstrilerin bölgeye katkı sağladığı pozitif yönlere odaklanmıştır. Bu bağlamda ortaya konan ampirik çalışmalar da genellikle yeni bir endüstrinin yeni formlarda nasıl geliştiği veya

⁹ Bu tanımdan hareketle bulgular bölümünde kullanılan patika yaratımı kavramı, Yeni Patika Gelişimi tipolojisindeki kavrama değil, diğer modellerdeki patika yaratımı kavramına referans vermektedir.

ortaya çıktığını açıklamaya çalışmıştır. Ancak bölgelerin evriminde aynı zamanda üretimin daha dar bir alana sıkışmasından, endüstrinin tamamen bölgeden ayrılmasına değin farklı süreçlerde tezahür edebilmektedir. Blazek, Kveton, Baumgartinger-Seiringer ve Trippl (2020), Yeni Patika Gelişimi tipolojisinin negatif gelişim süreçlerini kapsamadığını iddia ederek üç farklı türden oluşan bir negatif patika gelişimi tipolojisi önermiştir. Buna göre bölgesel endüstride daha düşük katma değere sahip, daha dar bir varlık tabanından beslenen bir endüstrinin ortaya çıkması patika daraltma olarak kavramsallaştırılmıştır. Diğer taraftan daha dar bir uzmanlaşma olmasa bile, bölgesel endüstrinin daha yüksek katma değerli ekonomik faaliyetlerden daha düşük katma değerli faaliyetlere doğru dönüşümü, patika düşürme olarak isimlendirilmiştir. Son olarak negatif patika gelişimi, endüstrinin tamamen bölgeden ayrılması durumunu ve bunun ardındaki evrimsel mekanizmaları ifade etmektedir.

Öte yandan evrim sürecinde patika yaratımı her zaman evrimsel dinamikleri açıklayamamaktadır. Zira evrim sürecinde mevcut yol içerisinde de dönüşüm süreci gerçekleşebilmektedir. Buradan hareketle çalışma gelecek kısımda patika plastisitesi kavramına odaklanacaktır.

Tablo 2.7: Yeni Patika Gelişimi Tipolojisi

Patika Gelişim Biçimleri	Mekanizma
Patika Genişletme	Bölgedeki var olan sanayilerde, birikimsel yeniliklerle mevcut patikanın devamlılığı.
Patika Yükseltme	Mevcut patikada niteliksel iyileştirme ve yükseltmelerin ortaya çıkması.
I. Küresel Üretim Ağlarındaki Konumundaki Değişim	Bölgesel sanayide meydana gelen değişiklikler ve niteliksel olarak iyileşme ve bölgenin küresel üretim ağları içindeki konumun iyileşmesi.
II. Yenilenme	Yeni teknolojiler, organizasyonel yenilikler veya süreç yenilikleri sonucu patikanın yeni bir yöne doğru evrilmesi. Kritik nokta mevcut patika korunur.
III. Niş Bir Alanda Gelişim	Sembolik bilgi tabanının güçlenmesiyle niş bir alanda gelişim.
Patika İthal Etme	Bölgesel olmayan aktörler tarafından bölgedeki mevcut endüstrilerle ilişkisel olmayan patikanın bölgeye transferi.
Dallanma	Bölgedeki mevcut endüstriyel bilgi tabanı ile ilişkisel yeniliklerle, mevcut endüstrinin ilişkisel yeni bir endüstriye doğru evrilmesi.
Patika Çeşitlendirme	Mevcut bilgi kaynağıyla ve varlıklarla yeni bilgi kaynağının (ilişkisel/ ilişkisel olmayan) kombinasyonu sonucu ortaya çıkan yeniliklerle bölgedeki endüstrinin çeşitlenmesi – ilişkisel olmayan yeni bir endüstrinin ortaya çıkışı.
Patika Yaratımı	Radikal, yıkıcı yenilikler, teknolojik gelişmeler, bilimsel keşifler, süreç yenilikleri, sosyal yenilikler vb. sonucunda bölgede tamamen yeni bir endüstrinin ortaya çıkışı.
Negatif Patika Gelişimi	Ortaya çıkan patika gelişimi, bölgenin varlıklarını olumsuz yönde şekillendirip bölgenin gelecekteki evrimini etkiler. Bunlar; yol daraltma, yol düşürme ve bölgeden ayrılma.

Kaynak: Grillitsch, Asheim ve Trippel, 2018: 266 ve Blazek Kveton, Baumgartinger-Seiringer ve Trippel'dan (2020) yararlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.3.3 Patika Plastisitesi

Patika bağımlılığı kavramı mevcut yolda kilitlenme ve o yoldaki ataleti ifade ederken yol yaratımı ise mevcut bağımlılıktan sapmayı ve radikal değişiklikleri karşılamaktadır. Oysa ki yeni bir yolun yaratımı yeni yol bağımlılıkları ve kilitlenmeleri ortaya çıkaracaktır. Ancak yolun esnek olması veya diğer bir deyişle yol plastisitesi, hem yol bağımlılığına, kilitlenmeye hem de gelecekte yeni yol yaratımları ve beraberindeki bağımlılıklara karşı yolun değişimlere karşı daha esnek olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda patika plastisitesi süregelen, artımlı, birikimsel, aşamalı ve daha örtük bir evrim sürecini vurgulamaktadır (Strambach, 2010). Mevcut kurumsal yapı içerisindeki artımsal süreçlerin kümülatif sonuçları neticesinde mevcut yol kilitlenmeden ve tamamen yeni bir yol yaratmadan da dinamik şekil evrilebilmektedir. Bu anlamda patika plastisitesi Martin'in (2010) modelindeki dinamik süreç aşamasına benzetilebilir. Böylece yerleşik bölgeler bile kilitlenmeden süregelen bir dönüşüm geçirebilmektedir. Buna göre yapısal konfigürasyonlardaki esneklik ve birikimsel değişimler

zaman içerisinde yolu oluşturan kurumları ve dolayısıyla da ekonomik yapıları da dönüştürebilecektir (Strambach, 2010). Bu anlamda kurumsal konfigürasyonlardaki esneklik, aktörlerin yenilik kapasitesini şekillendiren bir çerçeve olmaktadır (Halkier ve Therkelsen, 2013).

Turizm sektörünün doğası gereği turizm firmalarının varlıklarının (endüstriyel, finansal vb.) diğer sektörlerde olduğu kadar güçlü olmaması turizmde firmaların öncülüğünde ve failliğinde büyük radikal değişimleri sınırlandırmaktadır (Halkier ve Therkelsen, 2013). Bu durum turizm bölgelerinde yıkıcı radikal yeniliklerden ziyade turizm destinasyonlarında değişimin daha çok artımsal süreçlerle ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Baekkelund, 2022b). Bu bağlamda patika plastisitesi kavramı, mevcut yoldaki dönüşümün ani dönüşümlerinden ziyade artımsal değişikliklerle ortaya çıktığı turizm destinasyonları örneklerinde evrim sürecini açıklamak için uygun bir kavramsallaştırma sunmaktadır (Bohn vd., 2023).

Bu bağlamda evrimsel turizm çalışmalarında yol plastisitesini açıklayan çeşitli çalışmalar ortaya koyulmuştur. Bu çalışmalardan Halkier ve Therkelsen (2013) çalışması, Danimarka'nın Kuzey Jutland Bölgesi'ndeki iki kıyı turizmi destinasyonunda yerleşik güneş deniz kum turizm yolundan turizmin çeşitlendiği ve bütün yıla yayıldığı dönüşüm sürecinde destinasyonların farklılaşan deneyimlerini kurumsal yapılardaki esneklik bağlamında ele almaktadır. Öte yandan Anton Clave ve Wilson (2017), İspanya'nın Katalonya Bölgesi'ndeki kıyı destinasyonu olan Villa Seca'nın turizm kentleşmesine doğru olan evriminin kademeli, tedrici süreçlerle ve mevcut kurumsal yapının esnekliği sonucundaki değişimle ortaya çıktığını bu bağlamda dönüşüm sürecinin patika plastisitesi kavramı üzerinden ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur.

Şimdiye kadar ele alınan kuram ve kavramlar, esasında bölgelerin daha geniş çerçevedeki dönüşüm sürecini anlamaya ve açıklamaya odaklanan genel evrim modellerini incelemektedir (Benner, 2022a). Bundan sonra genel evrimsel modellerin bileşenleri olarak bölgesel evrimi temel dinamikleri faillikler, varlıklar ve kurumlar çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu bağlamda, bölgenin yapısal koşulları olarak geçmişten günümüze gelen varlıkları, kurumları ve patika yaratımı bağlamında bu varlıkları dönüştüren failliği ve failliği açığa çıkaran tetikleyici olaylar olarak bölgesel evrimin temel dinamiklerine odaklanılacaktır. Buradan hareketle çalışma gelecek kısımda bölgesel evrimin dinamiklerini açıklamaya odaklanacaktır.

2.3.4 Bölgesel Endüstriyel Evrimin Dinamikleri: Faillikler, Varlıklar, Kurumlar

EEC'deki patika yaratımı ve yeni patika gelişimi tartışmaları, bir turizm yolunun evrimindeki dinamikleri anlamada daha detaylı ve derin bir çerçeve sunmaktadır. Zira geçen kısımlarda da değinildiği üzere, kanonik patika bağımlılığı yaklaşımının aksine, süreçsel bir çerçevede bölgenin evrimindeki süreklilikleri ve değişimleri ele alabilen dinamik patika bağımlılığı yaklaşımı (Martin, 2010) ve dönüşüm sürecini fail ve yapı etkileşimi çerçevesinde açıklamaya çalışan patika yaratımı yaklaşımı (Garud vd., 2010), özünde bir yoldaki değişim veya sürekliliklerin nasıl ve hangi mekanizmalarla meydana geldiğini açıklamaya odaklanmaktadır (Benner, 2022a). Bu bağlamda bölgesel ekonominin evrimi, bir yandan geçmişteki endüstriyel mirasla gelen varlıkların şekillendirdiği ön koşullarca (Tripp vd., 2020) diğer yandan bu yapılara gömülü olan ancak tetikleyici olaylarla reaktif veya proaktif olarak gömülü olduğu yapılardan bilinçli şekilde sapan faillerce (Baekkelund, 2021) şekillenmektedir. Dolayısıyla bir bölgenin nasıl ve hangi mekanizmalarla evrildiğini anlamada diğerlerinin yanı sıra tetikleyici olaylar, faillik ve varlıklar ve değişim bağlamında varlık dönüşümü süreçleri ön plana çıkmaktadır.

“Faillik” mevcut yoldaki değişim için kasıtlı/amaçlı eylemler ve bu eylemlerin amaçlanmayan sonuçlarını ifade ederken (Grillitsch and Sotarauta 2020, s.707), zamanla zenginleşen faillik literatürü, değişim failliğinin yanı sıra değişim failliğinin karşısında mevcut patika bağımlılığını sürdüren statükocu faillik (Jolly vd., 2020) ve mevcut olanı yeniden üreten yineleyici faillik (Baekkelund, 2021) gibi farklı fail tipleri üretmiştir. Ancak özünde faillik tartışmaları, evrimsel süreçte (bölgesel varlıkları dönüştürmede-yeniden üretmede-değişime direnmede) eyleyen kim ve bunu nasıl yapıyor sorusuna EEC literatürünün son 5 yıllık süreçte verdiği en kapsamlı cevapları ifade etmektedir. Zira evrimsel süreçte faillik konusu, Martin'in süreç odaklı dinamik modeli de dahil olmak üzere, EEC literatüründe uzunca bir süre ihmal edilen bir konu olarak kalmıştır (Benner, 2022a). Zira bölgesel yapılara odaklanan literatür mikro süreçlerdeki nedensel açıklamalara uzak kalmıştır.

Diğer taraftan failliğin açığa çıkması, mevcut yolda bir dönüşümün ortaya çıktığı “kritik kavşaklarda” olmaktadır. Bu aşamada bağlamsal koşullarda değişimi tetikleyecek bir dizi olay, aktörün reaktif olarak tepki vereceği problemleri veya ortaya çıkan fırsatları görebileceği durumları ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla evrimsel süreçlerde tetikleyici olaylar aktörün karşılık vereceği yeni fırsatlar ve sorunları yaratarak, mevcut yolda dönüşümü ifade eden kritik kavşakları yaratacaktır (Baekkelund, 2021). Öte yandan bölgenin tarihsel

mirasının ekonomik mekanın bugününü ve geleceğini şekillendirdiği (Martin ve Sunley 2006) ve bölgenin yapısal koşulları olarak bu mirasın bölgenin ayırt edici koşullarını oluşturduğu (Boschma ve Frenken, 2006) fikri, EEC'nin hakim bakış açısını yansıtmaktadır. Bu anlamda “bölgesel varlıklar” olarak okunabilecek bu miras, bölgenin geçmişi ve geleceği arasında bir platform görevi görmektedir (Isaksen, 2015). Bölgenin mevcut peyzajının, kökleri geçmişten günümüze gelen varlıklara dayanırken, yeni bir patika yaratımı salt bu varlıklarca belirlenmemektedir. Patika yaratımı yaklaşımının ayrıştığı bu noktada, yeni bir yolun yaratımı için mevcut varlıkların dönüştürülmesi gerekmektedir (Tripp vd., 2020). “Varlık dönüşümü”, evrimsel süreçlerde eyleyici gücü olan faillerce modifiye edilmektedir. Bu nedenle bölgenin evriminde fail- varlık konusu, aktör ve yapının birbirinden ayrılmaz etkileşimini yansıtmaktadır (Benner, 2022a).

Turizm bağlamında, Brouder ve Ioannides'in (2014b) vurguladığı üzere, turizm yollarının evrimi de diğer endüstriyel yollardaki dönüşüm sürecine benzemektedir. Dolayısıyla bir varlığın bölgede mevcut olması, varlığın turizm bağlamında çekicilik olma potansiyeli yaratırken bir turizm yolunun ortaya çıkması faillik ve failliğin açığa çıktığı konjonktürün oluşmasını veya oluşturulmasını gerektirmektedir. Bu nedenle araştırma Kapadokya turizm yolunun nasıl ve hangi mekanizmalarla evrildiğini açıklamada, faillik, kritik kavşaklar, tetikleyici olaylar ve varlık tabanına dair geniş literatürden beslenmektedir.

Yukarıda özetlenen kuramsal literatürden hareketle öncelikle tetikleyici olaylar ve kritik kavşaklar ele alınırken daha sonra EEC'de yeni ortaya çıkan bir literatür olarak bölgelerin evriminde aktörün rolü bağlamında faillik tartışmaları ve farklı fail tipolojilerine odaklanılacaktır. Daha sonra bağlamsal yapısal koşulları ifade eden bölgesel varlıklar ve bu varlıkların dönüşümleri incelenecektir. Akabinde kurumlar, kurumların birlikte/eş evrimi ve patikalar arası ilişkiler ele alınmaya çalışacaktır. Son olarak sektöre özgü kritik kaynakların oluşumu ve bölge dışı aktör ve bağlantıların patika yaratımındaki rolü Teknolojik Yenilik Sistemleri (TYS) ve Binz ve arkadaşlarının (2016) YYS yaklaşımından uyarladığı çerçeve üzerinden incelenecektir.

2.3.4.1 Patika Gelişiminde Tetikleyici Olaylar ve Kritik Kavşaklar

Patika yaratımı yaklaşımı ve süreç odaklı dinamik modeller birlikte ele alındığında, yeni bir yolun yaratımında veya mevcut yolda patika gelişimlerinin ortaya çıkışında, failliğin

ve varlık dönüşümü mekanizmalarının açığa çıktığı kritik kavşaklar önem kazanmaktadır. Zira bu aşamada bağlamdaki değişiklikler, aktörlerin karşılık vereceği yeni sorunlar veya yakalayacağı yeni fırsatlar yaratabilmekte ve bunun için aktörler mevcut yapıları yeniden üreten eylemlerden ve yapılardan sapabilmektedir. Bu yeni eylemler, daha önce yapılagelen rutinlerden farklı eylemleri içerdiğinden, kritik kavşak sürecinde patikada değişimlerin meydana gelmesini olanaklı hale getirmektedir (Baekkelund, 2021). Daha da detaylandırmak gerekirse kritik kavşak sürecini yaratan “tetikleyici olaylar” hem aktör eylemlerinin hem de aktörün kontrolü dışında olan dışsal olayların sonucu ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkabilecek “problematik durumlarda” aktör geçmişten günümüze rutinleriyle oluşan, eylemsellik kapasitesi, algısı, stratejisi ve davranışlarıyla ortaya çıkan problematik duruma çözüm üretemediğinden, geçmişte yaptığından farklı eylemler üretmeye zorlanacaktır.

Dolayısıyla bu durumda aktörler reaktif olarak mevcut kalıplardan, rutinlerden sıyrılan eylemleri açığa çıkartacaklardır. Bunun yanında problematik durumlar aynı zamanda aktörün daha önce algılayamadığı yeni fırsatları da algılanmasına ve eyleme geçmesine yol açacaktır (Emirbayer ve Mische, 1998, s. 969). Bu farklılaşan eylemler ise farklı türdeki değişim failliklerinin açığa çıkması ve varlıkları dönüştürmesiyle mevcut yolda değişimi sağlayan bir aşamanın yani kritik kavşak aşamasının açığa çıkmasını sağlayacaktır (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Kritik kavşakta ifade edilmek ve vurgulanmak istenen problematik durumlar, krizler, şoklar gibi aktörü cevap vermeye ve eyleme geçmeye iten olaylardır. Öte yandan konjonktürel bağlamda yaşanan değişimler de aktörün yeni fırsatları algılamasına ve bu bağlamda mevcut rutinlerinden sapan eylemelere yönelmesini sağlamaktadır. Zamana özgü fırsat alanı (Grillitsch ve Sotarauta, 2020) olarak kavramsallaştırılan bu süreç, farklı ölçeklerde meydana gelen değişimlerin, gelişimlerin ve ilerlemelerin yarattığı fırsatları, failin kendine özgü fırsat alanı kapsamında görmesini ifade etmektedir. Tıpkı problematik durumlarda olduğu gibi bu fırsatların yarattığı süreçler de yeni bir yolun ortaya çıkışını veya mevcut yoldaki değişimleri olanaklı hale getirecektir (Baekkelund, 2021). Fırsat alanı kavramsallaştırması daha geniş bir biçimde faillik tartışmaları içinde ele alınacaktır.

Turizm çalışmalarındaysa Butler (2014) gibi önemli yazarların katkısına rağmen, tetikleyici olayların destinasyon evrimi üzerine olan etkisi nispeten çalışmaların az odaklandığı bir kavram olmuştur (Belay ve Adu-Ampung, 2023). Mevcut dar odağa bir istisna çalışma Sanz-Ibanez ve arkadaşlarının (2017) süreç odaklı bir model ortaya koymaya çalıştıkları çalışmalarında ortaya koyulmuştur. Daha önce vurgulandığı üzere yazarlar

alışmalarında destinasyonun evriminde önemli değişimlerin ortaya çıktığı kritik kavşacı “an” kavramı ile isimlendirmişler ve destinasyonun evriminde bir anın ortaya çıkmasındaki tetikleyici olayları, spontane ve seçici tetikleyici olaylar olarak ikiye ayırmışlardır. Bu anlamda spontane tetikleyici olaylar, pandemi, şoklar, krizler gibi dışsal olayları ifade etmektedir ve yazarlar turizm çalışmalarında tetikleyici olayların genellikle bu bağlamda kabul gördüğünü iddia etmektedirler. Öte yandan turizm çalışmalarında ele alınmayan ancak destinasyon evriminde şekillendirici rolü olan ve yazarların seçici tetikleyici olaylar olarak ifade ettikleri olaylar ise faillerin, bilinçli, kasti eylemleri sonucu gerçekleşmektedir. Böylece yazarlar tetikleyici olayların ve dolayısıyla destinasyondaki değişim sürecinin yalnızca dışsal şoklarla ve aktörlerin bunlara karşı reaktif cevaplarıyla değil, aynı zamanda proaktif eylemleriyle de ortaya çıktığını ima etmektedirler. Bu bağlamda turizm coğrafyasında tetikleyici olaylar, pandemi, terör olayı, krizler gibi dışsal olayların yanı sıra politika değişikleri, aktör eylemleri gibi olayları da ifade etmektedir (James vd., 2023). Öte yandan Belay ve Adu-Ampung (2023), Etiyopya’da turizm yolunun ortaya çıkışında politik değişim sürecini tetikleyici olay bağlamında ele almıştır. Yerleşik bir turizm patikasındaki değişim sürecini ele alan Sanz-Ibanez ve arkadaşlarının çalışmasının aksine Belay ve Adu-Ampung’un çalışması ortaya çıkmakta olan bir yolun erken aşamasında tetikleyici olayların rolünü irdelemeye çalışmıştır. Diğer taraftan dışsal şok olarak büyük olaylar her zaman destinasyonlar için bir kırılma anı yaratacak tetikleyici olaylar haline gelmemektedir. Wilkinson ve arkadaşları (2023), Covid-19 gibi destinasyonlar için kırılma yaratacak büyük bir olayın, mevcut sürdürülebilir turizm yolunu sürdüren failliğin baskınlığı nedeniyle bölgede değişimi engelleyebilecek bir tetikleyici olay olarak gerçekleşemediğini ortaya koymuştur. Ortaya koyulan bu çalışmalara rağmen James ve arkadaşları (2023) turizm çalışmalarında gelecekte tetikleyici olayların destinasyon evrimi bağlamında daha fazla irdelenmesini önermektedir. Kritik kavşaklar yol dönüşüm sürecini olanaklı hale getirmekle beraber, yeni bir yolun ortaya çıkması veya mevcut yoldaki değişiklikler farklı türdeki faillikleri gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda bir sonraki bölüm EEC’deki faillik tartışmalarını ve bu bağlamda literatürde ortaya konan farklı fail tipolojilerini ve aynı zamanda bu kavramsal çerçeveye ilişkili olan fırsat alanlarını kavramını ele almaya çalışacaktır.

2.3.4.2 Patika Gelişiminde Faillik, Farklı Fail Tipolojileri ve Fırsat Alanları

Önceki kısımda da değinildiği üzere problematik durumlar veya aktörlerin çeşitli zamansal fırsat alanlarıyla kesişimi, bölgede değişim ve dönüşüm sürecini sağlayan bir güç

olarak failliği açığa çıkarmaktadır (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Bu bağlamda araştırmanın bu bölümü EEC literatüründe bölgelerin evriminde failliğin nasıl ele alındığını ortaya koymaya çalışacaktır.

Evrimsel yaklaşımlardaki hakim patika bağımlı açıklamalarındaki temel eksiklik, yeni yolların hangi mekanizma ve süreçlerle yaratıldığı ve mevcut kilitlenmelerden sapmanın nasıl gerçekleşeceğine dönüktür (Martin ve Sunley, 2006; Martin, 2010). Esasen bu eksiklik benzer varlıklara ancak birbirinden farklı evrimsel yörüngelere sahip olan yerlerin ele alınmasını da sınırlandırmaktadır. Gerçekten de ekonomik süreçleri ergodik olmayan patika bağımlı süreçlerle açıklayan hakim evrimsel yaklaşımlarda, benzer ön koşullara sahip yerler arasındaki farklılıklar ve bunun mikro fail düzeyindeki açıklayışları yetersizdir. Dolayısıyla daha önce vurgulandığı üzere hakim patika bağımlılığı yaklaşımında, yapı ve fail ilişkisinde, failin rolünün ve failin yapıyla olan ilişkisinin ele alınması eleştirilmektedir. (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Aynı zamanda coğrafya laboratuvarı benzer varlıklara ve bağlamlara sahip bölgelerin birbirinden çok farklı kalkınma yörüngeleri gösterdiği örneklerle doludur. Benzer hatta aynı varlıklara, yapılara, kurumlara ve bağlamlara sahip olmasına rağmen farklı patika gelişimlerinin açığa çıktığı örnekleri açıklamak için EEC'nin uzun erimli varlıkları - ön koşulları vurgulayan açıklama çerçevesi yetersiz kalmaktadır. Bu noktada faillik, fırsatları yaratma, yapıyı değiştirme, geleceği görme vb. dönüştürücü gücüyle fark yaratabilmekte ve bölgelerin geçmişten gelen yörüngesini yeniden şekillendirebilmektedir (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Dolayısıyla faillik çerçevesi, EEC'nin uzun erimli tarihsel süreçlerle oluşan yapıları, varlıkları ve ön koşulları inceleyen analizini tamamlayıcı bir çerçeve sunmaktadır.

Bu eleştirilere yanıt olarak patika yaratımını ele alan son dönemdeki çalışmalar, tarihsel mirasın getirdiği yapılardan sapma ve patika yaratımı süreçlerini açıklamaya çalışırken ağırlıkla faillik literatüründen beslenmiştir (Garud ve Karnoe, 2001; Garud vd., 2010; Simmie, 2012; Gill ve Williams; 2014; Grillitsch ve Sotarauta, 2020; Baekkelund, 2021; Kirukka vd., 2023). Failin bölgelerin evrimindeki rolünü temel alan bu çalışmalar, patika bağımlılığı mekanizmasını göz ardı etmemekle birlikte patika bağımlılığının başlangıç koşulları, olumsuzluk, kilitlenme gibi temel süreçleri ele almadaki varsayımlarını ve patika bağımlılığı yaklaşımının failliğin evrimsel süreçlerdeki rolünü küçümsemesini eleştirmektedir (Garud vd., 2010). Faillğe odaklanan literatür özellikle EEC'deki patika çalışmalarının son birkaç yılına damga vurmuş, bu anlamda patika bağımlılığının daha “yapı” merkezli çerçevesinden patika yaratımının daha “fail” odaklı çerçevesine doğru bir dönüşüm olmuştur.

Bu bağlamda son dönemde gerek kuramsal gerekse de ampirik çalışmaların sayısı artmıştır (Tripp vd., 2020).

Beşeri Coğrafya Sözlüğündeki (Gregory vd., 2009) insan failliği, genellikle aktörlerin bilinçli niyetlerinden ortaya çıkan ve beşeri dünyada gözlemlenebilir etkiler doğurduğu kabul edilen insanların eyleme geçme yeteneği olarak tanımlanmıştır. Böylece faillik, bilinçli niyetlerle eyleme geçirilen ve eyleme geçirildiğinde peyzajda gözlemlenebilir etkilere ve sonuçlara yol açan aktörlerin eylemsellik kapasitesini ifade etmektedir. Beşeri Coğrafya Sözlüğü'ndeki insan failliği tanımından hareketle Grillitsch ve Sotarauta failliği, aktörlerin kasıtlı/amaçlı ve anlamlı eylemlerinin, amaçlanan ve amaçlanmayan sonuçlarını ifade etmektedir (Grillitsch ve Sotarauta, 2020, s.4).

Farklı fail tipolojilerini ele almadan önce faillğe nasıl yaklaşılması gerektiğini detaylandırmak evrimsel süreçleri şekillendiren bir güç olarak failliği anlamak adına daha açıklayıcı olacaktır. Öncelikle failliğin evrimsel süreçlerdeki rolünü ön plana koyan patika yaratımı yaklaşımında, failler içinde bulundukları mevcut patikayı oluşturan yapılardan ayrılarak (disembedded olarak) yani bilinçli saparak ve tarihsel süreçte ortaya çıkan tetikleyici olayların kurbanı değil onlardan eş zamanlı olarak yararlanarak gömülü oldukları yapıyı dönüştürebilmektedirler. Böylelikle faillik, farklı aktörlerin kasıtlı/amaçlı anlamlı eylemleriyle, bu eylemlerin amaçlanan ve amaçlanmayan sonuçlarını ifade etmektedir (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Dolayısıyla fail, amaçlı ve kasti eylemlerle, mevcut yapıyı oluşturan ve yeniden üreten rutinlerden, kurallardan, eylemlerden bilinçli bir şekilde sapabilir. Bu anlamda bilinçli sapma (mindful deviation), aktörün mevcut yapılardan ayrılma ve patika yaratımında mevcut yapıların direnç ve ataletine rağmen kolektif süreçleri harekete geçirme yeteneği olarak vurgulanmaktadır (Garud vd., 2010).

Öte yandan fail tek bir aktörün öne çıktığı onun adeta bireysel “kahramanlığına” dayanan bir süreç olarak görülse de birçok durumda faillik, faillik kapasitesine sahip farklı dağıtılmış ve gömülü aktörlerin eylem ağları bağlamında ortaya çıkmaktadır¹⁰(Garud ve Karnoe, 2001). Nitekim, literatürdeki temel yaklaşım çerçevesinde faillik, farklı aktörlerin etkileşimindeki eylem ağları yoluyla ortaya çıkmaktadır (Şekil 2.9). Eylem ağları, bir olay konu etrafında bir araya gelen heterojen aktör gruplarından oluşur. Burada aktörden anlaşılan

¹⁰ Faillik kolektif bir süreç olarak ele alınmakla birlikte literatürün değerlendirilmesi kısmında da vurgulandığı üzere evrimsel turizm coğrafyası literatüründe Belay ve Adu- Ampong (2023) küresel güney bağlamında ve kurumsal kalınlığın ince olduğu demokratik olmayan ülkelerde failliğin bireysel anlamda öne çıktığını vurgulamaktadır.

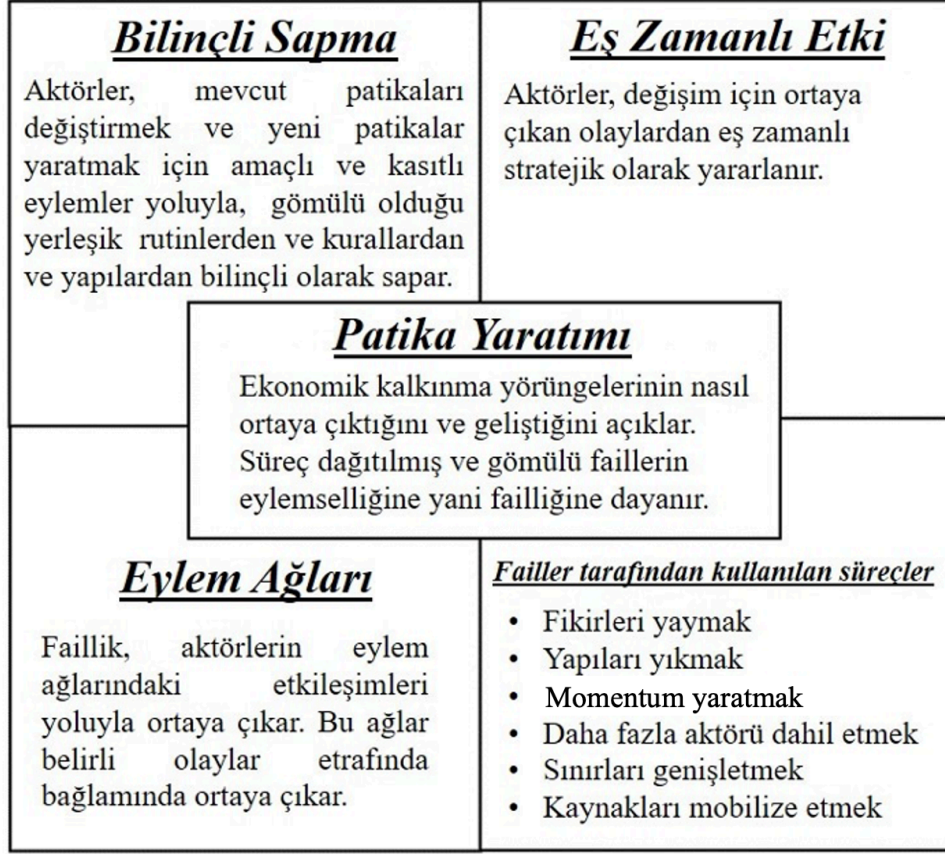
sadece firmalar (girişimciler) değil, aynı zamanda politika yapıcılar, STK'lar, müşteriler gibi farklı grupları ifade etmektedir (Simmie, 2012; Dawley, 2014). Dolayısıyla faillik, yolun ortaya çıkması için, momentum yaratma, kaynakları mobilize etme, sınırları genişletme, fikirleri yayma vb. eylemlerle dağılmış aktörleri bir yola kanallize etme sürecini de ifade etmektedir. Failler, daha farklı daha geniş gruplar arasında fikirlerini yayarak sınırları genişletirken bu durum, daha fazla kaynağın mobilize edilmesini sağlayabilir. Öte yandan aynı zamanda yeni patikanın yaratılması için mevcut yapıların ve bu yapıları yeniden üreten eylem, kurum, kural vb. yıkılması gereklidir. Yolun yaratımında momentum yaratılması, öncüllerin ötesinde daha geniş aktör gruplarını yola çekecektir (Taylor vd., 2019, s.80). Özetle yeni bir yolun yaratımında kritik olan nokta farklı aktörlerin eylemlerinin patika yaratmak üzere kanallize edilmesidir (Simmie, 2012).

Diğer taraftan failliğin dağıtılmış aktörlerden oluştuğu göz önüne alındığında, faillik resmi bir otorite ve kurumsal bir güçten ibaret değildir. Ekonomik süreçleri şekillendirmede kuruluşların gücü onların faillik kapasitesini artırsa da aynı zamanda faillik yaklaşımı organizasyonlarda belirli bir pozisyonda bulunan bireylerin eylemselliğini de o organizasyonun bağlamında değerlendirmektedir. Zira bu durum bireysel aktörün faillik kapasitesini geliştiren bir durum olacaktır. Dolayısıyla hem bir tüzel kişilik olarak kuruluşların kendisi hem de kuruluşlarda belirli pozisyonlarda yer alan bireylerin rolleri faillik kavramsallaştırmada önemlidir. Ancak yukarıda da değinildiği üzere faillik çoğu zaman organizasyonel yapıların, formel kurumların kalkınma programlarının, yani görünür olan olguların ardında kalmakta ve aktörler arasındaki ağlarla ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda görgül olanın tuzağına düşmemek adına farklı aktörlerin değişim süreçlerindeki niyetlerini, stratejilerini, amaçlarını açığa çıkartacak mülakatlar önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla veri toplama yöntemi olarak mülakatlar failliği açığa çıkaran süreçleri anlamada yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda bölgesel ön koşulların sadece bölgesel bağlamda farklılaşması değil, aynı zamanda aktörler arasında farklılaşmasını açığa da çıkartarak mikro bir çerçeve ortaya koyulabilmektedir (Grillitsch ve Sotarauta, 2020, s.11).

Öte yandan faillik tartışmaları, yakın zamanda daha da dallanmış ve literatürde farklı faillik tipolojileri ortaya koyulmuştur. Bu kapsamda, ilk olarak sadece firmaların faaliyetlerindeki dönüşümü değil, bölgeyi bir yenilik sistemi olarak ele alarak birlikte/eş evrim kavramı çerçevesinde bölgedeki yenilik sistemini oluşturan kurumların, destek yapılarının dönüşümünde failliğin rolünü açıklamak üzere, firma ve sistem seviyesinde faillik

olarak iki kavramsallaştırmada ortaya koyulmuştur (Isaksen vd., 2019; Tripp vd., 2020). Öte yandan mevcut patikanın dönü-

Şekil 2-9: Patika yaratımı yaklaşımında failliğin ele alınışı

Kaynak: Taylor vd., 2019: 81

şüm sürecinde, dönüştürücü rol oynayan failliğin ortaya koyduğu eylemleri kavramsallaştıran değişim failliği çerçevesi çizilmiştir (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Ayrıca değişim failliğinin eylemlerine karşı ve mevcut yapının sürdürülmesi için ortaya konulan eylemlerin kavramsallaştırıldığı statükocu faillik (Jolly vd., 2020) ve bir yolun dinamik sürecinin (Martin, 2010) farklı aşamalarında farklı rolleri bulunan ve mevcut rutinleri yeniden üreten eylemlerin detaylandırılarak kavramsallaştırıldığı yineleyici faillik (Bækkelund, 2021) kavramları, EEC literatüründe ortaya koyulan diğer fail tipolojileri olmuştur.

İlk olarak firma ve sistem seviyesinde faillik, Bölgesel Yenilik Sistemleri (BYS) yaklaşımından beslenmiştir. BYS, bir bölgede yeniliği destekleyen kuruluşlar, ağ yapılar ve kurumları ifade ederken, bölgenin yenilik sistemi endüstri ile birlikte evrilmektedir. Bu nedenle bölge bir yenilik sistemi olarak ele alındığında BYS mevcut patikayı oluşturan hakim

ve yerleşik endüstrinin gelişimini desteklerken, yeni bir yolun yaratılmasında kısıtlayıcı bir rol oynayabilmektedir. Öyleyse yeni bir yolun yaratımı, girişimcilik eylemlerinin yanı sıra, mevcut yolu güçlendiren ve yeni yolların ortaya çıkmasını kısıtlayan, yenilik sistemini dönüştürecek eylemleri de gerekli kılmaktadır. Buradan hareketle Isaksen ve arkadaşları (2019) yeni bir yolun ortaya çıkışında hem firma seviyesinde hem de sistem seviyesinde failliğin gerekli olduğunu iddia etmiştir. Bu kapsamda firma seviyesinde faillik, girişimcilik eylemlerini kapsarken, sistem seviyesinde faillik, yeni ortaya çıkan yolu destekleyen kuruluşları oluşturma, yeni ağları yaratma, kuralları değiştirme, mevcut kurumları dönüştürmeye çalışma gibi eylemleri kapsamaktadır (Tripp vd., 2020). Dolayısıyla firma seviyesinde faillik, girişimcilik, yeni firma kurulmasını, mevcut firmalardaki yenilikçilik gibi eylemleri kapsarken, sistem seviyesinde faillik yenilik sistemini dönüştüren eylemleri ifade eder (Mlilo vd., 2024). Firma ve sistem seviyesindeki faillik, yapısal süreçleri BYS kavramsallaştırması bağlamında ele alarak, ekonomik coğrafyanın en önemli alt dallarından olan Kurumsal Ekonomik Coğrafya yaklaşımını EEC yaklaşımına yaklaştırmaktadır. Böylece, EEC'nin teknolojik ilişkiselliğe odaklandığı ve firma merkezli olduğu eleştirilerine karşılık olarak EEC'nin odağını genişletmektedir. Diğer yandan endüstrinin ve kurumların birlikte/eş evrildiğinden hareketle, şimdiye kadar statik bir şekilde ele alınan BYS yaklaşımını dinamik bir bağlamda ele alınmasına da olanak tanımaktadır (Hassink vd., 2019).

Öte yandan insan failliğini, “amaçlanan, anlamlı ve kasti eylemlerle bu eylemlerinin amaçlanan ve amaçlanmayan sonuçları” olarak ele alan Grillitsch ve Sotarauta (2020, s. 4), mevcut yolun dönüşüm sürecinde açığa çıkan değişim failliğini üç farklı kavramsallaştırmayla ele almıştır. Yeni yol gelişimi bağlamında, değişim failliği, Schumpeterci yenilikçi girişimci, kurumsal girişimci ve yerel lider olarak üç farklı türde kavramsallaştırmaktadır (Tablo 2.8). Bölgesel dönüşüm sürecinde üç değişim faili mevcut yapılardan bilinçli olarak sapan ve yeni yapısal süreçleri inşa etmeyi amaçlayan eylemlerini ifade etmektedir. Zira yazarlar, bölgesel bir yolun ortaya çıkışının mikro ölçekte, değişim faillerinin arasındaki etkileşimlerle derinlemesine ve aynı zamanda kapsayıcı şekilde açıklanabileceğini iddia etmektedirler (Grillitsch ve Sotarauta, 2020).

Buradan hareketle üç değişim faili daha detaylı olarak ele alındığında ilk olarak girişimciliği Schumpeterci anlamda ele alan yenilikçi girişimcilik kavramı, bölgesel bir yoldaki hakim üretim faaliyetlerinde radikal ve yıkıcı yenilikleri yapan girişimciliği ifade

etmektedir. İktisatta ve esasen girişimcilik literatüründe yeniliği ve çığır açan yeniliklerde yenilikçi girişimcinin rolünü en açık şekilde ele alan Schumpeter'dir (Schumpeter, 1942).

Tablo 2.8: Üç değişim failliği

Değişim Faili Tipi	Patika Yaratımı Sürecindeki Rolü
-Yenilikçi Girişimci	Bilgi ve kaynakları farklı şekilde yeniden birleştirilerek mevcut yolda yıkıcı etkisi olacak radikal yenilikleri yaratma.
-Kurumsal Girişimci	Kurumsal yapının yeniden düzenlenmesi, bölgesel varlıkların modifikasyonu, ve yeni ortaya çıkacak yolun savunulması.
-Yerel Lider	Gömülü ve dağılmış aktörlerin birleştirilerek harekete geçirilmesi, konsolide edilmesi, vizyon belirlenmesi ve aktörlerin bu vizyon altında birleştirilmesi, değişimin yörüngesini, aktörlerin ve kaynakların belirli bir alana kanalize edilmesi.

Kaynak: Grillitsch ve Sotarauta, 2020'den yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Schumpeter'e göre, değişimin motoru olarak yenilikçi girişimciler, bilinmeyen toprakları haritalama, daha önce hiç kimsenin cesaret edemediğini yapma motivasyonu ile harekete geçmektedir. Bunun için yenilikçi girişimciler bilgi ve kaynakları farklı şekilde yeniden birleştirilerek yenilik süreçlerini tetiklemektedirler. Turizm bağlamında yenilik, endüstriyel sektörlerden daha geniş kapsamlıdır. Bu bağlamda yeni turların düzenlenmesi, yeni çekiciliklerin yaratılması, konaklama altyapısını yenilenmesi ürün inovasyonu olarak görülebilirken; sosyal medyanın tanıtımda kullanılması yeni pazarlama stratejilerini, firma içi operasyonel süreçleri değiştirme, stratejik ittifaklar vb. organizasyonel yenilikleri, çevrim içi rezervasyon platformlarından yararlanılması ise süreç yeniliklerini ifade etmektedir (Mlilo vd., 2024).

Esasen girişimcilik, mevcut toplumsal bilginin, ürün ve hizmetlere dönüştürülmesi, ekonomik verimsizliklerin giderilmesi gibi süreçleri ifade ederken, yenilikçi girişimciliğe faillik bağlamında odaklanılan nokta, girişimciliğin yönlendirdiği yenilik süreçlerinin değişim sürecinin motoru olarak görülmesi üzerinedir. Dolayısıyla yenilikçi girişimciler basitçe firma kuran bölgesel paydaşların ötesinde bölgesel ekonomik dönüşüm süreçlerine katkı sağlayan aktörler konumundadır. Bu noktada yenilikçi girişimci, geçmiş ekonomik deneyimlere dayanan yineleyici eylemleri değil gelecekteki belirsiz bir bağlam içinde kendi algıladığı

fırsatlara göre yeniliği ortaya koymaktadır. Yenilikçi girişimcinin bu bilinmezi fethetme girişimi beraberinde mevcut yapılardan sıyrılan yeniliklerin yaratılmasıyla sonuçlanmaktadır. Failin zamansal esnekliğinde bilinmeze doğru bu yolcuğu aktörün kendi kapasitesinin yanı sıra bazı bölgelerin olanak tanıyıcı bağlamı içinde gerçekleşmektedir (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Zira bir sonraki kısımda da ele alınacağı üzere belirli yerler, endüstriyel varlıklar, bölge dışı kaynaklar ve bilgiye erişim, beşeri varlıklar, girişimcilik için destek yapıları, kurumsal çevre vd. nedeniyle daha olanak tanıyıcı bir çerçeveye sahiptir (Tripp vd., 2017, Tripp vd., 2020). Dolayısıyla yenilikçi girişimciler bağlamdan bağımsız aktörler değil, bilakis bağlama gömülü olan ancak ondan sıyrılma yetkinliğine sahip olan aktörlerdir.

Bu bağlamda yenilikçi girişimcinin eylemleri için, koşulları olanaklı hale getirmek bir ölçüde kurumsal girişimciyi gerektirmektedir. Zira her ne kadar patika yaratımı yenilikçi girişimciye muhtaçsa da ekonomik süreçler toplumsal olandan kopuk değildir ve Polanyici anlamda kurumlara gömülüdür (Coe vd., 2020). Bu nedenle patika yaratımı, ataletin sembolü ve en önemli gücü olan kurumların dönüşümüyle sağlanabilmektedir. Dolayısıyla değişim failliği bağlamında kurumsal girişimci, oyunun kurallarını şekillendirir (North, 2002), bunun dışında risk alır ve fırsatları kovalar. Bu anlamda kurumsal girişimci, kurumların devamlılığı için eyleyen ve yineleyici girişimcide detaylandırılacak olan kurumsal çalışmanın tam tersi olan failliği ifade etmektedir. Kurumsal çalışma mevcut kurumları yeniden üretirken, kurumsal girişimci, kurumları değiştirme için fırsatlar yaratır, onlardan yararlanır ve kurumsal süreçleri dönüştürmek için risk alır. Bu anlamda kurumların literatürde ağırlıklı olarak stabilite, atalet ve istikrarla karakterize olduğu düşünüldüğünde kurumsal girişimci kavramının rolü artmaktadır ki bu bağlamda Grillitsch ve Sotarauta'nın kurumsal girişimci kavramını öne sürmesindeki temel amaç kurumları patika bağımlılığının yanı sıra patika yaratımı mekanizmasına da dahil edebilmektir (Grillitsch ve Sotarauta, 2020).

Diğer taraftan yeni patika yaratımı çok aktörlü bir dönüşüm sürecidir yani birçok aktör dönüşüm sürecine katkı sağlar, bu noktada tipolojideki diğer bir fail olan yerel lider, bu dağıtılmış ve gömülü aktörlerin eylemlerini bir orkestra şefi gibi organize eder, uyumlulaştırır, hizalar. Failliğin de dağıtılmış ve gömülü aktörlerin mobilizasyonu ile harekete geçtiği düşünüldüğünde, yerel lider failliği açığa çıkaran eylemlerdir. Yerel lider hem aktörlerin bireysel hedefleri hem de genel manada bölgesel dönüşüm için aktörleri, kaynakları, yetkinlikleri, gücü toplar ve bunları belirli bir değişim yörüngesine kanalize eder. Dolayısıyla yerel lider kısa vadeli çıkarlardan çok uzun vadeli düşünebilen, uzağı görebilen aktör veya

eylemlerden oluşmaktadır. Ayrıca yeni patika yaratımı kaynakların mobilizasyonu ve aktörlerin koordinasyonu kadar, yeni yolun savunulmasını da gerektirecektir ve bu durumda yine yerel lider yeni yolun meşrulaştıran eylemleri ön plana çıkarmaktadır. Yeni yol yaratımında aktörlerin hizalanması, aynı vizyonu paylaşmayan, kendi çıkarını düşünen dağıtılmış aktörleri bir yörüngeye kanallandırmayı ifade ettiğinden esas problemlili süreci oluşturmaktadır. Yerel lidere bir örnek olarak belediye başkanı verilebilir ancak failliğin formal pozisyonların ötesinde olduğu unutulmamalıdır (Baekkelund, 2021). Yeni yolun ortaya çıkışı için bu üç değişim failliğinin de rolleri gereklidir (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Zira örneğin kurumsal düzenlemeler olmadan yenilikçi girişimcinin eylemliliği azalacaktır. Bu durumda ya yenilikçi girişimci bölgeden gidecek ya da bir yerel lider gerekli ortamı sağlamaya çalışacaktır. Dolayısıyla üç değişim faili bölgede dönüşüm sürecinin olanaklı hale gelmesi için son derece önemlidir.

Genel anlamda patika yaratımında failin rolü ve spesifik olarak değişim failliği tipolojisi bölgesel evrimin dinamiklerini anlama adına önemli katkılar sağlamakla birlikte çeşitli yönlerden eleştirilmiştir (Baekkelund, 2021). Değişim failliğine ilişkin eleştirel bir nokta failliğin daha çok dönüştürücü, değiştirici rolünün hakim olarak vurgulanması, bunun karşılığında mevcut yapıları yeniden üreten failliğin, dönüşüm süreçlerinde ve yeni yolun yerleşik hale geldiği patika gelişimi aşamalarındaki rolünün ele alınmaması üzerinedir. Gerçekten de faillik tartışmaları, failliği, (radikal) değişimle birlikte anarken, yeni yol yaratımına karşı statükocu ve mevcut olanı yeniden üreten yineleyici failliği yapıya indirgemiş ve bu tür eylemleri bir tür failsizlik olarak görmüştür (Baekkelund, 2021, s.2). Bu kritik edilen noktadan hareketle, önceki kısımlarda da bahsedildiği üzere Baekkelund (2021), mevcut olanı yeniden üreten yineleyici failliğin de dönüşüm ve patikaların yerleşik hale gelme sürecindeki rolünü açığa çıkarmaya çalışmıştır. Bu katkı, yineleyici faillige ilişkin daha nüanslı bir yaklaşım sunarken, evrimsel süreçlerde farklı fail tipolojilerini ve faillikleri önermektedir (Baekkelund, 2021).

Diğer taraftan Jolly ve arkadaşları (2020) ise yeni bir yolun yaratımında sadece değişim failliğinin önemli olmadığını aynı zamanda yeniliklere karşı direnen, mevcut olanı yeniden üreten eylemlerin de önemli olduğunu vurgulayarak statükocu fail kavramını ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla statükocu faillik, yeni faaliyetlerin açığa çıkmasına direnirken, mevcut yapıların yeniden üreten eylemleri içermektedir. Bu bağlamda Jolly ve arkadaşları, kurumsal çalışmanın bir formu olarak ele aldıkları statükocu failliği, mevcut kurumların,

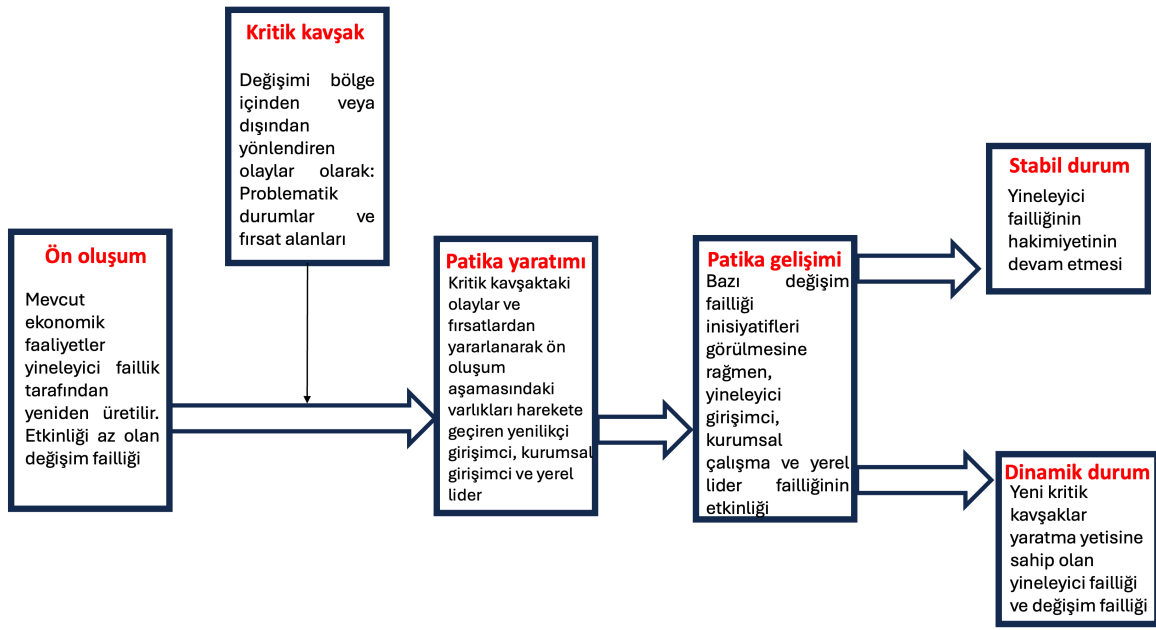
inançların, rutinlerin vb. yeniden üretilmesi eylemleriyle eşleştirmişlerdir. Bu durum aynı zamanda patika bağımlılığını yaratan kendi kendini güçlendiren mekanizmalar olarak öğrenme etkileri, artan getiriler, ağ dışsallıkları gibi mekanizmalarda da statükocu failliğin rol oynadığı anlamına gelmektedir. Nitekim statükocu faillik yeni faaliyetlerin açığa çıkmasına direnirken mevcut faaliyetlerin devamlılığını eyleyerek statükoyu korumakta ve patika bağımlılığını ve kilitlenmeyi güçlendirmektedir (Jolly vd., 2020).

Diğer taraftan Baekkelund'un eleştirileri ve yineleyici faillik tartışmasından devam edilirse Baekkelund (2021) sadece yineleyici faillik kavramını önermemiş; aynı zamanda faillik çerçevesini Martin'in (2010) süreç odaklı dinamik modeliyle entegre etmeye de çalışmıştır (Şekil 2.10). Nitekim, Martin'in süreç odaklı dinamik modeli (Martin, 2010), ele alındığında bir yolun evrimi salt patika yaratımı aşamasından ibaret değildir. Yukarıda da değinildiği üzere failliğin patika yaratımında aşamasındaki rolü üç değişim faili kavramsallaştırılmasıyla ele alınmıştır. Oysaki modelin diğer aşamalarında faillik patika bağımlılığı yaklaşımına terk edilmiş gibi gözükmemektedir. Nitekim Garud ve arkadaşlarını takip eden ampirik çalışmalar genellikle zamansal çerçevesi sınırlı, boylamsal olmayan kesitsel çalışmalar ortaya koymuştur¹¹. Bu bağlamda her ne kadar orijinal patika yaratımı modelinde (Garud vd., 2010; Simmie, 2012) kendi kendini güçlendiren mekanizmalardaki rolün vurgulanması gibi failin rolü her bir aşamada vurgulansa da gelişen literatür yukarıda da değinildiği üzere çoğunlukla patika yaratımı aşamasına odaklanmış ve diğer aşamalar için esaslı bir faillik tartışması yapılmamıştır. Bu anlamda patikanın diğer aşamalarında da failin rolünün olabileceği vurgulanmamış ve yolun yerleşik hale geldiği patika bağımlılığı süreçleri hakim kononik modelin ele aldığı haliyle sınırlı bırakılmıştır. Oysaki aktörlerin eylemleri değişim üretmeyebilir veya daha az radikal olan değişimler üretebilir. İşte patikanın yerleşik hale gelmesine, kritik kütleye ulaşılmasına olanak sağlayan bu failleri ele almak için Baekkelund (2021) değişim failliği ve yineleyici faillik arasında ayırım yapmıştır. Tıpkı değişim failliğinde olduğu gibi yineleyici faillik tipolojisi üç farklı fail kavramsallaştırmasından oluşmaktadır. Bunlar, yenilikçi girişimciliğin karşısında “yineleyici girişimcilik”; kurumsal girişimcinin karşısında, “kurumsal çalışma” ve değişimci yerel liderin karşısında ise “yineleyici yerel lider” kavramlarından oluşmaktadır. Baekkelund'un (2021) yineleyici faillik yaklaşımı, Garud ve arkadaşlarını (2010) takip eden patika yaratımını ve bu bağlamda değişim failliğini ötesinde, Martin'in süreç odaklı hem değişimi hem de devamlılığı

¹¹ Evrimsel Turizm Coğrafyasındaki ampirik çalışmalar için Bkz: Gill ve Williams, 2014; Taylor vd., 2019; Belay ve Adu-Ampong, 2023 vd.

kapsayan dinamik modelini takip etmekte ve bu anlamda hem değişim failliğini hem de yineleyici failleri ele alan bir çerçeve önermektedir. Böylece patika bağımlılığı ile patika yaratımını ve değişim failliği ile yineleyici failliği bir ölçüde uzlaştırmaya çalışmaktadır. Ayrıca Martin'in (2010) modelinde ön plana çıkarılıp parlatılmayan failin rolünü de vurgulanmaktadır.

Şekil 2-10: Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli çerçevesinden failliğin evrimi

Kaynak: Baekkelund, 2021, s. 760.

İlk olarak yenilikçi girişimcinin karşısında bulunan “yineleyici girişimci”, mevcut faaliyeti yeniden üreten veya mevcut faaliyetlere yönelen girişimcilik eylemlerini ifade etmektedir ki esasen bölgelerdeki çoğu firma yenilikçi olmak yerine mevcut ekonomik faaliyetleri taklit etmektedir. Bu anlamda yineleyici girişimcilik esasen bölgelerdeki en yaygın girişim tipi olan esnaf girişimciliği olarak düşünölebilmektedir. Schumpeterci anlamda radikal yenilikçi girişimcilik olmamakla birlikte yineleyici girişimciler de değişiklikler ve yenilikler yapmaktadırlar. Ancak bu yenilikler radikal olmaktan öte küçük ve artımlı yeniliklerden oluşmaktadır. Öte yandan kurumsal girişimcinin aksine “kurumsal çalışma”, mevcut kurumsal yapıları sürdürme, verili olan pratikleri devam ettirmeye dönük eylemleri kapsamaktadır. Dolayısıyla radikal değişim üretmek için eyleme geçmeyen, mevcut kurumsal pratikleri devam ettiren ve belirli ölçüde kurumsal histerisi olan faillerdir. Son olarak statüko,

devamlılık için mevcut faaliyetleri güçlendiren, yineleyici aktörleri bir araya getiren, kaynakları mobilize eden aktör “yineleyici yerel liderlerdir”. Bu yerel lider kısaca değişim failliğindeki yerel liderin tam karşısındadır (Baekkelund, 2021, s.3).

Yineleyici faillik Martin’in (2010) modelindeki çerçevede ele alındığında yolun farklı aşamalarında farklı rolleri olan failliği ifade etmektedir (Şekil 2.10). Buna göre “ön oluşum” evresinde yineleyici failliğin eylemleri ön plandadır. Bu aşamada yineleyici aktörler, sosyal ağları, aktör eylemlerini kısıtlayıp yineleyici failliği ortaya çıkartırken aynı zamanda bu ağlar yeni yol yaratımının ortaya çıkacağı ön koşulları da şekillendirebilmektedir. Dolayısıyla ön oluşum aşamasında belirli bölgesel varlıklar olanak tanıyıcı bağlamsal koşulların oluşmasını sağlayabilir. Ön oluşum aşamasından patika yaratımı aşamasına geçiş, failin eylemlerinin yanı sıra failin kontrolü dışındaki olayların etkisiyle gerçekleşecektir. Bağlamsal koşullarda yaşanan değişimler, tetikleyici olaylar, aktörlerin patikanın yeni yörüngesini şekillendirebilmesine olanak veren kritik kavşakların oluşmasına yol açacaktır. Bir önceki kısımda da değinildiği üzere kritik kavşaklarda aktörlerin yararlanacağı veya inşa edeceği fırsat alanları ve cevap vereceği problematik durumlar oluşacaktır. Problematik durumlar aktörün geçmişte rutinleriyle oluşan eylemsellik kapasitesi, algısı, stratejisi ve davranışlarıyla çözüm üretemediği durumları ifade ettiğinden aktörü geçmişte yaptığından farklı eylemler üretmeye zorlayacaktır. Dolayısıyla “patika yaratımı” aşamasında değişim failliği ön planda olacaktır (Şekil 2.10) (Baekkelund, 2021, s.4).

Diğer taraftan patika yaratımının aksine patikanın yerleşik hale geldiği “patika gelişimi” aşamasında yineleyici faillik ön plandadır (Şekil 2.10). Değişim failinden patika gelişimindeki yineleyici faillğe geçiş kademeli olacaktır zira kazanılmış çıkarlar nedeniyle, aktörler patikayı yeniden üretecek ve güçlendirecektir. Ayrıca patika yaratımında yeniden şekillendirilen modifiye edilen farklı varlıklar failliğin kapasite ve hareket alanını kısıtlayacaktır (Baekkelund, 2021). Dolayısıyla, patika yaratımında değişim failliğini ortaya çıkaran aynı aktörler, patika gelişiminde yineleyici fail olabilir ki bu Grillitsch ve Sotarauta’nın (2020) aktörün dinamik bir faillik sürecine sahip olduğu vurgusunu doğrulamaktadır. Diğer yandan, Baekkelund’un yaklaşımı, Garud ve arkadaşlarının (2010, s.769) kanonik patika bağımlılığı yaklaşımındaki kendi kendini güçlendiren mekanizmaların patika yaratımında aktörlerce stratejik olarak manipüle edildiği çıkarımlarıyla örtüşmektedir. Zira yolun yaratılma aşamasında olduğu gibi yerleşik hale gelmesi ve bu bağlamda kendi kendini güçlendiren mekanizmalar için ağ dışsallıklarının kurulması vb.

süreçlerde de (yineleyici) faillik ön plandadır. Bununla birlikte Baekkelund'a (2021) göre bir ölçüde değişim failliği de patika gelişimi aşamasında ortaya çıkabilmektedir. Patika yerleşik hale geldikçe ortaya çıkan sorunların çözümünde kurumsal girişimci önemli rol oynayabilmektedir. Dolayısıyla Baekkelund sadece yineleyici faillik kavramını ortaya koymamış, aynı zamanda değişim failliğinin çerçevesini de genişletmiştir.

Özetle yineleyici failler yolun kritik kütleye ulaşmasını sağlamaktadır. Yineleyici faillik patikanın yerleşik hale gelmesinde bir güç olabilmektedir. Zira değişimin üç faili olmadan dönüşüm süreci gerçekleşmeyecekse (Grillitsch ve Sotarauta, 2020), yineleyici faillik olmadan da yolun yerleşik hale gelmesi pek mümkün olmayacaktır. Bunun ötesinde patikanın evriminde değişim faili ve yineleyici faillik arasında süregiden bir değişim ve devamlılık vardır. Patika gelişimi aşamasında çok fazla yineleyici failliğin bulunması stabil duruma yol açarken yineleyici ve değişim failliğinin görece dengeli olduğu durum dinamik patika gelişimine yol açacaktır (Baekkelund, 2021). Sonuç olarak hem değişim failliği hem de yineleyici faillik, yeni patikaların sadece yaratım sürecinde değil, ön oluşum aşamalarından, patikanın yerleşik hale gelmesi sürecinde kadar patikanın farklı aşamalarında (Martin, 2010) kritik rol oynamaktadır. Yani patika yaratımında veya bir başka deyişle varlık modifikasyonunda değişim failliği ön planda iken, patika gelişiminde veya bir başka deyişle patikanın yerleşik hale gelmesinde yineleyici faillik ön plandadır. Böylece gelişen literatür, failliğin daha nüanslı ele alınmasına olanak tanımaktadır.

Diğer taraftan bölge dışı bağlantıların rolü kapsamında ilerleyen kısımlarda daha detaylı olarak ele alınacaksa da bu bölümde faillik bağlamında bölge dışındaki aktörlerin rolüne de ayrı bir parantez açmak gerekmektedir (Grillitsch ve Sotarauta, 2020; Baekkelund, 2021). Buna göre yerel olmayan aktörlerin, faillik ve genel anlamda bölgesel patika gelişimi üzerindeki rolleri bulunmaktadır. Bir taraftan küresel üretim ağlarının karanlık tarafı diyebileceğimiz bölgedeki yerelliğe gömülmeyen ve dolayısıyla bölgesel kalkınmaya etkisi olmayan veya negatif olan bölge dışı aktörler vurgulanmıştır. Bu aktörler yerele gömülü olmadıklarından “yersiz güçler” olarak bilinirler (Blazek vd., 2020). Diğer taraftan bölge dışındaki aktörlerin yol yaratımı ve yeni yol gelişimi için sonuçlar üretebileceğini de vurgulamaktadır (Bækkelund, 2021). Zira yerel aktörlerin KÜA'ya bağlanması (Sanz-Ibanez ve Anton Clave, 2016), bölge dışından gelen failler (Trippel vd., 2018) ve ulusal ölçekteki politik ve sosyal faillik (Dawley, 2014), yol yaratımında rol oynayabilecektir.

Bölgenin evriminde failin rolü ele alınmakla birlikte, fail yapısal olandan bağımsız düşünülemez. Failin ele alınması beraberinde failliğin ortaya çıktığı, aktörlerin gömülü olduğu yapısal ve bağlamsal süreçlerin de ele alınmasını gerekli hale getirmektedir. Bu yapısal süreçler bölgenin varlıkları olarak gelecek kısımda ele alınacak olsa da Grillitsch ve Sotarauta (2020) üç değişim failini kavramsallaştırdıkları çalışmalarında, failliğin zamansal boyutundan hareketle değişim faillerinin bölgeye ve zamana özgü fırsat alanına gömülü olduğunu ifade etmektedir. Bölgenin varlıkları gelecek kısımda ele alınacak olsa da fırsat alanı kavramsallaştırması faillik bölümü içinde ele alınmıştır.

Grillitsch ve Sotarauta (2020, s.10), fırsatların tanımı itibariyle bir şeyi yapmayı mümkün kılan koşulları ifade etmesi nedeniyle fırsat alanı kavramsallaştırmasını, aktörün yapıyla olan ilişkisini ele almada kullanmaktadırlar. Zira fırsatların geleceğe dönük olması hem faillik süreçlerindeki belirsizliği hem de failliğin zamansal boyutunu vurgulamaktadır. Böylece yapı ve faillik arasında bir denge kurulmaya çalışılmaktadır. Fırsat alanı 1) zaman içinde ve gerek 2) yerler gerekse de 3) onu algılayan aktörlerin kapasitesi bağlamında değişecektir. Bu anlamda *faile özgü, bölgesel ve zamansal* olarak üç farklı *fırsat alanı* vardır. Faile özgü fırsat alanı, bireysel faillerin kendi eylemsellikleri sonucunda fırsatları oluşturmalarıdır. Bu fırsat alanı esasen aktörün faillik kapasitesiyle ilgilidir. Faillik gömülü ve dağıtılmıştır, bu nedenle yaratılan ve algılanan fırsatlar da aktörden aktöre değişecektir. Bu farklılaşma sadece bilgi beceri yetiler tarafından değil, aynı zamanda sosyal hiyerarşideki pozisyon, toplumsal cinsiyet, etnisiteye göre de değişmektedir. Örneğin Tayvan'ın kısıtlayıcı ön koşullarına rağmen yarı iletken sektöründe gelişmesi büyük ölçüde Silikon vadisine göç edip buradaki bilgiyi transfer eden, ağları geliştiren ve kaynakları mobilize eden yeni argonotlar sayesinde ortaya çıkarken (Saxenian, 2006) bu örnekte aktörlerin farklı bağlamlardaki ağları ve bilgi seviyeleri faillik kapasitesini ve dolayısıyla faile özgü fırsat alanını yaratmıştır. Bireylerin geçmiş deneyimleri bireyin içinde yaşadığı yerlerden etkilenecektir. Sosyal süreçlerle ve ağlar yoluyla bireylerin algıladığı fırsatlar ile bölgede algılanan fırsatlar zamanla uyumlaşacak yani bir başka deyişle üzüm üzümüne baka baka kararacaktır (Kurikka vd., 2022). Bunun bir sonucu olarak zaman içinde yerleşmiş etkileşimler, öğrenme vb. yoluyla fırsatların seçici olarak algılandığı mekânsal miyopiler (Maskell ve Malmberg, 2007) ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla beceri ve yetileriyle faillik kapasitesi yüksek failer örneğin bölgesel miyopi nedeniyle zamanla bölgeyle uyumlulaşırken, değişim failliği de bu miyopiyi zamanla kırabilecektir. Dolayısıyla fail ve yapı arasında birlikte evrilen bir süreç vardır. Özetle aktörün yetileri, toplumsal konumu vb. özellikler

aktörün faile özgü fırsat alanını belirlerken, yer bağlamındaki geçmiş bu fırsat alanını çift yönlü şekillendirmektedir. Yani insanlar yerleri yerler de insanları dönüştürmektedir (Grillitsch ve Sotarauta, 2020).

Bu bağlamda bölgesel fırsat alanı, bir anlamda bölgesel ön koşulları ifade etmektedir. Yani bir başka deyişle yukarıda da değinildiği üzere bölgesel varlıklar, failin fırsat alanını şekillendirmektedir. Bölgesel patikadaki değişim süreci yeni bir yörüngede gerçekleşebilse de bu durum geçmiş ve mevcut rutinlerle, ilişkilerle inşa edilen bölgesel yapılardan etkilenecek şekilde şekillenmektedir dolayısıyla bölgesel fırsat alanı çoğunlukla tarihsel mirasla yani geçmişle bağlantılıdır (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Fırsat alanı, bölgenin endüstriyel (uzmanlaşma, sektörel ilişkisellik çeşitlilik ekonomileri) ve kurumsal yapısına ve yenilik sistemleri destek yapılarına göre bölgeden bölgeye değişebilmektedir. Bölge bir yenilik sistemi olarak düşünüldüğünde endüstriyel yapı bağlamında uzmanlaşmış bölgeler mevcut endüstriyel yapıyla ilişkili fırsat alanı sağlarken, çeşitlenmiş bölgeler daha radikal ve ilişkisiz girişimlere fırsat alanı sağlamaktadır (Tödtling ve Trippel, 2005). Bu çalışmanın ele alacağı periferi bölgelerse bölgesel anlamda daha kısıtlı fırsat alanı sağlamaktadır. Hatta bu nedenle bu bölgelerdeki yeni patika gelişim formu genellikle patika ithali, patika genişletme ve patika yükseltme şeklinde olmaktadır (Grillitsch vd., 2018). Kurumsal bağlam düşünüldüğünde ise öncelikle ulusal ölçekteki farklılıklar bölgenin varlıklarını şekillendirerek bölgesel fırsat alanlarını belirli yörüngelere sokabilmektedir. Diğer yandan bölgesel ölçekte girişimcilik kültürü gibi enformel kurumlar da bölgesel fırsat alanını şekillendirmektedir. Benzer şekilde üniversiteler, araştırma kurumları, beşeri varlıklar vb. destekleyici kurumlar yönünden yoğun bölgelerde bölgesel fırsat alanı genişlemektedir (Grillitsch ve Sotarauta, 2020, s.12).

Son olarak zamana özgü fırsat alanı, içinde bulunduğu zamansal bağlamın sunduğu fırsatları ve aktörün gelecek vizyonları ile zamansal olanakların uyumluluğunu göstermektedir. Bu nedenle küresel olarak bilginin, kaynakların ve kurumsal kapasitenin olanak tanıdığı bir çerçeveyi ifade etmektedir. Dönemin küresel çapta getirdiği fırsatlar, dolaylı olarak aktörler için fırsatlar yaratarak, bölgesel patikanın değişmesine yol açabilmektedir. Bu fırsatlar farklı ölçeklerdeki çeşitli kritik ve tetikleyici olaylar bağlamında açığa çıkabilmektedir. Örneğin son dönemde dördüncü sanayi devrimi, biyo- teknolojinin gelişimi veya yapay zekanın gelişimi, gelecek algısı bu alanla uyumlu olan ve aksiyon alma yetisine sahip olan failer için zamansal fırsat alanı yaratmaktadır. Kısaca zamana özgü fırsat

alanı konjonktürel bağlamı ifade etmektedir. Diğer yandan zamansal fırsat alanı, faile özgü fırsat alanı bağlamında şekillendirici olmaktadır (Grillitsch ve Sotarauta, 2020, s.13).

Özetle bölgelerin evrimsel yörüngeleri arasındaki farklılığın ardında yatan nedenler endüstriyel yapılar, faktör donatıları ve mobilizasyonu gibi evrimsel literatürde bölgesel ön koşullar olarak isimlendirilebilecek bölgenin ilişkisel varlıkları üzerinden açıklanmaya çalışılsa da benzer ön koşullara, varlıklara sahip yerler arasındaki gelişmişlik farkları yerlerin tarihsel evrimlerini ele alan patika bağımlı açıklamaları sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda patika yaratımı tartışmalarından beslenen faillik tartışmaları benzer ön koşullara ancak farklı evrimsel süreçlere sahip yerler de dahil olmak üzere bölgelerin evrimini ele almada daha derinlemesine bir açıklamanın ortaya konmasına katkı sağlamaktadır (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Bu bağlamda, bölgelerin evriminde failliğin rolüne odaklanan çalışmalar EEC'deki son dönemde gelişen literatüre damgasını vurmuştur.

Ancak faillik, gömülü olduğu ve dönüştürdüğü yapılardan bağımsız düşünülememektedir. Bu nedenle fırsat alanı kavramında da kısmen değinildiği üzere, failliğin ele alınması kaçınılmaz olarak yapının da ele alınmasını gerekli kılmaktadır. EEC çalışmalarında yapı, tarihsel miras olarak, bir yerin evriminde ön koşulları oluşturan bölgesel varlıkları ifade etmektedir. Faillik tam da bu varlıkların yeni bir yol yaratma uğruna dönüştürülmesi sürecinde bariz şekilde açığa çıkmaktadır. Buradan hareketle bir sonraki kısımda bölgelerin evrimsel dinamiklerini şekillendirici bir diğer unsur olan bölgesel varlıkları ve kurumları ele alınacaktır.

2.3.4.3 Bölgesel Varlıklar ve Varlık Dönüşümleri

Failliğin mevcut yapılardan bilinçli olarak sapması, mevcutta olan yapıları ve onları üreten rutinleri dönüştürmesi ile gerçekleşmektedir (Isaksen vd., 2020). Bir önceki bölümde detaylıca ele alınan faillik tartışmaları esasen failin, varlık modifikasyonu süreçlerine angaje olması (yani bu süreçlere katılması) bağlamında tartışılmaktadır (Grillitsch ve Sotarauta, 2020; Baumgartinger-Seiringer vd., 2021). Bu nedenle failliğin ele alınması zorunlu olarak aktörün gömülü olduğu ancak onu değiştirmek üzere eyleyerek failleştirdiği, yapıyı da ele almayı zorunlu hale getirmektedir (Li vd., 2012). Dolayısıyla yeni yol yaratımı sürecinde faillik tartışmaları, yapıdan bağımsız düşünülememektedir (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Mekânsal anlamda düşünüldüğünde yapısal süreçler bölgenin varlıklarını yani bölgesel

varlıkları ifade etmektedir. Esasen, bölgesel varlıklar kavramı, Martin'in (2010) çerçevesine göre ön koşullara (preconditions) yani bölgenin sahip olduğu kaynaklara, faktörlere ve donatılara referans vermektedir. Başka bir deyişle bölgesel varlık kavramı ekonomik coğrafyada kimi zaman lokasyon faktörleri /koşulları, (Maskell ve Malmberg, 1999) kimi zaman ilişkişel varlıklar veya ticari ve ticari olmayan karşılıklı bağımlılıklar (Storper, 1997), kimi zaman yerelleşmiş kabiliyetler (Maskell ve Malmberg, 1999), kimi zaman kilit kaynaklar (Binz vd., 2016), kimi zaman yerel kabiliyetler (Boschma ve Frenken, 2006) olarak farklı şekillerde ifade edilmiştir. EEC bağlamında ise yapılar olarak varlıklar, stabil değil, dinamik bir çerçevede değerlendirilmektedir. Burada failin rolü dönüşüm sürecinde açığa çıkarken, dönüşüm süreci beraberinde mevcut patika bağımlılığının kırılması ve yeni yolun yaratılması sürecini ifade etmektedir (Martin ve Sunley, 2006). Dolayısıyla varlıklar ve varlık dönüşümü konusu, patika yaratımı tartışmalarının en temel noktalarından birini oluşturmaktadır (Baumgartinger-Seiringer vd., 2021).

Kurumsal Ekonomik Coğrafya ve Coğrafi Politik Ekonomi yaklaşımlarından beslenen Evrimsel Ekonomik Coğrafya çalışmalarında ekonomik süreçlerin Polanyici anlamda sosyal, kültürel ve politik süreçlere bir anlamda bağlama gömülü olduğu varsayılmaktadır (Coe vd., 2020). Dolayısıyla hakim evrimsel yaklaşımda, tarihsel miras olarak varlıklar evrimin başlıca şekillendirici gücünü oluşturmaktadır (Boschma ve Frenken, 2006). Bu nedenle geleneksel olarak geçmiş seçimlerin ve faaliyetlerin gelecekteki seçim ve faaliyetleri etkilediği fikri dolayısıyla tarihsel mirasının ekonomik mekanın bugününü ve geleceğini şekillendirdiği fikri evrimsel perspektifin özünü oluşturmaktadır (Boschma ve Frenken, 2006), Böylece tarihsel olarak büyüyen yapılar olarak varlıklar ekonomik aktörlerin ekonomik karar ve eylemleri için olanaklılık çerçevesini şekillendirmektedir (Martin ve Sunley, 2006). Uzun erimli tarihsel süreçlerde ortaya çıkan bu yapılar, yerel aktörlerin miyopi davranışları, yerel örtük bilgi tabanı, ticari ve ticari olmayan bağımlılıkları gibi yere özgü ayırt edici farklılıkları içerdiğinden bir bölgeden diğerine kopyalanması oldukça zordur (Harris, 2019). Kaynak tabanlı yaklaşımın bölgesel ölçeğe uyarlanması çerçevesinde bu ayırt edicilik bölgenin yerelleşmiş kaynaklarının değerli olmasını, nadirliğini, ikame edilememesini ve tam şekilde kopyalanamıyor olmasını ifade etmektedir (Maskell ve Malmberg, 1999, s. 176). Dolayısıyla bir yerin tarihselliğiyle şekillenen varlıkları, kolayca kopyalanıp farklı bir tarihsel bağlama sahip olan başka bir yere kolayca taşınmaz (Boschma ve Frenken, 2006), ikama edilmez ve bu varlıklar nadir olup aynı zamanda değerlidir. Zira evrimsel bakış açısında bir bölgenin başarı veya başarısızlığın ardında uzun bir süreçte yere özgü olarak evrilen rutinler, kurumlar,

gömülü örtük bilgi ve karşılıklı bağımlılıkları yatmaktadır (Ma ve Hassink, 2014). Kurumsal yaklaşıma son derece benzer olan bu yaklaşımda EEC'nin ortaya koyduğu yenilik yere özgü varlıkların statik değil, dinamik bir çerçevede ele alıyor olmasıdır (Boschma ve Frenken, 2006).

Yere özgü bu tarihsel yapılar bir taraftan ekonomik aktörlere stabil ortam sağlarken diğer taraftan yeni ortaya çıkacak olan ekonomik faaliyetlerin eski olanlar tarafından gelişiminin engellemesine neden olabilmektedir (Bkz. Şekil 2.4). Zira ortaya çıkacak yenilikler, beraberinde eskiye dair olan rutinler, ilişkiler, teknolojik düzenlemeler ve kurumsal yapılar üzerinde bir değişime yol açacaktır (Simmie, 2012). Bu durumda kısıtlayıcı bağlam eski olanın yeni olan üzerindeki tahakkümüne ve böylece yeni patika gelişimlerini engelleyici ortam ve koşulların oluşmasını ifade etmektedir (Tripp vd., 2020). Diğer taraftan kısıtlayıcı bağlam bölgedeki değişimi kısıtlayıcı bir rol oynarken olanak tanıyan bağlam ise bölgelerin yeni yollar yaratmasını ve kilitlenmeden kaçınmasını sağlayabilmektedir. Zira finansal olanaklar, çeşitlenmiş bilgi tabanları, kapsayıcı kurumlar gibi varlıklar yeniliklere ve bununla beraber yeni patika yaratımlarının ve gelişimlerinin ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Örneğin Silikon Vadisini kapsayan California Bölge'sinin tarihsel evrimi buna örnek gösterilebilir (Coe vd., 2020). Özetle yeni yol yaratımı bağlamında bölgesel varlıklar olanak tanıyan (destekleyici) ve/veya kısıtlayan bağlamsal koşulları oluşturabilir (Tripp vd., 2020).

Öte yandan EEC'deki ilk çalışmalar çerçevesinde ortaya çıkan hakim anlayış, firma rutinleri ve teknolojik ilişkiselliğe odaklanmakta ve varlıkları daha dar bir çerçevede ele almaktadır (Boschma ve Frenken, 2006). Bu çalışmalar ön koşullar olarak varlıkları ağırlıklı firmaların rutinlerince şekillenen endüstriyel varlıklar üzerinden okumaktadır (Hassink vd., 2019). Öte yandan bu durum patika yaratımında veya dönüşümünde etkili olan firma dışı aktörler, kurumlar ve politikaların kısaca sosyal failliğin öneminin görmezden gelinmesine neden olmuştur (Dawley, 2014). Bu eleştiriler sonucu son 10 yılda gelişen literatür, patika yaratımında endüstriyel varlıkların yanı sıra, kurumsal, beşeri, altyapısal, finansal ve doğal varlıkların da patikanın dönüşümü üzerindeki etkisini vurgulamaktadırlar (Baumgartinger-Seiringer vd., 2021). Bu literatür bölgenin geçmişini yansıtan ve geleceğine dönük bir platform- köprü görevi gören, dolayısıyla yerin evriminde olanak tanıyan veya kısıtlayıcı rolde olan “bölgesel (ilişkisel) varlıkları” Maskell ve Malmberg'in (1999) geniş varlık tabanından hareketle ele almaktadır (Tablo 2.9). Buna göre bölgesel varlıklar, endüstriyel varlıklar (firma yetkinlikleri), beşeri varlıklar (beşeri sermaye), kurumsal donatılar (formel ve enformel

kurumlar), doğal varlıklar (kaynaklar), altyapısal varlıklar ve materyaller varlıklar şeklinde beş farklı türde ele alınmıştır. Ayrıca Baumgartinger- Seiringer ve arkadaşları (2021) bu varlık tabanına finansal varlıkların da eklenmesini önermiştir. EEC'nin en temel üç sacayağından Genelleştirilmiş Darwinizm çerçevesinden bakıldığında, bölgesel varlıklar, ekonomik birimlerin evrimindeki “seçilim ortamını” ifade etmektedir (Martin ve Sunley, 2023).

Bu bağlamda firmanın rutinleri, yetkinlikleri, ağırları olarak endüstriyel varlıklar EEC'deki ilksel ve temel çalışmalarında vurgulanan varlıkları oluşturur ve evrimsel süreçlerdeki ana yönlendirici mekanizmayı ima eder. Buna göre firmalar endüstriyel varlıklarına ilişkisel olarak evrilmektedir (Boschma ve Frenken, 2006). Bu bağlamda ilişkisellik ürün, NACE kodları, ortak patentler gibi göstergeler üzerinden ölçülürken, firma rutinlerinin heterojenliği, endüstriyel varlıklar bağlamında bölgenin evriminde olanak sağlayıcı ortamı sağlamaktadır. Öte yandan firmanın yetkinliklerinin, rutinlerinin daha az heterojenlik göstermesi, firmanın ilişkisel çeşitlenmesini sınırlandırarak, kısıtlayıcı bir ortam oluşturmaktadır.

Ancak yukarıda da değinildiği gibi EEC'deki hakim bakış açısı teknoloji ve beceri ilişkiselliğine odaklanırken, yeni ortaya çıkmaya başlayan literatür, varlıkları Maskell ve Malmberg'in (1999) perspektifinden daha geniş bir kapsamda ele almaya başlamıştır. Zira varlıklar geniş bir tabanda ele alındığında, varlık dönüşümü firmanın endüstriyel varlıklarını dönüştürmesinin ötesinde bir yenilik sistemi olarak bütün bir bölgenin dönüşümünü ifade etmektedir (Trippel vd., 2020).

Tablo 2.9: Bölgesel varlıklar

Endüstriyel varlıklar (firma düzeyi varlıklar ve kaynaklar)	Firma yetkinlikleri, firma rutinleri, teknoloji tabanı, firmanın ağırları
Beşeri varlıklar (beşeri sermaye)	Emeğin maliyeti, bilgisi ve niteliği. Emeğin becerilerini ve bilgisini artıran eğitim kurumları, araştırma kuruluşları
Kurumsal donatılar (kurumsal varlıklar)	Kurallar, yasalar, düzenlemeler, normlar, kurumlar, kuruluşlar, sosyal sermaye, somut olmayan kültürel miras
Doğal Varlıklar	Jeomorfolojik oluşumlar, su kaynakları, bitki örtüsü
Altyapısal varlıklar ve materyaller	Altyapılar, binalar, sabit sermaye, dijital ve materyaller, imkanlar ve olanaklar, fiziki kültürel miras
Finansal Varlıklar	Finansal kaynaklar, finansal kuruluşlar teşvikler, hibeler

Kaynak: Maskell ve Malmberg, 1999, s.173 ve Baumgartinger-Seiringer, 2020'den yararlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu bağlamda ilk olarak beşeri sermaye olarak da anlaşılabilecek bölgenin beşeri varlıkları özünde, emeğin niteliğini, bilgi ve beceri seviyesini ve iş bölümü bağlamında uzmanlaşmasını ifade etmektedir. Bununla birlikte beşeri varlıklar aynı zamanda emekteki bu nitelikleri, becerileri, uzmanlaşmayı sağlayan kuruluş ve organizasyonları da karşılamaktadır. Bu nedenle, nitelikli ve güçlü eğitim ve araştırma kuruluşlarının varlığı da bölgenin beşeri varlıkları olarak görülebilir. Bu kapsamda emeğin uzmanlaşmasını destekleyen Turizm Meslek Liseleri, Meslek Yüksekokulları, üniversitelerin turizm fakülteleri turizm bağlamında beşeri varlıkları oluşturan kuruluşlara örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan oyunun kuralları olarak kurumsal donatılar formel ve enformel kurumları kapsamaktadır. Bu kapsamda ekonomik faaliyet ve karar verme süreçlerini şekillendiren formel (kurallar, yasalar, yönetmelikler, düzenlemeler) ve aynı zamanda enformel (sosyal normlar, değerleri, görenekler, sosyal sermaye) kurumları da kapsamaktadır (Baumgartinger-Seiringer vd., 2021). Bu kurumsal donatılar ekonomik aktörler için görece stabil bir ortam sağlayarak ekonomik faaliyetlerin devamlılığını sağlarken aynı zamanda mevcut yol bağımlılığı ve kilitlenme bağlamında gelişen kurumsal atalet, yeni yol yaratımının önündeki en büyük engel olarak kısıtlayıcı bir çevre oluşturabilmektedir (Mellon ve Bramwell, 2018). Ayrıca bölgedeki ekonomik faaliyetleri şekillendiren kuruluşlar da kurumsal varlıklar bağlamında ele alınmaktadır (Baumgartinger-Seiringer vd., 2021). Öte yandan turizm yolunun yaratılmasında bir varlık olarak soyut kültürel miras son derece önemlidir (Mitchell ve Shannon, 2018). Bu bağlamda bölgenin bilinirliğini ve tanınırlığını sağlayan soyut kültürel mirası da kurumsal varlıklar kapsamında ele alınmaktadır. Altyapısal varlıklar ve materyaller ise, bölgenin fiziki altyapılarını ifade eder. Bu bağlamda fiziksel yapılar olarak örneğin binalar, köprüler, konaklar, saraylar vb. somut kültürel miras da altyapısal varlıklar olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte altyapısal varlıklar ve materyaller aynı zamanda bölgenin beşeri sermayeye, firmalara sunduğu imkan ve olanakları da karşılamaktadır. Son olarak doğal varlıklar, bölgedeki doğal kaynaklar, coğrafi oluşumlar vb. ifade ederken Baumgartinger-Seiringer ve arkadaşları (2021), Maskell ve Malmberg'in varlık yaklaşımının yanında, finansal varlıkların da ihmal edilmemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Zira finansal varlıkların yol yaratımında mobilize edilmesi, altyapısal, beşeri, endüstriyel vd. varlıkları dönüştürmede oldukça kritik bir öneme sahiptir.

Yukarıda ele alınan bölgesel varlıklar, evrimsel süreç içerisinde bölgedeki firmalar, firma dışı aktörler ve bölgenin diğer bileşenleriyle birlikte evrilerek bölgenin bağlamını oluşturmaktadır (Hassink ve Ma, 2017). Oluşan bu bağlam bölgenin ekonomik peyzajının bugününü şekillendirirken, gelecekteki ekonomik peyzaj için olanak tanıyıcı ve/veya kısıtlayıcı bir çerçeve sunmaktadır (Isaksen, 2015). Öte yandan yeni bir yolun yaratılması, geçmişten gelen ve bölgenin bugününü şekillendiren varlıkların dönüştürülmesini gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla yeni yol yaratımı bölgesel varlık tabanının dönüştürülmesiyle ortaya çıkmaktadır (Trippl vd., 2020).

2.3.4.3.1 Varlıkların Dönüşümü

Bölgesel varlıklar, bölge içi ve bölge dışındaki faillerce, tanımlandığı, kullanıldığı, değerlendirildiği, mobilize ve modifiye edildiği ölçüde yeni bir yolun ortaya çıkması için işe koşulmaktadır (Trippl vd., 2020, s.5). Dolayısıyla bölgesel endüstrinin evrimsel süreç içindeki değişimi, varlıkların dönüşümüyle gerçekleşmektedir (Isaksen vd., 2020). Varlık dönüşümü kavramı Maskell ve Malmberg (1999) tarafından yerleşmiş yetkinlikler olarak varlıkların yaratılması, kullanılması ve yıkılması şeklinde ele alınmış ve bu dinamik sürecin bölgesel rekabetteki önemi vurgulanmıştır. Diğer yandan Genelleştirilmiş Darwinizm çerçevesinden bakıldığında varlık dönüşümü, bölgeyi bir seçim ortamı olarak ele almaktan çok bölgeyi ekonomik birimlerle birlikte evrilen bir varlık (entity) olarak ele almaktadır. Bu bağlamda varlık dönüşümü, yeni bir bölgesel yolun ortaya çıkmasının, gelişiminin vazgeçilmez bir mekanizmasını oluşturmaktadır. Bu önemi nedeniyle varlık dönüşümünün hangi mekanizmalarla ve nasıl gerçekleştiği, EEC'deki son dönemdeki tartışmaların önemli odak noktalarından birisi olmuştur.

Varlık dönüşüm süreci esasen, 1) yeni bir yolun ortaya çıkması için bölgede geçmişten günümüze mevcut olmayan varlıkların yaratılması veya bölge dışından varlıkların bölgeye nakledilmesi ve bu varlıkların bölgeye yerleşik hale getirilmesi (anchoring), 2) mevcut var olan varlıkların yeni yolun yaratılması için kullanılması ve 3) yeni yolun gelişimini engelleyen varlıkların ortadan kaldırılması mekanizmalarını içerir (Trippl vd, 2020; Isaksen vd., 2020; Baumgartinger-Seiringer vd., 2021). Trippl ve arkadaşları (2020), yeni yol yaratımı için gerekli olan varlık dönüşümü sürecini, varlık modifikasyonu süreci olarak isimlendirmişler ve bu sürecin üç farklı formda (Tablo 2.10) gerçekleşebileceğini belirtmişlerdir. Buna göre varlık modifikasyonu:

(1) Varlıkların yeniden kullanılması: Bölgede geçmişten günümüze yatırım turlarıyla gelen ve mevcut patika bağımlılığının devamlılığını sağlayan bölgesel varlıkların, yeni ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkması için değerlendirilmesi, kullanılması ve mobilize edilmesini ifade eder.

(2) Varlık yaratımı: Bölgede geçmişten günümüze bulunmayan ve yeni yolun ortaya çıkması için gerekli olan varlıkların yaratılmasını ifade eder. Varlık yaratımı, sadece varlıkların bölgede yaratılmasını ifade etmez aynı zamanda bölgede bulunmayan varlıklara bölge dışından erişimi veya bu varlıkların bölge dışından nakledilmesini ve bunların bölgeye yerleşik hale getirilmesini de kapsar. Bu anlamda varlık yaratım süreci çok ölçekli olabilir ve varlıkların nakledilmesini de ifade eder.

(3) Varlıkların sökülmesi veya yıkımı: Geçmişten gelen patika bağımlılığının devamlılığı için kanallara yönlendirilen ve yeni yolun ortaya çıkmasını engelleyen varlıkların ortadan kaldırılması.

Kavramsal olarak, varlık modifikasyonu süreci bu şekilde özetlenirken, bölgesel bir yolun ortaya çıkışında hangi eylemlerle işlemselleştirildiği aşağıdaki tablo 2.10'da özetlenmiştir.

Öte yandan yenilik sistemi (Tödtling ve Trippl, 2005) ve firma seviyesi ve sistem seviyesinde faillik (Isaksen vd., 2019) tartışmalarından hareketle, Isaksen ve arkadaşları (2020), varlık dönüşümünde firmanın varlıklarıyla bölgenin (sistem seviyesindeki) varlıkları ayırarak ele almıştır. Bu bağlamda, firma seviyesinde ve sistem seviyesinde varlık dönüşümünün arasındaki uyum, ya da daha net bir ifadeyle firmanın ve bölgenin varlıklarını birbirlerine hizalanmasını yeni bir yolun ortaya çıkması için bir gereklilik olarak vurgulanmaktadır.

Zira eğer sistem seviyesindeki faillerce sistem seviyesinde varlıklar dönüşürken firma ölçeğinde varlıklar dönüşmezse, özümseyememe nedeniyle firmaların varlıkları kullanma ihtimali azalacaktır. Bu durum yolun yerleşik hale gelmesinde kritik rol oynayan firmalar arası ağların da zarar görmesine neden olacaktır. Öte yandan firma seviyesinde varlık dönüşümü gerçekleşip, sistem seviyesindeki varlık dönüşümünün gerçekleşmemesi durumunda hem firmalar arası bilgi paylaşımının azalması hem de sistem seviyesindeki varlıkların değişime engel olması sonucu ortaya çıkacak, bu da patika dönüşümünün ortaya çıkmasını kısıtlayacaktır. Aynı zamanda sistem seviyesindeki varlıkların dönüşmemesi,

statükoyu koruyarak yenilik süreçlerinin önüne bir engel getirebilecektir. Bu nedenle firma ve sistem seviyesindeki varlıkların uyum ve hizalanması yeni yol yaratım sürecini kolaylaştıracaktır (Isaksen vd., 2020).

Tablo 2.10: Varlık modifikasyonun mekanizmaları

Varlıkların yeniden kullanılması	Mevcut politikaların, yasaların, kuralların, yeni ortaya çıkan faaliyetlerin düzenlemesi için kullanılması. Mevcut altyapı ve sabit sermayeden yararlanma vb.
Varlık yaratımı	Farklı yetkinliklere sahip firmaların birleşmesi veya firma satın almaları. Yeni ortaya çıkacak ekonomik faaliyet için gerekli emek gücünü yetiştirme veya bölge dışından nakletme. Gerekli finansal varlıkların bölge içi veya dışından sağlanması. Yeni altyapıların ve sabit sermayenin oluşturulması. Yeni üniversiteler, araştırma kurumları vb. açılması. Yeni kuralların, yönetmeliklerin, düzenlemelerin oluşturulması vb.
Varlık sökümü veya varlık yıkımı	Firmaların bilinçli olarak eski rutinlerini unutması. Eski rutinleri devam ettiren firmaların kapanması. Eski sabit sermaye ve altyapının kaldırılması. Yolun ortaya çıkışını engelleyen kurallar ve düzenlemelerin değiştirilmesi vb.

Kaynak: Trippl ve arkadaşlarından (2020) yararlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Özetle, patika yaratım sürecinde tetikleyici olaylar ve ortaya çıkan fırsat alanları, failliğin açığa çıkmasını ve gömülü olduğu yapılardan bilinçli olarak sapmasına yol açarken, yolun ortaya çıkması için bölgesel varlıkların, onları dönüştürmeye angaje olan faillerce modifiye edilmesi gerekmektedir.

2.3.4.4 Kurumsal Bağlam ve Kurumların Birlikte/Eş Evrimi

EEC perspektifi özünde endüstrinin evrimini ele alsa da zamanla getirilen eleştiriler, sadece varlıkların daha geniş bir bağlamda ele alınmasını sağlamamış, aynı zamanda endüstrinin evrimini şekillendiren kurumların evrimini de gündeme taşımıştır (Benner, 2022b). Bölgelerin evriminde, yapısal süreçlerin veya bir başka bir ifadeyle bağlamın dönüşümünü daha derinlikli ele almak ve kurumların evrim sürecindeki rolünü işe koşturmak için kurumsal bağlama ve kurumsal değişime odaklanılmaktadır. Esasen yukarıda da vurgulandığı üzere, kurumsal donatılar, EEC'deki bölgesel varlıklar ve varlık dönüşümüne odaklanan literatürde kurumları da kapsayacak şekilde ele alınmaktadır (Trippl vd., 2020; Baumgartinger-Seiringer vd., 2020). Ancak EEC içerisinde kurumların evrim sürecindeki rolünü ve endüstrinin ve kurumların birlikte/eş evrimini (co-evolution) ele almak üzere ayrıca

gelişen bir literatür de bulunmaktadır (Evenhuis, 2017; Chlebna ve Simmie, 2018; Gong ve Hassink, 2019; Benner, 2022b; Yavan vd., 2023). Nitekim ETC çalışmaları içerisinde kurumsal değişim ve endüstri ve kurumların birlikte/eş evrimini ele alan çeşitli çalışmalar da ortaya koyulmuştur (Ma ve Hassink, 2013, 2014; Garcia-Cabrera ve Durán- Herrera, 2014; Hassink ve Ma, 2017). Kurumların bölgesel evrim sürecindeki rolünün daha derinlemesine anlaşılması ve endüstri ve kurumların evrimini birlikte düşünülmesi bölgesel evrimin dinamiklerinin daha detaylı ve kapsayıcı olarak ortaya konmasına olanak tanıyacaktır. Zira kurumlar evrim sürecinde işe koşulduğunda, bölgesel evrim süreci bütüncül bir şekilde anlaşılabilir.

Aktörler arasındaki etkileşimleri yapılandıran yapılar olarak (Evenhuis, 2017) kurumlar literatürde farklı şekillerde tanımlanmakta ve ekonomik coğrafya literatüründe kurumların tanımlarına ilişkin kesin ve net bir uzlaşma bulunmamaktadır. Buna rağmen North'un formel ve enformel kurum tanımlaması literatürde en çok kabul gören kurum tanımlaması durumundadır (Kaygalak, 2020; Yavan vd., 2023). Ancak mevcut kurum literatürü, formel kurumlara (yasa, yönetmelik vb.) çok fazla vurgu yapması ve kurumsal değişime sınırlı şekilde odaklanması gibi nedenlerle eleştirilmektedir. Öte yandan ilişkisel yaklaşımlarının son dönemde ortaya koyduğu kurum yaklaşımı, bu kritikler bağlamında gelişmiştir. İlişkisel yaklaşımda ilk olarak kurumsal bağlamın üç sacayağı olduğu vurgulanmış ve kurumlar bu bağlamda daha dar bir çerçevede ele alınmıştır. Buna göre kurumsal bağlam, analitik olarak ayrılarak kurallar (regülasyonlar), kuruluşlar (organizasyonlar) ve kurumlar şeklinde tanımlanmaktadır (Tablo 2.11). Buna göre Northcu anlamda anayasa, yönetmelikler, planlar, politikalar gibi formel kurumlara karşılık gelen kurallar, kurum olarak ele alınmamaktadır. Zira kurallar her zaman beklenen sonuçları üretmemekte ve her yerde aynı şekilde uygulanmamaktadır. Bu bağlamda kuralların gerçek pratiklerdeki etkisi kurumlarca şekillendirilmekte ve yürütülmektedir. Bu nedenle kurallar henüz kurum haline gelmemiştir (Yavan vd., 2023). Bu bağlamda kurallar ancak kurum haline gelirse kurumsallaşmaktayken salt halde kurallar henüz kurumsallaşmamış durumdadır. Bu minvalde kuralları ve kurumları ayıran nokta, aktörlerin eylem alanları olmaktadır. Kurallar, aktörler için bir eylem alanı bırakmakta ve bu boşluk da kodlanmış normlardan ve kurallardan sapmalara olanak sağlamaktadır.

Kurallar ve kurumlar arasında aktörlerin yorumlaması ve eylem alanı bağlamında farklı etkileşimler bulunmaktadır. Buna göre kurallar ve kurumlar arasında 1) kurallarla

kurumların birbirlerini karşılıklı olarak güçlendirmesi olarak ifade edilebilecek karşılıklı pekiştirme (reinforcement), 2) mevcut bir kuruma karşı etkili bir kuralın ortaya konması ya da uygulanan bir kurala yanıt olarak farklı bir kurumun ortaya çıkması olarak atlatma (circumvention), 3) kuralın etkisini ve geçerliliğini yitirdiği durumda, kurallarla aynı amaçları hedefleyen kurumların kuralların yerine geçmesi olarak ikame etme (substitution), 4) kurumlarla kuralların birbiriyle çelişmesi ve farklı amaç taşımaları durumunda rekabet (competition) olarak farklı etkileşimler bulunmaktadır. Diğer yandan kuruluşlar da kurumlara indirgenmemektedir. Zira kuruluşlar yerel hükümetler, sivil toplum örgütleri, kalkınma ajansı, dernekler gibi organizasyonları ifade etmektedir. Bu bağlamda ister kolektif veya bireysel olsun isterse de kamu veya özel sektörden olsun, kuruluşlar, kurumlardan yararlanan organizasyonlar olarak görülmektedir (Yavan vd. 2023).

Diğer yandan daha önce vurgulandığı üzere patikanın dönüşümü aynı zamanda olanak ve kısıtlayıcı kurumsal bağlamın da dönüşümünü gerektirir. Tıpkı varlıklar gibi kurumsal bağlam, endüstrinin gelişimi için olanak tanıyıcı veya kısıtlayıcı çevre sağlar. Bu bağlamda bölgedeki mevcut kurumsal bağlam, belirli bir endüstri bağlamında gelişerek, diğer yolların ortaya çıkışı için kısıtlayıcı çevre koşullarını yaratabilir. Öte yandan patika plastisitesinde de vurgulandığı üzere kurumların (enformel kurumların) esnek olması aktörlere olanak tanırken, bazı aktörler, mevcut kuralları yeniden yorumlayarak kuralların uygulanışında değişiklik yapabilirler. Dolayısıyla kurallar ve kurumlar birlikte evrilerek uzun vadede birbirlerini dönüştürebilirler. Bu bağlamda yeni bir patikanın oluşumu, kurallardaki değişimden çok, kuralların kurumlarla birlikte evrilmesi ve kurumsallaşması sonucunda şekillenir (Chlebna ve Simmie, 2018).

Yukarıda da değinildiği üzere kurumsal değişim süreci beraberinde endüstrinin ve kurumların evrimini ele almak üzere EEC'deki birlikte evrim mekanizmasının da işe koşulmasını sağlamıştır. Birlikte evrim, endüstriler, kurumlar, organizasyonlar, bilgi ve teknoloji süreçleri arasındaki birlikte uyum sağlayan ve evrilen süreçleri anlamak üzere evrimsel biyolojiden ödünç alınarak kullanılan bir kavramdır (Nelson, 1994). Birlikte evrim, Evrimsel İktisatta, firma, endüstri, sektör gibi organizasyonel popülasyonların evrim süreçlerindeki karşılıklı bağımlılıkları ve birbirlerinin evrimindeki karşılıklı etkiyi ifade ederken, Evrimsel Ekonomik Coğrafyada ise firmaların ve endüstrilerin farklı ölçeklerdeki kurumlara gömülülüğü ve zaman içinde firma ve kurumsal ortamın birlikte evrilmesini ifade etmek üzere literatürde kullanılmıştır (Hassink ve Ma, 2017).

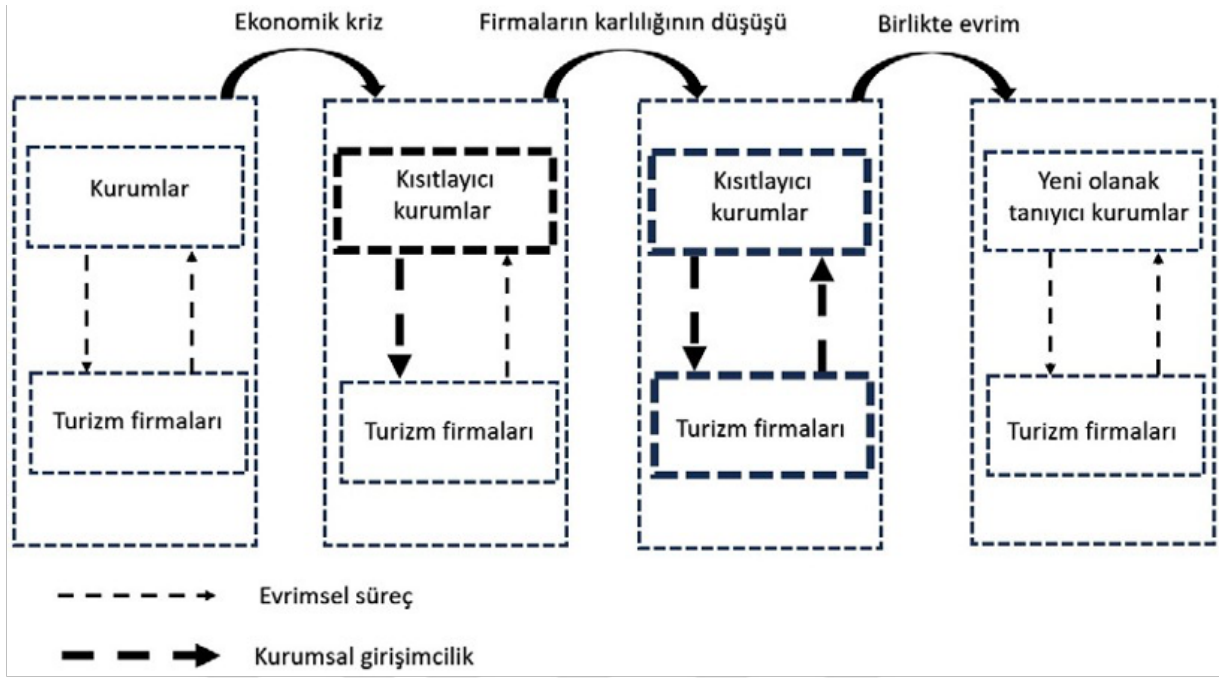
Tablo 2.11: Kurumsal bağlamın üç sacayağı

Kurumsal bağlamın üç sacayağı	Tanımı	Örnekler
Kurallar	Formel olarak uygulanabilen, yazılı hale getirilebilen, kodifiye edilebilen ve başkalarıyla birlikte okunup yorumlanabilen kurallar.	Anayasa, yasa, yönetmelik, bölgesel politikalar, planlar gibi.
Kuruluşlar	Hem kamu hem de özel olabilen ve ekonomik süreçleri etkileyen bireysel ve kolektif aktörler.	Yerel hükümetler, firmalar, sivil toplum, üniversiteler, birlikler gibi.
Kurumlar	Bölgesel paydaşlar arasında formel kurallar ve enformel norm ve geleneklerden ortaya çıkan meşru normatif beklentilere dayalı olarak benzer koşullar altında tekrarlanan istikrarlı davranış kalıpları.	Aktörler arasında karşılıklı beklentilerle istikrarlaştırılan davranış kalıpları: işbirliği algısı, rekabet algısı, yolsuzluk algısı gibi.

Kaynak: Yavan vd., 2023, s.137

Bu bağlamda Evrimsel Turizm Çalışmalarında da kurumsal değişimi de kapsayacak şekilde ortaya konan bazı çalışmalar olmuştur. Bunlardan Garcia-Cabrera ve Durán- Herrera (2014), İspanya'daki ekonomik kriz sonrasında zarar eden turizm firmalarının “uygun olmayan” mevcut kurumsal ortamı, dönüştürmelerini gözlemlemiş ve turizm firmaları ve kurumsal ortam arasında karşılıklı bir etkileşim ve birlikte evrim sürecini vurgulamıştır (Şekil 2.11). Buna göre firmalar ya mevcut kurumsal ortama adapte olup kurumsal yapıların devamlılığı için eyleyebilirler ya da değişim failliğinden kurumsal girişimci olarak eyleyerek sistem seviyesinde yaptıkları değişikliklerle, kurumsal ortamı yeniden şekillendirebilirler. Özetle turizm firmaları ve kurumsal ortam karşılıklı olarak evrilir yani birlikte evrilirler.

Şekil 2-11: Turizm endüstrisinin birlikte/eş evrim

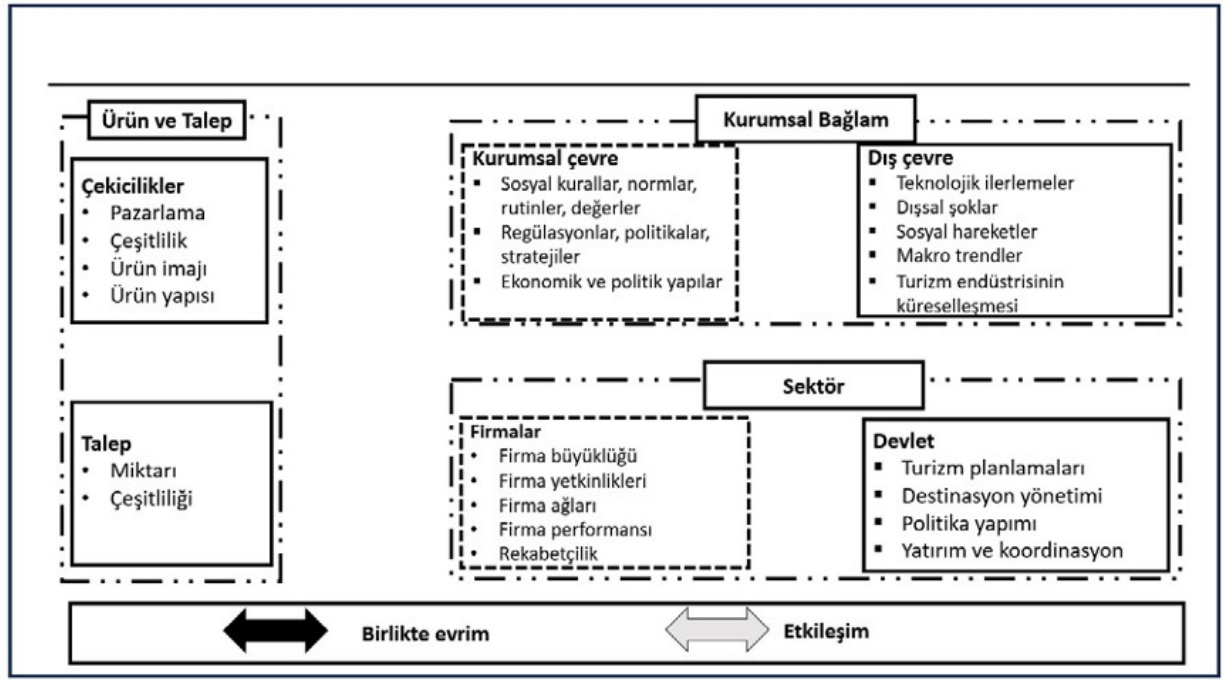

Kaynak: Hassink ve Ma, 2017, s.70

Diğer taraftan Ma ve Hassink, (2013;2014), destinasyonun, sektör, kurumsal bağlam ve turizm ürünleri/talep yapısının birlikte evrimi sonucunda evrildiğini ortaya koymuşlar ve bu bağlamda geliştirdikleri yaklaşımla iki örnek olay çalışmışlardır (Şekil 2.12). Yaptıkları çalışmaya göre, turizm ürünleri, talep yapısı ile karşılıklı olarak etkileşime girerken, turizm firmaları, politika yapma yönetim, planlama veya iş birliği yoluyla kamu ile güçlü bir ilişki içerisinde. Diğer yandan kurumların evrimi sosyal kurallar, normlar, düzenlemelerdeki değişimleri içerir.

Ma ve Hassink (2013) bu birlikte evrim mekanizmasının yer ve patika bağımlı olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla turizm patikasının ortaya çıkış aşamasında turizm ürünler, kurumları, firma özellikleri talep yapısı ve politikaların zamanla birlikte evrilerek patikanın diğer aşamalarında farklılaştığını ve bu süreci otokatalitik şekilde devam edeceğini vurgulamışlardır. Bu nedenle patikanın farklı aşamalarında, etkileşimlerin ölçeği ve kapsamı da değişmektedir. Sonuç olarak bu çalışmalar birlikte evrim mekanizmasının, patikalar (endüstriler/sektörler) arası etkileşimler yoluyla veya endüstrilerin farklı ölçeklerde gömülü oldukları kurumlarla karşılıklı etkileşimler yoluyla ortaya çıktığını vurgulamaktadır.

Şekil 2-12: Bölgesel turizm patikasının birlikte/eş evrimi

Kaynak: Ma ve Hassink, 2013, s. 99.

Öte yandan birlikte evrim mekanizması aynı zamanda bölgesel patikalar arasındaki birlikte evrim mekanizmasını da ifade ederken (Benner, 2022b) EEC literatüründeki güncel gelişmeler patikaların birlikte evrimini, çoklu yolların (multi-paths) daha fazla vurgulanmasına ilişkin çağrılarla (Hassink vd., 2019) “patikalar arası ilişkiler” (interpaths relationships) kavramı altında yeniden ele alınmıştır (Frangenheim vd., 2020). Bu bağlamda patikalar arasındaki etkileşimler firma faaliyetlerine, firma dışı aktörlere, ağlara, kurumlara ve içinde bulunulan pazara (piyasa/sektör) bağlıdır. Bu noktada patikalar arası ilişkiselliğin iki temel dinamik boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlar firmanın aktivitesini belirleyen mekansal koşulları ifade eden bölgesel varlıklar boyutu ve firmanın karlılığını ve stratejilerini belirleyen koşulları ifade eden pazar boyutudur (Tablo 2.12). İlk olarak, varlıkların bölge içerisindeki değeri, yani bol ve kıt olma durumu önem kazanmaktadır. Kıt varlıklar doğası gereği rekabetçi ilişkiler doğururken, bol varlıklar patikalar arasındaki daha nötr bir ilişkiye yol açmaktadır. Öte yandan patikaların benzer varlıklardan beslenmesi bu noktada kilit bir önem taşımaktadır. Varlıkların bol veya kıt olma durumuysa bölgenin ön koşulları ile ilişkilidir. Diğer yandan aynı veya benzer piyasalarda rekabet etme de patikalar arası ilişkilerin doğasını şekillendirecektir. Pazar koşulları aynı zamanda, bir yolun yarattığı pazar dışsallıklarının diğer yolları olumlu olarak etkilemesini de sağlayabilmektedir. Bu durumda patikalar arasında

tamamlayıcı pazar ilişkileri bağlamında pozitif dışsallıklar ortaya çıkacak bu da patikaların evriminde yeni patika gelişimlerini olanaklı kılacaktır (Breuld vd., 2021).

Tablo 2.12: Patikalar arası ilişkiler

Patikalar Arası Bağlantılar ve ilişkiler				
	Aynı Kıt Varlıklar	Aynı Bol Varlıklar	Farklı Kıt Varlıklar	Farklı Bol Varlıklar
Aynı Piyasada	Bağlantılar Çok Güçlü Bağlar (hem piyasa hem de varlık kaynaklı)	Güçlü Bağlar (piyasa kaynaklı)	Güçlü Bağlar (piyasa kaynaklı)	Güçlü Bağlar (piyasa kaynaklı)
İlişkiler		Rekabetçi ilişkiler Aktörün dönüştürücü gücüyle: Rekabet yoğunlaşabilir Destekleyici ilişkiler kurulabilir Nötr ilişkiler		
Farklı Piyasada	Bağlantılar Güçlü Bağlar (kıt varlıklardan kaynaklı)	Zayıf Bağlar (bol varlıklardan kaynaklı)	Bağ yok	Bağ yok
İlişkiler	Rekabetçi ilişkiler Aktörün dönüştürücü gücüyle: Rekabet yoğunlaşabilir Destekleyici ilişkiler kurulabilir Nötr ilişkiler	Nötr ilişkiler Aktörün dönüştürücü gücüyle: Destekleyici ilişkiler kurulabilir	Nötr ilişkiler	Nötr ilişkiler

Kaynak: Frangenheim vd., 2020, s.39

Ampirik literatürün ele alındığı önceki kısımlarda da vurgulandığı üzere ETÇ’de patikalar arası ilişkilere odaklanan çalışmaların sayısı son dönemde artış göstermektedir (Breul vd., 2021; Stihl, 2022; Flood Chavez, 2023).

2.3.4.5 Patika Yaratımında Sektöre Özgü Temel Kaynak Oluşumu ve Bölge Dışı Bağlantıların Rolü

Teknolojik Yenilik Sistemi (TYS) yaklaşımı, diğer yenilik sistemi (ulusal-bölgesel-sektörel) yaklaşımları gibi 1990’larda yükselişe geçen evrimsel iktisat ve inovasyon/yenilik çalışmaları literatürüne dayanmaktadır (Nelson, 1994). Öte yandan patika bağımlılığı çalışmaları ve sürdürülebilirlik geçişi literatürünün güçlenmesi bağlamında YYS çerçevesi, daha çevreci ve temiz teknoloji endüstrilerin ortaya çıkışı ve bu doğrultuda radikal dönüşüm süreçlerinin ve sürdürülebilirlik geçişlerinin nasıl gerçekleştiğini anlamaya çalışmaktadır. Dönüşüm sürecini açıklamada YYS (ve geçiş) çalışmaları aktörlere, ağlara ve kurumlara

odaklanmaktadır. Aktörler firmaları, üniversiteleri, devlet kurumlarını, aracıları ve tüketicileri içerecek şekilde ele alınmaktayken ağlar ise endüstri ilişkilerini, çalışma gruplarını, bölgesel yenilik ağlarını veya küme organizasyonlarını içerir. Kurumsal bağlamsa, aktör davranışını mümkün kılan ve kısıtlayan bilişsel, düzenleyici ve normatif kurallar (örneğin yasalar, teknoloji düzenlemeleri, rutinler, pazarlar, kültür) olarak tanımlanmaktadır (Binz vd., 2016, s.179). Bu çerçevede yenilik ve değişim mekanizması sadece firmanın yenilikçiliğine değil, yeniliği üreten ağlarda ve kurumsal yapılardaki dönüşüm sürecini de gerektirmektedir. Bu doğrultuda diğer sistem yaklaşımlarından farklı olarak TYS (ve geçiş) yaklaşımı, a priori olarak belirli bir teritoryal alanı tanımlamak yerine sistemi oluşturan aktörleri, kurumları ve ağları *çok ölçekli* olarak analiz etmekte ve sistemi aktör, ağ ve kurumların oluşturduğu bu çok ölçekli alan oluşturmaktadır.

Binz ve arkadaşları (2016) TYS perspektifinden patika yaratımı sürecinin önceden var olan bölgesel yetenekler ve teknolojik ilişkiler tarafından değil, aynı zamanda firma ve firma dışı aktörlerin endüstri oluşumu için temel kaynakları seferber ettiği ve demirlendiği (anchoring) bir sosyo-teknik hizalama süreci olarak tanımlamaktadır (Binz vd., 2016, s. 174). Bu çerçevede TYS yaklaşımı, EEC'nin temel hareket noktası olan bölgesel ilişkili çeşitlenme ve dallanma üzerinden ilerleyen literatürdeki (Boschma ve Frenken, 2011) içsel olana odaklanma ve firma odaklı yaklaşımın eksik bıraktığı noktaları dönüşüm sürecinde firma dışı aktörleri sürece dahil ederek ve ilişkisel varlıkların evrim sürecindeki rolünü ortaya koyarak tamamlayabilmektedir (Binz vd., 2016, s.180). Bu bakış açısı bu araştırmanın da yararlandığı ve EEC'yi firma merkezli dar odaktan çıkarma ve bölgesel fetişizm tuzağından kurtarma iddiası taşıyan çalışmalarla uyumludur (Tripp vd., 2017; Hassink vd., 2019).

Firma dışı aktörlere odaklanma, teknolojik ilişkiselliğin ötesine geçme ve bölgeye dışsal olan kaynakların mekanizmaya dahil edilmesi doğrultusunda, TYS yaklaşımı, ilişkisel ekonomik coğrafyaya benzer kaynakları, ortak kaynak üretme ve uygulama süreçlerine dayanan sosyal olarak inşa edilmiş varlıklar olarak anlamaktadır. Bu çerçevede TYS çerçevesinin analizi için Bergek ve arkadaşları (2008), bilgi gelişimi ve yayılımı, araştırma yönü, girişimci deneyimi, pazar oluşturma, yatırım mobilizasyonu, pozitif dışsallıkların geliştirilmesi ve meşrulaştırma olmak üzere yedi temel mekanizma önermektedirler. Binz ve arkadaşları ise (2016, s., 181), Pekin'deki geri dönüştürülebilir su arıtımı patikasının ortaya çıkışını anlamak üzere TYS çerçevesinden ve Bergek ve arkadaşlarının (2008) yedi temel mekanizmasından yararlanarak inşa ettikleri analitik çerçevede, yeni bir patika yaratımının

gerçekleşmesi için, bilgi yaratımı, yatırım mobilizasyonu, pazar oluşumu ve meşruiyet yaratımı olmak üzere dört temel unsurun gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmiştir (Tablo 2.13; Binz vd., 2016; Gong ve Binz, 2023).

Tablo 2.13: Patika yaratımında kilit kaynaklar ve kaynak oluşturma süreci

Kaynaklar	Oluşum Süreci	Tanım	Göstergeler
Bilgi	Bilgi yaratımı	Yeni teknolojik bilgi ve ilgili yetkinlikler yaratan faaliyetler (örneğin, arayarak öğrenme, yaparak öğrenme, aktörler arasında bilgi alışverişine yol açan faaliyetler, etkileşim kurarak öğrenme ve ağlarda kullanarak öğrenme)	AR-GE projeleri, ilgili aktörlerin sayısı Endüstri birliklerinin faaliyetleri, Kilit paydaşlar arasındaki bağlantılar, Temel bilgi ağlarındaki mekânsal dinamikler
Niş Pazarlar	Pazar oluşumu	Yeni teknoloji için korunan alan yaratılmasına, yeni pazar bölümlerinin inşasına katkıda bulunan faaliyetler Radikal olarak yeni teknolojiler ve ürünler için pazar segmentleri genellikle önceden mevcut olmadığından, aktörlerin kendileri tarafından yaratılması	Niş pazarların sayısı, Destekleyici vergi rejimleri ve düzenlemeleri, sübvansiyonlar
Finansal Yatırım	Yatırım mobilizasyonu	Banka kredileri, risk sermayesi veya melek yatırım gibi temel finansal girdilerin mobilizasyonu veya tahsisıyla ilgili faaliyetler Yeni ürünlerin ticari potansiyeli belirsiz olduğundan, girişimci aktörler, gelişmekte olan patikada sürekli yatırımı güvence altına almak için yatırımcılar ve tamamlayıcı aktörlerle istikrarlı ittifaklar kurmak zorunda kalacaklardır.	Kilit aktörler için finansal sermaye ve tamamlayıcı varlıkların mevcudiyeti, alandaki şirketlere yapılan toplam yatırım tutarı
Meşruiyet	Teknolojik meşruiyet	Mevcut kurumsal yapılara yeni bir teknoloji yerleştiren veya kurumsal ortamı teknolojinin ihtiyaçlarına göre uyarlayan faaliyetler Yeni endüstrinin ve ürünlerinin ilgili kurumsal bağlamlarla uyumlu hale getirilmesi	Çıkar gruplarının yükselişi ve büyümesi ve lobi faaliyetleri, aktörler tarafından yeni bir teknolojik alanda kurumsal girişimcilik

Kaynak: Binz vd., 2016, s.182.

Tablo 2.13 incelendiğinde, ilk olarak, *bilgi* patika yaratımı sürecindeki en temel kaynak olarak ortaya çıkmaktadır. Firmaların rekabetçiliklerini yürütmede en önemli girdi olan bilgi, örtük, kodlanmış, know-how ve know-who olarak ayırabilmekte ve bölge içinden

yaratılabilmekte veya bölge dışından demirlenebilmektedir. Öte yandan yeni bir patikayı yaratacak, yeni bir ürün veya teknolojinin ortaya çıkış sürecinde mevcut statüko bozulmakta ve bu bozulma beraberinde bir belirsizlik getirmektedir. Bu nedenle yeniliklerin, mevcut yerleşik pazarlar içerisinde tutunması zor olduğundan, ikinci olarak patikanın yaratımı sürecinde niş için yeni bir *pazarın yaratımı* gerekli olmaktadır. Diğer taraftan yeni bir endüstrinin ortaya çıkışında *finansal kaynaklar* kilit önemde olmasında rağmen genellikle kıt bir kaynak durumundadır. Yenilik süreçlerinin belirsiz doğası karşısında patikanın yaratımı, yeni endüstri için melek yatırımcılar, risk sermayesi, hibeler gibi yatırım mobilizasyonu sayesinde gerçekleşecektir. Son olarak genellikle ihmal edilen bir boyut *meşruiyet yaratımı* olmaktadır. Zira yeni bir patikanın oluşabilmesi için mevcut hakim kurumlarla uyumlu olmayan yeni ürünlerin ve teknolojilerin kullanıcılar tarafından kabul edilmesi, benimsenmesi ve yaygınlaşması için mevcut kurumsal yapının yeniliklere göre hizalanması ve bu yolla yeniliğin meşrulaştırılması gerekmektedir (Binz vd., 2016, s181-182).

TYS (ve geçiş) çalışmalarının EEC'yi dar odaktan çıkarmak iddiasının yanı sıra bir diğer önemli etkisi EEC'deki evrim sürecinin bütünüyle bölgenin içsel dinamikleriyle gerçekleştiği kabulünü sarsması olmuştur (MacKinnon, Dawley, Pike ve Cumbers 2019). Bu durum bölgenin içsel birikiminin yanı sıra dışsal varlık transferlerinin de patika oluşum süreçlerini şekillendirebileceğini vurgulamaktadır. YYS (ve geçiş) çalışmalarının bölgeyi teritoryal olarak ele almaması ve varlıkları ilişkisel bir perspektiften kavramsallaştırılması bölgesel patikaların yaratımının ön koşulların olanak tanıdığının ötesinde bölgeye ilişkisiz şekilde de gerçekleşebileceğinin kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Zira bölgede yer almayan bir varlık, bölge dışından transfer edilebilmektedir. YYS çalışmalarında bölge dışından varlık transferi, transfer edilen varlığın yerleştirilmesi ve patika yaratımında harekete geçirilmesi demirleme (anchoring) olarak kavramsallaştırılmıştır. Buna göre başta bilgi olmak üzere diğer kilit kaynaklar sadece bölge içerisinde yer ve yol bağımlılığı sonucunda ortaya çıkmamakta aynı zamanda çok uluslu şirketler, küresel üretim ağları, bireysel girişimciler gibi küresel ölçekten bölgeye demirleyebilmektedir. Transfer edilen kilit varlıkların bölgeye demirleyebilmesi için kaynakların, bölgede ortaya çıkan faillere, ağlara ve kurumlara gömülmesi ve zaman için kendi kendini güçlendirerek yerleşmesi gerekir. Yol yaratımında varlık dönüşümü olarak demirleme süreci, bölgedeki patika yaratımına olanak vermeyen jenerik kaynakların, bölge dışından demirlenen kilit kaynaklarla ikame edilmesi süreci olarak da okunabilmektedir (Binz vd., 2016, s181-182). Böylece Maskell ve Malberg'in (1999) bölgenin yer ve yol bağımlılığını ve bu çerçevede jenerik varlıklarını

vurgulayan beşli bölgesel varlıklar kavramsallaştırmasının yanında, TYS ve geçiş çalışmaları, küresel ölçekten gelip yerel ölçeklere demirleyen ve yerlerin evrim yörüngesini şekillendirebilen kilit varlıklara referans yapmaktadır (MacKinnon vd., 2019).

Yukarıda açıklanan ve Tablo 2.13'te ortaya konan söz konusu kuramsal çerçeve patika bağımlılığı perspektifinden incelendiğinde patika yaratımında kilit varlıklardan biri olan *bilginin* bölgede bulunmadığı veya yeterli olmadığı durumlarda, firmaların yetkinlikleri, sektöre spesifik kilit uzmanlık bilgisi gibi varlıkların bir girişimci, doğrudan yabancı yatırım ve emek göçü gibi çeşitli mekanizmalarla bölge dışından sağlanması mümkündür. Bu araştırmanın odak noktası olan periferi bölgelerde, bilgi altyapısının mevcut olmaması, patikanın yaratımı için bölge dışından varlık olarak bilginin bölgeye demirlemesini gerektirmektedir (Tripp vd., 2018). Öte yandan TYS ve geçiş çalışmalarının radikal yenilikleri içermesi, bu yeniliği üretecek bilginin küresel ölçekte az sayıda yerde yaratılması nedeniyle bilginin bölgeye demirlemesi, patikanın ortaya çıkması için kritik öneme sahip olmaktadır. Zira mevcut endüstrilerin oluşturduğu sosyo-teknik rejimlerin ortadan kaldırılması son derece yıkıcı radikal yeniliklerle sağlanmakta ve bu bilgi çoğu durumda küreselden yerele demirlemektedir. Turizm çerçevesinde değerlendirildiğinde turizm patikasını yaratımı için turizm faaliyetlerine dönük bilgi, beceri ve yetkinliklerin bölgede bulunmaması durumunda bir girişimci, yabancı otel yatırımı, küresel acente veya belirli bir emek gücü aracılığıyla kilit bir varlık olarak bilginin ikame edilmesi gerekir. Diğer taraftan Simmie'nin (2012) hibrit modelinde de görüldüğü üzere radikal bir yenilik mevcut pazarlar içerisinde kendine yer bulamamaktayken yeni ürünün belirli bir süre ana pazarlardaki rekabetten korunması ve kuluçkada kalması gerekmektedir. Bu doğrultuda ikinci önemli nokta *niş pazarların yaratımı* olmaktadır. Pazar bölgede yaratılabileceği gibi bölge dışında da yaratabilmektedir (Binz vd., 2016). Turizm çerçevesinden değerlendirildiğinde bölgede yeni bir turizm ürününün ortaya çıkabilmesi için pazarda ürünün rekabetten korunması, daha önce yapılandırılmamış pazarların keşfedilmesi, yeni fırsatların yaratılması gibi süreçlerin gerçekleştirilmesi gerekir. Diğer yandan patikanın ortaya çıkışında bir diğer kilit kaynak olarak *finansal kaynaklar* için yatırım mobilizasyonun gerçekleştirilmesi gerekir. Bölgede yeterli sermaye birikiminin olmadığı durumda yatırım mobilizasyonu bölge dışından çok uluslu şirketler ve risk sermayedarları gibi aktörlerce de harekete geçirilebilmektedir (Gong ve Binz, 2023). Küresel otel zincirleri, büyük otel grupları gibi aktörlerin yatırım mobilizasyonu periferi de yer alan birçok destinasyonun ortaya çıkmasında kilit rol oynamıştır. Diğer yandan bir patikanın ortaya çıkışında *meşrulaştırılması* yani yeni patikanın mevcut düzenleyici, bilişsel ve normatif

kurumsal bağlamda meşruiyet zemini kazanması gerekmektedir. Turizm çerçevesinden değerlendirildiğinde örneğin yeni bir turizm ürününe ilişkin daha önce olmayan düzenlemelerin oluşturulması, turizm ürünün toplumsal değer, inanç ve düşünce yapılarıyla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Meşrulaştırma süreci bölge dışından gelen aktörler aracılığıyla da gerçekleşebilmektedir (Gong ve Binz, 2023).

Özetlemek gerekirse TYS ve geçiş çalışmaları, radikal dönüşüm süreçlerini anlamada EEC'deki firma odaklı ve bölgenin içselliğine odaklanan çerçevenin ötesinde, firma ve firma dışı aktörlerin eylemleri ve bölge içi ve bölge dışındaki varlıkların harekete geçirilmesi ve bölgeye demirlenmesine dayanan bir analiz yapmaktadır. TYS ve geçiş çalışmaları, literatürdeki diğer çalışmalar (Trippl vd., 2020; Isaksen vd., 2020, Baumgartinger-Seiringer vd., 2021) gibi EEC'nin dar firma odağını genişletirken diğer yandan EEC'deki nicel geleneğin evrim sürecinde yer bağımlılığı ve ilişkiselliğine aşırı vurgu yaparak bölgesel fetişizm tuzağına düşmesini kritik etmektedir. EEC ve KÜA yaklaşımlarının buluşturulması çağrıları yapan güncel literatürle birlikte (Yeung, 2021; Rodriguez-Pose, 2021; Boschma, 2022, 2024; Yavan ve Yılmaz, 2024) TYS ve geçiş çalışmaları, bölgesel fetişizm tuzağına düşmeme ve bölgesel dünyaların evrimini bağlantılı dünyalarla ilişkişel şekilde düşünebilme adına (Yavan ve Yılmaz, 2024) EEC'de umut vaat eden bir yaklaşım olmaktadır. Nitekim turizm coğrafyasındaki en güncel çalışmalar da turizmdeki sürdürülebilirlik çalışmalarının geçiş literatürüyle buluşturulabileceğini ve bu çerçevede turizmde sürdürülebilirlik geçişlerinin önemli bir araştırma ajandası olabileceğini vurgulamaktadır (Niewiadomski ve Brouder, 2024).

2.4 Bölüm Sonucu

Bu bölüm, araştırmanın ortaya çıkmasına yol açan turizm coğrafyasındaki tartışmaları ortaya koymuş, ardından araştırmanın temel kuramsal çerçevesi çizilmiştir. Bölümün odak noktası, araştırmanın literatürdeki nasıl bir bağlamdan inşa edildiğini göstermek ve araştırmanın analitik çerçevesinin inşa edildiği EEC'deki kuramsal çerçeveyi serimlemektir.

Araştırma, turizm coğrafyasına ilişkin kritiklerden yola çıkmaktadır (Brouder vd., 2017). Literatürde turizm coğrafyasına dönük olarak, kuramsal temellerin zayıf olması, çevresel determinist yaklaşımın hakim olması, dışa kapanıklık, bölgesel geleneğin halen güçlü olması gibi eleştirilerden hareket ederek bu çalışma kuramsal temelleri güçlü, ekonomik

coğrafya başta olmak üzere diğer alanlardaki kuram ve yaklaşımlardan beslenen ve çıktıları itibarıyla diğer alanlara katkı sağlama potansiyeli olan, çağdaş bir turizm coğrafyası çalışması ortaya koyma iddiasındadır. Bu doğrultuda çalışma, turizm alanını ele almak üzere EEC perspektifini kullanmıştır. Brouder ve Eriksson (2013a) tarafından turizm çalışmalarında EEC çerçevesinin işe koşulması çağrısının ardından geçen 10 yıllık süreçte çok sayıda çalışma ortaya çıkmıştır (James vd., 2023). Bu bölümde ETC literatürü detaylı şekilde tartışılmıştır. Bu zengin literatüre rağmen çalışmaların önemli bir bölümü büyük ölçekli kitle turizm merkezlerine odaklanırken ele alınan örnekler genellikle küresel kuzey bağlamında olmuştur. Dolayısıyla bu çalışma küresel güney bağlamında, periferi bir bölgede gelişen kültür turizmi patikasını ele alarak literatürdeki eksikliği ortadan kaldırma iddiasındadır. Bu iddiayı ortaya koymak üzere yararlanılan EEC çerçevesi bu bölümde kapsamlı şekilde tartışılmıştır. Ekonomik peyzajın dinamik değişimine odaklanan (Boschma ve Frenken, 2006), EEC, Genelleştirilmiş Darwinizm, Karmaşıklık Teorisi ve Patika Bağımlılığı olarak üç teorik temelden hareket ederken (Martin ve Sunley, 2023) bu araştırma EEC içerisindeki Patika Bağımlılığı yaklaşımını takip etmektedir. “Tarih önemlidir” çerçevesinden hareketle patika bağımlılığı yaklaşımında öncelikle Evrimsel İktisattan gelen kanonik patika bağımlılığı çerçevesi açıklanmıştır. Kanonik patika bağımlılığı çerçevesi, patikaların zamanla optimal olmayan yollara kilitleneceğini ve atalet durumunun ortaya çıkacağını ima etmektedir (David, 1985). Ancak gerek Martin (2010), tarafından bölgesel yolların ataletle sürüklenme yerine devamlı evrildiği vurgusu gerekse de sosyolojideki tartışmalardan beslenen Garud ve arkadaşlarının (2010) failliğin rolünün vurgulanmadığı eleştirisi, kanonik modele alternatif yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Martin (2010), kanonik patika bağımlılığı yaklaşımını eleştirerek bu modele alternatif olarak, Dinamik Patika Bağımlılığı Modelini ortaya koymuştur. Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli (Martin, 2010), bu araştırmanın bulgularını yorumlarken yararlandığı temel teorik modeli oluşturmaktadır. Bu nedenle öncelikle dinamik model bölüm içerisinde açıklanmış ardından bu modelden esinlenen turizm çalışmalarındaki diğer çalışmalar incelenmiştir (Ma ve Hassink, 2014; Sanz-Ibanez, vd., 2017). Öte yandan kanonik modelde failliğin rolünün ihmal edildiğini iddia eden Garud ve arkadaşları (2010) patika yaratımı modelini ortaya koymuştur. Bölüm içerisinde hem patika yaratımı modeli hem de bu çerçevede EEC’de ortaya konan çeşitli modeller incelenmiştir. Öte yandan yeni bir endüstrinin ortaya çıkış mekanizmalarına odaklanan ve EEC’deki nitel gelenekten beslenen Yeni Patika Gelişimi yaklaşımı ve tipolojileri (Yavan ve Yılmaz, 2024), bölüm içerisinde tartışılmıştır. Son olarak ikinci bölümde bölgesel evrimin dinamiklerini

anlamak üzere kritik kavşaklar, faillik, varlıklar, varlık dönüşümleri ve kurumlara odaklanılmıştır. Bölgesel ekonomilerin evrimi bir yandan geçmişteki endüstriyel mirasın getirdiği bölgesel varlıklar ve kurumlarca şekillenmekte (Trippl vd., 2020), öte yandan varlıklar ve kurumsal yapılardan bilinçli olarak sapan faillik, bölgesel varlıkları modifiye ederek bölgesel patikayı dönüştürebilmektedir (Baekkelund, 2021). Değişim failliği, çeşitli tetikleyici olaylar, fırsat alanları ve problematik durumlarla ortaya çıkan kritik kavşaklarda açığa çıkmaktadır (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Değişim failliğinin yanında mevcut olanı yeniden üreterek hakim peyzajı devam ettiren yineleyici faillik (Baekkelund, 2021) ve değişim failliğinin tam karşısındaki statükocu faillikler (Jolly vd., 2020) de patikanın evrimsel yörüngesini şekillendirmektedir.

Araştırma ele aldığı vakayı incelemede kuramsal çerçeveden hareketle çalışmanın analitik çerçevesini inşa etmiştir. İkinci bölüm boyunca vurgulandığı üzere araştırma, EEC'deki patika bağımlılığı çerçevesinde zamanla gelişen teorik literatürdeki kavram, model ve kuramlardan yararlanmıştır. Bununla birlikte araştırmanın analitik çerçevesini oluşturan temel model Martin'in (2010) Dinamik Patika Bağımlılığı Modelidir. Dinamik model, bölgesel endüstrilerin evrimine süreç odaklı yaklaşmaya olanak tanımakta ve bu yolla, yolun tarihsel sürecini bugünden bakarak yeniden yapılandırma ve inşa etmede (Sotarauta ve Grillitsch, 2023) esneklik sağlamaktadır. Bununla birlikte Dinamik Model ne kanonik modelde olduğu gibi kilitlenme ve ataletle yönelmekte ne de TAYD ve benzeri olan yaşam döngüsü modellerindeki gibi çizgisel bir evrim sürecini ima etmektedir. Öte yandan Dinamik Model, süreç odaklı bir çerçeve sunmakla birlikte yolun evrimsel dinamiklerine ilişkin bazı noktaları yeterince parlatmamaktadır. Nitekim model ortaya koyulduktan sonraki geçen 15 yıllık süreçte EEC'de patika bağımlılığı yaklaşımını takip eden ve nitel gelenekten beslenen literatür içerisinde modelin ışık tuttuğu çok sayıda alana ilişkin kavram ve kuramlar geliştirilmiştir. Bu doğrultuda EEC'deki bu güncel kuramsal araçlardan yararlanarak, dinamik modelin temel alındığı bir analitik çerçeve inşa etmiştir. Buna göre araştırma Martin'in modelindeki ön oluşum aşaması başta olmak üzere her bir aşamadaki değişen bağlamın rolünü ele almak için, Maskell ve Malmberg (1999) tarafından ortaya konan ve Baumgartinger-Seiringer ve arkadaşları (2021) tarafından geliştirilen genişletilmiş bölgesel varlık tabanı kavramından yararlanmaktadır. Öte yandan analitik çerçeve inşa edilirken modele eklenen en önemli nokta, failliğin evrimsel süreçlerdeki rolünü ele almak üzere faillik çerçevesinin işe koşulmasıdır. Failliğin modele eklenmesi için Garud ve arkadaşları (2010) tarafından ortaya konan patika yaratımı yaklaşımı ve failliğin patika yaratımındaki rolünden

yararlanılmıştır. Patika yaratımı yaklaşımı failliğin rolünü vurgulamakla birlikte yeterince süreç odaklı bir çerçeve sunmaması nedeniyle analitik çerçeve inşa edilirken doğrudan yararlanılan bir yaklaşım olmamıştır. Diğer yandan EEC'deki faillik tartışmaları Garud ve arkadaşlarının (2010) ortaya koyduğunun ötesinde dallanıp budaklanmış ve yeni fail tipolojileri ortaya koyulmuştur (Isaksen vd., 2019; Grillitsch ve Sotarauta, 2020; Jolly vd., 2020; Baekkelund, 2021). Bu doğrultuda analitik çerçeve inşa edilirken Martin'in modeli içerisine farklı fail tipolojileri eklenmiştir. Fail tipolojileri, dinamik modele eklenirken, Baekkelund'un (2021), Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli ile failliği bir araya getirdiği çalışmasından yararlanılmıştır. Buna göre, değişim failliğinin dinamik modelin patika yaratımı aşamasında baskın olması beklenirken, yineleyici failliğin patika gelişimi aşamasında baskın olması beklenmektedir. Öte yandan Jolly ve arkadaşları (2020) tarafından ortaya konan statükocu faillik kavramının, patika yaratımı aşamasında değişim failliğine karşın harekete geçebilme potansiyeli olan faillik olarak Martin'in modeline eklenmesi bu çalışma tarafından vurgulanmaktadır. Diğer taraftan faillik belirli kritik kavşaklar esnasında açığa çıkmaktadır (Baekkelund, 2021). Bu doğrultuda dinamik modelin aşamaları arasına failliği açığa çıkartan tetikleyici olaylar, problematik durumlar ve fırsat alanı yaklaşımlarının eklenmesi önerilmektedir. Failliğin, patikada yarattığı dönüşümü mümkün kılması ve bu dönüşümün patikanın gelecekteki yörüngelerini şekillendirmesi ancak failliğin mevcut varlıkları dönüştürmesi ve modifiye etmesi sayesinde olmaktadır. Bu nedenle analitik çerçevede Martin'in Dinamik Modeline eklenen bir diğer önemli kuramsal araç varlık dönüşümü yaklaşımıdır (Tripp vd., 2020). Öte yandan yeni endüstriyel patikaların ortaya çıkış mekanizmalarını ortaya koyan Yeni Patika Gelişimi (Grillitsch vd., 2018), çerçevesinden, dinamik model içerisindeki dinamik veya stabil durumda ortaya çıkabilecek muhtemel yol gelişim mekanizmalarını açıklamak üzere yararlanılmıştır. Çalışmanın analitik çerçevesini oluşturan bir diğer temel teorik çerçeve Ma ve Hassink (2013) tarafından bölgesel endüstrilerin evrimini anlamak üzere ortaya konan birlikte evrim çerçevesidir. Ma ve Hassink (2013) tarafından ortaya konan çerçeveden, Kapadokya örneğinde endüstrinin, kurumların ve turizm ürünlerinin birlikte evrimini ele almada ve bölgesel patikanın evrimini yorumlamada yararlanılmıştır.

Ortaya konan analitik çerçeve, Kapadokya Bölgesi'ndeki turizm patikasının evrimini ele almak üzere işe koşulmuştur. Analitik çerçevenin işe koşulması, belirli bir metodolojik çerçevenin inşa edilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda bir sonraki bölüm, araştırmanın yöntemine odaklanacaktır.

3. VERİ ve YÖNTEM

3.1 Giriş

Üçüncü bölüm, araştırmanın nasıl dizayn edildiğini, örneklem grubunun nasıl seçildiğini, araştırma verilerinin nasıl ve hangi tekniklerle toplandığını ve sonrasında nasıl analiz edildiğini açıklamaktadır. Bölümün amacı, çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliği sağlamak üzere araştırmanın yöntemsel bakımdan nasıl inşa edildiğini ortaya koymaktır.

Bu amaç doğrultusunda öncelikle araştırmanın nasıl dizayn edildiği ortaya koyulmaktadır. Kuramsal literatür incelendiğinde patika izleme çalışmaları, yöntemsel olarak aktör anlatılarına ve doküman analizlerine dayanan nitel geleneği takip etmektedir (Sotarauta ve Grillitsch, 2023). Bu çalışma, yöntemsel bakımdan nitel araştırma geleneğindeki örnek olay çalışması desenini takiben tek vaka çalışması olarak dizayn edilmiştir. Araştırma dizaynı açıklandıktan sonra araştırma evreni ve örneklem seçimine değinilmektedir. Nitel çalışmalarda yaygın olarak kullanılan amaçlı örneklem geleneğine uygun şekilde araştırmadaki örneklem grubu kuramsal çerçeve ve sahanın arka plan bilgisi doğrultusunda amaçlı olarak seçilmiştir. Aynı zamanda veri toplama sürecinin ilerleyen kısımlarda kartopu örneklem seçimi tekniği ile de örneklem seçimi yapılmıştır. Daha sonraki kısımda araştırmanın nitel verilerinin nasıl toplandığı ve analizine değinilmektedir. Araştırmanın iki temel veri kaynağını ikincil kaynaklar olarak dokümanlar ve birincil kaynaklar olarak mülakat verileri oluşturmaktadır. Araştırma bağlamında toplanan dokümanlar, betimsel analize tabi tutulmuştur. Örneklem grubuna yapılan mülakat verileri ise öncelikle deşifre edilmiş sonrasında deşifre edilen veriler Maxqda programı yardımıyla betimsel ve ilişkişel analize tabi tutulmuştur. Özetle bu bölümde, ilk olarak araştırmanın nasıl tasarlandığına odaklanmakta ardından araştırama evreni ve örneklem seçimi ortaya konmakta daha sonra da araştırma verilerinin nasıl toplandığı ve analiz edildiği tartışılmaktadır.

3.2 Araştırma Tasarımı

Araştırma patika yaratımı ve patika gelişimi süreçlerini Kapadokya Bölgesi'nin evrimsel değişim süreci bağlamında ele almaktadır. Literatür incelendiğinde, destinasyonların evrimini EEC bağlamında ele alan ampirik çalışmaların önemli bir kısmı nitel araştırma yöntemlerini kullanmaktadır (Örn. Gill ve Williams, 2011; Halkier ve Therkelsen, 2013; Ma ve Hassink, 2014; Anton Clave ve Wilson, 2017; Taylor vd., 2019; Breul vd., 2021; Benner,

2022a; Flood Chavez vd., 2023; Mellon ve Bramwell, 2018). Nitel araştırmayı benimseyen bu çalışmaların veri kaynakları, yarı yapılandırılmış görüşmelere, dokümanlara ve katılımcı gözlem verilerine dayanmaktadır. Öte yandan nicel yaklaşımları veya nitel ve nicel yaklaşımları beraber kullanan az sayıda çalışma da bulunmaktadır (Örn. Brouder ve Eriksson, 2013b; Randelli vd., 2014; Mitchell ve Shannon, 2018). Bu çalışmaların veri kaynakları ulusal ve bölgesel veri tabanları ve anket verilerinden oluşmaktadır. Diğer taraftan kuramsal çerçeveden hareket edildiğinde, patikanın tarihsel evrimini ele alan patika araştırmaları aktörlerin yapılandırılmış anlatılarına ve dolayısıyla da nitel araştırma yöntemlerine dayanmaktadır (Sotarauta ve Grillitsch, 2023). Zira patika yaratımı çerçevesi, yolun tarihsel evrimini ve bu evrimsel süreci şekillendiren olay ve aktörlere odaklanmakta ve anlatısını bizzat bu süreçlere şahit olan veya süreçlerin içinde olan aktörlerin anlatılarına dayanarak kurmaktadır (Gill ve Williams, 2014). Ayrıca daha önce vurgulandığı üzere ancak bu yolla faillerin niyetleri, amaçları ve stratejileri açığa çıkarılabilecektir.

Bu bilgiler ışığında Kapadokya Bölgesi'nin evrimsel sürecini ele alan araştırma şu şekilde dizayn edilmiştir. İlk olarak araştırma problemi ve araştırma soruları belirlenmiştir. Araştırma problemi ve soruları bağlamında araştırma alanının kapsamı belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci olarak EEC bağlamında, patika yaratımı, patika gelişimi ve yol izleme çalışmalarının kuramsal çerçevesi ışığında ikincil veriler üzerinden doküman analizi yapılarak çalışma alanına dair arka plan bilgisi edinilmeye çalışılmıştır. Dokümanlar araştırma problemi ve kuramsal çerçeve ışığında şekillenen kategoriler ve temalar bağlamında betimsel analize tabi tutulmuştur. Üçüncü olarak kuramsal çerçeve ve alana dair arka plan bilgisi sağlayan dokümanların rehberliğinde, görüşme soruları hazırlanmıştır. Ayrıca yine arka plan bilgisi dahilinde amaçlı olarak seçilen örneklem grubu oluşturulmuştur. Daha sonra dördüncü aşamada sahaya çıkılarak, katılımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında kartopu örneklem tekniğiyle yeni katılımcılara ulaşılmıştır.

Dolayısıyla örneklem grubu görüşmeler esnasında genişlemiştir. Görüşmelerin yapılış süreciyle eş zamanlı olarak, görüşmeler esnasında kayıt altına alınan veriler deşifre edilmiştir. Beşinci aşamada, deşifre edilen görüşme verilerinden ve kuramsal çerçeveden hareketle bir kod listesi oluşturulmuş ve bu kod listesi bağlamında Maxqda programı yardımıyla görüşme verileri analiz edilmiştir. Kuramsal çerçeve temelinde, doküman ve görüşme verilerinin analizi ışığında araştırmanın bulguları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Son olarak araştırma bulgularının, mevcut kuramsal çerçeve ve daha önce yapılan benzer vaka çalışmalarının

sonuçlarıyla karşılaştırıldığında ne ifade ettiği tartışılarak, Kapadokya Bölgesi'nin kuramsal ve ampirik literatür içerisinde nereye konumlandığı açık edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kurama dair analitik genellemeler, alandan çıkarılabilecek yeni kavramlar ve politika önerileri tartışılmıştır. Yukarıda özetlenen araştırma tasarımından hareketle araştırmanın yöntem bölümü detaylandırılacaktır.

3.3 Araştırma Evreni ve Örneklem Seçimi

Araştırma, Kapadokya Bölgesi'nin tarihsel süreçteki evrimini ele almaktadır. Bu bağlamda araştırmanın evreni, bölgenin evrimini geçmişten günümüze ve çok ölçekli olarak şekillendiren aktörlerden oluşmaktadır. Nitel araştırmada örneklem seçimi, nicel çalışmalarda olduğu gibi, araştırma evrenine dair genellemeler yapma amacı gütmemektedir. Dolayısıyla nitel gelenekte örneklem grubu, araştırma evrenini temsil etme iddiasına sahip değildir. Bu durum nitel gelenekte örneklem seçimi, büyüklüğü gibi konularda esneklik sağlamaktadır. Bu bağlamda nitel gelenek içerisinde ortaya çıkan amaçlı örneklem, aynı zamanda nitel çalışmaların temel örneklem seçim tekniğini oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Nitekim Evrimsel Turizm Çalışmaları literatürü değerlendirildiğinde nitel çalışmaları benimseyen çalışmalarda örneklem seçiminin amaçlı olarak yapıldığı görülmektedir (Örn. Sanz-Ibanez vd., 2017).

Buradan hareketle nitel araştırma geleneğini benimseyen bu araştırmanın birincil veri kaynağı olan görüşmeleri gerçekleştirileceği örneklem grubu amaçlı ve kartopu örneklem tekniğiyle seçmiştir. Amaçlı örneklem tekniğinde kritik olan nokta, görüşmeleri için seçilen örneklem grubunun hangi amaçlarla seçildiğine ilişkindir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Patika yaratım ve süreç izleme çalışmalarına odaklanan kuramsal literatür, bölgelerin evrimindeki kritik olaylara ve kritik aktörlere vurgu yapmaktadır (Garud vd., 2010). Bu bağlamda kuramsal literatür yöntemsel olarak bölgelerin evriminde kritik rol oynayan aktörlerin kendi anlatılarına odaklanmayı önermektedir (Sotarauta ve Grillitsch, 2023). Aynı zamanda ampirik literatür incelendiğinde örneklem grubunun evrimsel süreçte rol oynayan aktörleri seçme amacıyla oluşturulduğu gözlenmiştir (Örn. Gill ve Williams, 2014). Gerek kuramsal gerekse de ampirik literatür ışığında, bu araştırmanın örneklem grubu Kapadokya Bölgesi'nin evrimsel sürecinde rol oynayan aktörleri seçme amacıyla oluşturulmuştur. Bu kapsamda deneyim süresi önemli bir parametre olmuştur. Ayrıca belirli bir pozisyon (belediye başkanı, firma sahibi vb.), yerleşik, büyük firma gibi çeşitli parametrelerin, faillik kapasitesi ile ilişkili

olduğu varsayılarak örneklem seçiminde bu aktörlere odaklanılmıştır (Grillitsch ve Sotarauta, 2020). Ancak her şeyden öte örneklem seçimi öncesi arka plan bilgisi sağlayan doküman analizleri görüşme yapılacak aktörlerin seçilmesinde belirleyici olmuştur. Böylece dokümanların analizine dayanan arka plan bilgisi rehberliğinde, ilk aşamada bölgenin evriminde rol oynadığı tespit edilen 19 kişilik örneklem grubu oluşturulmuştur (Tablo 3.1). Bu kapsamda bölgedeki konaklama tesisleri, balon firmaları gibi firmaların yanı sıra Ahiler Kalkınma Ajansı, Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kapadokya Alan Başkanlığı gibi firma dışı aktörler de örneklem grubuna dahil edilmiştir. Bu kapsamda temsiliyet amacı güdülmemekle beraber firma/firma dışı, sektör, firma büyüklüğü gibi parametrelere mümkün olduğunca çeşitli katılımcılar seçilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan nitel araştırmalardaki örneklem seçimine dair esneklikten yararlanarak, görüşmeler esnasında aktörlere, görüşülmesi önerilen aktörlerin olup olmadığı sorulmuş ve verilen cevaplar bağlamında örneklem grubu genişletilmiştir. Bu kapsamda kartopu örneklem seçimiyle seçilen 18 aktör ile daha görüşmeler yapılmıştır. Böylece görüşmeler toplamda 37 kişilik örneklem grubuna ulaşmıştır (Tablo 3.1).

Nitel ve nicel çalışmaları örneklem seçiminde ayrıştıkları bir diğer nokta örneklem büyüklüğüne ilişkindir. Nitel çalışmalarda kuramsal örnekleme gibi konular örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde etkin olmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu kapsamda çalışmada ilk olarak 19 kişilik örneklem grubu seçilmekle beraber, kartopu örneklem tekniğiyle örneklem grubu genişletilmiştir. Nitel araştırmalardaki kuramsal örnekleme yaklaşımından hareketle, yaklaşık olarak 27. görüşmeden itibaren alana dair bilgi ediniminde belirli bir doyuma ulaşılmış ve veriler birbirini tekrar etmeye başlamıştır. Ancak hem büyük resmi daha derinlemesine görme hem de çalışmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmak adına örneklem büyüklüğü 37. katılımcıya kadar genişletilmiştir. Böylece hem görüşülen birey sayısı artırılmış hem de sahada kalış süreci uzatılmıştır. Bu çerçevede görüşmeler için sahada kalış süreci ortalama 70 gün sürmüştür.

Tablo 3.1: Çalışmanın örneklem grubu ve katılımcı listesi

Katılımcı Kodu	Sektör	Yaşı	Cinsiyet	Eğitim	Meslek	Deneyim süresi	Bulunduğu Mekânsal Alt Küme
K1	Üniversite	54	Erkek	Doktora	Akademisyen	26	Nevşehir
K2	Sektörle ilgili kamu kuruluşları	55	Erkek	Lisans	Belediye Başkanı / Mühendis	15	Nevşehir
K3	Üniversite	60	Erkek	Lisans	Memur	30	Nevşehir
K4	Kalkınma Ajansı ve diğer kuruluşları	45	Erkek	Yüksek Lisans	Uzman	7	Nevşehir
K5	Kalkınma Ajansı ve diğer kuruluşları	39	Erkek	Yüksek Lisans	Uzman / Tercüman	7	Nevşehir
K6	Kalkınma Ajansı ve diğer kuruluşları	36	Erkek	Lisans	Uzman / Mühendis	7	Nevşehir
K7	Kalkınma Ajansı ve diğer kuruluşları	44	Erkek	Yüksek Lisans	Uzman	8	Nevşehir
K8	Konaklama Tesisleri	72	Erkek	Ortaöğretim	Turizmcisi	49	Avanos
K9	Yerel Yönetimler	74	Erkek	İlköğretim	Belediye Başkanı	40	Göreme
K10	Dernek, kooperatif ve sivil toplum	62	Erkek	İlköğretim	Kooperatif Başkanı	42	Göreme
K11	Şarap Üreten Firmalar	59	Erkek	Ortaöğretim	Şarapçı	40	Ürgüp
K12	Acenteler ve Tur Operatörleri	68	Erkek	Lisans	Acenteci	44	Ürgüp
K13	Balon Firmaları	62	Erkek	Lisans	Balon Pilotu	42	Göreme
K14	Acenteler ve Tur Operatörleri	57	Erkek	Lisans	Acenteci	36	Göreme
K15	Üniversite	49	Kadın	Doktora	Akademisyen	24	Nevşehir
K16	Sektörle ilgili kamu kuruluşları	55	Erkek	Lisans	Müze Müdürü / Arkeolog	35	Nevşehir
K17	Şarap Üreten Firmalar	44	Erkek	Yüksek Lisans	Üretim Müdürü / Şarapçı	16	Uçhisar
K18	Kalkınma Ajansı ve diğer kuruluşları	46	Erkek	Lisans	Uzman	11	Nevşehir
K19	Konaklama Tesisleri	71	Erkek	İlköğretim	Turizmcisi	56	Uçhisar
K20	Hediyelik Eşya Üreticisi ve Satıcısı	58	Erkek	Lisans	Çömlekçi	44	Avanos
K21	Dernek, kooperatif ve sivil toplum	54	Erkek	Lisans	Turizmcisi	40	Uçhisar
K22	Acenteler ve Tur Operatörleri	55	Erkek	Lisans	Acenteci	34	Ürgüp
K23	Konaklama Tesisleri	69	Erkek	Lisans	Turizmcisi	49	Ürgüp
K24	Konaklama Tesisleri	59	Erkek	İlköğretim	Turizmcisi	42	Göreme
K25	Konaklama Tesisleri	54	Erkek	Ortaöğretim	Turizmcisi	37	Göreme

K26	Konaklama Tesisleri	64	Erkek	Ortaöğretim	Turizmci	45	Göreme
K27	Yiyecek ve içecek işletmeleri	64	Erkek	Bilinmiyor	Turizmci	38	Ürgüp
K28	Konaklama Tesisleri	67	Erkek	Yüksek Lisans	Turizmci	49	Avanos
K29	Konaklama Tesisleri	60	Erkek	Ortaöğretim	Otel Müdürü	24	Ürgüp
K30	Sektörle İlgili kamu kuruluşları	49	Erkek	Lisans	Uzman	10	Nevşehir
K31	Acenteler ve Tur Operatörleri	51	Erkek	Lisans	Acenteci	27	Göreme
K32	Konaklama Tesisleri	70	Erkek	Lisans	Turizmci / Avukat	45	Ürgüp
K33	Yerel Yönetimler	44	Erkek	Yüksek Lisans	Belediye Başkanı	5	Ortahisar
K34	Rehber	79	Erkek	İlköğretim	Rehber	62	Ortahisar
K35	Acenteler ve Tur Operatörleri	61	Erkek	Lisans	Acentesi	30	Uçhisar
K36	Konaklama Tesisleri	52	Erkek	Lisans	Sorumlu Müdür	28	Avanos
K37	Yerel Yönetim	65	Erkek	Lisans	Belediye Başkanı	35	Ürgüp

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.4 Nitel Verilerin Toplanması ve Analizi

Bir önceki bölümde de değinildiği üzere bu araştırmada hem birincil hem de ikincil veri kaynaklarından yararlanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın birincil veri kaynağını araştırma alanının tarihsel evrimini şekillendiren aktörlerle yapılan görüşme verileri oluştururken, ikincil veri kaynakları araştırma alanına dair tarihsel belgeler ve raporlar gibi dokümanların betimsel analiz sonucu ortaya konan verilere dayanmaktadır (Tablo 3.2). Kuramsal literatürün vurguladığı üzere, patika izleme çalışmaları aktörlerin anlatılarına dayanmaktadır (Garud vd., 2010). Aktörlerin anlatıları ve bunları destekleyen ikincil veriler, tetikleyici olayları, kritik kavşakları ve failliği ortaya çıkartarak patikanın tarihsel sürecini dönemselleştirmeye olanak tanımaktadır (Sotarauta ve Grillitsch, 2023). Bu kuramsal önermelere uygun olarak literatürdeki patika araştırmalara ilişkin ampirik çalışmaların veri kaynakları ve yöntemi analiz edildiğinde görüşme verileri ve doküman analizinin birçok durum çalışmasının yöntemini oluşturduğu görülmektedir (Tablo 2.5). Buradan hareketle bu çalışmanın veri kaynakları da bölgesel aktörlerle yapılan görüşmelere ve ilgili doküman incelemelerinin analizine dayanmaktadır.

İlk olarak birincil veri kaynakları, araştırma evreninden amaçlı ve kartopu örneklem yöntemleriyle seçilen 37 katılımcı ile görüşme formu kullanılarak yapılan görüşme verilerine dayanmaktadır (Tablo 3.1). Bu bağlamda firmalar (Ek 1) ve kurumlar (Ek 2) için ayrı olarak hazırlanan ve 24 sorudan oluşan görüşme formu rehberliğinde, katılımcılarla yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Görüşmelerde bir veri toplama yöntemi olarak görüşmenin sağladığı esneklikten yararlanılmış bu bağlamda, görüşmeden elde edilecek verileri derinleştirmek üzere yeni ek sorular ve sondalar görüşme esnasında katılımcılara yöneltilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Mülakatların tümü 2024 yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, ortalama olarak 1 saat 30 dakika ile 2 saat uzunluğunda olmuştur. Görüşmelerin büyük çoğunluğunu ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Kayıt altında alınan görüşme dosyaları, görüşmelerle eş zamanlı olarak, Transkriptor programı yardımıyla deşifre edilerek metne dökülmüştür. Böylece toplam 619 sayfalık yazılı veriye ulaşılmıştır. Bu aşamalardan sonra elde edilen veriden anlamlı temaların ve ilişkilerin çıkarılması amacıyla veri kodlanmaya ve bu bağlamda analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 3.2: Araştırmanın veri kaynakları

Veri Kaynağı	Verilerin Toplanması	Verilerin Analizi
Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler	37 yarı yapılandırılmış görüşme	Görüşmelerin yapılması, deşifre edilmesi, kodlanması ve analizi
Uluslararası, Ulusal ve Bölgesel Ölçekteki Kuruluşların Raporları	OECD Raporları, UNESCO Türkiye Milli Komitesi Raporları, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Raporları ve Verileri, Kapadokya Alan Başkanlığı Raporları, AHİLER Kalkınma Ajansının Raporları, KOP İdaresi Başkanlığının Raporları, NEVÜ İhtisaslaşma Koordinatörlüğünün Raporları, Turizm Strateji Eylem Planları, Nevşehir İli Yıllıkları, Turizm Planlama Raporları, Salmameler vb.	Turizm yolunun ortaya çıkması ve gelişmesi için strateji ve politikaların irdelenmesi ve betimsel analizi
Dernek ve Odaların Raporları	Nevşehir Ticaret ve Sanayi Odasının Raporları, TÜRSAB Raporları, Türkiye Otelciler Birliği Raporları, KAP-HİB Raporları	Bölgeye dair arka plan bilgisinin irdelenmesi ve betimsel analizi
İnternet Siteleri	Türkiye Turizm Ansiklopedisi internet sitesi, Discover Cappadocia internet sitesi, Turizm Gazetesi internet sitesi	Turizm yolunun gelişiminde önemli aktörlerin ve olayların tespitine dair incelemeler
Ulusal ve Bölgesel Ölçekteki Medya Yayınları	Turizm Mecmuası, Peribacası Dergisi, Yerel Gazetelerin Arşivleri	Turizm yolunun gelişiminde önemli aktörlerin ve olayların tespitine dair incelemeler
Diğer edebi ve bilimsel yayınlar	Bölgeye dair geçmiş dönemde yazılan romanlar, arkeoloji kitapları, seyyahların gözlem kitapları vb.	Bölgeye dair arka plan bilgisinin irdelenmesi ve betimsel analizi
Akademik Makaleler, Raporlar ve Tezler	Alana dair yazılan ampirik makaleler, NEVÜ ve diğer üniversitelerdeki araştırmacılarca yapılan doktora ve yüksek lisans tezleri	Bölgeye dair arka plan bilgisinin irdelenmesi ve betimsel analizi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Araştırma kapsamında yapılan mülakat verilerinin analizinde Maxqda analiz programı kullanılmıştır. Analiz sürecinde öncelikli olarak araştırmanın sorunu/soruları ve araştırmanın yararlandığı kuramsal çerçevesinden referansla taslak bir kavram listesi oluşturulmuştur. Bu kavram listesi, kod-kategori ve tema şeklinde hiyerarşik bir şekilde yapılandırılmıştır. Kavram listesi oluşturulduktan sonra deşifre edilen metinler, oluşturulan bir Maxqda projesi içerisine aktarılmıştır. Kodlama sürecine geçmeden önce bütün veriler tekrardan detaylıca bir kez daha okunmuş ve ön kodlama pratikleri yapılmıştır. Sonrasında kodlama sürecine geçilmiştir. Nitel araştırma geleneğinde farklı kodlama türleri olsa da bu çalışmada, 1) verinin

detaylandırıldığı “alt kodlama”, 2) verinin eş zamanlı olarak farklı kodlarla tanımlandığı ve ilişkilendirildiği “eş zamanlı kodlama ve 3) eylemlerdeki zamansal dinamiklerin göz önüne alındığı “süreç kodlama” türleri kullanılmıştır (Saldana, 2023). Bu çerçevede kodlama sürecinin ilk aşamasında, araştırma verileri daha önceden oluşturulan kavram listesi ve kodlama esnasında verinin içerisinden çıkartılan ancak katılımcıların kendi ifadelerinden türetilmeyen kod ve kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Daha sonra yeni bir Maxqda projesi oluşturularak süreç kodlama türü çerçevesinde, mevcut veriler zamansal dinamikler çerçevesinde yeniden kodlanmıştır. Son olarak yeni bir Maxqda projesi daha açılarak, kavram listesine göre kodlanan veriler, Kapadokya Bölgesi’ndeki çeşitli alt bölge temaları ile ilişkilendirilmiştir. Kodlama sürecinde, verinin bütünü değil gerekli kısımlarının kodlanmasına, kodların analitik notlarla ayrıştırılmasına, kodların tekrarlı şekilde kullanılması ve bu yolla metinde mevcut olan örüntünün yakalanmasına (Saldana, 2023) bilhassa dikkat edilmiştir. Sonuç olarak bütün bu kodlama süreci sonrasında, araştırma verileri, 7 ana tema, 19 kategori ve 226 kavram ile ilişkilendirilmiştir. En sık ilişkilendirilen kodlar Şekil 3.1’deki kod bulutunda gösterilmektedir.

Kategorileştirilen veriler Maxqda programında öncelikle betimsel ve daha sonrasında ilişki analize tabi tutulmuştur. Analiz sürecinde kod teori modeli ve kod ilişkileri tarayıcısı araçları da dahil olmak üzere Maxqda programındaki çeşitli teknik ve araçlardan yararlanılmıştır. Ayrıca analize tabi tutulan veriler kod haritaları yardımıyla görselleştirilmiştir. Kod haritalarında kullanılan kırmızı sürekli çizgiler kavramları, çizgilerin kalınlığı ise ilgili kavramın frekansını (sıklığını) göstermektedir. Buna göre verilerde ilgili kavramın frekansı arttıkça çizgi kalınlaşmaktadır. Ayrıca her bir kavramın frekans sayısal değeri kavramın altında parantez içerisinde de gösterilmiştir. Diğer taraftan ilişki analizi bağlamında, kod haritalarındaki kırmızı kesikli çizgilerse kavramlar arasındaki ilişkileri göstermektedir.

Araştırmanın diğer bir veri kaynağı ikincil verilere dayanmaktadır. Nitel araştırmalarda ikincil veriler içerik analizi gibi analizlere tabi tutularak araştırmanın asıl veri kaynağı olabildiği gibi betimsel analizlere tabi tutularak görüşme ve gözlem gibi birincil kaynakların yanında verinin çeşitlendirilmesine ve böylece araştırmanın geçerliliğinin artırılmasına olanak sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

doküman kaynakları taranmıştır. Verilere ulaşılmasının ardından dokümanlardan elde edilen veriler, çalışmanın amaçları, kuramsal temelleri ve diğer ampirik çalışmalar kapsamında şekillenen kategori ve temalar bağlamında betimsel analize tabi tutulmuştur.

Özetle aktör anlatılarına dayanan görüşmelerden elde edilen verilerin analizi, araştırmanın temel veri kaynağı olmuştur. Diğer taraftan ikincil kaynaklar olarak dokümanların betimsel analizi hem görüşmelerden elde edilen verilerin doğrulanması hem de görüşmelerden elde edilen verilerin eksik bıraktığı noktaları tamamlanması ve verinin çeşitlendirilmesi konularında kilit rol oynamıştır.

3.5 Bölüm Sonucu

Bu bölümde araştırmanın tasarım sürecine, örneklem grubunun nasıl seçildiğine, araştırma verilerinin hangi tekniklerle toplandığı ve analiz edildiğine değinilmiştir. Araştırma kuramsal literatürü takiben nitel gelenekten tek vaka analizini ele alan bir durum çalışmasıdır. Bu doğrultuda öncelikle araştırma problemi ve araştırma soruları belirlenmiştir. Daha sonrasında araştırmanın temel veri kaynaklarından olan dokümanlar betimsel analize tabi tutularak araştırma sahasına ilişkin arka plan bilgisi edinilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın birincil kaynağı olan mülakat sorularını oluşturmak için, dokümanların betimsel analizinden elde edilen bilgiler, diğer ampirik çalışmalar ve kuramsal literatür ışığında mülakat soruları hazırlanmıştır. Görüşme verileri araştırmanın temel veri kaynağı olurken doküman analizlerinden elde edilen veriler görüşme verilerinin eksik bıraktığı veya doğrulanması gereken noktalarda tamamlayıcı olmuştur. Araştırma nitel geleneği takip etmektedir. Bu nedenle araştırmanın evreni olan Kapadokya Bölgesi içerisinde arka plan bilgisi ışığında görüşme yapılacak örneklem grubu amaçlı olarak seçilmiştir. Böylece 19 kişilik örneklem grubu oluşturulmuştur. Örneklem seçiminde, çeşitliliğin sağlanması, deneyim süresinin uzun olması, daha fazla bilgi sahibi olunabilecek pozisyonlara ulaşılması gibi çeşitli öncüller de ortaya koyulmuştur. Daha sonra seçilen örneklem grubuna hazırlanan görüşme formu rehberliğinde 2024 yılı içerisinde ortalama uzunluğu 1,5 saat olan görüşmeler yapılmıştır. Araştırma tarihsel bağlamı ele aldığından çalışmanın bir kısıtlılığı tarihsel süreçteki aktörlere ulaşamama veya yanlış ulaşma riskidir. Bu riskin azaltılması için görüşme yapılan görüşmecilere, mülakat yapılmasını önerebilecekleri başka bir görüşmecinin olup olmadığı sorulmuştur. Böylece kartopu örneklem tekniğiyle ilk belirlenen 19 kişilik örneklem grubu haricinde 18 aktörle daha görüşmeler yapılmıştır. Toplamda ise 37 kişilik örneklem grubuyla

görüşmeler yapılmıştır. Toplanan veriler, Transkriptor programı yardımıyla deşifre edilmiştir. Daha sonra deşifre edilen veriler, kuramsal çerçeve ışığında oluşturulan taslak kavram listesine göre Maxqda programı yardımıyla kavramlarla ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda araştırma verileri, 7 ana tema, 19 kategori ve 226 kavram ile ilişkilendirilmiştir.

Araştırma verilerinin toplanması sürecinde, araştırma sahasına dair bulguların öncül izlenimi ortaya çıkmaktadır. Ancak bulguların yorumlanması verinin deşifre ve analiz sürecinde belirgin hale gelmektedir. Dolayısıyla analiz edilen verilerin yorumlanmasıyla araştırma bulguları ortaya çıkmaktadır. Araştırmanın yöntemsel kısmının bu bölümde açıklanmasının ardından, gelecek bölümde yorumlanan bulgular ortaya koyulacaktır.

4. AMPİRİK BULGULAR ve DEĞERLENDİRME

4.1 Giriş

Bu bölümde, araştırmanın vaka alanı olan Kapadokya Bölgesi'ndeki turizm patikasının ortaya çıkışı ve gelişim süreci, çalışmanın kuramsal çerçevesi ışığında ve araştırma verileri temelinde ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bölümün amacı, araştırma problemi çerçevesinde, analitik çerçeve temelinde ve araştırma kapsamında analiz edilen verilere dayanarak, araştırma sahasının bulgularını yorumlamaktır.

Araştırma bulguları, Kapadokya turizm patikasının, 1950'li yılların sonlarında ortaya çıkmaya başladığı, turizm yolunun 1980'ler ve 1990'lar boyunca gelişip yerleşik hale geldiğini göstermiştir. 2000'li yılların başında ise farklı tetikleyici olaylarla gelişen problematik durumlar, fırsat alanı ve farklı failliklerle patika yükseltmesi ve spesifik olarak patika yenilenmesi ve niş turizm yollarının ortaya çıkışı tespit edilmiştir. Bu kapsamda turizm yolunun evrimini, 1957 öncesi ön oluşum aşaması, 1957-1982 arası patika yaratımı aşaması, 1983-2001 arası patika gelişimi aşaması ve 2002 ve sonrasında dinamik evriminin devam ettiği ve Yeni Patika Gelişimi literatürü bağlamında turizm patikasının yükseltildiği ve bu bağlamda niş turizm faaliyetlerinin ortaya çıktığı dönem olarak dönemselleştirmek mümkündür. Öte yandan Kapadokya Bölgesi'nin evrim sürecine bakıldığında turizm patikasının daha alt ölçeklerde farklı dinamikler bağlamında evrildiği anlaşılmıştır. Ayırt edici unsurlar olarak farklı varlıklar, kurumlar ve faillikler nedeniyle alt ölçeklerde farklı evrimsel dinamikler gösteren alt bölgeler bulunmaktadır. Bu kapsamda Kapadokya'daki turizm patikasını, tarihsel ortaya çıkış sırasını takiben Ürgüp, Nevşehir, Avanos ve Göreme alt bölgelerine ayırmak mümkündür.

Bu bağlamda araştırmanın bulgular kısmı, tarihsel süreci irdelemeden önce Kapadokya turizm patikasının mevcut durumunu ele almaktadır. Ampirik literatüre uygun şekilde evrimsel süreci anlamaya mevcut peyzaj yorumlanarak başlanmaktadır. Daha sonra bugünkü peyzajı yaratan evrim sürecinin dinamiklerini anlamak üzere, turizm patikasının evrim süreci Martin'in (2010) Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli bağlamında dönemselleştirilerek ele alınmaktadır. Sonrasında her bir alt bölgedeki turizm patikasının gelişimi, evrim sürecinde ayırt edici rol oynayan dinamikler vurgulanarak, ayrı ayrı ortaya konmaya çalışılmaktadır. Son olarak bölgenin evrimi, endüstri ve kurumların birlikte/eş evrim bağlamında ele alınmaktadır.

4.2 Bölgenin Mevcut Durum Analizi

4.2.1 Araştırma Alanı ve Genel Özellikleri

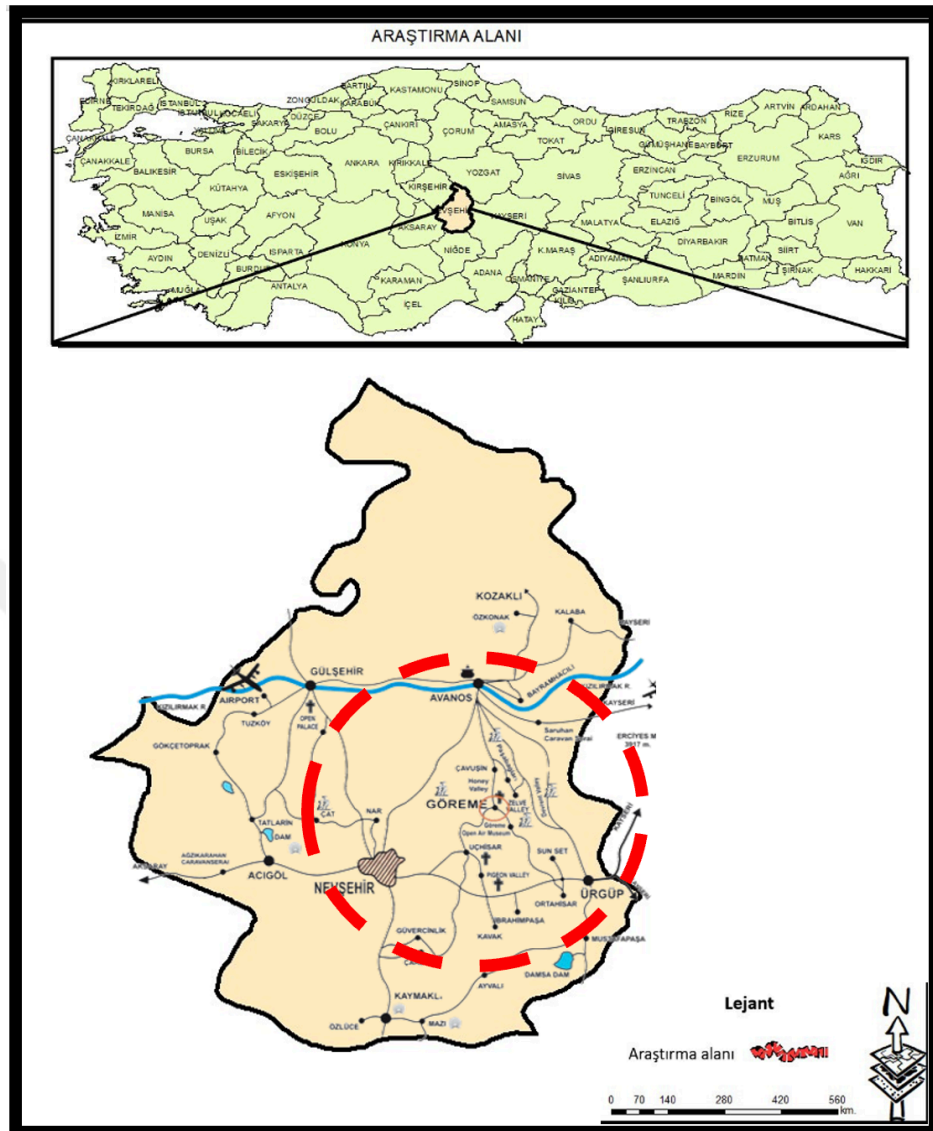
Araştırmanın vaka alanını, Kapadokya Bölgesi oluşturmaktadır. Kapadokya, doğa ve tarihin uyum içinde bütünleştiği eşsiz bir yerdir. Bölgede, jeolojik süreçte oluşan nadir Peribacaları oluşumları yer alırken, tarihsel süreçte bu formasyonların avantajlarından yararlanan farklı uygarlıklar bölgeyi uğrak yeri yapmış ve bugünkü eşsiz peyzajın açığa çıkmasına yol açmıştır. Bölge, antik dönemden itibaren çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yaparken, özellikle erken Hıristiyanlık dönemlerinde hem bölgenin ignimbirit yapısının olarak sağlaması nedeniyle çok sayıda kayadan oyma kilisenin ve manastırın inşa edilmiş olması hem de Aziz Basil, Aziz Gregory gibi Hıristiyanlıktaki büyük figürlerin bölgede yaşamış olması nedeniyle bölge önemli bir kültür varlığına sahiptir. Sonraki süreçlerde Bizans, Selçuklu ve Osmanlı uygarlıklarının katkılarıyla zenginleşen bölgenin, bu bağlamda hem soyut hem de soyut olmayan güçlü bir kültürel varlık yapısı ve ünü mevcuttur (Akpınar, 2024). Bölge, bu ünü nedeniyle tarihsel süreçte ticaret ve inanç rotalarının üzerinde her zaman önemli bir konumda bulunmuş ve başta Lucas, Texier, Ainsworth (18. yüzyıl) gibi modern seyyahlar olmak üzere yüzyıllar boyunca bölgeyi çok sayıda seyyah ziyaret etmiştir. Bu durum da bölgenin bilinirliğinin daha fazla artmasını sağlamıştır. Zengin tarihsel ve kültürel miras ve ün son olarak bölgenin 1985 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne eklenmesine yol açmıştır.

Geçmişten günümüze çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapması aynı zamanda bölgenin farklı grupların güç ve teritori mücadelelerine sahne olmasına neden olmuş ve bu durum bölgenin net ve tanımlanabilir sınırlarının oluşmasını engelleyip bölgenin sınırlarını muğlaklaştırarak, Kapadokya'nın farklı zamanlarda farklı yerleri, ifade etmesine neden olmuştur (Solmaz Şakar, 2020). MÖ 63'te Strabon tarafından, Kapadokya Bölgesi'nin sınırları kuzeyde Kızılırmak'ın güney ucu ve Pontus; güneyde Kilikya Torosları; doğuda Armenia; batıda Frigya ve Lykaonia olarak tariflenmiştir (Strabon, 2012, s. 11). Bu bağlamda Kapadokya Bölgesi, Güney'de Toros Dağları'na ve Hatay'a, Kuzey'de Karadeniz kıyılarına, Batı'da Aksaray'a, Doğu'da Malatya'ya kadar olan alanı ifade etmektedir (Tuzcuoğlu, 2012). Daha sonraki tanımlamalar ve pratikteki algılamalarda da bölgenin sınırları farklı alanları kapsayacak şekilde değişmiştir. Bugün de bölgenin yönetsel sınırları ve UNESCO'nun Miras alanını kapsayan sınırlar birbirinden farklılaşmaktadır (UNESCO, 2009).

Öte yandan Çekirdek veya Kayalık Kapadokya olarak tanımlanabilecek bölge Nevşehir ili sınırları içerisinde jeomorfolojik ve kültürel benzerliği sağlayan bir alanı kapsamaktadır (Solmaz Şakar, 2020). Ayrıca bu bölge turizm faaliyetlerinin ileri geri bağlantılar, ağlar vb. bakımından yoğunlaştığı ve kümелendiğı alanı göstermektedir. Bu bağlamda Dünya Miras Alanı'nın da önemli bir bölümünü kaplayan Kayalık Kapadokya Bölgesi, Kapadokya turizm patikasının evrimi boyunca ekonomik peyzajda belirgin ve gözlenebilir değişimlerin izlendiğı alanı ifade etmektedir. Tüm bunlardan hareketle araştırmanın vaka alanı, Kayalık Kapadokya Bölgesi olacaktır. Bu bölge Nevşehir ili sınırları içerisinde Avanos, Ürgüp ve Nevşehir Merkez ilçeleri arasında kalan bölgeyi kapsamaktadır (Şekil 4.1). Araştırmanın bundan sonraki kısmında Kapadokya Bölgesi olarak isimlendirilen alanlar, Şekil 4.1'de gözüken alanı ifade edecektir.

Araştırma sahasını oluşturan Kayalık Kapadokya Bölgesi bugün Nevşehir il sınırları içerisinde bulunmaktadır. Nevşehir ili, İç Anadolu Bölgesi'nin güneydoğusunda yer alırken, İBBS Düzey 2 sınıflandırmasına göre TR71 Bölgesi içerisinde bulunmaktadır. Kayalık Kapadokya'nın yer aldığı Nevşehir ili, ekonomik göstergelerin yanı sıra diğer göstergeleri de hesaba katan İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) çalışmasına göre 4. kademe gelişmişlik seviyesi ile 81 il içinde 40. sırada yer almaktadır (SEGE, 2019). Öte yandan daha alt ölçekte ilçeler bazında incelendiğinde turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı Nevşehir Merkez ve Ürgüp ilçeleri SEGE İlçe (2022) sıralamasında 2. kademe gelişmişlik seviyesinde 973 ilçe arasında sırasıyla 118. ve 216. sırada yer alırken, Avanos 3. kademe gelişmişlik seviyesinde 356. sırada yer almaktadır (SEGE, 2022). Dolayısıyla bölgedeki ilçelerin gelişmişlik seviyeleri birbirinden farklılaşmaktadır. Öte yandan bölgenin nüfusu 317.952 (2024) kişi olurken, bu nüfusun %34'nü kır nüfusu oluşturmaktadır (TÜİK, 2024). Bölgedeki en önemli ekonomik faaliyet turizm olurken, turizmin yanında tarım halen diğer bir önemli faaliyeti oluşturmaktadır (Yavan, 2018). İldeki istihdam turizm ve turizmle ilişkili olan sektörlerde yoğunlaşmıştır. Özellikle Nevşehir Merkez ilçesinde yoğunlaşan sanayi faaliyetleri ise pomza taşı, bims üretimi gibi taşa toprağa dayalı sanayi, gıda sanayi ve tarım makine ve römork imalatına dayanmaktadır (Yavan, 2018). Öte yandan sanayi sektörünün bölgesel ekonomi içerisindeki payı gerek ülke ortalamasına gerekse bölgenin çevresindeki illere göre daha azdır (Yavan, 2018; AHİKA, 2024). Endüstrisinin gösterdiği özellikler bağlamında bölge periferi bir bölge olarak nitelendirilebilecektir.

Şekil 4-1: Araştırma alanı

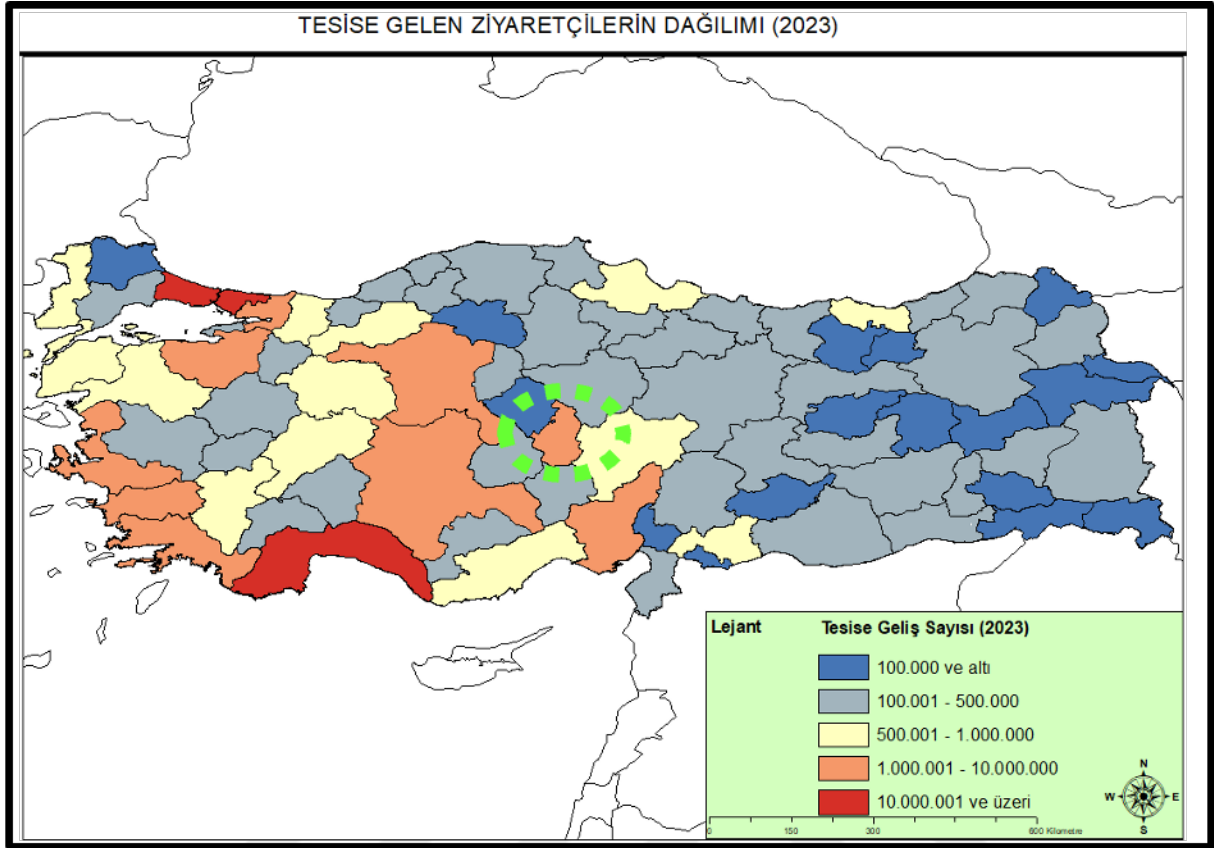

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.2.2 Bölgede Turizmin Talep Yapısı

Yukarıda da kısmen vurgulandığı üzere bölgenin kendine özgü coğrafi oluşumları olan Peribacası oluşumları ve tarihsel ve kültürel mirası, turizm faaliyetlerinin ortaya çıkışındaki en önemli varlıkları durumundadır. Bu kapsamda bölge bugün ziyaretçi sayısı bakımından Türkiye'nin önemli turizm destinasyonlarından birisi durumundadır. Bölgeye gelen ziyaretçilerin yaklaşık %60'ı münferit olarak gelirken, %40'ı tur operatörleri ile gelmektedir (K35).

Şekil 4-2: Türkiye ölçeğinde tesise gelen ziyaretçilerin il bazında dağılımı

Kaynak: TCKTB, 2024a verilerine dayanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ancak bölgenin talep yapısını ortaya koymada daha sağlıklı bir gösterge tesise geliş sayısı olmaktadır. Buna göre yerli ve yabancı turist dahil olmak üzere 2023 yılında, Türkiye’deki tesise gelen turist sayısı 77,2 milyon olurken bu rakam bölgede 1,2 milyon olarak gerçekleşmiştir (Şekil 4.2). Öte yandan bölge geceleme sayısı bakımından, Antalya, İstanbul, Muğla, İzmir, Ankara, Aydın ve Bursa’nın ardından yaklaşık 2,5 milyon geceleleyen ziyaretçi sayısı ile 8. sıradadır (TCKTB, 2024a). Böylece kıyı destinasyonları hariç tutulduğunda Kapadokya Bölgesi, Ankara’nın ardından en fazla geceleminin olduğu ikinci destinasyon durumundadır. Bununla birlikte her ne kadar Kapadokya Bölgesi geceleme sayısı bakımında Türkiye’de 8. Sırada bulunsa da müze ziyaretçi istatistiklerinden alınan veriler ışığında bölgenin hatırı sayılır bir miktarda günübirlikçi ziyaretçi tarafından da ziyaret edildiğini görülmektedir. Örneğin 2023 yılına ait müze giriş istatistikleri dair veriler incelendiğinde bahsi geçen Türkiye’deki bütün müzelere giriş yapan ziyaretçi sayısı yaklaşık 55 milyon olurken bölgedeki müzelere gelen ziyaretçilerin yaklaşık 4.8 milyon kişi olduğu tespit edilmiştir (TCKTB, 2024a). Dolayısıyla müze ziyaretçi istatistikleri göz önüne

alındığında bölgenin Türkiye içerisinde ortalama %8,5%'lik bir paya sahip olduğu iddia edilmektedir. Aynı zamanda bu durum günöbirlik ziyaretçilerin bölgenin talep yapısı bakımından ne denli önemli bir grubu temsil ettiğini de göstermiştir. Öte yandan bölgedeki ortalama kalış süreci 2,01 geceleme olarak gerçekleşerek ulusal ortalamanın kısmen altında kalmıştır (Türkiye ortalaması 2023 yılı itibariyle 2,63) (Tablo 4.1). Esasen bu durum geçmişten günümüze çok değişmemiştir. Nitekim dokümanlar incelendiğine gerek bölgede turizme dair ilk yapılan çalışma olan Nevşehir Turizm Raporu'nda (1965) gerekse de Göreme Tarihi Ulusal Parkı Koruma ve Kullanım için Master Planı Raporu'nda (1972), ortalama kalış süresi 1,9 geceleme olarak ifade edilmiştir.

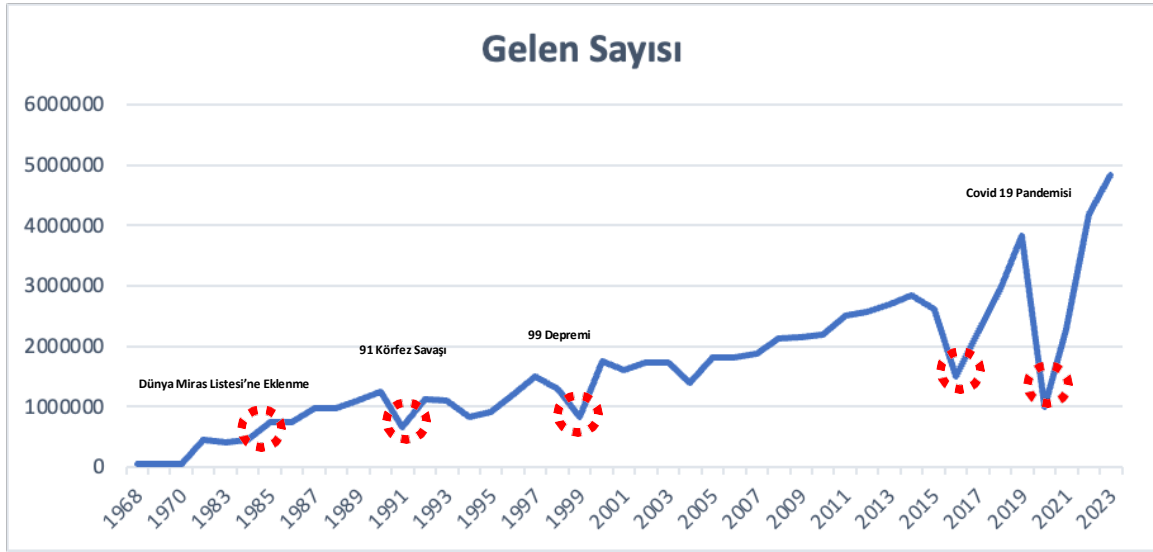
Tablo 4.1: Bölgeye gelen ziyaretçilere ilişkin istatistikler (2023)

	Tesise Geliş Sayısı			Geceleme Sayısı			Ortalama Kalış Süresi			Doluluk Oranı (%)		
	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam
Türkiye	40014918	37283173	77298091	130592641	72595189	203187830	3,26	1,95	2,63	32,19	17,89	50,08
Nevşehir (İl)	690 496	587 832	1 278 328	1 393 279	1 182 487	2 575 766	2,02	2,01	2,01	22,24	18,88	41,12
Avanos	109 648	84 911	194 559	207 515	159 650	367 165	1,89	1,88	1,89	24,93	19,18	44,11
Derinkuyu	-	136	136	-	285	285	0,00	2,10	2,10	0,00	1,15	1,15
Gülşehir	6 251	4 071	10 322	12 654	7 979	20 633	2,02	1,96	2,00	24,81	15,65	40,46
Hacıbektaş	545	4 169	4 714	1 810	12 620	14 430	3,32	3,03	3,06	2,36	16,43	18,79
Kozaklı	1 874	147 726	149 600	5 320	348 297	353 617	2,84	2,36	2,36	0,49	32,14	32,63
Nevşehir Merkez	237 590	173 932	411 522	485 935	323 002	808 937	2,05	1,86	1,97	26,83	17,83	44,67
Ürgüp	334 588	172 887	507 475	680 045	330 654	1 010 699	2,03	1,91	1,99	28,53	13,87	42,40

Kaynak: TCKTB, 2024a

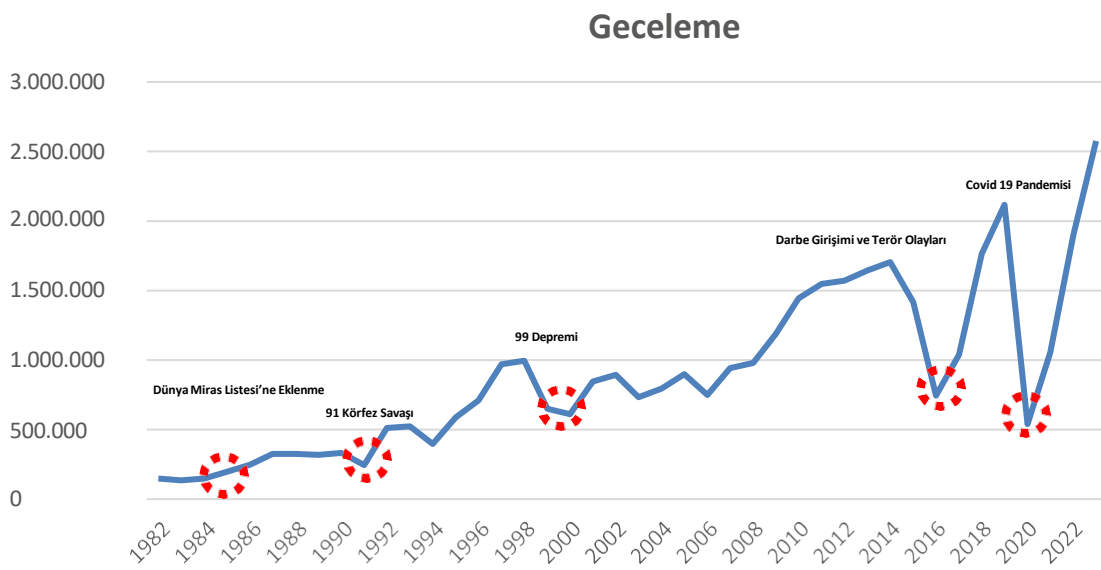
Geçmişten günümüze bölgeye gelen ziyaretçi sayıları ve geceleme sayılarına bakıldığında ise bölgenin turizm talebinin dalgalı bir seyir izlediği gözlenebilmektedir. Buna göre savaş, deprem, ekonomik kriz gibi çok sayıda dışsal şok bölgenin turizm talebini dalgalandırmıştır (Şekil 4.3; 4.4). Bu dışsal şoklara rağmen bölgedeki turizm endüstrisinin geçmişten günümüze büyüme ve gelişme yörüngesi izlemesi, bölgenin şoklar karşısındaki dayanıklılığını göstermektedir.

Şekil 4-3: Geçmişten günümüze bölgeye gelen ziyaretçi sayısı

Kaynak: TCKTB, 2024a

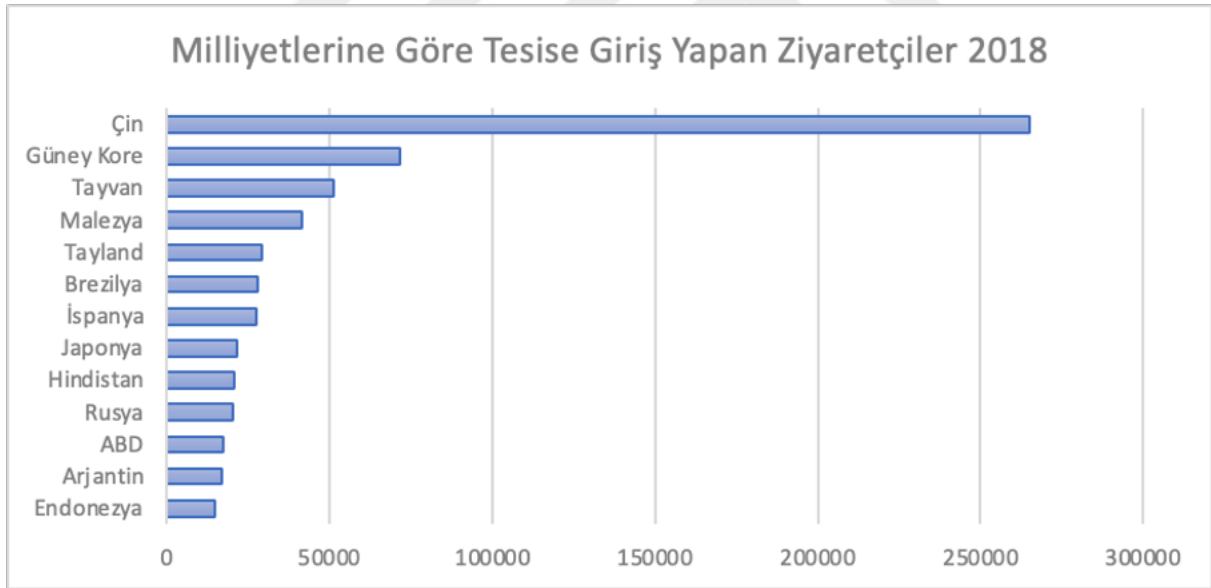
Şekil 4-4: Geçmişten günümüze bölgeye gelen ziyaretçi geceleme sayıları

Kaynak: TCKTB, 2024a

Bölgedeki turizm talebi, ziyaretçilerin geldiği ülkeler yani talep pazarı bağlamında değerlendirildiğinde ise oldukça çeşitli bir yapının olduğu ortaya çıkmaktadır. Şekil 4.5'e bakıldığında bölgenin farklı ülke pazarlarından talebi çektiği görülmektedir. Esasen 2000 öncesinde bölgenin turizm talebi büyük oranda Küresel Kuzey'deki Fransa, Almanya gibi ülkelerden gelirken, 2000 yılı sonrası Küresel Kuzey'den gelen ziyaretçilerin toplam talep içerisindeki hem miktarı hem de payı düşmüştür (Şekil 4.6). Eş zamanlı olarak ise Küresel Güney ve özellikle Doğu Asya'daki Çin gibi yükselen ekonomilerden gelen ziyaretçilerin miktarı artmıştır (Şekil 4.5; Kapadokya Alan Başkanlığı, 2021). Bu bağlamda özellikle Doğu Asya'da kültür turizmine dönük değişen ve yükselen talep fırsatının bölge tarafından yakalandığı iddia edilebilir. Böylece 2000 yılı sonrasında bölgede talebi oluşturan pazarlar çeşitlenmiştir. Daha sonra değinileceği üzere bu durum bölgenin 2000 yılı sonrasında turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesinde ve Covid-19 pandemisi gibi krizlere karşı daha dirençli hale gelmesinde önemli rol oynamıştır.

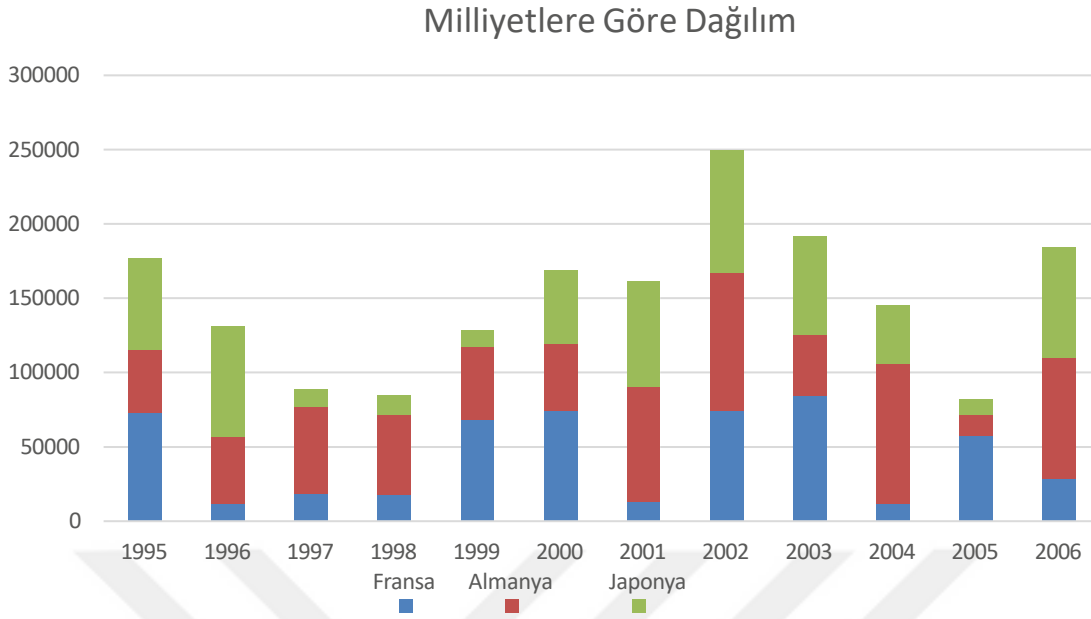
Şekil 4-5: Milliyetlerine göre bölgeye gelen ziyaretçi sayısı

Kaynak: Kapadokya Alan Başkanlığı, 2021

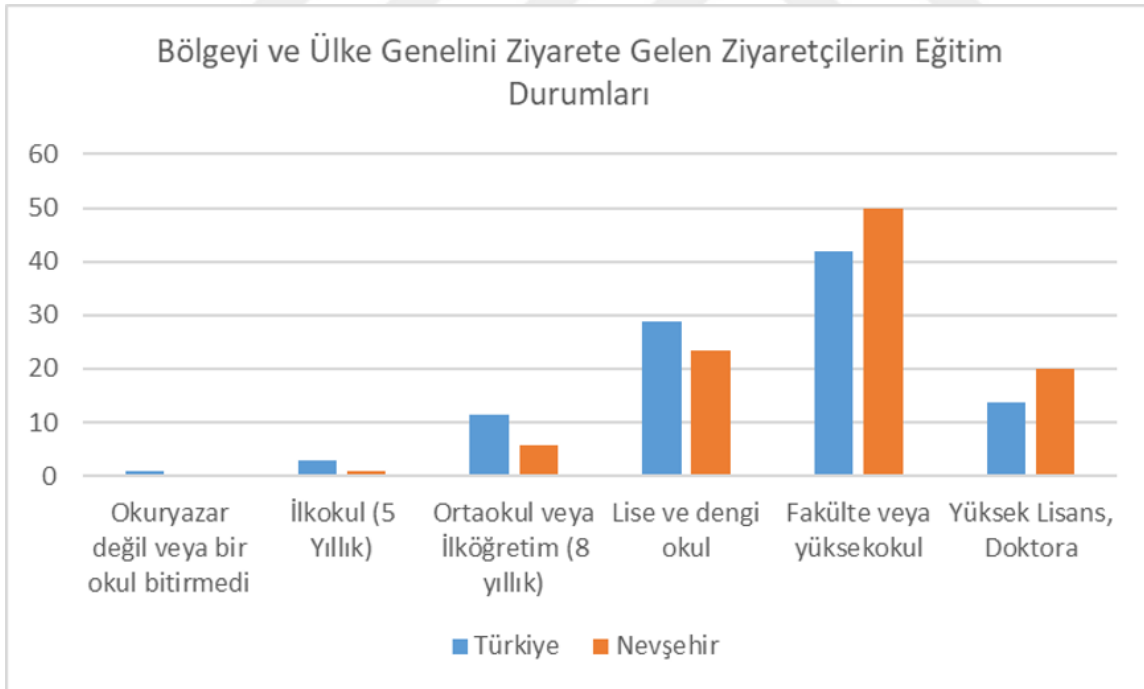
Bölgenin talebin özelliklerine ilişkin bir diğer dikkat çekici nokta, talebin eğitim durumuna ilişkindir. Bu bağlamda Kapadokya'yı ziyaret eden turistlerin eğitim durumları Türkiye'deki diğer destinasyonlar ve Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bölgeyi ziyaret eden ziyaretçilerin yaklaşık yarısı en az lisans veya ön lisans mezunudur (AHİKA, 2014). (Şekil 4.7).

Şekil 4-6: Tarihsel süreçte milliyetlerine göre bölgeye gelen ziyaretçilerin sayısı

Kaynak: Kapadokya Alan Başkanlığı, 2021

Şekil 4-7: Bölgeyi ve ülke genelini ziyarete gelen ziyaretçilerin eğitim durumlarının karşılaştırılması (%)

Kaynak: AHİKA, 2014.

4.2.3 Bölgede Turizmin Arz Yapısı

4.2.3.1 Firmalar ve Sektör

Bölgedeki önemli turizm talebinin yanı sıra güçlü bir turizm altyapısı ve arzı da mevcuttur. İl turizm müdürlüğü verilerine göre Kayalık Kapadokya Bölgesi içerisinde 602 konaklama tesisi¹², 11. 808 oda ve 23.914 yatak kapasitesi bulunmaktadır (Nevşehir İl Turizm Müdürlüğü, 2021). Bölgedeki konaklama tesisleri incelendiğinde farklı türde ve büyüklükte konaklama tesislerinin olduğu gözükmemektedir (Tablo 4.2). Buna bölgenin tarihsel olarak ilk ortaya çıkan konaklama firmaları olan pansiyonlar bölgedeki konaklama işletmelerinin %60'nı oluştururken, yıldızlı oteller %19'nu oluşturmaktadır (Şekil 4.8). Bölgedeki yıldızlı otellerin bir kısmı yerel büyük yıldızlı otellerden oluşurken, aynı zamanda küresel otel gruplarının bayilik (franchising) yöntemiyle koordine ettiği şubesi olan üç tane çok yıldızlı otel bulunmaktadır. Öte yandan doğal yapısı nedeniyle kendine özgü ve marka değeri yüksek olan kaya ve butik oteller bölgedeki konaklama işletmelerinin %10'unu oluşturmaktadır. Kaya ve butik oteller 40 odaya kadar ulaşabilirken çoğu butik ve kaya otelin ortalama oda sayısı 20 ve altında olmaktadır (K18). Butik ve kaya oteller kendilerine ait marka değeri nedeniyle önemli bir turizm ürünü olarak ziyaretçilerin bölgeyi ziyaret etmesindeki güçlü bir rol oynamaktadır (AHİKA, 2023a).

Tablo 4.2: Bölgenin konaklama altyapısı

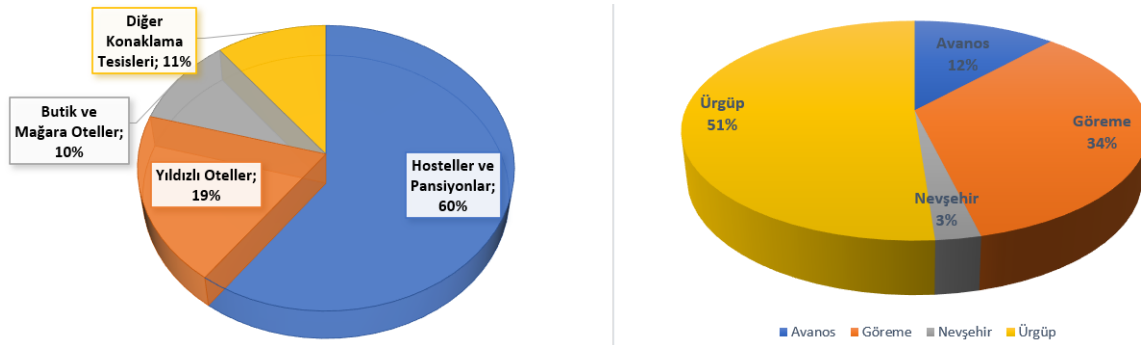
	Pansiyonlar	Yıldızlı Oteller	Mağara ve Butik Oteller	Diğerleri	
Avanos	42	15	3	11	
Göreme	179	16	8	4	
Nevşehir	2	14	0	0	
Ürgüp	139	71	50	48	
Toplam	362	116	61	63	602

Kaynak: Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024

¹² Bölgedeki konaklama işletmeleri verileri bağlamında vurgulanması gereken bir nokta bulunmaktadır. Yakın tarihe kadar konaklama tesisleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı işletme belgeli konaklama tesisleri ve mahalli idarelerce belgelendirilen (belediye belgeli) konaklama tesisleri olarak ayrılırken; 2021 yılında alınan kararla tüm mahalli idarelerce belgelendirilen konaklama tesislerinin, Kültür ve Turizm Bakanlığınca verilen Basit Konaklama Turizm İşletmesi belgesi alması zorunlu tutulmuştur. Bu nedenle ilgili düzenlemeden itibaren bölgedeki konaklama tesisleri verileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından tutulmaktadır. Bu bağlamda araştırmada verileri ortaya konarken, yaygın olarak bilinen şekliyle, belediye belgeli veya bakanlık belgeli gibi bir ayrıma gidilmemiştir.

Diğer yandan bölgede pansiyon olarak sınıflandırılan konaklama işletmelerinin önemli bir bölümü pratikte butik ve mağara otel isimlendirilmekte ve bu hizmeti vermektedir. Dolayısıyla bölgede butik ve kaya otellerin sayısı, istatistiklerde sınıflandırılan ve gözükenden çok daha fazladır. Öte yandan platform ekonomilerinin yükselişiyle birçok eski ev ve diğer yapılar butik otellere dönüştürülürken paylaşım ekonomilerinin yükselişiyle bazı butik ve kaya oteller de tamamen Airbnb gibi platformlar aracılığıyla işletilmektedir (K32). Dolayısıyla bölgedeki oda ve yatak kapasitesinin istatistiki verilerden daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Diğer taraftan araştırma alanı içerisindeki konaklama işletmelerinin yarısından fazlası Ürgüp'te bulunmaktadır. En az pay Nevşehir Merkez ilçesinde yer alırken konaklama işletmeleri bu ilçeye bağlı Göreme'de yoğunlaşmaktadır (Şekil 4.8). Sosyal Güvenlik Kurumu verilerine göre 2021 yılı itibarıyla bölgede konaklama sektöründe 3588 kişi sigortalı olarak çalışmaktadır (SGK, 2021). Ancak bölgedeki ağırlıkla pansiyon tipi işletmeler büyük ölçüde aile işletmeleri olduğundan, ev içi ücretsiz emek bu tesislerde kullanılmaktadır. Ayrıca bölgedeki birçok işletmede kayıt dışı çalışanların bulunduğu görüşülen aktörlerce ifade edilmiştir (K29).

Şekil 4-8: Bölgedeki konaklama işletmelerinin türlerine (sol grafik) ve alt bölgelere (sağ grafik) göre yüzdelik dağılımı

Kaynak: Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024

Öte yandan bölgede turizm hizmetlerinin üretiminde diğer önemli paydaşlar acenteler ve tur operatörleridir. Acenteler, bölgede konaklama işletmeleri, balon firmaları ve diğer firmalarca üretilen turizm ürünlerinin talebe sunulmasında aracı ve dağıtıcı işlevi gören önemli paydaşlardır (AHİKA 2023a). 2023 yılı Eylül ayı itibarıyla bölgede 465 acente ve tur operatörü firması bulunmaktadır (Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023). Acente ve tur operatörü firmaları Ürgüp ve Göreme'de yoğunlaşmıştır (Tablo 4.3). Bölgedeki acente ve

tur operatörleri firmaları, yerel seyahat acenteleri ve bölge dışından ulusal ve küresel seyahat acenteleri olarak ayrılmaktadır. KÜA çerçevesinden yönetim modu değerlendirildiğinde bölge dışından bölgedeki turizm ürünlerinde aracı rolü üstlenen ulusal ve küresel tur operatörleri ile bölgedeki yerel konaklama işletmeleri ve diğer hizmet üretici firmalar arasında (firma içi) hiyerarşik ve mahkum (captive) tipi yönetim (Dicken, 2015) yaygın olarak gözükmemektedir. Bu yönetim sürecini ve operasyonel süreçleri bölge dışındaki tur operatörleri koordine etmektedir (K36). Bu bağlamda bölgedeki kitle turizmi, büyük oranda bölge dışındaki küresel ve ulusal tur operatörlerinin kontrol ve koordinesinde paket turlar halinde gerçekleşmektedir. Öte yandan münferit turistler konakladıkları oteller aracılığıyla turizm ürünleri talep ettiği durumlarda, yerel acenteler ziyaretçilerin talep ettiği bu hizmeti sağlamaktadır. Bu durumda üretici ve aracı firmalar arasında güç asimetrisinin daha dengeli olduğu ilişkiler ortaya çıkmaktadır (K12; K14). Öte yandan bu ilişkilerde özellikle üretici ve aracı firmalar arasında komisyonculuk faaliyeti gelişmektedir (AHİKA, 2023a). Bölgedeki kaya ve butik otellerce satılan balon turları, Türk gecesi gibi etkinlikler bu kapsamda görülmektedir. Diğer taraftan bölge dışındaki küresel tur operatörleri veya doğrudan münferit ziyaretçilerin talebiyle bölgedeki operasyonları yürütmek üzere doğrudan yereldeki acentelerle de eşleşebilmektedir (K22; K35) bu örneklerde sunulan hizmetler, küçük gruplara, stilize edilerek sunulmakta ve küresel ve yerel aktörler arasında güç hiyerarşisinin görece az, karşılıklı bağımlılık ilişkisinin ise fazla olduğu modüler yönetim tipleri ile ilişki kurulmaktadır (Dicken, 2015). Modüler ilişkiler bağlamında özellikle bisiklet turları, yürüyüş rota turları gibi daha niş hizmetler sunulmakta, kimi durumda hizmetler doğrudan yerel acentenin kendisi tarafından üretilmektedir. Bu bağlamda söz konusu hizmet aynı firma tarafından üretilmekte ve ziyaretçilere sağlanmaktadır (K22).

Tablo 4.3: Bölge tur operatörü acentelerin alt bölgelere göre dağılımı

İlçe	Acente ve Tur Operatörleri Sayısı	Alt Bölgelere Göre Yüzdelik Dağılım
Avanos	47	%10
Göreme	183	%39
Nevşehir	45	%10
Ürgüp	190	%41
Toplam	465	%100

Kaynak: Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024

Bölgede 2000'lerden sonra önem kazanan ve bugün bölgenin ayırt edici turizm ürünlerinden biri olarak balon turlarını yapan balon firmaları ise bölgedeki diğer bir önemli

paydaş grubunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda 2023 yılı itibariyle bölgede 27 adet balon firması bulunmaktadır. Balon uçuşları Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'nün (SHGM) denetimi altında yürütülmektedir. Eylül 2023-Ağustos 2024 arasında bölgede 30.320 uçuş yapılırken, toplam 720.930 ziyaretçi balon uçuşlarına katılmıştır (Kapadokya Üniversitesi, 2024). Bu rakamlarla beraber düşünüldüğünde, balon imajı, Kapadokya'nın tarihsel ününü oluşturan Peribacası oluşumları ve kaya kiliselerle birlikte bölgenin en temel imajından biri haline gelmiştir. Bölgede balon uçuşları ağırlıklı olarak Çavuşin-Göreme arasında yapıldığından, balon uçuşlarını seyretmek isteyen ziyaretçiler bu bölgedeki otelleri tercih etmektedir. Bu durum özellikle Çavuşin ve çevresinde pansiyonlar ve butik otellerin sayısının artmaya başlamasına neden olmuştur. Bölgedeki balon turları konaklama tesisleri ve bilhassa butik ve kaya oteller aracılığıyla ziyaretçilere satılmaktayken yine yerel acenteler bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır (AHİKA, 2023a). Zira kimi durumda butik otel ve yerel acentelerin mülkiyeti aynı kişilere ait olmaktadır (K25). Öte yandan paket turlarla kitle turizmi yapan bölge dışındaki tur operatörleri doğrudan balon firmaları ile ilişki kurmakta, bazı durumlarda tur operatörleri balon firmasının doğrudan mülkiyetini satın almaktadır (K36).

Turizm hizmetlerinin arzında bir diğer önemli sektör, yeme içme sektörüdür. Bölgede diğer kıyı destinasyonlarında olduğu gibi her şey dahil sistemi çoğunlukla konaklama firmalarınca uygulanmamaktadır. Bunun yerine konaklama hizmetini oda+kahvaltı şeklinde satma yaklaşımı geçmişten günümüze benimsenmektedir. Bu durum bölgedeki yeme içme sektörünün ayrı bir sektör olarak önem kazanmasına yol açmıştır. Nevşehir Ticaret ve Sanayi Odasına bağlı 238 ve Nevşehir Esnaf Odaları Birliğine bağlı 717 olmak üzere, 2022 yılı itibariyle bölgedeki toplam 955 firma, yeme içme sektöründe bulunmaktadır. SKG 2020 verilerine göre ise 1903 kişi bu sektörde çalışmaktadır (AHİKA, 2023c). Bölgedeki yeme içme sektöründeki firmalar, şarap evlerinden, finedining restoranlara kadar çok çeşitli özellikler göstermektedir. Öte yandan araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde pek çok bölgesel aktör, bölgedeki restoranların kalitesinin yetersiz olduğunu ifade etmiştir (K11; K7).

Bölgedeki turizmin mevcut peyzajının gelişmesinde tanıtım ve pazarlama faaliyetleri de başat rol oynamaktadır. Bu bağlamda geleneksel olarak önemli bir pazarlama yöntemi olan ağızdan ağıza pazarlama bölgede halen önemli durumdadır (K9). Bölgenin turizm endüstrisinin gelişiminde yerele ait kurumsal ve doğal varlıklar, bölgenin geçmişten getirdiği ün ve ağızdan ağıza pazarlamanın yanı sıra, 1950 sonrası çok sayıda ulusal ve uluslararası

gösterimi olan dizi ve filmlerin bölgede çekilmiş olması da etkilidir. Nitekim, bölgede 1959-2022 arasında toplam 39 adet yerli film, 24 adet yabancı film, 84 adet belgesel, 44 adet televizyon programı, 41 adet reklam filmi, 56 adet şarkı klip, 18 adet yerli dizi ve 3 adet yabancı dizi olmak üzere toplamda 309 içerik çekilmiştir (AHİKA, 2024). Ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı (TGA) gibi ulusal, Ahiler Kalkınma Ajansı, Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (KOP), KAP-HİB gibi bölgesel ölçekteki kuruluşların tanıtım faaliyetlerinin yanı sıra, küresel otel grupları, küresel tur operatörleri, yerel acenteler, kooperatifler gibi farklı ölçeklerdeki çok sayıda firma bölgenin tanıtımı ve pazar yaratımı için faaliyetler de bulunmaktadır. Öte yandan tüm dünyada sosyal medya ve internetin önem kazanması, tanıtım faaliyetlerinin daha hızlı ve daha kolay şekilde yayılmasını sağlamış ve bölgenin özellikle balon gibi turizm ürünleriyle tanınmasında oldukça önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda bölgesel aktörlerin, sosyal medya ve iletişim teknolojilerinin yükselişiyle ortaya çıkan elektronik ağızdan ağıza pazarlama (eWOM- electronic World of Mouth) fırsatlarından yararlandığı iddia edilebilir (AHİKA, 2023a).

Bölgedeki mevcut turizm gelişimi farklı ölçekteki dinamiklerce de şekillenmektedir. Ulusal ölçekte, kültür turizmine dönük talebin son dönemde yükselişe geçmesi, başta THY olmak üzere havayollarının uçuş ağlarını genişletmeleri ve havacılık altyapılarının geliştirilmesi gibi faktörler bölgedeki turizm endüstrisinin büyümesine katkı yapmıştır (K2;K15;K21). Öte yandan küresel ölçekte değişen makro trendler de Kapadokya Bölgesi'nin bugün ve gelecekteki muhtemel yörüngelerini şekillendirmektedir. Bu kapsamda küresel ölçekteki büyük trendlerin bölgedeki endüstri için fırsatlar ve zorluklar yarattığı iddia edilebilir. İlk olarak küresel ölçekte platform ekonomilerinin hızlı yükselişi birçok destinasyonda konaklama hizmetlerinin formatını değiştirmiş ve destinasyonların ziyaretçi sayılarının hızlı yükselmesini sağlamıştır. Kapadokya'da da son yıllarda Booking, Airbnb gibi platformlar, talep ve arz arasında aracı rolü oynamıştır. Platform ekonomilerinin yükselişi, 1) turizm arzına daha fazla sayıda küçük işletmenin dahil olması bağlamında fırsatlar yaratması, 2) münferit turizm talebinin yeniden daha yüksek oranlarda artması, 3) acenteleri, turizm hizmet zinciri içerisinde aracı rollerinin yeniden yapılandırmaya zorlaması gibi etkilere yol açarak, Kapadokya turizm endüstrisinde son yıllarda önemli değişimlere neden olmuştur (K14; K21; K22; K24; K25; K29; K36).

Diğer taraftan, uzun süredir tartışılmakta olan sürdürülebilir turizm (Butler, 1999) tartışmaları, Covid-19 pandemisi sonrası ve iklim değişikliğinin etkilerinin hızlanmasıyla aşırı turizm (Milano vd., 2019; Milano vd., 2024; Butler, 2024) ve turizmde sürdürülebilirlik geçişi (sustainability transitions in tourism) (Niweiadomski ve Brouder, 2024), çalışmalarıyla yeniden ve her zamankinden daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yerel ve bölgesel ölçekte, 1) bölgedeki mevcut turizmin aşırı turizme dönük emareler sunması (K7), 2) turizmin hızlı gelişiminin, turizmi ortaya çıkaran varlıklara zarar vermesi, bölgedeki turizm endüstrisinde sürdürülebilir turizmin gelecekte önemli bir zorunluluk olarak ortaya çıkacağını göstermektedir. Diğer taraftan, sürdürülebilir turizm, yeşil dönüşümü ve yeni çözümleri zorunlu tutacağından sürdürülebilir turizme yönelen destinasyonların teknolojik dönüşümü de gerçekleştirmesi gereklidir (Baekkelund, 2022a). Kapadokya bağlamında da Ahiler Kalkınma Ajansı ve bölgedeki bazı girişimcilerin sürdürülebilir turizme dönük çalışmalar yürüttükleri bilinmektedir (AHİKA, 2023a) Öte yandan dijital dönüşümün, diğer sektörlerde olduğu gibi turizm sektörünü de yeniden yapılandıran önemli bir makro trend olduğu son yıllarda vurgulanmaktadır (OECD Tourism Trends and Policies, 2024). Bu bağlamda Kapadokya Bölgesi'nin yenilik sisteminin önemli unsurlarından biri olan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesine bağlı İhtisaslaşma Koordinatörlüğü bölgedeki turizmin dijital dönüşümü için son dönemde çok sayıda proje yürütmektedir (İhtisaslaşma Stratejisi ve Yol Haritası Raporu, 2022). Tüm bu makro trendler Kapadokya'daki turizm patikasının tarihsel gelişimi, mevcut hali ve gelecekteki muhtemel yörüngelerinin sadece bölgenin içsel dinamikleriyle açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Zira endüstri ulusal ölçekte Türkiye destinasyonunun bir parçasıyken küresel ölçekte değişen trendler destinasyondaki turizmin dinamiklerini şekillendirmektedir. Dolayısıyla gerek endüstrinin tarihsel evrimi süreci ele alınırken gerekse de sonuç kısmındaki geleceğe dönük öneriler, çok ölçekli bağlama oturtularak incelemeye çalışılmıştır (Hassink vd., 2019).

4.2.3.2 Kurumsal Bağlam: Kuruluşlar/Organizasyonlar

Bir bölgenin “kurumsal bağlamı”¹⁴ denildiğinde, bölgedeki firma dışı “kuruluşlar”ın yanı sıra turizm sektörünün gelişimini regüle eden “kurallar” ve daha dar anlamda “kurumlar” önemli olmaktadır (Bkz. Tablo 4.5). Bölge bir sistem olarak ele alındığında talep boyutunu

¹⁴ Teorik çerçeve kısmında vurgulandığı üzere bir bölgenin kurumsal bağlamı üç sacayağından oluşmaktadır (Yavan vd., 2023). Bunlardan ilki, kurallar, ikincisi kuruluşlar ve sonuncusu da kurumlardır.

oluşturan endüstri boyutundaki aktörlerin yanı sıra bilgi arzında rol oynayan kuruluşlarla aracı kurum ve organizasyonların (Bkz. Tablo 4.5) rolü de önem kazanmaktadır. Bu bağlamda bölgedeki beşeri varlıkları da oluşturan bilginin arz tarafında, biri vakıf diğeri devlet üniversitesi olmak üzere toplam iki üniversite yer almaktadır. Her iki üniversite de lisansüstü düzeyde turizmde uzmanlaşmış bilgi üretimine dönük programlar bulunmaktadır (Tablo 4.4). Özellikle Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi’nde turizm araştırmalarına odaklanan Turizm Araştırmaları Enstitüsü 2018 yılında kurulmuştur. Öte yandan Yükseköğretim Kurulu, 2021 yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi’ni “Doğal ve Kültürel Miras Turizmi” bağlamında bölgesel kalkınmaya odaklı misyon farklılaşması ve ihtisaslaşma üniversitesi olarak ilan etmiştir. Bu kapsamda üniversite bünyesinde İhtisaslaşma Koordinatörlüğü kurulmuştur (İhtisaslaşma Stratejisi ve Yol Haritası Raporu, 2022). İhtisaslaşma koordinatörlüğü, yürüttüğü proje çağrılılarıyla, bölgedeki yenilik sisteminin bilgi üretimi ve arzı tarafında önemli bir paydaş olarak yer almaktadır. Öte yandan yine üniversite bünyesinde 2018 yılında kurulan teknokent üniversite sanayi iş birliğinde önemli bir rol oynamaktadır.

Tablo 4.4: Bölgede turizme dönük eğitim veren kurumlar

Bölgede Turizme Yönelik Eğitim Veren Kurumlar
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm Araştırmaları Enstitüsü
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Ürgüp Sebhat ve Erol Toksöz Meslek Yüksek Okulu
Kapadokya Üniversitesi
Kapadokya Anadolu Teknik ve Meslek Lisesi Turizm Uygulama Okulu

Kaynak: AHİKA, 2023b

Bölgedeki bilginin arzı kadar önemli olan bir başka nokta, aracı kuruluşların ve organizasyonların oluşturacağı organizasyonel kalınlığın varlığıdır (Tötdling ve Tripp, 2005). Kuramsal çerçevede değerlendirildiği üzere Kapadokya Bölgesi’nde turizm faaliyetlerinde sistem seviyesinde rol oynayan farklı kuruluşlar mevcuttur. Bunlardan 2009 yılında kurulan Ahiler Kalkınma Ajansı, hem periyodik proje destek çağrılılarıyla bölgedeki özel sektör ve yerel yönetimlere katkı sağlarken aynı zamanda Kültür ve Turizm Bakanlığı başta olmak üzere diğer paydaşlarla koordineli olarak bölgenin tanıtımında rol oynamaktadır. Ayrıca bölgedeki turizmin çeşitlendirilmesi, kitle turizmi yerine alternatif turizm faaliyetlerinin yaygınlaşması, turizm kapsamında yaratılan değer yerelde tutulması ve yerel potansiyelin

mobilizasyonu ile kalkınma sürecinin gerçekleştirilebilmesi için daha çok küçük ölçekli girişimciler, kadın kooperatifler, sivil toplum örgütleri gibi farklı paydaşlarla beraber çalışmaktadır (K4; K7; AHİKA, 2023a). Diğer bir önemli kuruluş ise Nevşehir Valiliği'ne bağlı olan Kapadokya Altyapı Hizmetleri Birliği (KAP-HİB)'dir. KAP-HİB, temelde valilik, kalkınma ajansı gibi kuruluşlarla özel sektördeki firmalar arasında aracı rolü görerek çeşitli altyapı ve sosyal yatırımların koordinasyonunda rol oynamaktadır. Diğer taraftan aynı zamanda bölgenin tanıtımı için farklı fuar ve organizasyonlara hem katılarak hem de yereldeki farklı paydaşların bu fuar ve organizasyonlara katılımını destekleyerek tanıtıma katkı sağlamaktadır (K2). Bir diğer kuruluş olarak Nevşehir İl Turizm Müdürlüğü, bölgedeki müze müdürlüğü ile birlikte hem müze ve ören yerlerindeki operasyonları koordine etmekte hem de özellikle konaklama işletmeleri dahil olmak üzere turizm firmalarını kontrol ve denetlenmesinde rol oynamaktadır.

Öte yandan bölgede turizmin gelişim sürecini yönlendiren, destinasyon yönetim organizasyonları olarak sınıflandırılabilir kuruluşlar da kritik öneme sahiptir. Bu kapsamda 2019 yılında 7174 sayılı kanunla kurulan, Kapadokya Alan Başkanlığı¹⁵, bölgedeki, koruma, planlama, yönetme ve tanıtımdan sorumlu destinasyon yönetim organizasyonudur. Bu bağlamda alan başkanlığı, yeni planların hazırlanması, izinlerin verilmesi, alanın yönetiminin sağlanması ve tanıtılması konularında rol almaktadır (Kapadokya Alan Başkanlığı, 2024). Diğer taraftan ulusal ölçekte Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Türkiye destinasyonu bağlamında bölgeyi de içine alan tanıtımları, bölgedeki talebin şekillenmesinde en temel belirleyici rolü oynamaktadır. Bakanlık tanıtımdaki belirleyici rolünün yanında bölgedeki kültür varlıklarının dönüşümünde de hibe ve teşviklerle önemli roller üstlenmektedir. Ayrıca bölgedeki destinasyon yönetiminde hakim kurum olan Kapadokya Alan Başkanlığı ve diğer bir kuruluş olan Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü de bakanlığa bağlı çalışmaktadır. Özellikle Alan Başkanlığı'nın karar süreçlerinde büyük ölçüde bakanlığa bağlı kaldığı görüşülen aktörlerce ifade edilmiştir (K19). Bu anlamda bölgenin destinasyon yönetiminin merkezden koordine ve kontrol edildiği söylenebilmektedir. Son olarak Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı olan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakların Türkiye'deki kırsal kalkınma programları için kullanılmasında ve koordinasyonunda rol almaktadır (TKDK, 2016).

¹⁵ Kapadokya Alan Başkanlığı öncesinde 1983 yılında çıkarılan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunun, 1987 yılındaki 3386 sayılı değişikliği ile bölgedeki tescil, tespit ve koruma işlemleri 1987 yılından itibaren Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu yoluyla, 1994 yılından itibaren ise Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından yapılmıştır.

Bölgedeki turizm faaliyetlerinin küçük ölçekli kırsal turizm bağlamına uygun olması nedeniyle doğrudan amaçlanmasa da, pratikte TKDK finansal kaynakların dağıtımında önemli bir kuruluş haline gelmiştir (K2; K18).

Bölgedeki aracı kurumların haricinde, sistemin talep tarafını oluşturan firmaların kendi aralarında ağ ve ilişkilerini gösteren dernek ve sivil toplum kuruluşları bir diğer önemli paydaş grubunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda bölgedeki turizm firmalarını temsil eden dernekler bulunmaktadır. Bunlardan Kapadokya Turistik Otelciler ve İşletmeciler Derneği (KAPTİD) bölgedeki konaklama firmaları tarafından kurulmuş en eski dernektir. KAPTİD, Türkiye Otelciler Federasyonu'na (TUROFED) akreditedir. Dernek 1988 yılında kurulurken 88 üyesi bulunmaktadır. Bununla birlikte bölgedeki konaklama tesislerinin sayısının 600'ün üzerinde olduğu göz önüne alındığında, derneğin bölgedeki firmaların çok az bir kısmını temsil ettiği görülmektedir. Diğer yandan KAPTİD içerisinde belirli kişiler arasındaki fikir çatışmalarından ötürü (K19; K21) 2023 yılında Kapadokya Alanı Yatırımcılar Derneği (KAPYAD) kurulmuştur. Bu dernek de üye sayısı nedeniyle yeterli etkileşimi kurmakta güçlük yaşamaktadır (K21). Ayrıca bölgedeki konaklama firmalarının, Skal¹⁶ (gibi uluslararası derneklere üyelikleri bulunmaktadır (AHİKA, 2023a). Diğer taraftan bölgedeki rehberlerin örgütlendiği, Turist Rehberleri Birliği'ne (TUREB) bağlı olan Nevşehir Rehber Odası (NERO) bulunmaktadır. Son olarak acente ve tur operatörlerinin bağlı olduğu Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği'nin (TÜRSAB) bölgede bir şubesi bulunmaktadır. Öte yandan bölgede Nevşehir Ticaret ve Sanayi Odası ve Ürgüp Sanayi ve Ticaret Odası olmak üzere iki oda bulunsa da bu odaların üyelerinin önemli bir bölümü turizm dışında daha çok sanayi faaliyetlerinde yer almaktadır. Ayrıca bölgede turizmin gelişim sürecinde açılmış ve yerel örgütlenmeyi ve liderliği sağlayan çeşitli kooperatifler de bulunmaktadır. Bunlardan Göreme Turizm Geliştirme Kooperatifi en etkin olan kooperatifken, en eski oluşumsa 1957'de kurulan Ortahisar Göreme'yi Tanıtma ve Turizm Derneği olmuştur.

4.2.3.3 Kurumsal Bağlam: Kurallar

Bölgedeki kurallar, turizm faaliyetlerinin işleyişini yönlendiren bütün yasal ve yönetsel düzenlemeleri ve regülasyonları kapsamaktadır. Ancak bu kurallar içerisinde bölgede turizmin gelişimini destekleyen teşvikler ve gelişim sürecini kontrol eden ve bölgesel varlıkları korumak üzere sınırlandıran koruma kuralları ön plana çıkmaktadır. İlk olarak

¹⁶ Skal, seyahat ve turizm sektöründe faaliyet gösteren uluslararası bir mesleki sivil toplum organizasyonudur.

bölgedeki turizm faaliyetlerine dönük farklı teşvik politikaları bulunmaktadır (Yavan, 2018). Bu kapsamda Kültür ve Turizm Bakanlığı, 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimleri Teşvik Kanunu kapsamında taşınmaz kültür varlıklarına mal tahsisi, vergi indirimleri gibi çeşitli teşvikler sunmaktadır (TCKTB, 2024b). Öte yandan yukarıda da bahsedildiği üzere, TKDK, AB ve ulusal fonlardan bölgedeki turizm girişimleri için kredi ve hibeler sağlamaktadır (TKDK, 2016). Özellikle bu yardımların daha küçük ölçekli girişimcilere dönük olması nedeniyle bölgenin yapısına uygun olduğu ifade edilmektedir (K18). Ayrıca kalkınma ajansının çeşitli hibe ve teşvikler vasıtasıyla desteklediği projeler de mevcuttur. Esasen tüm bu finansal teşvik ve hibeler bölgenin finansal varlıkları olarak da görülebilmektedir (Tablo 4.5) Diğer taraftan bölgedeki gelişimi sınırlandıran koruma kuralları bağlamında en temel kanun 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu olurken, geçmişten günümüze korumaya ilişkin statü ve sorumlu kuruluşlar pek çok defa değişikliğe uğramıştır. Son olarak 2019 yılında bölgedeki koruma kurallarında radikal bir değişim yaşanmıştır. Buna göre daha önce değinildiği üzere ilk olarak 7174 sayılı “Kapadokya Alanı” kanunuyla bölgenin sınırları belirlenmiş ve belirlenen alan içerisinde tanımlamalar yapılmıştır. Belirlenen alandan sorumlu idare olarak ise Kapadokya Alan Başkanlığı kurulmuştur. İkinci aşamada ise bölgenin Milli Park Statüsü kaldırılmış ve Kapadokya Alan Başkanlığı’na, Kapadokya alanı sınırları içerisinde tespit, planlama, onaylama, denetleme, yönetme ve tanııtma yetki ve görevleri verilmiştir (Solmaz Şakar, 2020). Dolayısıyla bu tarihten itibaren, “Kapadokya Alanı’nın koruma, planlama, denetleme, onaylama ve tanııtım faaliyetleri alan başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Koruma kurallarının tarihsel gelişimi, değişimi ve Alan Başkanlığı’nın kurulması süreçleri ilerleyen kısımlarda daha detaylı ele alınacaktır.

4.2.3.4 Kurumsal Bağlam: Kurumlar

Bölgedeki peyzajının şekillenmesinde belki de en ayırt edici ve kritik unsur, kuralların ve normların zaman içinde kurumsallaşmasıyla oluşan “kurumlar”dır. Kurumlar, daha öncede vurgulandığı üzere kurallar ve kuruluşların ötesinde aktörlerin karşılıklı beklentilerini belirleyen, onların ilişki ve davranışlarına aracılık ederek tarafların meşru beklenti ve yaptırımlara dayanan etkileşim ve davranış örüntülerini düzenleyerek (Yavan vd., 2023) evrimsel yörüngenin şekillenmesinde kilit rol oynamaktadır. Kurumlar genellikle uzun vadede ve onları oluşturan tarihsel süreç içinde şekillense de bölgenin bugünü düşünüldüğünde turizm faaliyetlerinin gelişmesiyle bölge, çevresindeki diğer bölgelere göre görece daha açık

ve toleranslı bir toplum yapısına ve dolayısıyla kurumlara sahip olmuştur. Toleransın daha yüksek olduğu toplum yapısı ve olanak sağlayıcı kurumla turizm faaliyetlerinin benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan yukarıda da değinildiği üzere bölgedeki koruma kuralları ve korumaya ilişkin statüler çok defa değişmesine rağmen, bu kurallardaki boşluklar kimi zaman bölgedeki aktörlerce yeniden yorumlanmış ve çoğu zamanda koruma kurallarının dışına çıkılması yerleşik ve istikrarlı bir örüntü göstererek kurumsallaşmıştır. Bu bağlamda Göreme gibi belirli yerlerde küçük ölçekli yapılar, kuralları arkadan dolaşarak kademe kademe genişletilmiş ve büyütülmüştür. Öte yandan bölgede firmalar arasında ve özellikle seyahat acenteleri arasında yoğun rekabetçi ilişkilerin varlığı mevcuttur. Bu rekabetçi ilişkiler çoğunlukla maliyet rekabeti olmakta ve bu durum da kişi başı harcamaları düşürmektedir (K14). Sonuç olarak kurumsal bağlamı oluşturan kurallar, kuruluşlar ve kurumlar, bölgenin geçmişten getirdiği tarihsel ünü/mirası, görelî toleranslı toplum yapısı ve kültürel kodları ile güçlü mikro-milliyetçiliğe dayanan güven ilişkileri toplamda bölgenin “kurumsal varlıkları” ya da bir başka ifadeyle “sosyal sermayesi” olarak da değerlendirilebilir (Tablo 4.5).

4.2.3.5 Bölgesel Varlıklar

Geçmişin tarihsel mirasının ekonomik mekanın bugününü ve geleceğini şekillendirdiği fikri evrimsel perspektifin özünü oluştururken (Boschma ve Martin, 2006), bu miras yer temelli yapılarca şekillenmektedir. Bölgesel anlamda bu yapılar, dinamik bir çerçevede bölgenin geçmişi ve geleceği arasında köprü görevi gören bölgesel varlıkları ifade etmektedir. Maskell ve Malmberg (1999) ve Baumgartinger-Seiringer ve arkadaşları (2021) bölgesel varlıkları, endüstriyel varlıklar, beşeri varlıklar, kurumsal varlıklar¹⁷, finansal varlıklar, alt yapısal varlıklar ve doğal varlıklar olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu çerçevede ilk olarak endüstriyel varlıklar, bölgedeki firmaların beslendikleri bilgi tabanları, varlıkları ve rutinleri önem kazanmaktadır. Bölgedeki yerel kültüre dönük turizm ürünlerini büyük orandaki bölgedeki yerel sembolik bilgi tabanlarının mobilize edilmesiyle ortaya çıkmaktadır (Tablo 4.5). Bunlardan şarap tadım faaliyetleri, bölgedeki geleneksel ve yere özgü olan bağcılık ve şarapçılığa dair sembolik bilgi tabanından beslenmektedir. Bu bağlamda şarapçılığa dair yerel sembolik bilgi tabanının mobilize edilmesiyle, büyük ölçekli endüstriyel üretimin yanı sıra,

¹⁷ Kurumsal bağlamı oluşturan kuruluşlar, kurumlar ve kurallar, Maskell ve Malmberg’in (1999) varlık kavramsallaştırmasındaki “kurumsal varlıklar” a karşılık gelmektedir. Bu doğrultuda bölgesel varlıklar bölümünde ayrıca kurumsal varlıklara değinilmeyecektir.

küçük ölçekli ev yapımı yerel şaraplar ve bunların şarap evleri ve butik otellerde sunumu, önemli bir turizm ürünü haline gelmiştir. Benzer şekilde bölgedeki çanak ve çömlek yapımına dair yerelleşmiş örtük bilgi, çömlek yapımına dair turizm ürünlerini beslerken, halıcılığa dair yerelleşmiş bilgi tabanı, halının bölgedeki bir turistik eşya olarak popüler olmasında etkilidir. Diğer taraftan bölgede yerel girişimlerin birçoğu kırsal bölgede yaşayan ve tarımsal faaliyetlerle uğraşan çiftçilerden oluşmaktadır. Turizm iş karmaşıklığının az olmasından dolayı giriş engelleri düşük olsa da (Baekkelund, 2022b) girişimcilerin belirli rutinleri yaratmaları gerekmektedir. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde, yerel girişimcilerin bu rutinleri oluşturmada özellikle bölge dışından gelen girişimcilerin rolünün önemli olduğu vurgulanmıştır (K19; K25; K26).

Bölgesel varlıklar bağlamında ele alındığında, firma rutinlerinin değişimi kadar emek gücünün de uzmanlaşması veya bir başka deyişle beşeri varlık dönüşümü de mevcut peyzajı şekillendirmektedir. Yukarıda yenilik sistemi bağlamında bölgedeki eğitim kuruluşlarının spesifik olarak da üniversitelerin bölgede bilginin üretimi ve bilginin endüstride yayılmasındaki rolü ele alınmıştı. Ancak bölgenin beşeri varlıklar, salt üniversitelerin bu misyonunun ötesindedir. Kuramsal çerçeveden hareketle (Maskell ve Malmberg, 2007) beşeri varlıklar, emeği, emeğin niteliğini ve bölgede emek gücünün oluşturulmasında rol oynayan kuruluşları ifade etmektedir. Bu kapsamda bölgenin beşeri varlıkları olarak eğitim kuruluşlarının bir diğer temel görevi turizm patikasında beşeri varlıkları yaratmaktır. Bölgedeki üniversitelerde turizm fakülteleri ve bu fakültelerdeki rehberlik bölümleri gibi programlar vasıtasıyla turizm için gerekli emek gücü yaratılmaktadır. Diğer taraftan bölgede iki turizm meslek yüksek okulu ve meslek liseleri bulunmaktadır. Bu okullar konaklama, yeme içme sektörü gibi sektörlerde ara elemanın yetiştirilmesinde kritik rol oynamaktadır. Öte yandan hem bölgedeki insan kaynağı üzerine yapılan araştırmalar (AHİKA, 2023b), hem de araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde (K19; K36) bölgedeki emek gücünün kalifiye olmasında yetersizlikler ve problemler olduğu, Covid-19 sonrası bu problemin genişlediği ve derinleştiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla nitelikli emek gücü bölge için halen önemli bir problem durumundadır. Nitelikli emek gücü probleminde diğer bir varlık olarak bölgedeki imkan ve olanakların yetersiz olduğu gerekçe gösterilmektedir (K36). Bu noktada bölgenin periferi bir bölge olması ve kısıtlayıcı koşullar önem kazanmaktadır. Diğer bir nokta ise bölgedeki yerel halkın yerel girişimciliğidir. Zira yerel halk genellikle yerel acente, konaklama tesisi gibi kendi işletmelerini kurmaktadır (K25). Bu kapsamda bölgedeki genç ve yetişkinler turizm girişimcisi olmayı hedeflemektedir (AHİKA, 2023b). Diğer taraftan

bölgedeki balon uçuşlarında pilot yetiştirilmek üzere biri Türk Hava Kurumu'nun (THK) diğeri ise özel bir balon firmasına ait olan iki balon uçuş okulu bulunmaktadır. Ayrıca Kapadokya Üniversitesi bünyesinde 2016 yılında Sıcak Hava Balonu ve Hava Gemisi Uygulama ve Araştırma Merkezi açılmıştır. Bu merkez bünyesinde uçuş okulu ve bakım hizmetleri verilmektedir (Kapadokya Üniversitesi, 2024). Son olarak Ahiler Kalkınma Ajansı çeşitli projelerle kooperatifler ve dernekler aracılığıyla farklı gruplara dönük eğitimler düzenlemektedir (K7).

Öte yandan bölgesel varlıklar bağlamında, şüphesiz bölgenin en temel ayırt edici varlıklarını doğal varlıkları oluşturmaktadır. Bu kapsamda farklı jeolojik zamanlardaki volkanizma ve aşınım faaliyetleri sonucu ignimbirit yapısından oluşan Peribacası oluşumları bölgenin temel doğal varlıklarını oluşturmaktadır. Bu yapıların kolay aşınabilir olması zamanla bölgenin kendine has kayadan oyma ev, kilise vb. yapılarının ortaya çıkmasına olanak tanırken, günümüzde bu yapılar kayadan oyma otellere dönüşmüştür. Öte yandan bölgenin topografik yapısının çok sayıda vadiden oluşması, vadi yürüyüşlerini önemli hale getirirken aynı zamanda hava moleküllerinin vadiler boyunca farklı ısı değerlerinde tabakalanması bölgede balon uçuşlarının yapılmasını kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Ayrıca doğal peyzajın benzersiz oluşu, balon uçuşlarını daha çekici hale getirmektedir (K13). Son olarak bölge yarı kurak bir iklim bölgesinde yer almaktayken turizm faaliyetleriyle artan su tüketimi, bölgedeki su kaynaklarının aşırı tüketimine neden olmaktadır. Mevcut durumda tehlike emareleri ortaya çıkarmaktadır (K31). Su varlıklarının kısıtlı olmasının gelecekte daha büyük problemler yaratması beklenmektedir.

Bölgedeki altyapısal varlıklar ve materyaller ele alındığında, bölgenin güçlü somut tarihsel mirasının varlığı dikkat çekmektedir. Bölgenin tarihsel ve kültürel mirası büyük oranda müze ve ören yerlerinde koruma altındadır (Tablo 4.6). Bu bağlamda müze ve ören yerleri bölgedeki kültür turizmi patikasının ayırt edici varlıklarından biridir. Bölge içerisinde toplamda 18 müze bulunurken bu müzeler çoğunlukla Göreme ve çevresinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle Göreme Açık Hava Müzesi ve Zelve Ören Yeri, bölgenin en önemli müze ve ören yerlerinden ikisini oluştururken, bu müze ve ören yeri (Kayalık Kapadokya Bölgesi dışında bulunduğu için Hacı Bektaş Veli Müzesi hariç tutulduğunda) bölgenin açık ara en fazla ziyaretçi çeken iki müzesi durumundadır (Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024). Ayrıca bu alanların önemli bir bölümü 1985 yılında UNESCO tarafından dünya miras listesine eklenmiştir (UNESCO, 2009).

Tablo 4.5: Bölgenin varlıkları

Endüstriyel varlıklar	Halı, çanak çömlek, şarap yapımı gibi yerelleşmiş bilgi, bölgeye dışarıdan gelenlerle yayılan turizme dair beceriler.
Beşeri varlıklar	NEVÜ, Kapadokya Üniversitesi, turizm meslek yüksek okulları, turizm meslek liseleri, eğitim merkezleri.
Kurumsal varlıklar	<i>Kurumlar:</i> Tarihsel ve kültürel miras, toleransı yüksek toplum yapısı, güçlü mikro milliyetçilik ve kendi içinde güçlü ancak yerler arasında zayıf güven ilişkileri, kurumsallaşmama problemi <i>Kurallar:</i> 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanunu, Kapadokya Alan Başkanlığına ilişkin kanun, TTK Kanunu <i>Kuruluşlar:</i> Bölgenin tanıtımına dair TCTKB, Alan Başkanlığı, KAP-HİB ve TGA gibi organizasyonlar.
Doğal varlıklar	Coğrafi ve Jeolojik Yapılar.
Altyapısal varlıklar ve materyaller	Fiziki tarihsel miras yapı, altyapılar, konaklama altyapısı, müze ve ören yapıları, ulaşım altyapısı olarak havalimanı, yollar, dijital altyapı.
Finansal varlıklar	AHİKA destekleri, Turizm teşvikleri, TKDK hibeleri, yatırım teşvikleri, yurtdışı işçi dövizleri.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bölgedeki altyapısal varlıklar aynı zamanda bölgesel imkan ve olanakları (amenities) da kapsamaktadır. Buna göre bölgenin çevresindeki diğer yerlere nazaran daha fazla olanak sunduğu söylenebilse de hem geçmiş yıllarda yapılan çalışmalar hem de bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde bölgenin sosyal hayat, farklı aktiviteler vb. yönlerinden olanaklarının yetersiz olduğu vurgulanmıştır. Bölgesel olanak ve imkanların yetersiz olması nedeniyle hem geceleme sürelerinin düşük kaldığı (K17) hem de nitelikli emek gücünün bölgeden ayrıldığı ifade edilmektedir. Bölgedeki turizmin gelişmesine rağmen imkan ve olanakların yeterince geliş(e)memesi periferi bölgenin getirdiği sınırlılıkları aşmanın ne denli zor olduğunu da göstermektedir.

Bölgedeki altyapısal varlıklar, ulaşım bağlamında ele alındığında ise Kapadokya Bölgesi'nin ağırlıklı olarak kara yolu ulaşım ağıyla diğer yerlere bağlandığı görülmektedir. Bölgenin Adana, Kayseri, Konya, Ankara gibi büyük metropollere yakınlığı lojistik avantajı sağlamaktadır (AHİKA, 2024). Öte yandan yakın zamanda açılan Ankara-Niğde otoyolu, bölgeyi, Ankara, İstanbul gibi metropollere daha fazla yakınlaştırmıştır. Havayolu ağında bölgeye iki tane havalimanı hizmet vermektedir. Bunlar Nevşehir il sınırları içerisinde yer alan ve bölgeye 30 km uzaklıkta yer alan Kapadokya Havalimanı ile Kayseri il sınırları içerisinde yer alan ve bölgeye 80 km mesafe yer alan Kayseri Erkilet Havalimanıdır.

Tablo 4.6: Bölgedeki müze ve ören yerleri

İsmi	Statüsü	Yer aldığı alt bölge
Nevşehir Merkez Müze	Müze	Nevşehir
Çavuşin Kilise Müzesi	Açık hava müzesi	Avanos
Derinkuyu Yer Altı Şehri	Yer altı şehri	Derinkuyu
Göreme Açık Hava Müzesi	Açık hava müzesi	Göreme
Karanlık Kilise Müzesi	Müze	Göreme
El Nazar Kilisesi	Müze	Göreme
Kaymaklı Yer Altı Şehri	Yer altı şehri	Nevşehir
Özkonak Yer Altı Şehri	Yer altı şehri	Avanos
Tatların Yer Altı Şehri	Yer altı şehri	Nevşehir
Zelve Ören Yeri	Öten yeri	Göreme
Mazı Yer Altı Şehri	Yer altı şehri	Ürgüp
Ürgüp Müzesi	Müze	Ürgüp
Ürgüp Sobesos Antik Kenti	Ören Yeri	Ürgüp
Güray Müze	Müze	Avanos
Toplam: 14 müze, ören yeri ve yer altı şehri		

Kaynak: TCKTB, 2024a

Kapadokya Havalimanı bölgeye gelen turizm talebinde oldukça önemlidir ancak havalimanında yurtdışından doğrudan uçuşların olmaması ve yurtiçi uçuşların sadece İstanbul ile sınırlı olması havalimanının etkinliğini azaltmaktadır. Öte yandan bölgeye hizmet veren diğer bir havalimanı Kayseri'deki Erkilet Havalimanıdır. Bölgeye 80 km uzaklığında bulunan bu havalimanı münferit ziyaretçiler ve tur operatörleri tarafından yoğun şekilde kullanılmaktadır. Kayseri Havalimanı yurt dışı uçuşlarla beraber hem uçuş ağı bakımından hem de yurt dışı yolcu sayısı bakımından Kapadokya Havalimanından daha erişilebilir bir havalimanı durumundadır (DHMİ, 2024). Öte yandan bölgeye doğrudan bir tren hattı bulunmaması önemli bir altyapı eksikliğidir. Yakın zamanda açılan Ankara-Sivas YHT hattı ve inşa halinde olan Ankara-Kayseri YHT hatları da doğrudan bölgedeki yerleşim birimlerine erişmemektedir.

Son olarak finansal varlıklar değerlendirildiğinde ise bölgede turizm sektörüne spesifik çeşitli teşvik, hibe ve destekler bulunmaktadır. Kurumsal bağlam bölümünde daha önce ifade edildiğinden tekrara düşmemek adına bölgenin finansal varlıklarını kısaca özetlemek gerekirse, bölgede kalkınma ajansının projeleri aracılığıyla verdiği hibe ve destekler, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2684 teşvik kanunu aracılığıyla konaklama tesislerine ve taşınmaz kültür varlıklarına dönük sağladığı teşvikler ile AB ve ulusal fonlar aracılığıyla TKDK'nın sağladığı teşvikler bölgenin finansal varlıkları çerçevesinde değerlendirilebilir. Ayrıca bölgeden çeşitli Avrupa ülkelerine işçi statüsünde göç etmiş çok sayıda kişi bulunmakta ve bu kişiler işçi dövizlerini turizm faaliyetleri için harekete geçirmektedirler.

Tüm bu bölgesel varlıkların olanak tanıyıcı/kısıtlayıcı çerçevesinde bölgenin mevcut peyzajında, geleneksel turizm literatüründe çekicilikler olarak isimlendirilebilecek çok sayıda turizm ürünü bulunmaktadır. Bölgedeki turizm ürünleri, 1) Kapadokya'ya özgü ayırt edici (temel) turistik ürünleri, 2) doğa ve macera sporuna dönük turizm ürünleri ve 3) alternatif turizm ürünleri olmak üzere toplamda üç grupta sınıflandırılabilir (Tablo 4.7). İlk olarak Kapadokya'ya özgü ayırt edici turizm ürünleri, bölgenin geçmişten günümüze gelen varlıklarına dayanırken aynı zamanda balon turu gibi sonradan ortaya çıksa da dünyadaki rakiplerine göre rekabetçi olduğu turizm ürünlerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda bölgedeki Peribacaları oluşumları, yerel sembolik bilgi tabanına dayanan şarap ve diğer gastronomi ürünleri ile yine bu tabandan beslenen çömlekçilik gibi turizm ürünleri, tarihi konaklar, kervansaraylar, camiler, kayadan oyma kiliseler ve bölgedeki marka değerini yükselten butik ve mağara oteller ayırt edici (temel) turizm ürünleri olarak değerlendirilebilir. Öte yandan doğa ve macera sporuna dayalı ürünler, temel turizm ürünlerini tamamlayan, vadi yürüyüşler, bisiklet ve ATV turlarından oluşmaktadır. Özellikle Ultra Trail, Cumhurbaşkanlığı Bisiklet Turu gibi turlar bu turizm ürününün tanıtımında ve ziyaretçilerce talep edilmesinde önemli bir etki yaratmıştır. Son olarak alternatif turizm ürünleri bölgedeki yüksek gelirli ve yüksek eğitimli ziyaretçi gruplarının talep ettiği ürünleri kapsamaktadır. Bu kapsamda örneğin kongre ve konferans turizminde bölgedeki üniversitenin ve büyük yıldızlı otellerin alt yapısı önemli bir varlık olarak ön plana çıkmaktadır. Öte yandan son dönemde sayıları artan çeşitli festivaller, Bağ Bozumu gibi geleneksel festivallerin ötesinde daha yüksek gelir grubundan ziyaretçileri bölgeye çekmektedir.

Tablo 4.7: Bölgenin turizm ürünleri

Kapadokya Bölgesi'nin Temel Turizm Ürünleri ve Çekicilikleri		
Kapadokya'ya özgü ayırt edici (temel) turistik ürünler	Jeolojik ve Coğrafi Oluşumlar	Üç Güzeller, Göreme çevresi Peribacaları; Devrent, Kızılçukur, Güvercinlik, Balkan Vadileri; Ortahisar, Uçhisar ve Nevşehir Kaleleri.
	Tarihsel ve Kültürel Yapılar	Kayadan oyma kiliseler, yer altı şehirleri, camiler, konaklar, kervansaraylar ve diğer tarihi yapılar.
	Müze ve Ören Yerleri	Göreme Açık Hava Müzesi ve Zelve Ören Yeri başta olmak üzere bölgedeki toplamdaki 14 müze ve ören yeri.
	Gastronomi	Yöresel yemek ürünleri ve şarap tadımları.
	Butik ve Mağara Otel Konsepti	Mağara oteller, butik oteller.
	Sıcak Hava Balonu	Balon turları.
	Hediyelik Eşya ve Yerel Kültüre Ait Ürünler	Onx taşından ürünler, Çanak ve çömlek yapımı, halı ve kilim, somut olmayan kültürel miras.
Doğa ve Macera Sporuna Dönük Turizm Ürünleri	Trekking ve Vadi Yürüyüşleri	Ultra Trail Yarışları.
	ATV ve Jeep Safari	ATV turları.
	Bisiklet	Cumhurbaşkanlığı Bisiklet Turu, Avrupa Dağ Bisiklet Şampiyonası (2007), Gran Fondo Yarışları.
Alternatif Turizm Ürünleri	Kongre ve Konferans Turizmi	NEVÜ, Kapadokya Üniversitesi, Kalkınma Ajansı ve bölge içi ve bölge dışındaki diğer kurumlarca düzenlenen kongre ve konferanslar.
	Festival Turizmi	Cappadox Festivalleri, Bağ Bozumu Festivalleri, Kültür Yolu Festivalleri.

Kaynak: İhtisaslaşma Stratejisi ve Yol Haritası Raporu, 2022

Sonuç olarak bu kısımda Kapadokya turizm bölgesinin mevcut peyzajının genel bir fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır. Mevcut peyzajın betimsel analizine dayanan bu kısımda, araştırma alanı ortaya koyulmuş, bölgenin talep ve arz yapısı incelenmiş, yenilik sistemi parametrelerine bakılmış ve bölgenin kurumsal bağlamı, varlıkları ve turizm ürünleri bakımından analiz edilmiştir. Şimdiye kadar ele alınan bölüm, bölgenin şu andaki mevcut anının bir fotoğrafını çekmektedir. Oysa teşviklerden, politikalara, kurumlardan kuruluşları kadar bölgeyi oluşturan bileşenler zamanla evrilmiş ve bugünkü mevcut haline gelmiştir. Kapadokya Bölgesi kurumsal bağlam bakımından kalın bir bölge olarak bugün turizm faaliyetlerinin gelişimine olanak vermektedir. Ancak kurumsal bağlam 1990'larda, 1970'lerde

bugünkü olduğu gibi kalın ve olanak tanıyıcı değildir. Dolayısıyla bölgenin bugün ulaştığı noktayı anlamak için evrimsel bir analiz gerekli gözükmemektedir. Bu nedenle ekonomik peyzajın mevcut fotoğrafını çeken bu bölümün ardından gelecek ve sonraki bölümler evrimsel perspektifin özünü oluşturan ekonomik peyzajın dinamik evrimine odaklanacaktır.

4.3 Kapadokya Turizm Patikasının Evrimi

Araştırmanın bu bölümünde Kapadokya'daki turizm patikası, EEC perspektifinden Martin'in (2010) Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli ışığında tarihsel süreç içerisinde dönemselleştirilerek ele alınmıştır. Dönemselleştirme, bir yandan dokümanların analizi ile ikincil istatistiksel verilerin yorumlanmasına dayanırken, diğer yandan esas olarak görüşmecilerle yapılan mülakatların analizine dayanmaktadır. Mülakatların analizleri zaman çerçevesi bakımından süreç odaklı olarak kodlanmış ve bu ilişkilendirme dönemselleştirmenin yapılmasını olanak tanımıştır. Bu bağlamda tarihsel süreç varlıklar, faillikler, varlık dönüşümleri, kritik kavşaklar, problematik durumlar, fırsat alanları ve kritik olaylar bakımından yeniden inşa edilerek Martin'in Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli temelinde oluşturulan çalışmanın analitik çerçevesi ışığında dönemselleştirmiştir. Bu dönemselleştirmeye göre yapılan analizler sonucu Kapadokya turizm destinasyonunun evrimsel gelişiminde 1957 öncesi ön oluşum aşaması, 1957-1982 arası patika yaratımı, 1983-2001 arası patika gelişimi aşaması, 2002-2025 arası ise dinamik gelişim bağlamında patika yükseltme ve niş turizm faaliyetlerinin ortaya çıktığı dönem olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda tarihsel dönemselleştirmeye uygun olarak kronolojik bir anlatı benimsenecektir.

4.3.1 Ön Oluşum Aşaması: 1957 Öncesi Dönem

Martin'in (2010) Dinamik Modeli'nden değerlendirildiğinde bir bölgesel patika, ön oluşum aşamasının olanaklılığında ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede ön oluşum aşaması bölgenin geçmişten o ana dek getirdiği mevcut varlıklarını ifade etmektedir (Baumgartinger-Seiringer vd., 2021). Bu doğrultuda incelendiğinde Kapadokya'daki turizm patikasının doğuşu belirli ön koşulların olanaklılığı ve kısıtlılığı çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Bu ön koşullar bölgesel varlıklar bağlamında değerlendirilmiştir (Tablo 4.8; ayrıca Bkz. Şekil 4.13). Ön oluşum aşamasında bölgenin en temel varlıkları doğal varlıklara dayanan erozyona uğramış arazilerin oluşturduğu badlands ve Peribacası oluşumlarıdır. Bu varlıklar turizm

yolunun yaratılmasında olanak tanıyıcı rol oynarken bu varlıklar bağlamındaki turizm ürünleri bugün de bölgenin çekirdek ürününü oluşturmaktadır. Diğer yandan bölgenin tarihsel süreçte Hristiyanlık inancındaki önemi ve bu bağlamda gelişen kültürel mirasının oluşturduğu ün ve bilinirlik kurumsal varlıklar bağlamında olanak tanıyıcı çerçeve sunmaktadır. Bu ün ve bilinirlik bölgenin doğal varlıklarını da beslemektedir. Bölge, Hristiyanlık tarihindeki önemi ve doğal varlıkları nedeniyle geçmişten 1950'li yıllara kadar olan dönemde çok sayıda seyyahın ziyaret ettiği bir bölge durumundadır. Son olarak, 18. yüzyıldan itibaren Lucas, Texier, Hamilton, Ainsworth gibi önemli seyyahlar Kapadokya'yı da seyahat rotalarına eklemiş ve bölgeye dair metinler yazmışlardır (Solmaz Şakar, 2020). Dolayısıyla bölgenin bu bağlamdaki ünü ve bilinirliği turizm patikasının yaratılmasında özellikle önemlidir. Ön oluşum aşamasında bölgeye seyyahların haricinde münferit turistler de gelmektedir.

Diğer yandan güçlü ve zengin kültürel mirasın somut göstergeleri olarak kayadan oyma kiliseler, manastırlar, konaklar ve diğer tarihi yapılar bölgenin altyapısal varlıklarını oluşturması bakımından turizm patikasının yaratımında olanak tanıyıcı bir rol oynayacaktır. Öte yandan, bölgenin periferi bir bölge olması nedeniyle ön oluşum aşamasında herhangi bir endüstriyi destekleyen güçlü kuruluşlar, sistem seviyesindeki aktörler, kurallar ve kurumlar mevcut değildir. Bu bağlamda ön oluşum aşamasında bölge organizasyonel ve kurumsal kalınlık olarak ince bir bölge durumundadır (Tödtling ve Trippl, 2005). Ancak tarihsel süreçte bölgenin çok sayıda uygarlığın uğrak yerinde olması güçlü yerel sembolik bilgi tabanının oluşmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda bölgede çömlek yapımı, şarap üretimi, halı üretimi gibi farklı yerel endüstriyel varlıklar bu güçlü yerelleşmiş sembolik bilgi tabanından beslenerek ortaya çıkmıştır (Tablo 4.8 ve ayrıca Bkz. Şekil 4.13).

“Zaten gelen misafir buraya doğal oluşumları yani buranın doğallığı için geliyor...burası Hristiyanlığın merkezi de onun için geliniyor. En büyük şeyi başta söylediğim gibi bu doğal güzellik ve kültürel güzelliği. Yani buradaki insanların yaşam tarzı yaptığı şeyler. Bugün Avrupa'daki bütün eski kütüphanelerde buranın 1900'li yıllardan beri çekilmiş değişik fotoğrafları var. Genç gezginlerin çektiği kitaplar var, yazılan makaleler var.” (K25).

Öte yandan, bölgede sanayi mirasının ve sanayi gelişiminin ön oluşum aşamasında zayıf olması, o dönem için tarıma ve ticarete dayalı sınırlı bir sermaye birikiminin oluşmasına yol açarken, yerel toplum çoğunlukla tarımsal faaliyetlerle ilgilenen kırsal bir toplum özelliği göstermektedir. Bu çerçevede 1950'li yıllarda bölgedeki beşeri varlıklar büyük oranda tarımsal faaliyetlerle uğraşan nüfustan oluşmaktadır. Bölgenin periferi bölge karakteristiğiyle

uyum gösteren bu varlıklar turizm patikasının yaratılması için kısıtlayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca başlangıçta bölgenin geleneksel ve muhafazakar bir toplum yapısına sahip olması turizm faaliyetlerini kısıtlayıcı bir çerçeveye sahip olmasına yol açmıştır. Bu durum turizm faaliyetlerinin toplumsal olarak enformel meşruiyet zemininde meşrulaştırılmasını gerekli kılmıştır.

Tablo 4.8: Bölgenin ön oluşum aşamasındaki varlıkları (ön koşullar)

Ön oluşum aşamasında varlıklar	
Kurumsal varlıklar	Geleneksel toplum yapısı, Bölgenin Hristiyanlık ve jeomorfolojik oluşumlar yönünden ünü ve bilinirliği.
Beşeri varlıklar	Tarımsal ve kırsal nüfus.
Altyapısal varlıklar	Çok sayıda kayadan oyma kilise, taş bina ve konaklar, yer altı şehirleri, manastırlar.
Endüstriyel varlıklar	Halı ve şarap üretimi ve çömlekçiliğe dair yerleşmiş bilgi tabanları.
Finansal varlıklar	Tarıma ve ticarete dayalı sınırlı sermaye birikimi.
Doğal varlıklar	Peribacası oluşumları, erozyonu uğramış araziler, badlandler.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.3.2 Patika Yaratımı Aşaması: 1957-1982 Dönemi

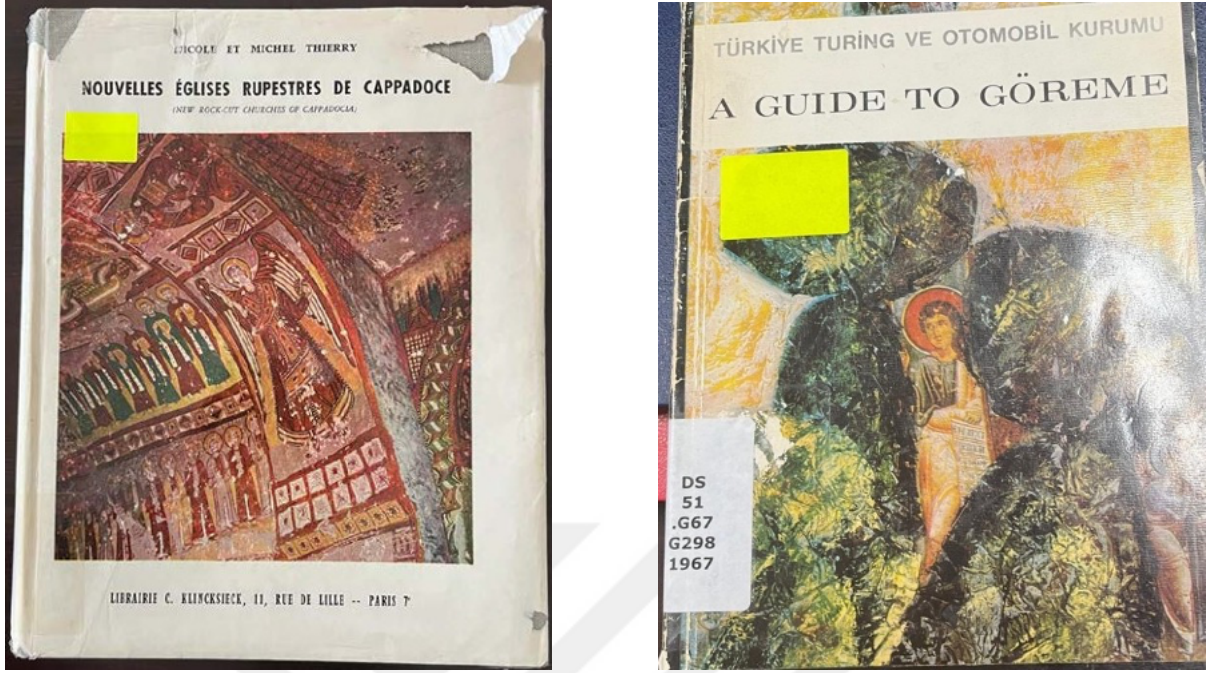
Martin'in (2010) modelinde ön oluşum aşamasını takiben, patikanın ortaya çıkışına ilişkin ilk temellerin atıldığı patika yaratımı aşaması gelmektedir. Modele göre ön oluşum aşamasındaki koşullar ve varlıklar patikanın ortaya çıkışını olanak tanıyıcı (ve/veya kısıtlayıcı) olarak şekillendirse de bir patikanın ortaya çıkışı çeşitli tetikleyici olaylar, fırsat alanları gibi failliği açığa çıkaran kritik kavşaklar sayesinde mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda Kapadokya'daki turizm patikasının 1950'li yılların sonlarında yaratım aşamasına geçtiği iddia edilebilmektedir. Turizm patikasının bir anlamda nüvelerinin atıldığı bu dönem de çeşitli tetikleyici olaylardan yararlanan failer bölgedeki bazı varlıkların dönüşümlerini sağlamıştır. Bölgedeki ön koşulların turizm faaliyetlerinin yaratımı için harekete geçirilmesi belirli tetikleyici olayların tetiklemesiyle olmuştur.

Turizm yolunun yaratımındaki ilk tetikleyici olay, modern dönemde bölgeyi Batı Avrupa'ya bilhassa da Fransa'ya tanıtan seyyahlar ve bu bağlamda da Nicole-Michel Thierry'in yazıları olmuştur (Şekil 4.9). Bu eserler bölgenin bir varlık olarak ününün turizm patikasının yaratımında mobilize edilmesini ve böylece belirli bir pazar oluşturmalarını (Binz vd., 2016) sağlamıştır. Dolayısıyla patika yaratımı aşamasında bölgenin doğal varlıkları ve bilhassa kurumsal varlık olarak kültürel mirası kritik rol oynamıştır. Diğer yandan Thierry'lerin yazıları bölgenin talep yapısının oluşumundaki temelleri oluşturarak bir tetikleyici olay olarak ortaya çıkmıştır. Zira bu mirasın bir devamlılığı olarak da bölgeyi 2000'li yıllara kadar ağırlıkla Fransız ziyaretçiler olmak üzere Batı Avrupalı ziyaretçiler ziyaret etmiştir.

“Yani açık hava müzeleri ve kiliseler. Zaten insanların bu bölgeye gelme sebeplerinden ilki ve en önemlisi Hristiyanlık dönemi mirası ve kiliseler. Çünkü Kudüs'ten Mısır'dan kaçan Hristiyanlar buranın jeolojik oluşumlarından yararlanıyor. Kayaları kesiyor, kilise yapıyor. Bugün de bu anlatı ve miras bölgenin en önemli çekiciliği diyebiliriz. Herkes biliyor o yüzden burayı”(K30).

“Kapadokya olarak, Fransızlar dünyaya tanıttı burayı. Nicole Thierry'nin kitabı da var. Nicole Thierry ben iyi tanırız. Kocasıyla falan da... Ben de Kapadokya ile ilgili yazdığı dergiler falan var Kapadokya'nın kiliseleriyle ilgili. Tabi öncesinde de Texier diye çok çok daha önceden bir Fransız tarihçi kocaman bir eseri var. Kapadokya Fransızlar tarafından keşfedilen bir bölge. Onlar biliyordu Kapadokya'yı”(K32).

Şekil 4-9: Nicole ve Michel Thierry'nin bölge üzerine yazdıklarını derledikleri kitap (soldaki görseli) ile Türkiye Turing ve Otomobil Kurumunun Tanıtım Materyali (sağdaki görsel)

Kaynak: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Turizm İhtisas Kütüphanesi

Thierry gibi yazarların yazılarıyla bölgenin bilinirliği ve bu minvalde gelen münferit ziyaretçilerin sayısı tedrici olarak arttıkça, talepteki değişim fırsatlarını gören belediye başkanı bölgede ziyaretçi talebini karşılayacak bir oteli inşa etmiştir. Konaklama tesisinin açılması belediye başkanının yenilikçi girişimciliğini gösterirken, konaklama altyapısının oluşturulması bağlamında ise varlık dönüşümlerini ifade etmektedir. Belediye başkanı, bölgenin ilk konaklama tesisini 1957 yılında açmıştır. Bu açılış, belediye başkanının planlanmasıyla yerel ve sessiz bir açılış olarak değil, dönemin Turizm Tanıtma Müdürlüğü'nün (TTM) genel müdürü (günümüzde Kültür ve Turizm Bakanı pozisyonun eşdeğeri) de davet edilerek görkemli ve önemli bir açılış haline getirilmiştir. Otelin açılışında dönemin Turizm Genel Müdürü, yerel ölçekteki altyapıya dönük girişimciliği desteklemiştir. Aynı zamanda TTM Müdürü beşeri varlıkların da oluşturulması için kendi pozisyonu ve gücünden yararlanmıştır. Bu bağlamda Turizm Genel Müdürlüğü'nün katkılarıyla Robert Koleji'nden okutmanlar görevlendirilerek bölgedeki yerel halktan seçilen kişilere yabancı dil ve rehberlik eğitimleri verilmiştir. Bu etkileri nedeniyle turizm patikasının yaratımındaki ikinci tetikleyici olay dönemin Turizm Genel Müdürü'nün bölgeye yaptığı ziyarettir. Zira ziyaret, bir yandan beşeri varlıkların yaratılmasını sağlarken, yerel ölçekteki

fırsatları gören belediye başkanının yenilikçi girişimciliğini yerel liderliğe dönüştüren bir tetikleme etkisi yaratmış ve yerel aktörlerin eylemliliğine dinamizm katmıştır.

“Bizim belediye başkanı otele yaptırdı buraya, 1957’de açtı. 2 senede bitti otelin inşaatı. 1957’de Turizme Bakanlığı yok daha. Ancak Turizm Genel Müdürü var. Turizm Genel Müdürü otelin açılışına geldi. Tabii otel şimdiye kadar küçük ama o zaman için büyük bir şey çünkü ilk ve kimse bilmiyor otel. Ancak Turizm Genel Müdürü, belediye başkanına dedi ki, yahu madem yabancılar geliyor bunlara bir de yabancı lisan bilecek ve rehberlikten anlayan adam yetiştirelim. Ben dedi size bir öğretmen göndereyim. Robert Kolejinden İstanbul’dan bir öğretmen gönderdi Robert Kolejinden. İki sene o kadın bize İngilizce öğretti, 30 - 36 kişiye. Farklı yaş gruplarından kişiler vardı. Ondan sonra böylece turizm başlamış oldu. Hatta biz 59’da Celal Bayar’ı ağırladık bu otelde. Cumhurbaşkanı o zamanın Celal Bayar ağırladık” (K34).

Bu dinamizmle yerel ölçekte belediye başkanı yine aynı yıl turizm faaliyetlerini tanıtmak amacıyla Ortahisar Göreme’yi Tanıtma ve Turizm Derneği’ni kurmuştur. Bu dernek üyeleri, Turizm Genel Müdürü’nün çabalarıyla dil ve rehberlik eğitimi alan öncü yerel aktörler ve rehberlerden oluşmaktadır. Bu aktörler, daha sonra bölgenin tanıtımı için gönüllü olarak çalışmışlardır. Bu bağlamda dernek ayrıca ulusal ölçekte çalışmalar yürütmüş özellikle Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu’nun bölgeyi tanıtması için lobi faaliyetleri yürütmüştür. Ortaya konan eylemler sonucu, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu bölgeyi tanıtan materyaller oluştururken (Şekil 4.9) 1961 yılında Turizm Bakanlığı Ürgüp’e turizm tanıtım bürosu açmıştır (K32). Aynı zamanda yerel aktörler bölgenin tanıtımı için farklı faaliyetler ortaya koymuşlardır (K34). Dolayısıyla belediye başkanının yerel liderliğinde öncü aktörleri mobilize etmesi sonucu dernek, patika yaratımı aşamasında kurumsal girişimci olarak hareket etmiştir. Yapılan tanıtımlar bölgenin tanıtımına katkı sağlamıştır. Aynı zamanda ilk ziyaretçilerin tavsiyeleri olarak ağızdan ağıza pazarlama da patika yaratımı aşamasında bölgenin tanınırlığı ve bilinirliğini artırmıştır.

“1961’de Ürgüp’te turizm bürosu açıldı, lisan bilen kimse yoktu beni koydular oraya 17 yaşında memur oldum. O dönemde maaşımı alır almaz Ürgüp-Göreme tabelası yaptıırırdım kendi cebimden, bizim gibi turizm sevdalısı bir abinin arabasıyla Kapıkule’ye kadar bunları astık Ondan evvel mesela her sene 10 kişi geliyorsa buraya tanıtımlar ve otellerin açılmasıyla beraber 100 kişi 200 kişi gelmeye başladılar. Dahası ilk kez gruplar gelmeye başladı.” (K34).

Diğer yandan bu öncü faaliyetler bölgedeki diğer belediyeleri de turizm faaliyetlerini teşvik etme ve doğrudan girişimcilik yapmaya yöneltmek üzere tetiklemiştir. Bu kapsamda Ürgüp Belediyesi de bir konaklama tesisi inşa ederken bu altyapı, ulusal ölçekte bir otel zinciri olan Tusan tarafından bayilik olarak işletilmiştir. Tusan zincir otelleri otobüs ile İstanbul- Çanakkale- Bergama- Efes- Kuşadası- Pamukkale- Manavgat- Konya- Nevşehir- Ürgüp- Avanos- Ankara- İstanbul rotası üzerinde gerçekleştirilen antik-turistik kent gezileri kapsamındaki konaklamalar amacıyla 1950’li yıllardan itibaren Türkiye genelinde açılmaya başlamıştır (Ultav, 2019). Bu bağlamda bölgedeki ilk zincir otel olarak Tusan otelleri 1961 yılında Ürgüp’e açılmıştır. 1980’li yıllara kadar takip eden yıllarda oteller sırasıyla Nevşehir ve Avanos’a da açılmıştır. Ulusal ölçekte operasyonlar yürüten bu otel zinciri de bölgedeki öncü girişimcilerden bir diğeridir. Diğer yandan aktörler özellikle Ürgüp’teki Tusan otellerinde uzun yıllar müdür olarak çalışan bir aktörü de vurgulamışlardır. Bu aktör hem beşeri varlıkların yaratılmasında hem de Ürgüp haricindeki bilhassa Göreme’de de ilk konaklama altyapılarının yaratımında önemli roller oynamıştır. Ziyaretçi sayılarının tedrici olarak artışıyla bölgedeki turizme dönük yatırımlar, 1960’lar ve 1970’ler boyunca belirli ölçeklerde devam etmiştir. Bu kapsamda patika yaratımı aşamasında küresel bir otel zinciri olan Club Méditerranée Otelleri, Uçhisar belediyesinin inşa ettiği oteli kiralarak (Şekil 4.12), mülkiyet yöntemi ile 1969 yılında işletmeye başlamıştır (K24).

Öte yandan patika yaratımı aşamasında varlık yaratımı olarak bölge dışından gelen otel zincirlerinin yanında altyapısal varlıkların yeniden kullanılması olarak ev pansiyonculuğu da konaklama kapasitesinin artmasını sağlamıştır. Yerel halkın kendi evini kiralaması ayrıca ziyaretçi ve yerel halk etkileşimini artırarak yerel halkın yaratılan turizm patikasını kabul edilmesi ve patika oluşum aşamasında enformel meşruiyet zemini bulmasını sağlamıştır. Öte yandan bir sonraki bölümde alt ölçeklerdeki farklılaşmada daha detaylı olarak vurgulanacağı üzere bölgedeki ilk turizm faaliyetlerinin ortaya çıkışı alt ölçekler bakımından diğer alt bölgelere göre daha toleranslı bir toplum yapısının olduğu Ürgüp ve çevresinde ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kurumların olanak tanıyıcı rolü patika yaratımının coğrafyasının şekillenmesinde kritik olmuştur.

Dönemin yerel basını incelendiğinde bu dönemde turizme dönük ilk içeriklerin de ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir (Şekil 4.10). Ayrıca 1960’lı yıllardan itibaren bölgede ulusal ve uluslararası filmler çekilmeye başlanmıştır. Aktörlerle yapılan görüşmeler de özellikle Medea filminin diğer tanıtım çabalarının yanında, bölgenin tanıtımında önemli bir

rolü olduğu ifade edilmiştir (K16). Bu filmler bölgedeki aktörlerin girişimciliğiyle değil, bölgenin kendi kendini güçlendiren tanınırlığı ve bilinirliğinin artmasıyla ilişkili olarak film yapımcılarının bölgeyi keşfetmesiyle ortaya çıkmıştır.

“İstanbul’da bir film şirketi vardı. İstanbul’dan geliyorlardı. Bunlar ilginç arazi arıyorlardı. Burası da Türkiye’deki en ilginç arazilerden ve ucuz da tamam mı? Yani biz çağırmadık. Onlar bize geliyorlardı, işte biz bir film çekeceğiz. Bize yardımcı olur musun? Oluyorduk” (K34).

“Yetmişli yıllarda, bizim çocukluk dönemimizde gruplar halinde Fransız ve Almanların kendi araçlarıyla otobüsleriyle geldiğini görürdük... Tabi şimdiye göre sayı azdı ama vardı”(K10).

Diğer taraftan patika yaratımı aşamasında hem ziyaretçi sayıları hem de yerel aktörlerin çabalarının artmasıyla 1965 yılında bölgenin potansiyeline ilişkin olarak dönemin Turizm Tanıtma Bakanlığı ve İmar ve İskan Bakanlığı’nın ortak çalışmasıyla bir rapor yazılmıştır. (Şekil 4.11). Nevşehir Turizm Planlaması adı verilen bu plana/rapora göre bölgeye 1965’in ilk 9 ayında 15.000 ziyaretçinin geldiği, bu ziyaretçilerin 10.500’nün uluslararası ziyaretçiler geri kalanın ise yerli ziyaretçiler olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca raporda altyapı bakımından bölgede toplamda 12 tane otel ve pansiyon olduğu bunlardan beşinin turistik talebi karşılama açısından yeterli olduğu vurgulanmıştır.

Şekil 4-10:Dönemin gazeteleri (soldaki 8/10/1962 - sağdaki 2/1/1963)

Turistik olarak yeterli olan bu otellerin dördünün Ürgüp'te birinin ise Nevşehir'de yer aldığı ve toplamda otellerin 138 yatak kapasitesinin olduğu ifade edilmiştir. Bu konaklama tesisleri arasında, özellikle Ürgüp Tusan otelinin diğer otellerden nitelik olarak farklılaştığı vurgulanmıştır. Raporun çıktığı yıl olan 1965 yılında Nevşehir ve Avanos'taki Tusan otelleri ve küresel otel zinciri şubesi olan Club-Med oteli henüz faaliyete geçmemiştir (Şekil 4.12). Rapor, bölgenin gelecekte önemli bir turizm bölgesi olabileceğine ilişkin ilk resmi belge olması nedeniyle önemliken aynı zamanda ulusal ölçekte sonraki yıllardaki karar ve planlar için bir referans noktası oluşturmuştur (K3).

Diğer yandan 1968 yılında dönemin Orman Genel Müdürünün çabalarıyla ABD Milli Park Servisi'nden bir ekiple beraber Türkiye'deki potansiyel milli park alanlarına ilişkin bir çalışma ortaya koyulmuştur. Bu çalışmalar kapsamında bölge için "Göreme Milli Parkı Uzun Devreli İnkişaf Planı" hazırlanmıştır. 1972 yılında ise 1968'deki plan derinleştirilerek ve genişletilerek Göreme Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı hazırlanmıştır. Her iki plan da bölgenin turizm bağlamında gelecekteki kullanımı ve koruma arasındaki ilişkiyi vurgularken planlar o dönem içerisinde yürürlüğe konmamıştır (Solmaz Şakar, 2020). Buna rağmen her iki plan turizm patikasının yerleşik hale gelmesinde önemli bir regülasyon düzenlemesi olarak 1986 yılındaki Milli Park düzenlemesi için temel oluşturmuştur. Özetle patika yaratımı aşamasında farklı rapor ve planlar ortaya koyulmuş ve bunlar gelecekteki kuralların düzenlenmesine bir referans noktası olmuşlardır.

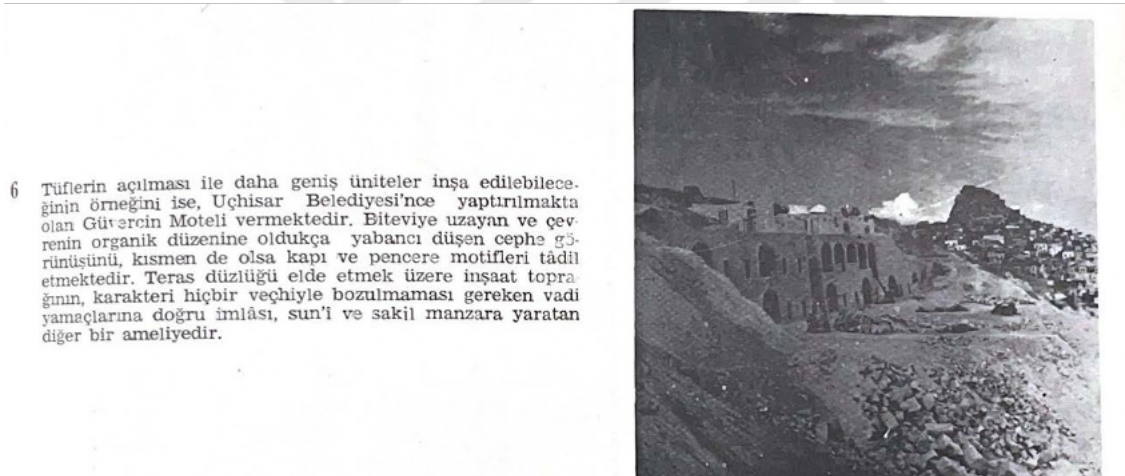
"Ürgüp – Tusan (Belediye) Oteli bugün için bölgenin yegane kaliteli tesisidir. Artan ihtiyaç dolayısıyla üzerine bir kat daha çıkılmaktadır"(Nevşehir Turizm Planlaması, 1965, s.65).

Şekil 4-11: Nevşehir Turizm Planlaması Raporu (1965)

Kaynak: Turizm Tanıtma Bakanlığı ve İmar ve İskan Bakanlığı Ortak Çalışması (Nevşehir İl Halk Kütüphanesi Arşivi)

Şekil 4-12: Club Med Otelinin inşaatı

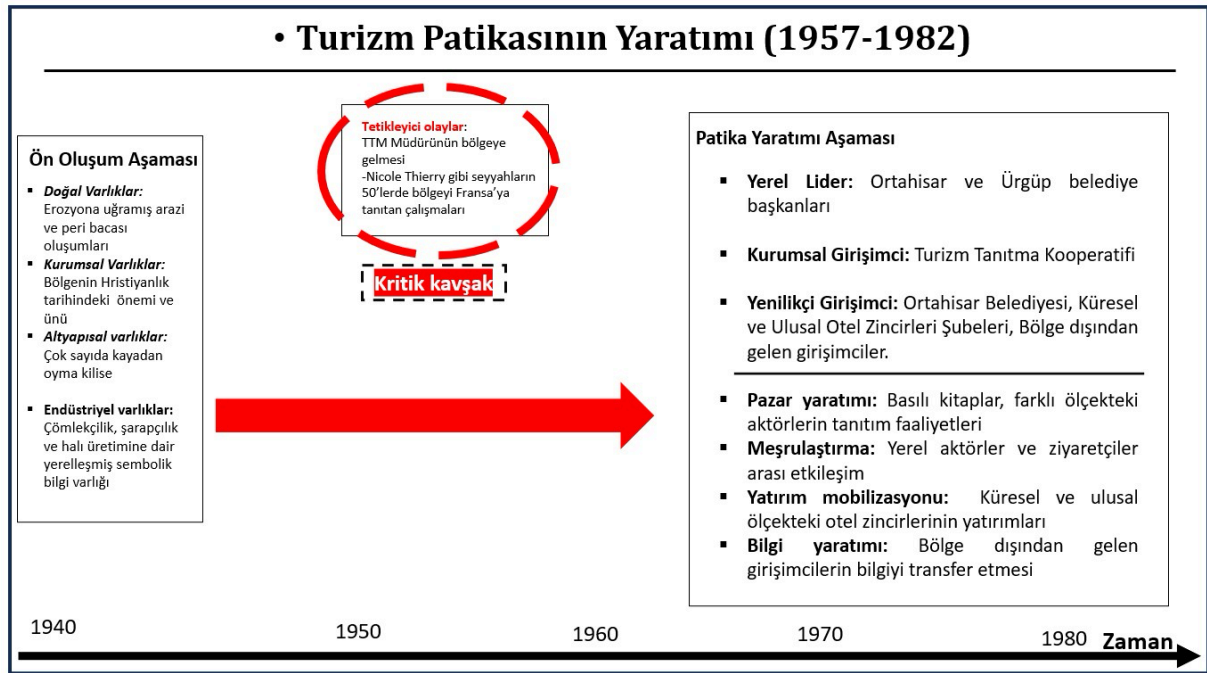

Kaynak: Nevşehir Turizm Planlaması Raporu, 1965 s. 65.

Kuramsal çerçeveden değerlendirildiğinde turizm patikası değişim failliğinin çeşitli varlıkları dönüştürmesi bağlamında yaratılmıştır (Tablo 4.9 Şekil 4.13). Bu varlık dönüşümleri yenilikçi girişimcilerin ve yerel liderin eylemleriyle ortaya koyulmuştur. Özellikle Turizm Genel Müdürü'nün katkılarıyla bölge dışından gelen okutmanların rehberlik ve yabancı dil eğitimlerinin yanında, Club Med ve Tusan gibi bölge dışından gelen zincir oteller de patika yaratımı aşamasında beşeri varlıkların yaratılmasını sağlamıştır. Öte yandan yapılan görüşmelerde özellikle Tusan otellerinin (daha sonra değişen ismiyle Büyük Otelin) uzun dönem müdürlüğünü yapan bir aktörün de beşeri varlıkların yaratımındaki rolü

vurgulanmıştır. Dolayısıyla otel müdürünün, yenilikçi girişimciliğin ötesinde rolleri olmuştur. Nitekim bu dönemde yaratılan beşeri varlıklar turizm patikasının gelişiminde yineleyici girişimcilik için mobilize edilecektir. Zira bu otellerde yetişen çok sayıda çalışan daha sonra yineleyici girişimci olarak kendi turizm firmasını kuracak ve patikanın tahkim edilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda bu süreç bir yavrulama (spin-off) mekanizması olarak yorumlanabilir. Öte yandan yukarıda da değinildiği üzere hem belediyelerin yerel girişimciliği hem de bölge dışından gelen aktör ve firmaların sayesinde altyapısal varlıklar yaratılırken aynı zamanda yerel halk ev pansiyonculuğu yoluyla mevcut altyapısal varlıkları yeniden kullanmıştır. Bunun haricinde Turizm Tanıtma Bakanlığı otellerin yapımı için küçük ölçekli bir turizm teşvik programını ulusal ölçekte yayınlaması finansal varlık yaratımı olarak vurgulansa da bu teşviklerin önemli bir etkisi olmamıştır.

Şekil 4-13: Turizm patikasının yaratımı (1957-1982)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

“Club Med insanların vizyonunu açtı, insanlara Fransızca öğrettiği insanlar yurtdışına götürüp çalışırdı İsviçre’de. Burayı ne yaptı mesela kışın iş düştü ya burada 50 kişi varsa 25 kişiyi İsviçre’ye götürdü. Buradaki köydeki, köylü genci turizmde çalışan kişiyi burada eğitti hem de yurtdışında bu deneyimi yaşattı. Ondan çok faydası oldu. Yani ben okul diyorum yani oradan var ya binlerce insan çalıştı Türkiye’de. Sonra onlar buradaki kendi

dükkanlarını açtılar. O eğitimi ortaya yansıttılar. Bir de aynı zamanda Club Med yıllarca buranın reklamını yaptı. Turizmin gelişmesine en çok katkı yapan yerdı”(K17).

“Gene Saffet Bey’e (Ürgüp Tusan Otel Müdürü) döneceğim. Bakın beyefendinin hiçbir maddi beklentisi yoktu inanın. Bölgede turizmi o başlattı. Her yeri kiralıktı aslında hiç satın almadı adam. Kiralık yani. Göreme’de Saksışan Pansiyon, Ürgüp’te Yataşan, Han, onun dışında Büyük Otel, Tepe Otel falan hepsi kiralıktı. Böyle hep örnek şeyler yaptı. Hatta hiç unutmuyorum sene 1970’te benim garsonluk diplomam var. Hilton’un o zaman metrdotelini veya diğeri ifadeyle şef garsonunu getirip bizlere bir ay boyunca yeme içmesini de kendisi vererek kurs verdi adam Büyük otelde. Bizlerin garson diploması var Turizm Bakanlığından sene yetmişte yani çok vizyon sahibi bir insandı. Ben hep Saffet Bey’i örnek aldığımızı düşünüyorum”(K19).

Tablo 4.9: Patika yaratımı aşamasında varlık dönüşümleri

Turizm Patikasının Yaratımında Varlık Dönüşümleri	
Altyapısal varlıkların yaratımı	Belediye başkanlarının öncülüğünde küresel ve ulusal otel zincirlerinin yatırımları, yeni otel yatırımları
Altyapısal varlıkların yeniden kullanımı	Ev pansiyonculuğunda mevcut yapıların yeniden kullanımı
Kurumsal varlıkların yaratımı	Bölge üzerine olan ilk turizm planları ve koruma kuralları olarak uzun devreli gelişim planların hazırlanması
Kurumsal varlıkların yeniden kullanımı	Bölgenin Hristiyanlık inancındaki ününün turizm patikası için mobilize edilmesi
Doğal varlıkların yeniden kullanımı	Bölgenin doğal varlıklarının tanıtımda ve turizm ürünü olarak mobilize edilmesi
Beşeri varlıkların yaratımı	Rehberlik ve yabancı dil kurslarıyla beşeri varlıkların yaratımı
Finansal varlıkların yaratımı	Turizm Genel Müdürlüğü’nün koruma ve restorasyonuna ilişkin teşvikleri, yerel sermaye birikiminin mobilize edilmesi,

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.3.3 Patika Gelişimi Aşaması: 1983-2001 Dönemi

Turizm patikasının ortaya çıkışı turizm yolunun evrimini şekillendirse de ağ dışsallıkları, artan getiriler yoluyla patika yaratımındaki yaratılan değişimin yeniden üretmesi ve bu yolla değişimin tahkim edilip yerleşik hale getirilmesi, yolun yaratımı kadar önemlidir. Martin (2010) modelinde bu süreci, patika gelişimi aşaması olarak isimlendirmiştir. Baekkelund (2021) ise patika yaratımındaki değişim failliğinin baskınlığından patika gelişimi aşamasında değişimi yineleme, yeniden üretme ve güçlendirme yoluyla yineleyici failliğinin ön plana çıktığını vurgulamıştır. Bu bağlamda ele alındığında Kapadokya’daki turizm

patikasının, 1980'lerden sonra yineleyici failliğin baskınlığı, artan getiriler ve turizm arzının yoğunlaşmasını sağlayan çeşitli varlık dönüşümleri ve kritik olaylarla patika gelişimi aşamasına geçtiği tespit edilmiştir.

Turizm faaliyetlerinin sektörel özelliği göz önüne alındığında endüstrilerdeki artan getiriler yaklaşımından farklı olarak turizm patikalarının gelişim aşamasına geçmesinde turizm arzının kritik kütleye ulaşması önem arz etmektedir. Bu bağlamda endüstriyel patikalardaki artan getiriler ve ağ dışsallıkları gibi mekanizmaların turizm patikalarındaki karşılığı daha çok turizm arzının yoğunlaşması ve kritik kütleye ulaşmasıdır. Ayrıca turizm arzı sadece gelişim aşamasında değil, turizm patikasının yaratımı ve diğer aşamalarda da temel belirleyici durumdadır. Nitekim Kapadokya örneğinde de turizm patikasının 1980'lerde yerleşik hale gelmesi turizm arzının kritik kütleye ulaşması sayesinde olmuştur.

Bölgesel turizmin patika gelişim aşamasına geçmesi konjonktürün sunduğu imkan ve olanaklar bağlamında mümkün olmuştur. Bu bağlamda, 1980 sonrasında neoliberal politikalara geçiş veya bir bütün olarak Özalıcılık olarak isimlendirilebilecek programlara geçiş yapılması patika gelişimi aşamasına geçişte zamansal bir fırsat alanı olarak aktörlerin fırsatlardan yararlanacağı konjonktürel bir alan açmıştır. Diğer yandan 1985 yılında UNESCO Miras Listesi'ne eklenmesiyle bölge, küresel olarak çok daha bilinen bir yer haline gelmiştir. Böylece Özal dönemindeki zamansal fırsatlardan yararlanan bölge dışındaki girişimciler için UNESCO markası bir çekim unsuru haline gelmiştir (Şekil 4.14). Öte yandan fırsat alanının ve kritik olayların yanında, ulusal ölçekte devletin doğrudan müdahaleleri turizm patikasının yerleşik hale gelmesinde kilit rol oynamıştır. Dolayısıyla patika gelişimi aşaması bölgede, Özalıcılık, devletin rolü ve UNESCO Miras Listesi'ne eklenme ile karakterize olmaktadır. Bundan sonraki aşamada, bu fırsat alanları ve kritik olaylar bağlamında faillikler ve yolu yerleşik hale getiren varlık dönüşümlerine odaklanılacaktır.

Kronolojik olarak ilerlendiğinde patika gelişiminde devletin rolü ve failliği 1982'de iki önemli katkı yapmıştır. Bunlardan ilki bölgeye açılan TURBAN Oteli olmuştur. Türkiye ölçeğinde farklı destinasyonlarda da açılan TURBAN Otelleri, iki temel amaç gütmektedir. Bunlardan ilki turizme dönük beşeri varlıkların yaratımı ikincisi, TURBAN öncülüğünde yerel turizm girişimciliğini teşvik etmektir. Bu iki amaç da bölgesel turizm endüstrilerini güçlendirme amacı taşımaktadır. Kapadokya örneğinde de TURBAN otellerinin açılması, ilk olarak bölgede patika yaratımı aşamasında yaratılan beşeri varlıkları hem nicel hem de nitel anlamda artırma ve yükseltme katkısı sağlamıştır. Bölgedeki beşeri varlıkların uzmanlaşması,

profesyonelleşmesi, niteliği bu yolla artırılmış ve bölgesel emek havuzu güçlendirilmiştir. Öte yandan TURBAN’da yetişen emek gücü bir yandan yeni yerel girişimciliği katkı sağlarken diğer yandan TURBAN’ın sağladığı dışsallıklar yeni turizm firmaların oluşmasını teşvik etmiştir. Böylece oğul verme yoluyla (spin offs) yeni turizm firmalarının doğmasında TURBAN çok kritik bir rol oynamıştır (Klepper, 2002). Diğer taraftan devletin failliğindeki bir diğer varlık dönüşümü 1982’de çıkarılan ve önemli bir finansal ve kurumsal varlık yaratımı olan 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu olmuştur (Tablo 4.10). Bu kanun, turizm merkezlerinin oluşturulmasında, bu alanlardaki devlet arazilerinin tahsis edilmesini ve turizm konaklama altyapısının oluşturulması için yatırım teşviklerini sağlarken, 1985-1989 yılları arasında Turizm Bankası aracılığıyla hibe türü teşvikler de verilmeye başlanmıştır. Böylece sistem seviyesindeki faillik, firmalar için, teşvikler yoluyla finansal varlıklar, arazi tahsisi yoluyla doğal varlıklar, turizm merkezlerinin oluşturulması yoluyla altyapısal varlık dönüşümlerini yaratmıştır. TURBAN Oteller ile beraber düşünüldüğünde beşeri ve (ve dolaylı olarak) endüstriyel varlık dönüşümüne de devlet katkı sağlamıştır. Böylece, bölgede daha büyük ölçekli turizm arzına dönük yatırımlar için uygun altyapı oluşturulmuştur. Bu uygun ortam patikanın kritik kütleyle ulaşmasını sağlayacak turizm arzının ortaya çıkışını kolaylaştırmıştır. Ayrıca bu dönemde ulusal turizm ekonomisindeki artan bilinç ve politikalar bölgedeki patikanın yerleşik hale gelmesinde ulusal ölçekte kolaylaştırıcı bir ortam hazırlamıştır.

“Ürgüp TURBAN oteli açılmasıyla bölge turizminde değişikliği tetikledi. Öncesinde de tamam başka girişimciler, kendi çapında bir şeyi vardı ama TURBAN’lar gelince artık hani eğitimde veriyor şeyde veriyor, kadrosu geniş yani nitelikli personel çoğaldı, hizmet kalitesi yükseldi, daha da yükseldi. TURBAN’lar, okul gibi yani daha profesyonel geldiler. Yani devletin gücüyle geldi. Yani şimdi bile arıyoruz yani öyle nitelikli hiçbir yerde şey yok yani ben göremiyorum” (K26).

“Özal’ın turizm atağıyla birlikte 1983’ten sonra teşviklerle büyük oteller yapılmaya başlandı. Zaten bugün bile bölgedeki büyük otellerin çoğu o dönem Özal teşvikleriyle yapıldı. Süreç böyle devam etti kültür turizmi olarak. Yavaş yavaş da bölge turizmden fayda almaya başladıkça da bölge turizmin kıymetini bilmeye başladı.(K37)

“Ama 80’li yıllarda bir çağır açtı. UNESCO listesine girmesi büyük bir markaydı. Çünkü bir sürü insanlar UNESCO listesindeki yerleri görmek isterler yani böyle bir motivasyon vardır. Petra gibi mesela. Bu anlamda Kapadokya listeye girince herkes görmek

istedi, elit insanlar görmek istediler. Türkiye’de nerede UNESCO değerleri var oraya gittiler çünkü o bir etiketti” (K14).

Bu dönemde sadece devletin doğrudan yaptığı yatırımlarla değil, aynı zamanda yerel ölçekte belediye başkanları da turizm yolunun yerleşik hale gelmesi için önemli faillikler ortaya koymuşlardır. Yereldeki belediye başkanları, ulusal ölçekteki turizm destinasyonları yaratmayı ve var olanları geliştirmeyi amaçlayan devlet failliği ile uyumlaşmış ve etkileşime girmiştir. Yaratılan fırsat alanından faydalanan belediye başkanları, kendi bölgelerindeki turizm faaliyetlerinin yerleşik hale gelmesi için, devlet yatırımlarını çekme, yerel girişimcileri bir araya getirme ve mobilize etme, ulusal ölçekte kurumsal girişimciliği harekete geçirme faillikleriyle yerel lider olarak bu dönemde turizm patikasının evrimini yönlendirmişlerdir. Örneğin dönemin Göreme belediye başkanı, bölgedeki girişimcileri mobilize ederken aynı zamanda turizm faaliyetlerinin tanıtılması için bir kooperatif kurmuştur. Diğer yandan bölgedeki halkın paydaş olduğu bir firma kurarak bu firmanın devletin finansal yatırımlarını almasını ve bu firmanın bölgede bugün bile en büyük otel konumundaki oteli inşa etmesinde rol oynamıştır.

Tablo 4.10: Patika gelişimi aşamasında varlık dönüşümleri

Turizm Patikasının Gelişiminde Varlık Dönüşümleri	
Altyapısal varlıkların yaratımı	Yeni küresel ve ulusal otel zinciri şubeler, TURBAN’ın katkısı
Altyapısal varlıkların yeniden kullanımı	Ev pansiyonculuğunda mevcut yapıların yeniden Kullanımı, at yetiştiriciliği ve altyapısı
Kurumsal varlıkların yeniden kullanımı	Dayanışmacılık kurumun harekete geçirilmesi, ortak girişimcilik kültürünün ortaya çıkışı
Kurumsal varlıkların yaratımı	Yeni koruma kurallarının yaratılması
Beşeri varlıkların yaratımı	Meslek yüksek okulu ve liselerin açılışı
Finansal varlıkların yaratımı	Turizm Teşvik Kanunu
Endüstriyel varlık yaratımı	TURBAN vasıtasıyla endüstriyel varlıkların yaratımı

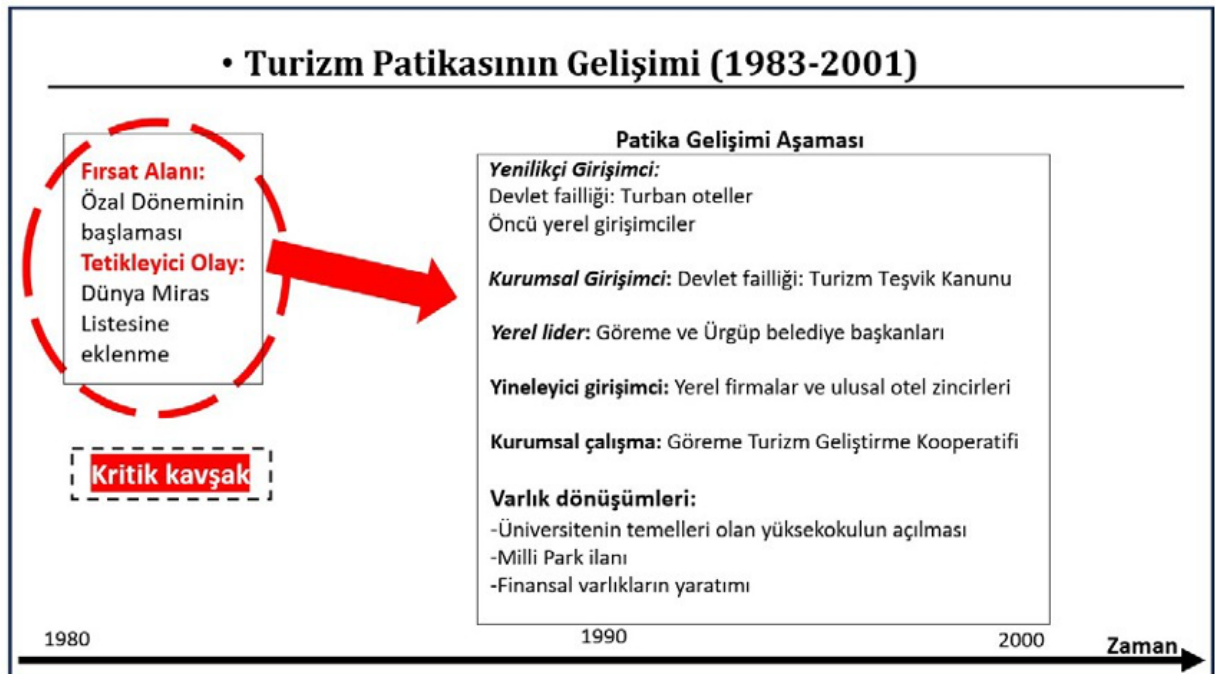
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ancak altyapısal varlık olarak otelin inşa edilmesinden daha kritik olanı, yerel ayırt edici bir varlık olan dayanışmacılık kurumunun belediye başkanın failliğinde turizm patikası için mobilize edilmesi ve bu kurumun Göreme’deki turizmin gelişiminde kritik rol

oynamasını sağlaması olmuştur. Öte taraftan yerel lider olarak belediye bölgedeki koruma kurallarının yaratılması için de ulusal ölçekte kurumsal girişimciliğin ortaya çıkmasında faaliyetler yürütmüştür. Böylece 1986 yılında Göreme Milli Park'ı olarak ilan edilmiştir. Ürgüp'te ise belediye başkanı, bölgesel yolun gelişimi için bir taraftan yatırımları çekmek için lobicilik yaparak kurumsal girişimci olarak faillik yaparken diğer yandan ev pansiyonculuğunu teşvik ederek yerel halk ve ziyaretçiler arasında etkileşimi artırmaya çalışmıştır. Belediye başkanlarının failliklerinin açığa çıkmasında özellikle UNESCO Dünya Miras Listesi'ne eklenme kritik olay olarak tetikleyici bir rol oynamıştır.

UNESCO Dünya Miras Listesi'ne eklenme, Özal döneminin fırsat alanı ve varlık yaratımı olarak Turizm Teşvik Kanunun yarattığı avantajlarla bu dönemde bölge dışından pek çok yineleyici girişimci bölgeye gelmiş ve turizm patikasının yerleşik hale gelmesinde rol oynamıştır. Bu bağlamda bölge dışından çok sayıda küresel ve ulusal otel zinciri yineleyici girişimci olarak bölgeye gelirken, yeni altyapısal varlıkların oluşturulması patikanın tahkim edilmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca bu dönemde bölge dışından gelen tur operatörleri de bölgeye dönük yatırımlarını yoğunlaştırmışlardır.

Şekil 4-14: Turizm patikasının gelişimi (1983-2001)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bölge dışından gelen operatörler bölgedeki yerel aktörlerin endüstriyel varlıkları dönüştürmelerine ve yükseltmelerine katkı sağlamışlardır. Diğer taraftan yine bu dönemde bölge dışından gelen tekil girişimciler, kendilerine ait küçük işletmeler ve oteller açarken, yerelde tarımla uğraşan halkın turizm faaliyetlerine yönelmesini teşvik etmişlerdir. Bu etki özellikle Göreme gibi daha küçük ölçekli ve kırsal yerlerde daha belirgin olmuştur.

“Bahsettiğiniz 90'ın itibariyle rahmetli Turgut Özal'ın Türkiye turizmine bir ufkunu açtı. Yani mesela şurada Kapadokya Lodge var ileride. O oteli, o otelin yapımındaki oraya verilen izin de yani buralar sit alanı olduğu için çok önemliydi o izinler. Dedeman Otel aynı keza”(K35).

“Hızlı bir şekilde çoğaldı. İstanbul'daki tüm şirketler, bu işten nemalanmak, pay almak isteyen büyük şirketler hepsi her tarafa yayıldı bir anda. Daha yurt dışından gelen bir sürü zincir vardı. Türk ortaklar buldular. İşte Likya Grupla Alman Robinson ortaktı mesela işte. Her birbiriyle ortaktı. Fransızlar vardı, İspanyollar vardı.. O ilk girişte teşvikle beraber herkes girdi bir otel yaptı. Bir yapan vardı, üç yapan vardı, beş yapan vardı. Ne oldu? Turizm bir anda dağıldı gitti. Biz de bunlardan biriydik” (K29).

“Yani bu bölgeyi ilk olarak giren tur operatörleri o zaman İstanbul'dan gelen firmalardı. İstanbul'dan gelen firmalar hala onlar etkin kitle turizminde dediğim gibi. Öte yandan büyük gruplara hizmet verecek restoran yoktu ilk başta. Yine bölge dışından gelen bir rehber girişimci (Abbas Ataman Bey) ilk kez açmıştı. Ben iyi hatırlıyorum rahmetlinin dediği şöyle bir şey vardı: Restoran açtıktan sonra İstanbul'daki operatörler Abbas Bey'e demişler ki faks makinesi almazdan sana gelmeyiz demişler. Faks alacaksın bak önemli dediler. Biz sana göndereceğiz sayıyı sen teyit edeceksin sonra sen bize sayı göndereceksin biz teyit edeceğiz demiş İstanbullu firmalar. Abbas Bey, 1000 yemek karşılığında o faks makinesi aldım bize anlatmıştı. Bugün bir yemeğin ortalama 12 euro olduğunu düşünürsek o zamanki parayla 12.000 euroya almıştı. Yani zordu tabi ki. İstanbul'dan gelirdi her şey”(K14).

Öte yandan bu dönemde, patika yaratımı aşamasında yaratılan varlıklar da patika gelişiminde mobilize edilmiştir. Bu bağlamda bölge dışından gelen girişimciler, küresel ve ulusal otel zincirleri ve yerel liderliğin öncülüğündeki yaratılan beşeri varlıklar, ilk konaklama tesislerinin oluşturduğu altyapısal varlıklar ve ev pansiyonculuğu dahil olmak üzere ilk endüstriyel varlıklar ve bilgi birikimi turizm patikasının gelişiminde olanak tanıyıcı rol oynamıştır. Patika yaratımı dönemindeki beşeri varlıkların bir kısmı bu dönemdeki yineleyici girişimciler olarak patikanın yerleşik hale gelmesini sağlamıştır. Diğer taraftan bu dönemde

yineleyici girişimcilik, yurtdışındaki işçi dövizlerini harekete geçirerek bu işçi dövizlerinden finansal varlık yaratımı olarak yararlanmıştır. Öte yandan devletin failliği çeşitli destek kuruluşlarının oluşturulmasında kritik olmuştur. Bu bağlamda ilk olarak turizmde ara eleman olarak beşeri varlıkları yetiştiren Ürgüp TUREM Özdemir Baykan Turizm Eğitim Merkezi açılmıştır. Bu okul mevcut beşeri varlıkların nicelik olarak artmasını ve bölgedeki turizm faaliyetlerinin daha yerleşik hale gelmesini sağlamıştır. Diğer yandan 1984 yılında ise beşeri varlıklara bugünkü en önemli katkı sağlayan Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nin temeli olarak Erciyes Üniversitesi'ne bağlı, Turizm Meslek Yüksek Okulu açılmıştır. Bu okullar özellikle 1982 teşvikleriyle bölgede artan otel sayısı ve bölgesel turizm endüstrisinin ölçeğinin büyümesi karşısında sistem seviyesinde beşeri varlıkların yaratımını sağlayarak sanayi ve emeğin eşleşmesini kolaylaştırmış ve böylece endüstrinin gelişim aşamasında büyümesinin devam etmesine yol açmıştır. Okulların açılmasında yerel ölçekte faillikten çok, Erciyes Üniversitesi ve Turizm Bakanlığının etkisi görüldüğünden bölge dışındaki failliğin rolü önemli olmuştur. Özetle TURBAN otelleriyle birlikte hem TUREM hem de Turizm Meslek Yüksek Okulu beşeri varlıkların yaratımında kritik varlık dönüşümleri olarak vurgulanabilir. Dahası ulusal turizm ekonomisine yönelik bilinç ve politikaların patikanın gelişiminde kolaylaştırıcı bir ortam hazırladığı açıkça görülmektedir.

“O zamanın en iyi öğrenci, personel yetiştiren eğitim kurumlarından bir tanesi TUREM'di, Ürgüp TUREM. Özdemir, Baykal, Turizm Eğitim Merkezi ne kadar güzel bir sistemdi. Siz ortaokulu bitirmiş, liseye devam etmemiş ne kadar öğrenci vardı, bölgede topluyordu, yatacak yerini de veriyordu. 6 ay boyunca eğitiyorduk. Ekim'de alıyordu mesela. Ekim ayında alıyordu, yetiştiriyordu. Nisan'a kadar. Nisan'da da dağıtıyordu. Bir hafta okul, bir hafta otel. Sistem öyle. Bir hafta okul, bir hafta otel”(K29).

“Turizmin gelişmesiyle birlikte tabi ki nitelikli iş gücüne ihtiyacı var ve bölgenin de turizm gelişimiyle birlikte bu ihtiyaç su yüzüne çıkıyor ve bir eğitim kurumunun açılması da elzem hale geliyor. Tabii bölgede en büyük eğitim kurumu Erciyes Üniversitesi. Erciyes Üniversitesi bu gelişimi dikkate alarak bölgede bir lisans düzeyinde eğitim veren ve bölgeye istihdam sağlayacak aynı zamanda Türkiye turizmini istihdam sağlayabilecek bir eğitim kurumu açmaya karar veriyor. Dolayısıyla bölgenin turizm gelişimiyle paralel bir şekilde aslında yüksek okulumuzun kuruluşu ortaya çıkıyor”(K15).

Patika gelişimi aşamasında, yolun dinamik evrimi için çeşitli değişim faillerinin yenilikçi girişimciliği de mevcuttur. Bu bağlamda bölgedeki yerel bir bilgi birikimi olan halı

üretimi, bazı yenilikçi girişimciler tarafından halının yeni bir turizm ürünü olarak ortaya çıkarılmasında mobilize edilmiştir. Öte yandan diğer bir yerel sembolik bilgi tabanı olan çömlekçilik kültürü de yine bu dönemde bazı yenilikçi girişimciler tarafından çömlek yapımının ilk defa yeni bir turizm ürünü olarak kullanılmasını sağlamıştır. Ayrıca bölgedeki bir altyapısal varlık olarak at yetiştiriciliği ve at arabası varlıklarının harekete geçirilmesiyle at turları gibi küçük ancak turizm ürünlerini çeşitlendirecek tedrici yenilikler de yerel yenilikçi girişimciler tarafından ortaya koyulmuştur. Bu at turları bölgenin “Güzel Atlar Ülkesi” tahayyülünün oluşmasında ve gelecekte bu imgelemin pazarlanmasında önemli rol oynamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde patika yaratımı aşamasında sadece kültür ve doğal varlıklarına dayanan turizm ürünleri, değişim failliğinin eylemleriyle çeşitlendirilmiş ve bölgenin patika gelişimi aşamasında dinamik bir evriminin oluşmasının temellerini atmıştır.

Bu dönemdeki diğer bir gelişme, talebin kısmen de olsa çeşitlenmesi olmuştur. Patika yaratımı aşamasında bölgedeki turizm talebini sadece Batı Avrupa ile sınırlı kalırken patika gelişimi aşamasında, yeni pazarlar olarak Küresel Kuzey’deki Japonya gibi yeni pazarlar özellikle 1990’larda ortaya çıkmıştır. Bu çeşitlenme bilinçli faillikle değil küresel ölçekteki ulaşımdaki ilerlemeler ve Türkiye’ye gelen turizm talep pazarının bölgeye yansımaları şeklinde olmuştur. Diğer yandan bölgedeki talep yapısındaki esas çeşitlenme 2000 sonrası olup bu durum yeni patika gelişimini kolaylaştırırken bu dönemki çeşitlenme nispeten sınırlı bir etkiye sahiptir. Buna rağmen bu çeşitlenme patikanın dinamik kalmasında önemli bir rol oynamıştır. Bölgedeki turizmin 1980’lerden sonra yerleşik hale gelişi ve turizm ürünleri ve talebin kısmen de olsa çeşitlendirilmesi bölgenin dinamik evrimi sürecine ve bölgenin dayanıklılığına katkı sağlamıştır. Nitekim 1990’lar boyunca olan Körfez Savaşı, 1994 Krizi gibi dışsal şoklar bölgedeki talepte düşüşe yol açsalar da bölgesel turizm ekonomisi toplamda büyümeye devam etmiştir.

“Şimdi nasıl balon Kapadokya’da yeni bir turizm ürünüyse 80’li yıllarda da halıcılık sektörü ve halılar çok meşhurdur. Mesela yani yüzlerce grup gelip 80’li yıllarda satış yapıyordu. İnsanlar halıcılık işi yapıyordu. Halıcılık da bir döneme damgasını vurdu” (K14).

“İşte alternatif turizmdeki eksikleri de görünce Avanos’ta çok sayıda at arabası vardı, ben de hem at arabası turları başlattım hem de dokuma kursları verdim turistlere...Sonra at arabası turlarına katılan bir Fransız uzman, bana bu bölge at turları yapmaya çok elverişli dedi. Ben arkeolojiye meraklı olduğum için Kapadokya’nın Güzel Atlar Ülkesi anlamına

geldiğini biliyorum, bu at turlarını oradan tuttururuz dedim. İlk at turlarına da o zaman başladık....Çömlekçi olarak da çömlekçi önemli öncü bir ustayla da benim pansiyonumda turistlere çömlek kurslarında o verdik. Bayağı baktık iş tuttu arkasından onları da ekledik”(K28).

“1990’lı yıllardan sonra artık işte dünyanın özellikle gelişmiş ülkelerden artık turist almaya başlamış. Hem uçaklar gibi ulaşım sektörünün genişlemesi. Yani biraz da teknolojinin gelişimine paralel olarak da gelişmiş. Yani mesela eskiden gelenler hepsi arabayla geliyordu, otobüsle geliyordu. Uçak yaygınlaşmaya başlayınca pazar da yavaş yavaş genişledi”(K2).

“91’de Körfez Krizi’yle birlikte böyle bir duraklama oldu bölgede. Ama çok etkisi olmadı. Ondan sonra da Körfez krizi biraz sakinleşince bölgede turizmde yoğunluğu devam etti”(K12).

4.3.4 Patika Yükseltme Aşaması: 2002-2025 Dönemi

Martin’in modeline göre patika gelişimi aşaması sonrasında artımlı yenilikler ve kurumsal değişimler patikanın dinamik durumda veya rijitliğin artması, negatif kilitlenme süreçlerinin başlamasıyla durağan durumda evriminin devam edeceğini öngörmektedir. Araştırmanın analitik çerçevesi patika gelişimi aşaması sonrasındaki gelişen süreçleri kavramsallaştırmada patika gelişimi tipolojisinden (Grilltsch vd., 2018) yararlanmaktadır. Dolayısıyla patika yükseltme kavramından, Martin’in (2010) modelindeki patika gelişimi aşamasının dinamik duruma evrilmesi sonucu ortaya çıkan süreci ve bu süreci yaratan dinamikleri (kritik kavşaklar, varlık dönüşümleri, faillik) anlamak üzere yararlanılmıştır. Bu bilgiler ışığında Kapadokya değerlendirildiğinde bölgesel turizm patikası, 1980’li yıllardan 2000’lerin başına kadar yerleşik hale gelmiştir. Bu süreç boyunca endüstri büyümeye devam etmiş ve bu büyüme pozitif kilitlenmeleri ortaya çıkartırken, değişim failliğinin olması yolun “dinamik şekilde” evrilmesini sağlamıştır. Öte yandan 2000’lerin başında ortaya çıkan çeşitli olaylar bölgedeki aktörlerin cevap vermesi ve eyleme geçmesi gereken problematik durumlar yaratmıştır. Problematic durumlarla eyleme geçen değişim failliği, mevcut turizm yolunda, niş turizm faaliyetleri ortaya çıkartacak ve yolun yenilenmesini sağlayacak varlık dönüşümlerini harekete geçirerek 2002 sonrası için bölgesel yolda yeni patika gelişimi olarak patika yükseltmenin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Şekil 4.15). 2025’e kadar olan süreçte yolun patika yükseltme sürecinin devam ettiği tespit edilmiştir. Patika yükseltme sonucunda

bölgenin talep pazarları, turizm ürünleri çeşitlenirken, turizm sezonu tüm yıla yayılabiliştir. Bundan sonraki kısımda bu süreç irdelenmeye çalışılacaktır.

“Turizm şu anda Kapadokya’da iyi gitmeye başladı. Yani 2000’lerden sonra, bir bu balonun hareketlenmesiyle beraber on iki aya çıkan bir turizm var. Daha önceki dönemde 6 aylık bir turizm sezonu vardı. Ekim’in 15’i dedin mi charterlar falan biterdi. Avanos kapanırdı. Nevşehir’deki oteller kapanırdı. Buradaki 2-3 tane otel kalırdı. Turist yok çünkü yani. Ama şimdi tabii turizm başka bir yere gitti. Balonla beraber tanıtım çok yüksek olduğu için. Onun yanında tabi butik oteller de var şu anda”(K29).

“etkinlikler oldu.. Bisiklet yarışmaları oldu...koşullar oldu. ATV’ler çıktı ve etkinlikler yani bu anlamda çeşitlendirdi bölgeyi. Yani daha heyecanlı bir bölge haline geldi bölge. Yoksa önceden sadece kiliseye git yeraltı şehrine git işte biraz vadilerde yürürsen falan. Yani bakıyorsun bunun üzerine balon bindi. Balondan sonra işte ATV bindi, sonra jeep safari geldi, fotoğraf geldi, influencerlar geldi, falan derken öyle sürekli birbirinin üzerine binen bir turizm oldu son 20 yılda”(K19).

Kapadokya turizm patikası, 2000’lerin başına kadar dinamik şekilde büyümeye devam etmiştir. Ancak öncelikli olarak 1999 yılında Büyük Marmara Depremi, hemen akabinde patlak veren 2001 ekonomik krizi firmaları etkilerken, sonrasındaki 11 Eylül 2001 saldırıları, küresel turizm talebini ve dolayısıyla bölgenin turizm talebini derin şekilde etkilemiştir.

Şekil 4-15: Turizm patikasının yükseltilmesi (2002-2005)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bölgenin talep yapısının o dönemde ağırlıklı olarak Batı Avrupa ve genel olarak Küresel Kuzey'deki ülkelerden geliyor olması talep düşüşünde bölgenin çok daha kırılgan hale gelmesine neden olmuştur. Bu üç kritik olay karşısında bölgesel aktörler, alışageldikleri turizm faaliyetlerinin ötesinde yenilikler yapma yolunda harekete geçmişlerdir. Bu durum, failliğin kritik kavşaklardaki problematik durumlarla açığa çıktığını vurgulayan literatürdeki hakim yaklaşıma uygundur (Baekkelund, 2021). Dolayısıyla 2000'lerin başındaki kritik olaylar, Kapadokya turizm patikasında, problematik durumlar bağlamında failliğin açığa çıktığı kritik kavşağı yaratmıştır. Bu üç olay karşısında bölgesel faillik, yeni ve diğerlerinden farklı turizm pazarlarına yönelme, mevcut olandan farklı yeni turizm ürünleri ile bölgedeki turizm ürünlerini çeşitlendirme, niş turizm ürünleri ortaya koyma ve mevcut turizm faaliyetlerinin kalitesini ve segmentini yükseltme eylemliliğini ortaya koymuştur.

“Otel, kriz zaten. 99 krizinden çıkmış. Doğru düzgün müşteri de yok, bir şey de yok. Sonra üstüne ekonomik kriz geldi bir de üstüne 11 Eylül tam oldu. 3-5 personel var. Kirayı çıkarsan, personeli çıkarsan diye ona çaba sarf ediyoruz ancak...” (K29).

Kapadokya'daki turizm firmalarının 2000'lerin başındaki krizlerden zarar görmesi ve bilhassa 11 Eylül saldırıları sonrasında turizm talebinin düşmesiyle bölgedeki tekil olarak aktörler, kendi karlılıklarını artırmak için çeşitli eylemlerde bulunmuşlardır. Bölgede geçmişten günümüze çekilen film ve diziler için çekim ekiplerini kendi konaklama işletmelerinde konaklatmak bölgedeki otellerin karlılığını artıran bir yol olmuştur. Dolayısıyla geçmişten günümüze dizi ve filmler bölgenin tanıtımında ve dolayısıyla bölgenin bilinirliğinde ve talebin artışında çok önemli bir rol oynarken tekil olarak bölgedeki aktörler kendi kısa vadeli karlarını maksimize etme arayışında olmuştur. Bölgenin 2000'lerin başında talep düşüşünü de içeren problematik durumlar içerisinde olması bu arayışı daha güçlü hale getirmiştir. Bu örneklerden birisinde, Asmalı Konak dizi ekibi için İstanbul'dan gelen bir ekip bölgede zorunlu olarak konaklamak durumunda kalmıştır. Esasen dizinin, başlangıçtaki senaryosunda çekimlerinin, bölgede değil başka bir bölgede yapılması planlanırken dizi ekibinden senarist ve yönetmenlerin yolculukları sırasında zorunlu olarak bölgedeki bir otelde konaklamaları dizi senaryosunun değişimi için olumsuz olarak ortaya çıkan bir şans sunmuştur. Zira dizi ekibinin konakladığı firmanın yetkilileri, dizinin bölgede çekilmesi için dizi ekibini iknaya yönelik eylemlerde bulunmuşlardır. Dizi ekibinin konaklamasının sürdüğü

süreç boyunca bu ikna eylemlerine bölgedeki diğer aktörler de katılmıştır. Bu bağlamda yerel aktörler, çekimlerin yapılacağı alanların cüzi ücretlerle dizi ekibine tahsis edilmesi, çeşitli hibeler ve kolaylıkların sağlanması gibi dizi ekibine çeşitli tekliflerde bulunmuşlardır. Yerel aktörlerin niyeti kriz nedeniyle talebin düştüğü bir esnada kendi tekil satışlarını artırmakken dizi ekibinin niyeti ise olanakların daha fazla ancak maliyetin daha düşük olduğu bir alanda çekimleri yapmak üzerine olmuştur. Yerel aktörlerin teklif ve çabaları sonuç vermiş ve dizi ekibi Asmalı Konak dizisinin çekimlerinin Kapadokya Bölgesi'nde yapılmasına karar vermiştir. Bu bağlamda dizinin çekimleri bölgede yapılmıştır. Dizi yayınlandıktan sonra Türkiye ölçeğinde oldukça fazla reyting oranları yakalamıştır. Bu reyting oranları bölgenin, özellikle Türkiye'deki yerli ziyaretçilerce de bilinirliğinin artmasına ve bölgeye dönük bir talebin oluşmasına yol açmıştır. Zira 2000 öncesi bölgedeki talebin önemli bir kısmı Batı Avrupa ve Küresel Kuzey'deki ülkelerden gelirken yerli ziyaretçilerin bölgeye ilgileri çok düşük seviyelerde kalmıştır. Zira tarihsel olarak bölgenin turizm patikasının yaratımında ve gelişiminde mobilize edilen kurumsal ünü, kurumsal varlıkları ve doğal varlıkları büyük ölçüde ilk talep yapısını oluşturan pazarlara dönük olurken, yerli ziyaretçiler için bu varlıklar ve bölgenin o dönemki imajı önemli bir çekim kaynağı olmamıştır. Bu bağlamda Kapadokya her zaman Hristiyanlık tarihi ve kültür turizmi ile özdeşleştirilmiştir. Ancak Asmalı Konak dizisinin senaryosunun, geleneksel ve köklü bir aileyi yapısını konu etmesi yerli ziyaretçilerdeki Kapadokya imgesini dönüştürmüştür. Dolayısıyla değişen imaj bağlamında dizinin yayınlanan bölümlerini takiben bölgedeki yerli ziyaretçilerin oranı çok ciddi şekilde artmıştır. Bölgenin bu dönemde hakim pazarlarının krize girmesi nedeniyle yerli ziyaretçi talebindeki artış bölgenin krizden kısmi şekilde çıkmasına ve uzun vadede talep pazarının çeşitlenmesine yol açmıştır. Dizi süreci kuramsal bağlamda değerlendirildiğinde, Grillitsch ve Sotarauta (2020) failliği, kasıtlı (istenen), niyetli ve amaçlı eylemlerle, bu eylemlerin amaçlanan ve amaçlanmayan sonuçları olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda ele alındığında yerel aktörler dizi çekimlerini bölgeye çekmelerindeki amaç bölgesel ölçekte krizi aşmak ve talebi yükseltecek yeni pazarlar yaratmak değil, kısa vadede tekil olarak kendi karını geçici şekilde yükseltmeyi amaçlamaktadır. Ancak yerel aktörlerin amaçladıklarının ötesinde Asmalı Konak dizisi, yeni bir talep pazarının yaratılmasını sağlamış ve bölgedeki krizin etkisini azaltmıştır. Diğer yandan dizinin reyting oranları da yayınlanmadan önce tahmin edilemeyeceğinden Asmalı Konak dizisi örneğinde şans faktörü de önemli bir yer tutmuştur. Dizinin reyting oranlarının yüksek seyretmesi nedeniyle yerel aktörler dizinin yarattığı imajı benimsemiş ve bu imajın sürdürülmesi için satış yaptıkları ürünlerde yerli ziyaretçilere dönük

uyarlamalar ve yenilikler yapmışlardır. Öte yandan dizinin takip eden sezonlarında belediye başkanı dahil olmak üzere yerel aktörler dizinin bölgede çekiminin devam etmesi için kurumsal çalışma failliği yürütmüşlerdir.

“Bir kış akşamı otel boşken bir grup geldi konaklama için gelenler içerisinde Timur Savcı, Çağan Irmak gibi kişilerde vardı... Otel kriz zaten. 99 krizinden çıkmış. Doğru düzgün müşteri de yok, bir şey de yok. 3-5 personel var. Boş olan odaların iyilerinden verdik. Dedim akşam size yemek ikram edeyim. Oturalım. Şarap filan ikram edeyim dedim. Benim de kafamda şey vardı, ya biz bu diziye Kapadokya'ya alırsak ben de bu oteli toplarım. Kendimi düşünüyorum. Daha önce de bir film yakalamıştım. Oteli bir yıl ayakta tutmuştum onunla. Dedim yine bunu ikna edebilirsem diye kafamda da o geçiyor şimdi. Akşam oturduk orada, onlara burada çekim yerlerinin ücretsiz olacağını çok güzel konakların var olduğunu anlattım. Başka bir yere zaten gideceklerini söylediler. Dedim sizi Kapadokya'yı gezdireceğim. İnan dizi çekecekseniz buradan iyi yer bulamazsınız dedim. O halde en azından deneme için çekim yapın sonra karar verirsiniz dedim. O arada çekim yapabilecekleri yerlerin sahibi arkadaşları da ayarladım. Bizim misafirperverliğimizden çok memnun kaldılar ayrıca çekim yerlerini de çok beğendiler. Vallahi Ocak geçti, Şubat da böyle, Şubat'ın 20'si miydi? telefonum çaldı, ekibin kararını değiştirdiğini ve bölgede deneme için çekim yapacaklarını yerimizin olup olmadığını sordular. Öylece süreç başladı. Sonra dizi tuttukça diğerleri de işin içine girmeye başladılar” (K29).

“Asmalı Konak için çok çaba sarf ettik...bölgede çekilirken çeşitli yardımlar yaptık. Ben bu dizi ve filmlerin bölgenin tanıtımına çok katkı yaptığına inanıyorum. Çünkü, 1999 yılında seçildiğimde, deprem olmuştu. Sonra ciddi ekonomik kriz oldu. Daha sonra da Amerika'da İkiz Kuleler vuruldu. O dönem turisti bırakın sinek gezmeyordu. O dönem biz dizilerle, Kapadokya turizm tarihinin en önemli sürecini yaşadık” (K37).

“Yani yerli Kapadokya'yı kesinlikle Asmalı Konak döneminde öğrendi, diziden öğrendi....yerli çok sayıda geldi yoğunluk oluşturdu. Bir kargaşa yarattı. Yerli turist türbe ziyareti yapar gibi geliyorlardı yani. Ne bileyim insanlar diziye o kadar kendini kaptırmış ki buradaki herkesi sanki aşiret sisteminde düşünüyorlardı” (K25).

“Yani, neticede Asmalı Konak dizisinden önce Türkler burayı pek bilmiyorlardı ve böyle çok da ilgilerini çekmiyordu. Yani Türkler mesela o dönemde hep böyle ya bir deniz tatiline giderler ya da kayak tatiline gidebilir ama yani hani Kapadokya'ya biraz taş, toz,

toprak gibi bakıyorlardı, yani niye buraya gelsin işte. Ama Asmalı Konak bu imajı ve markalaşmayı oluşturdu” (K31).

Tablo 4.11: Patika yükseltmesi ve niş turizm ürünlerinin ortaya çıkışında varlık dönüşümleri

Turizm Patikasının Yükseltilmesi ve Niş Turizm Ürünlerinin Ortaya Çıkışında Varlık Dönüşümleri	
Altyapısal varlıkların yaratımı	Havalimanının açılması, yeni konaklama altyapılarının oluşturulması.
Altyapısal varlıkların yeniden kullanımı	Eski yapı, konak ve mağaraların yeniden kullanılması
Kurumsal varlıkların yaratımı	Koruma ve alan yönetimine ilişkin yeni düzenlemelerin oluşturulması.
Kurumsal varlıkların yeniden kullanımı	Dayanışmacılık kurumun mobilize edilmesi
Beşeri varlıkların yaratımı	Balon uçuş okullarının oluşturulması ve pilot yetiştirilmesi, Kapadokya Üniversitesinin açılması ve daha kalifiye beşeri varlıkların yaratımı.
Finansal varlıkların yaratımı	TKDK teşvikleri.
Endüstriyel varlıkların yeniden kullanımı	Şarap üretimine dair sembolik bilgi tabanının yeniden kullanılması.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Asmalı Konak dizisi 2000’lerin başındaki krizin atlatılmasında önemli bir rol oynasa da 2000 sonrasında turizm patikasının yükseltilmesinde sadece talep pazarının çeşitlendirilmesi değil aynı zamanda turizm ürünlerinin de çeşitlendirilmesi de gerçekleşmiştir. Bu bağlamda 2002 sonrasında bir yenilik olarak ortaya çıkan turizm ürünü butik oteller olmuştur. Esasen butik otellerin bir turizm ürünü olarak ortaya çıkmasından önce 1990’lar boyunca ve 2000’lerin başında bazı öncü girişimciler ilk butik otelleri açmışlardır. Bu öncü girişimcilerin temel amacı, kayadan oyma mekanların geçmişteki kullanımına ve tasarımına uygun şekilde butik otelleri tasarlayarak bölgenin kültürel mirasını ve doğal varlıklarını korumak ve bölgedeki turizmi daha otantik ve daha yavaş hale getirmektir. Bu girişimcilerin bazıları bölge dışından gelip bölgeyi bir sayfiye yeri olarak gören ve bölgeye yerleşen girişimcilerdir. Diğerleri ise yerelde doğup turizmin yerel varlıkları tahrip etmeden sürdürülmesi amacı taşıyan girişimcilerden oluşmaktadır. Bu nedenle bu öncü girişimciler ve bilhassa da bölge dışından gelen girişimciler “hayat tarzı girişimcisi” olarak nitelendirilebilmektedir (Pike vd., 2017). Böylece hayat tarzı girişimcisi olarak ilk öncü girişimciler 2000’lere doğru gelirken ilk kayadan oyma butik otelleri açmaya başlamışlardır. Bu girişimciler birbirlerinden bazen taklit yoluyla restorasyon sürecini öğrenirken kimi zaman da doğrudan yararlandıkları ustaları birbirlerine tavsiye ederek kendi aralarında bir ağ

kurmuşlardır. Bu bağlamda özellikle Göreme ve çevresinde geçmişten günümüze gelen bir yetkinlik olarak taş ustalığı yetkinliği, butik oteller inşa edilirken mobilize edilen ve bu bağlamda yeniden kullanılan bir varlık olmuştur. Aynı zamanda butik otel girişimciliği bölgede daha önce olmayan iş yapma pratiklerini getirmiş ve bölge dışından gelen öncü girişimciler bu pratikleri ilk defa uygulamışlardır. Zamanla yineleyici faillik bu pratikleri yeniden üretse de öncü girişimciler, taklit sürecinin başarılı gerçekleşmediğini vurgulamaktadırlar (K32). Diğer yandan pek çok butik otel, eskiden ev, ahır, pansiyon vb. olarak değerlendirilen yerlerde yapıldığından butik otelcilik mevcut altyapısal varlıklardan yeniden yararlanılması ve kullanılması yoluyla ortaya çıkmıştır. Öte yandan butik otel girişimciliği, bölgeye bohem bir hava ve kültür getirmiş ve böylece bölgenin kitle turizmi destinasyonu algısından, daha seçkin ve daha elitist bir destinasyon algısına doğru coğrafi tahayyülünde bir dönüşüm gerçekleşmiştir.

“Benim amacım burada para kazanma değil, 2-3 ayımı son derece kültürlü, değerli insanlarla birlikte geçirmek, paylaşmak. Tek başıma bir eve gelsem yapayalnız oturacağım ama birileri geliyor diyorsan bunların içinde yazarı, çizeri ben sana listesini bir versem... O da mı geldi, o da mı kaldı”(K32).

“Maalesef Kapadokya’nın da butikliği kalmadı...Butik sözcüğü nedir? 80 odayla bir tatil köyü yapıp, bunun ismi butik mi oluyor? Butiği bir işletme şeyi olması lazım. Bir sıcaklığı olması lazım. Bir sevimliliği. Modern olabilir. Eski olması şart değil ama butik olabilir. Şimdi önüne gelen de butik otel diyor” (K32).

“Butik oteldeki öncü arkadaşımız bir avukatlık mezunu, hukukçu bir Akhisar’da bir benzinliği olan işte kiraz bahçeleri olan bir adam. Entelektüel bir adam. Buraya geliyor, mağaraları satın alıyor ve mağaralara ben otel yapacağım dediği zaman bu büyük bir risk. Herkes dalga geçti, restore edilir buralar, ne olur buralar falan derken adam ama inat etti yaptı” (K22).

“Eski evlerin falan hiçbir değeri yoktu ki o dönemlerde hiç kimse yüzüne bakmıyordu. Öyle bir ortamda ben eski evi alıp onardım. Yani herkes büyük bir şaşkınlık içinde izlediler. Ne yaptığımızda. Taş ustası ucuz ya bir de cebimde para da yok yani bunu yaptığım zaman. Ama restorasyonu yapılmış ilk butik oteli biz açtık. Daha sonra çoğaldı”(K28)

Başlangıçta sayısı 10’un altında olan bu oteller bir yandan açılırken, Ürgüp’te koruma konusunda bilinç sahibi ve deneyim sahibi bir bürokrat 1999 yerel seçimi sonucunda Ürgüp

belediye başkanı olarak seçilmiştir. Bu belediye başkanı aynı zamanda bölgedeki butik otel konusundaki ilk öncü girişimcilerin bazılarıyla da kişisel arkadaşlık ilişkilerine sahip olan birisidir. Bu bağlamda belediye başkanı, koruma bilinci olan ve bölgedeki yenileme konusundaki hareketlerin farkında birisi olarak, bu faaliyetleri belediyenin girişimciliğindeki bir projeye destekleme, bu bağlamda bir rol model oluşturma ve firma seviyesinde başlayan dönüşümü sistem seviyesinde devam ettirmeye dönük eylemler ortaya koymuştur. Bunun için Ürgüp'ün eski kent merkezindeki Kayakapı Mahallesi'nin tamamen dönüştürülerek, mevcut yaşamın korunduğu ancak aynı zamanda butik otellerle turizme de açıldığı bir projeyi tasarlamıştır. Bu proje sadece belediyenin bir soylulaştırma girişimi değil, aynı zamanda hayat tarzı girişimcilerinin marjda kalan fikirlerini belediyenin projesiyle manşete taşıma girişimidir. Diğer taraftan dönemin bağlamında, 1580 sayılı Belediye Kanunu, yerel yönetimler olarak belediyelere, yetki alanları içerisinde kültürel mirasın korunmasına ilişkin yetki, sorumluluk ve görev vermemektedir. Bu kısıtlılık nedeniyle belediye başkanı, İçişleri Bakanlığı'ndan özel bir izin alarak bu yetkiyi o dönemde Kayakapı Projesi özelinde Ürgüp Belediyesi için almıştır. Belediyenin projesi bu izin sayesinde başlayabilmiştir. Bu bağlamda belediye başkanı sadece yenilikçi girişimci değil, aynı zamanda butik otelciliği savunması, ulusal gündeme getirme çabası ve Belediye Kanunu için İçişleri Bakanlığı'ndan özel izin alması bağlamında aynı zamanda kurumsal girişimcilik failliğini üstlenmiştir. Böylece önce hayat tarzı girişimcilerinin eylemleri ve sonrasında belediyenin değişim failliğinde 2000'lerin başında butik oteller yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır.

“1999’da biz kazandıktan sonra ben Kayakapı diye bir proje başlattım. Türkiye’de o ölçekte henüz daha proje yoktu o dönem. Zamanın turizm bakanı Erkan Mumcu, TRT haberlerinde restorasyonu gidin Ürgüp’ün belediye başkanı anlatsın size demişti. Ulusal ölçekte dikkat çeken bir projeydi yani anlayacağınız. Bizi referans gösteriyorlardı. Kayakapı projesi Türk belediyeciliğinde bir ilkti... Biz o zaman İçişleri Bakanlığından özel bir izinle, koruma yetkisi aldık. Özel sektörün dinamizmini katarak yap-işlet-devret modeliyle belediyenin bütçesinden bir kuruş harcamadan, 26 hektarda tarihi dokuyu koruduk. Hem de bu alanı turizme kazandırarak, turizmi farklı bir yere evrildi. Ama bu proje bir canlandırma projesiydi yani bir otel projesi olarak düşünmedik. Kentin kültürünü, geleneğini, göreneğini yaşayacağı bir alan olarak düşündük. Ama ben ayrıldıktan sonra proje biraz ticarileşerek yani büyük bir otele döndü. Şu an otel. Ama şunu kazandırık. Ben o projeyi başlatana kadar bölgedeki eski evler 8-10 bin liraya satılıyordu. Yani kimse almıyordu. Fakat Kayakapı projesiyle birlikte değer kazanmaya başladı. Şimdi geldiği noktayı görüyorsunuz, butik

otelcilik başlı başına bölgede önemli bir yer kazandı. Yani Kapadokya'nın imgesi haline geldi”(K37).

Hayat tarzı girişimcileri olarak öncü girişimcilerin butik otel modelini uygulamaları ve belediye başkanının projesi haricinde bilhassa 2000 sonrasında zamansal bir fırsat alanı olarak Booking, TripAdvisor gibi platform ekonomilerinin yükselişi de butik otellerin bir turizm ürünü olarak ortaya çıkışına olanak tanımıştır. Zira platform ekonomileri öncesinde turizm hizmetini arz eden oteller ile talep eden ziyaretçiler arasında seyahat acenteleri bulunmakta ve bu acenteler maliyetleri artırarak daha küçük firmaların sürdürülebilir büyümelerini kısıtlamaktadır. Ancak platform ekonomilerinin yükselişiyle, konaklama firmalarının giriş engelleri ve maliyetleri azalmış bu da öncü girişimcilerin eylemliliğini kolaylaştırmıştır. Öte yandan yeni turizm ürünlerine ve pazarlarına yönelmek isteyen birkaç girişimci, kendi pansiyonlarını ve otellerini yenilemek, yükseltmek ve böylece 2000'lerin başındaki krizi aşmak için daha yüksek segmentli ziyaretçileri bölgeye çekmeyi amaçlamış ve bunun için de hali hazırda talep görmeye başlayan butik otel modelini kendi otellerine ve pansiyonlarına uygulamışlardır. Yineleyici girişimcilik olarak görülebilecek bu girişimcilerin butik otel modelini kopyalanmasında Kayakapı Projesinin ses getirmesi ve öncü hayat tarzı girişimcilerin pazarda yanıt görmeye başlaması önemli rol oynarken, yineleyici girişimcilerin taklit sürecinin başarılı olmasında öncü girişimcilerin bilgi tutan aktörler olarak paylaşımcı olması kritik olmuştur.

Öte taraftan 2000'lerden sonra bazı önemli varlık dönüşümleri (Tablo 4.11) butik otellerin çok daha geniş ölçekli olarak yineleyici girişimcilerle yaygınlaşmasına olanak tanımıştır. Bunlardan ilki 2000'lerden sonra Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun (TKDK) hibeleridir. Bu teşvikler bölgeye ve sektöre spesifik olmamakla birlikte, hibelerin kırsal turizm kapsamında veriliyor olması, bu bağlamda 20.000 nüfusun altındaki bölgeleri kapsamaması ve turizm yatırımında en fazla 20 odaya kadar olan tesislere teşvik veriliyor olması yineleyici girişimcilerce bu hibelerin kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Zira bölgenin periferi turizm karakteristiği bağlamında turizm faaliyetlerinin yoğunlaştığı yerlerin çoğunun nüfusunun 20.000 ve altında olması, butik otellerin de genellikle 20 oda ve altı olması yerelin koşullarıyla, hibelerin şartları arasında uyumluluk olmasına yol açmıştır. Böylece TKDK teşvikleri finansal varlık yaratımı olarak butik otellerin yaygınlaşmasına olanak tanımıştır. Diğer yandan gelecek bölümlerde de açıklanacağı üzere, bölgede özellikle de Göreme'de güçlü bir dayanışma kültürünün olması butik otelciliğin yaygınlaşmasında rol

oynamıştır. Dayanışmacılık kurumunun varlığı, yereldeki girişimciler arasında, sermaye birikimi ve bilgi transferini sağlamış ve böylece bir varlık olarak bu kurumun mobilize edilmesini yani kuramsal çerçeveden ifade edilirse varlığın yeniden kullanılmasını sağlamıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, bilgiyi tutan aktörler olarak öncü girişimcilerin paylaşımcı olmasında onların bireysel faillikleri önemli olduğu ölçüde, eylemlerini yapılandıran dayanışmacılık kurumunun da rolü bulunmaktadır. Öte yandan yerel aktörlerin kurumları yeniden yorumlaması da butik otellerin yaygınlaşmasında kurumsal değişim süreci olarak önemli bir faktör olmuştur. Zira koruma kurallarındaki bir boşluk aktörlerin bu kuralları yeniden yorumlamasını sağlamıştır. Buna göre bölgedeki ilk defa bir yapı inşaatının başlamasında Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurullarından izin alınırken, mevcut yapıların tadilatında belediyelerin tadilat ruhsatı verme yetkisi bulunmaktadır. Bölgedeki ev pansiyonları ve otellerin butik otellere dönüşüm sürecinde Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurullarından izinler almak yerine yerel belediyelerin verdiği bu tadilat ruhsatlarını almışlardır. Koruma kurallarının denetim sürecine göre daha az prosedür ve kural içermesinin yanında bu ruhsatlar çoğu durumda koruma kurallarının aksine kaçak yapılaşmanın önünü açmış, bu da butik otellerin yapımını kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda butik otellerin turizm ürünü olarak ortaya çıkışı sadece konaklama altyapısının kalitesindeki bir yükselmeye sonuçlanmamış, aynı zamanda niceliksel olarak bölgenin oda ve yatak kapasitesi de artmıştır. Böylece faillik, olanak tanıyıcı varlıklar, varlık dönüşümü ve kurumsal değişim süreçleriyle butik oteller 2000 sonrasındaki süreçte bölgenin en önemli turizm ürünlerinden birisi olmuştur.

Bulgular bölümünün ilk kısmında da değinildiği üzere bugün butik oteller gerek firma sayısı gerekse kapasite anlamında bölgedeki kapasitenin önemli bir bölümünü oluşturmanın yanında bölgenin kendine has ayırt edici ürünlerinden birisini oluşturmaktadır. Ayırt edici ürün olması bağlamında, butik otellerin gerek sosyal medya gerekse de seyahat acentelerinin tanıtımlarıyla daha üst segment ziyaretçilerin bölgeye gelmesine yol açarken bölgede bu oteller bağlamında kişi başına düşen harcama miktarını artırmıştır. Ayrıca münferit turizm talebi platform ekonomilerinin yükselişi ve butik otellerin artmasıyla yükselmiştir. Bu nedenle Yeni Patika Gelişimi bağlamında butik oteller hem mevcut altyapının yenilenmesi hem de turizm ürünlerinin çeşitlenmesi sayesinde spesifik olarak turizm patikasının yenilenmesine bütüncül anlamda ise patikanın yükseltilmesini sağlamıştır.

Diğer taraftan butik otellerin ortaya çıkışı kuramsal çerçeveden değerlendirildiğinde değişim failliği bağlamında vurgulanması gereken noktalar bulunmaktadır. Buna göre butik oteli ortaya çıkartan öncü girişimciler kısa vadeli kar arayışıyla değil uzun vadeli ekonomik olmayan güdülerle harekete geçmişlerdir. Literatür bağlamında değerlendirildiğinde, butik oteldeki öncü girişimcilerin uzun vadeli motivasyonları, değişim failliğinin uzun vadeli niyetlerini vurgulayan literatürdeki güncel katkılarla uyumludur (Grillitsch vd., 2022). Öte yandan yine literatürle uyumlu olarak öncü butik otellerin talebindeki artış çok sayıda yineleyici girişimcinin de ev pansiyonlarını ve konaklama işletmelerini butik otele yükseltmesini tetiklerken, kısa vadeli karlara odaklanan bu yaklaşım yineleyici girişimcilik özellikleriyle uyum göstermektedir (Grillitsch vd., 2022).

“Vizyonerlik. Zaten o tür girişimciler, biraz konsepti, vizyonu değiştirdiler bölgede. Bunları gören diğer kişiler de bunlar gibi taklit etmeye başladı. Göreme’deki işte o pansiyonlar butik otellere çevrildi. Şimdi 50 dolara değil de 100 dolara, 200 dolara odalar satılıyor”(K1).

“Hatta şöyle şeyler var butik oteli açmadan önce Ottoman House isminde yerim vardı ve orada büyükelçiler konuk ettik ve 30 dolardı. Sonra dedik ki geceliği 500 \$ yapacağız dedik. Herkes hop dedi. Yani birçok yabancı dahil. Yani birçok büyükelçiler, sen manyak mısın, ne yapıyorsun, 500 \$ olur mu, burası kaç para eder, Kapadokya’da 500 dolara otel mi satılır dediler. Yaptık. Sonra arkadaşlarımız da inanmadılar benim sattığıma. Sonra inanın muhasebeden kartları açıp insanlara gösterdim bak arkadaşlar satıyoruz, satıyoruz, satıyoruz. Çünkü bölgede lüks bir tesise ihtiyaç vardı dedim”(K19).

“Ya biz turizme başladığımız dönemde biz şey sanıyorduk. Turist modern evleri sever sanıyorduk. Daha sonra birkaç mağara evler, yani eski evler pansiyona dönüştürülünce, onlar daha çok rağbet görünce biz anladık ki turist modernliği sevmiyor. Doğal olan mağarayı seviyor. Hani o tarihte insanların kafa yapısı da aman bu eski, bu ne işe yarar şeyi vardı. İşte yeni bina olacak, sıvalı badanalı şeyleri olacak işte büyük penceresi olacak falan o kafa yapısı vardı yani. Bunu yıkanlar, birkaç tane öncü girişimciydi” (K25).

“2000’den sonra butik otel dediğimiz otel sayısı arttı, teknoloji olduğu için. Turizm biraz da o tarafa kaydı Kapadokya için. Yani bu bahsettiğimiz küçük otellerde 50 kişi, 100 kişi kalamıyor. Hep 3 kişi, 1 kişi, 1 oda, 2 oda, 5 oda gibi konaklamalar yapılıyor. Ondan sonra onlar da teknolojiye yararlanıyorlar. Kendi de rezervasyonunu açıyor telefonundan. Otel rezervasyonu yapıyor. Veya özellikle booking.com, hotel.com falan bunlara yükleniyor. Buraya

geldikten sonra da gelmeden önce kültür turu yapacağı için kendine göre bir firma bulduysa firmadan tur desteği alıyor.. Durum böyle yani. Yani olay biraz daha kitle turizmin dışında” (K35).

Yukarıda da değinildiği gibi butik oteller sadece turizm ürünlerini çeşitlendirmemiş aynı zamanda daha üst segment ziyaretçi kitlesinin de bölgeye gelmesini sağlamıştır. Bu bağlamda 2000 sonrası bölgenin turizm ürünlerini ve talep yapısını çeşitlendiren en önemli ürün balon olmuştur. Esasen balon uçuşlarının ilk defa bölgede başlaması 1990’lı yıllar boyunca olmuştur. Bu bağlamda bölge dışından gelen birkaç balon pilotu bireysel olarak balon uçuşları yapmaya bu dönemde başlamışlardır. Bu balon uçuşları belirli bir sistematik içinde olmayıp daha çok amatörce gerçekleşmiştir. Ancak ilk balon pilotlarından bazıları, bölgedeki turizm ürünleri arasında balon turlarını eklemek üzere çeşitli eylemlerde bulunmuşlardır (K13). Bu bağlamda bölgedeki öncü balon pilotlarının bazılarının Türk Hava Kurumu bünyesinde de çalışıyor olması nedeniyle bu öncü balon pilotları Türk Hava Kurumu’nun 1997 yılında Dünya Hava Oyunları kapsamında bölgede balon uçuşu festivali yapılmasını sağlamıştır. Bu olay sonrasında balon uçuşlarının tanınırlığı ve bilinirliği artmıştır. Bu olayı takiben öncü balon pilotları kendi balon firmalarını kurmaya başlamışlardır. Ayrıca Türk Hava Kurumu bünyesindeki daha fazla sayıda pilot, THK’dan balon kiralarak balon uçuşları yapmaya başlamışlardır. Diğer taraftan, Türk Hava Kurumu’nun bir diğer önemli failliği, bölgedeki ilk balon uçuş okulunu açmasıyla olmuştur. Bu okul, beşeri varlık yaratımı olarak balon pilotları yetiştirmeye başlamıştır. Öte yandan öncü balon pilotlarının, balon turlarını tanıtmak üzere yaptıkları diğer eylemler ise balon uçuşlarının, farklı ülkelerdeki televizyon ve belgesel kanalları aracılığıyla tanıtılması ve tur operatörü ve acentelere tanıtıcı uçuşlar yapılması şeklinde olmuştur. Böylece tur operatörlerinin balon uçuşlarını pazarlaması sağlanmaya çalışılmıştır. Hem öncü balon firmalarının tanıtım çalışmaları ile balon uçuşlarının ve firmalarının sayısının artması hem de balon uçuşlarına olan talebin göreceli yükselişiyle 2000 sonrasında bölgedeki ilk öncü acente balon uçuşlarını kendi turu kapsamına almıştır. Öncü acentenin temel motivasyonu 2000’lerin başında ortaya çıkan problematik durum karşısında turizm ürünlerini çeşitlendirmek ve bu yolla krizden çıkmaktır. Diğer yandan 2000’lerden sonra TÜRSAB’ın acentecilik kurallarını değiştirmesi ve acentecilik giriş engellerini azaltması çok fazla acentenin ortaya çıkmasına bu da acenteciler arasında rekabete yol açmıştır (Şekil 4.15). Rekabet koşullarında öncü acentenin bir diğer amacı diğer acentelerden farklılaşan turizm ürünlerini yaratmaktır. Böylece tur operatörlerinin aracılığında gruplara dönük ilk balon turu 2000’lerden sonra öncü

acente tarafından ortaya konmaya başlamıştır. Öncü acentenin bu uçuşlardan yüksek oranda komisyon alması ve balon uçuşlarına olan talebin fazla olması nedeniyle öncü acenteyi takiben diğer acenteler de turlarına balon uçuşlarını da dahil etmişlerdir. Zaman içerisinde özellikle sosyal medyanın kullanımının artması ve tüketici talep ve arzularındaki makro değişimlerle balon uçuşlarına olan talep ve bölgenin balon uçuşlarıyla olan bilinirliği artmıştır. Artan balon uçuşlarıyla birlikte hem bir kurumsal varlık yaratımı hem de düzenleyici meşrulaştırma olarak balon uçuşları Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM) tarafından regüle edilmeye başlamıştır. SHGM, bölgedeki balon sayısını sınırlandırmış ve balon uçuşlarının yapılacağı alanları düzenlemiştir. Bugün ele alındığında bölgede yıllık 600.000'den fazla ziyaretçi balon turlarına katılmaktadır. Dolayısıyla hem bir turizm ürünü olarak hem de bölgenin en önemli imajından biri olarak balon turları, bugün bölgedeki kültür turizminin yanında diğer bir başat turizm ürünü durumundadır. Bu yönleri bağlamında balon turizmi bölgedeki turizm patikasının yükseltilmesini sağlamıştır.

Balon turizminin ortaya çıkışında pazar oluşumu ve meşrulaştırma (Binz vd., 2016) için eyleyen öncü balon pilotları ve balonu turlarını bir parçası haline getiren öncü acente ve tur operatörlerinin yenilikçi girişimciliği ön plandadır. Diğer taraftan bağlamın rolü göz önüne alındığında acente ve tur operatörlerinin balon turlarını, tur programına dahil etmelerinde, tüketici talep ve isteklerindeki makro değişimler ve sosyal medyanın hem bu trendleri değiştirme hem de bir pazarlama aracı olarak yükselişinin de rolü vardır. Bu bağlamda değişen trendler ve sosyal medyanın rolü, girişimciler için zamansal bir fırsat alanı yaratmıştır. Zira 2000'lerdeki problematik durumlar Batı Avrupa ve Küresel Kuzey'den gelen talebi azaltırken bu dönemde başta Doğu Asya olmak üzere turizm talep pazarları çeşitlenmeye başlamıştır. 2000 sonrasında talebi oluşturan coğrafyanın değişmesi bağlamında, kültür turizmini önceleyen Batı Avrupalı ziyaretçilerden, kültür turizmine daha az ilgi duyan ve daha çeşitli ve farklı turizm ürünlerini talep eden başta Doğu Asya olmak üzere ağırlıklı Küresel Güneyden oluşan ziyaretçilere doğru bir değişim yaşanmıştır. Bu bağlamda zamansal bir fırsat alanı olarak Doğu Asya başta olmak üzere Küresel Güney'deki turizm talebinin yükselmesi fırsatını bölgedeki ve ulusal ölçekteki faillik tanıtım faaliyetleriyle yakalamış ve balon turları bu talebin bölgeye aktarılmasında kritik rol oynamıştır. Böylece hem bölgenin eski talep yapısı çeşitlenmiş hem de turizm ürünleri çeşitlenmiştir. Ayrıca birikim rejiminin değişen dinamiği (Harvey, 2019 (1989)), sosyal medyada belirli yerler ve o yerlerle imgeleşen ürünler bağlamında yerlerin pazarlanması sürecini hızlandırmıştır. Bu bağlamda Kapadokya ve balon imajı, sosyal medya aracılığıyla yerin pazarlanmasında önemli rol oynamıştır. Diğer

taraftan Türk Hava Kurumu, balon turizminde kritik olayları yaratma, balonları kiralayarak firmaların endüstriyel varlık yaratmalarını kolaylaştırma, balon uçuş okullarının açılmasıyla beşeri varlıkları yaratmada gibi eylemlerle, patika gelişiminde sistem seviyesinde failliğin kritik rolünü göz önüne koymuştur. Bugün balon turları sadece bölgenin en önemli turizm ürünü değil aynı zamanda bölgenin en temel imajını oluşturmaktadır.

“Biz bu arada dünyadaki tüm belgesel kanallarını televizyon şirketlerini ve turizmle ilgili ... tur operatörlerine Kapadokya’ya getirip ücretsiz uçuşlar yaptırдық. Özellikle kış aylarında turistlerin olmadığı dönemlerde Japonya’dan tutun İspanya’ya kadar bunların hepsini davet ettik. Özellikle belgesel kanalları bizim için önemliydi, Kapadokya için. Ve özellikle turizm alanında faaliyet göstereceğimiz için turizme yönelik nereleri çağırabiliriz dediğimizde destinasyon anlamında ülke televizyonlarına yöneldik...bunların hepsini biz Kapadokya’da kendi imkanlarımızla yaptırдық, çekimler yapıldı. Hala o dönemde bize müşteri sağlayan, müşteri veren Japonya’da özel bazı müşteri gruplarımız var” (K13).

“O dönemde aynı zamanda Türk Hava Kurumu yöneticisiydim. Genel yönetim kurulu üyesiydim. Türk Hava Kurumunun benimle ilişkilendirmeden Türk Hava Kurumu olarak da orada yer aramalarını yönetim kurulunda dillendirdim. Siz de bizden ayrı Türk Hava Kurumu olarak burada olmanız gerekiyor diye yönetim kurulundaki arkadaşlarıma konuyu bilgilendirdim. Çünkü bizimle beraber olamazdı. Çünkü ben THK’da ne iş yapamazdım. Dolayısıyla ama onların kendi başına iş yapmalarını sağlamak için de burada böyle bir pazar var gelin burada yerinizi alın dedim” (K13).

“Ben acenteyim, bana Amerika’daki gönderen tur operatörünün o grubu gönderecek tur lideri yazdı. Yani evet arada ona Türkiye’den paket turu zaten İstanbul’daki firma var ama Amerika’daki firma daha gelmeden buraları araştırmış, daha İstanbul’daki operatöre demeden Kapadokya’yı biz organize ettiğimizden direk bizim acenteye yazdı. Herhalde bizi internette görmüş ya da bir yerde bulmuş dedi ki biz bu kadar adam geliyoruz Türkiye’ye, Kapadokya’ya da geleceğiz. Kapadokya’ya geldiğimizde balona da binmek istiyoruz, siz bunu sağlayabilir misiniz? Ben ilk internet sitesini kuranlardan birisiyim hatta daha ortada domain yokken bile 700-800 dolar verip böyle bir domain almıştık. Yama tur için bir domain almıştık. O dönem daha e mail kurulumudur şudur budur bilmiyorduk” (K14).

“Şu oldu turu operatörleri, balonu bir satılan ürün olarak gördükten sonra bu iş değişti. Açık konuşalım tamamen daha önce gruplar vardı ama balona binmezdi. Bir grup benle balona binmek istedi. Ben bu işi yaptım pazarladık organize ettik. Sonra, turisti getiren

ulusal tur operatörü benim işimi bozuyorsunuz dedi. Nasıl olacak bu iş dedi. Sonra balon firması sadece yerelde acente olarak bana değil aynı zamanda onlara da yani tur operatörüne de komisyon verdi. Sonra diğer yerel acenteler ve ulusal ve küresel tur operatörleri baktılar ki bu gruba satılabilir”(K14).

“Buraya sadece balon için gelenler var ve bu büyük bir çoğunlukla yani balon için geliyorlar. Yani kiliseler yeraltı şeylerini veya doğayı görmeye değil, balon ön plana çıktı. Bu bizim için kötü mü? Evet, kötü. Çünkü Kapadokya balon demek değil”(K16).

“Yabancı piyasa için vallahi en önemlisi şey ya işte. Balon. Balon ya, başka bir şey yok ya. Halı malı onlar eskide kalmış, Kapadokya'nın dini merkezi falan da ama esas, son dönemde en iyi tanıtan Instagram, Facebook ve balon”(K29).

2000'lerden sonra bölgedeki yeni bir turizm ürünü olarak ortaya konan bir diğer ürün şarap tadımı olmuştur. Esasen şarap yapımı bölgede çok uzun bir geçmişe sahip olan bir gelenek durumundadır. Bu bağlamda şarap üretimine dair yerel sembolik bilgi tabanı bölgenin en önemli varlık tabanlarından birisidir. Bu varlık tabanı 20. yy. boyunca gerek özel firmalar gerekse de devletin Tekel eliyle açtığı fabrika ve imalathanelerle şarap üretimi bağlamında mobilize edilmiştir. Bu kapsamda şarap üretiminin yanı sıra bölgenin kendisiyle tanınan birkaç tane önemli şarap markası da bulunmaktadır. Öte yandan 2000 sonrasında bu yerel kültür ve seri üretim altyapısı, bölgede şarabın bir turizm ürünü olarak ortaya çıkmasında mobilize edilecektir. Dolayısıyla bölgede şarap turizminin ortaya çıkışı, sembolik bir bilgi tabanın patikanın evriminde mobilize edilmesi bağlamında kavramsal olarak niş yolların ortaya çıkışını ifade etmektedir. Niş yolların ortaya çıkışı bağlamında Ürgüp ve Avanos'taki ilk yenilikçi girişimciler şarap tadımları ve yapım süreci turlarıyla bu faaliyeti başlatmışlardır. Şarap turizminde öncü olan yenilikçi girişimciler bir kısmı hali hazırda önemli bir üretim kapasitesine ve yerleşik şarap markalarına sahip olan yerleşik firmalardır. Bu firmalar şarap tadımını münferit turistlerden çok bölgede operasyon yürüten tur operatörleriyle anlaşarak yürütmektedir. Öte yandan diğer öncü yenilikçi girişimciler seri üretime ve markaya sahip olmaksızın geleneksel sembolik bilgi tabanını turizm patikası için mobilize eden küçük girişimcilerdir. Bu girişimciler özellikle 2000 sonrasında butik otellerle restore edilen binaları şarap evlerine dönüştürerek otantik ve butik bir deneyim yaratma güdüsüyle eyleme geçmişlerdir. Böylece bölgedeki mevcut altyapısal varlıklar olarak tarihsel yapılar ve binalar şarap turizminin yaratımında yeniden kullanılmıştır. Bununla birlikte şarap turizminin çıkmasında esas rolü, faillik kapasitesi yüksek olan yerleşik şarap üreticisi firmalar

oynamışlardır. Bu yerleşik üretici firmaların tur operatörlerinin programına şarap tadımı turlarını ekletmesi ve akabinde bu yolla yüksek kar marjlarına ulaşmaları takip eden yıllarda çok sayıda küçük yineleyici girişimcinin şarap turizmini sürdürmesini sağlamıştır. Bu bağlamda bugün bölgede çok sayıda şarap evi bulunmakta ve şarap bölgenin önemli bir turizm ürünü olarak bilinmektedir.

“Bu bölgenin şarapçılık tarihine bakarsanız çok eski, Rumlara doğru gidiyor. Burada ciddi bir üzüm bağları varlığı ve bunun değerlendirilmesi var. Mağaralarımız zaten şarabı koymaya çok elverişli .Cumhuriyet zamanı da devlet tarafından burada bir şarap fabrikası yapımı gerçekleşiyor. Halkın ürününü tarımı destekleme amacı. Biz de üretime buradan başladık esasen 1943’te” (K11).

“Üretimimiz önemli ama bir taraftan da şarabımızın tanıtılması ve pazarlanması gerekiyordu. Bunun için turizme yaklaştık. Normalde fabrikamız Gülşehir’de ama turizm bu bölgede olduğu için Uçhisar, Göreme merkezi olduğu için pazarlama daha kolay olsun, daha çok duyulalım yayalım diye Uçhisar’a şarap evimizi açtık 2000’den sonra”(K17).

“Bölgedeki bu tarz tadımcılar genel olarak 2000’li yıllarda itibaren çoğaldı. Bizden görülerek yapıldı. Yani görülüyor. Burada da bir şeyler var deniliyor. Böyle çoğaldı bizden sonra. Ama onlar da iyi yapamadılar. Bize yakın bir tek yer var o da Uçhisar’da. Bana göre Ürgüp’teki wine houselerin çoğu ilkel ve yanlış” (K11).

Butik otel, şarap turizmi ve balon turlarının yanında turizm ürünlerinin ve talep pazarlarının çeşitlendirilmesi, bölgedeki turizm sezonunun tüm yıla yayılması için de hem firma hem de sistem seviyesinde faillikler 2000 sonrasında ortaya koyulmuştur. Firma seviyesinde turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesi çabalarının yanında, balon bölümünde de değinildiği üzere 2000’lerden sonra TÛRSAB’ın acentecilik kurallarını, acenteciliğe giriş engellerini azaltacak şekilde değiştirmesi sonucunda acente sayısının hızla artmış ve bu artış da bölgedeki acenteler arasında rekabeti artırmıştır. Rekabetin artması turizm acentecilerini bir yandan maliyetleri düşürme yarışına soksa da diğer yandan bazı yenilikçi acenteler, diğerlerinden farklılaşan ürünleri ortaya koyarak bu rekabette üstünlüğü elde etme stratejisine yönelmiştir. Bütün bölge içerisinde toplam sayıları iki olan bu yenilikçi acenteler bölgede macera ve spor turizmine dayalı turizm ürünlerinin ortaya çıkarılmasında kilit rol oynamışlardır. Bu firmaların, bölgedeki diğer acentelerden farklılaşmasında acente sahiplerinin bireysel idealist fikirleri ön plandayken, aynı zamanda bölge dışından bilgi transferi de yeniliklerin ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Buna göre bölgeye dağ bisikleti

turlarını getiren yenilikçi girişimci acentenin ortaklarından birisi İtalyan bir sporcudur ve yerel ortaklarına bilgi transferini İtalyan ortak sağlamıştır. Diğer yandan bölgenin dağ bisikleti turlarıyla bilinirliğinde, 2007 yılında Avrupa Dağ Bisikleti Şampiyonası'nın bölgede gerçekleştirilmesi macera turizminin bölgedeki repütasyonunu artırmış ve bu bağlamda bir tetikleyici olay etkisi göstermiştir. Nitekim bu şampiyonanın düzenlenmesinde dağ bisikletindeki öncü acente rol oynarken, şampiyona sonrasında diğer acente de bisiklet turları düzenlemeye başlamıştır. Az sayıda firmanın varlığına rağmen bugün bisiklet turları ve koşular macera turizminde önemli bir yer edinmektedir.

“TÜRSAB’ın içine girdiği farklı bir yönetim anlayışı acente sayesinde hep çoğalmasına izin verdi. Şöyle oldu, bir dönem acentecilik bir rant kapısı gibi görüldü. Yani acenteyi işte açıyordunuz. İki yıl sonraki genel kurulda, acente kuruluş maliyetleri yirmiyeye çıkarılıyordu. Bu arada tabi açanlar işte on beş katına satıyordu. Yani atıyorum on bin dolar bir kayıt ücreti ile kurulan bir acente işte altı ay sonraki genel kurulda elli bin dolara çıkıyordu. Bir ara yüz bin dolarlara kadar çıktı.. Spekülasyon devam etti..bir yatırım gibi sürekli acenteler açıldı. TÜRSAB’ın merkez yönetimi de paraya ihtiyaç duydukça bu para oraya gidiyordu. Yeni acentelerin açılması teşvik ediliyordu. Ben açıldığımda 2281. acenteydim Türkiye genelinde. Bugün en az 18000 acente var. Peki Türkiye’ye gelen turist dokuza katladı mı ya da seyahat eden tatil yapan turist sayısı dokuza katladı mı? Katlamadı. Ne oldu hep aynı pastadan yemeye hep aynı pastadan pay almaya çalıştı insanlar. Pastayı büyütmek için uğraşmadılar. Zaten büyütmeye şansları yoktu çünkü hep küçülerek bölünerek çoğaldık. Büyüyerek değil de”(K14).

“O İtalyan arkadaşımızın önerisi ile gördük. Yani aslında bizim de tam bildiğimiz bir şey değildi. O benim halı ve kilimden müşterim bir arkadaşım vardı, yemek yerken böyle dedi burası dağ bisikleti için çok güzel. Çok da popüler. Şu anda Avrupa’da popüler ve bütün dünyada yayılacak popüleritesi artacak dedi. Biz de tamam dedik, orada bir maceraydı aslında öyle başladık yani. Talebin İtalyan arkadaşımız acentenin kurulması konusunda yani birlikte çalışarak yurt dışından müşteri getirip hem Kapadokya’da hem de Türkiye de gezdirebileceğimiz konusunda bir de teşvik etti. Bilgi verdi ya da sohbet ettik öyle diyelim. Sonuçta bizim aklımıza yattı. Fikir oradan geldi”(K12).

“2007’de Avrupa Dağ bisikleti Şampiyonası Kapadokya’da yapıldı. Onun etkisi oldu tabi. Yani insanların gelmesi ve oradaki potansiyeli görmemiz açısından o şampiyonanın

burada yapılması etkili oldu. Biraz da olaylar birleşince yeni bir pazar olarak, ayrıca portföyü çeşitlendirmek üzere yatırım yapmak istedik bu işe girdik” (K31).

Rekabetin artmasının bir sonucu ise bazı turizm acentelerinin, ATV ve jeep safari gibi macera turizmine dönük yeni turizm ürünlerini bölgeye getirmeleri olmuştur. Ancak bu ürünler uzun vadede bölgedeki turizm patikasının yaratılmasındaki temel varlıklar olan doğal varlıklara zarar vermektedir. Bu nedenle bölgedeki paydaşların önemli bir bölümü ATV gibi araçların bölgede yasaklanması gerektiğini ifade ederken son yıllarda Alan Başkanlığı ATV sayısını sınırlandırmıştır.

“Bakın acente sayısının artması insanlar orayı rant kapısı gördüğü için artık yani turiste hizmet verilen bir yerden öte rant kapısı olarak gördükleri için her değeri pazarlamaya başladılar. Mesela benim prensip olarak çok karşı çıktığım bu ATV olaylarıyla beraber, her ATV yapacak olan acente açtı, her acente ATV işine girdi. Ne oldu? Bölgenin doğasını yok ettik”(K14).

Kapadokya Turizm Patikası son 20 yıllık süreçte ilişkili ve ilişkisiz çeşitlenen turizm ürünleri, çeşitlenen turizm pazarları ve niş turizm faaliyetleriyle birlikte dinamik olarak evrilmiştir. 2019 yılında pandemi patlak vermesinde rağmen bölgedeki aktörlerin yeni pazarlar bulma çabaları, pandeminin negatif etkilerini azaltmıştır. Bu bağlamda bölgenin 2019 öncesi asıl talep pazarını oluşturan Çin gibi pazarların, pandemi tedbirleri bağlamında kapanmasıyla bölgedeki aktörleri Rusya gibi farklı pazarlara yöneltmiştir. Bu nedenle pandemi sürecinde talepte keskin bir düşüş olmasına rağmen bu yeni pazarlar talebin süreç boyunca belirli ölçülerde de olsa devam etmesini sağlamıştır. 2020’yi takip eden 2021 yılından itibaren gerek yeni talep pazarlarının Çin pazarının yerini doldurması gerekse de pandemi tedbirlerinin azalması nedeniyle talep pandemi öncesi rakamlara tırmanmaya başlamıştır. Bu bağlamda dünyadaki küresel turizm talebinin pandemi sonrasındaki hızlı yükseliş trendine paralel şekilde (UNWTO, 2022) bölgedeki turizm talebi de pandeminin etkisinin azalmasının ardından hızlı bir şekilde tırmanışa geçmiştir. Dolayısıyla Covid-19 pandemisi bölgedeki turizmi derinden sarsan bir problematik durum ve kritik olay etkisi göstermemiştir. Ayrıca bu durum bölgedeki turizm endüstrisinin dayanıklılığını göstermektedir.

“2019 yılındaki pandemi yine bölge turizmini, yine o dönemde Çinliler çok fazla gelmeye başlamıştı bölgeye, Çin’de pandeminin patlak vermesi tamamen bölgeyi olumsuz etkiledi. Ama o dönemde de tamamen turizm hareketinin bittiğini söyleyemeyiz, yine Rus ve

Ukraynalı turistler, biliyorsunuz biz kapatmamıştık sınırlarımızı, Rusya'da izin verdi, Ukrayna da izin verdi. Rus ve Ukraynalı turistler yine bölgede turizm hareketliliğini sağladı”(K15).

Diğer taraftan çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde bölgenin son dönemde Martin'in modeli bağlamında (Martin, 2010) stabil (durağan) duruma geçebileceğine ilişkin çeşitli emarelerin de ortaya çıkmaya başladığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak yukarıda da değinildiği üzere bölgedeki turizm ürünleri çeşitlenirken bu ürünlerin bazıları bölgenin ayırt edici doğal varlıklarına zarar vermektedir. Bu zarar uzun vadede doğal varlıkların olanak tanıyıcı rolünün ortadan kalkmasına neden olabilme potansiyeline sahiptir. Öte yandan bazı görüşmeciler salt ATV gibi örneklerde değil, bütüncül olarak bölgedeki turizmin son 5 yıllık sürecini “aşırı turizm” kavramının karşılayacağı şekilde ifade etmişlerdir. Zira, bölgedeki talebin halen güçlü şekilde hızlandırılmış paket turlara dayanması, talepteki hızlı ve ani artış ve bunun karşılığında kalabalıklaşma, bölgedeki paydaşların vurguladıkları unsurlardır. Aşırı turizm yerel halkın turizm faaliyetlerine karşıt bir yaklaşım benimsemesine sebep olmaktadır. Yerel halkın tutumlarındaki değişimin bir diğer nedeni bölgedeki, bilhassa bölge dışından operasyonlarını yürüten tur operatörlerinin değerini çok az bir kısmını yerele bırakmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda bölge küresel tur operatörleriyle eşleşmesinin karanlık taraflarını (dark sides) da deneyimlemektedir. Diğer yandan bazı aktörler, son dönemde daha düşük talep pazarlarının hakim hale gelmesi, bölgedeki turizmin doğal ve kültürel varlıklardan çok 2000 yılı sonrasındaki çeşitlendirilen turizm ürünlerine aşırı bağımlılığı, bu ürünlerin bir kısmının bölgenin ayırt edici varlıklarına zarar veriyor olması ve yeni turizm ürünlerine aşırı yatırımı vurgulamışlardır. Bu bağlamda bilhassa butik otellere aşırı yatırım yapılması bölgedeki yineleyici failliğin baskınlığını göstermekte ve bu da bölgenin durağan duruma gelme emaresini doğrulamaktadır. Öte yandan bölgedeki turizmin sürdürülebilirliği bir sorun kaynağı olmaktayken gerek sistem seviyesinde gerekse de firma seviyesinde bazı aktörler sürdürülebilir turizme dönük çalışmalar yapmaktadırlar. Dolayısıyla bölge 2000 yılı sonrasında bir yandan butik otelcilikle bohemleşme ve hayat tarzı girişimciliğinin baskın olduğu bir yükseltme yaşarken, diğer yandan artan bölgesel portföy çeşitliliğinin getirdiği bölgenin varlıklarına zarar veren turizm ürünleri ve kitlesel turizmin artışını yaşamıştır. Bugüne gelindiğinde bölge bohemleşme ve kitleselleşme arasında bir gerilim yaşamaktadır. Bölgenin gelecekteki turizm yörüngesinin nasıl şekilleneceği sonuç kısmında yeniden tartışılacaktır.

“Sıkıntı şu sadece artık yatırım enflasyonu var. Yani bir sınırdan da durmak lazım. Şimdi bir limiti var bu için. Önemli olan pastayı çoğaltabilmek, farklı şeyler yapabilmek”(K19).

“Kaynak kullanımı da çok sıkıntılı yani. Bütün kaynağı oraya aktarıyorsunuz, bütün her şeyi otele çeviriyorsunuz. Eğer bu oteller yarın çalışmaz da turizmde kriz olursa ne yapacaklar yani?”(K29).

“Ya dediğim gibi balon ...çok fazla öne geçti. Yani her şeyin önüne geçti. Bu iyi olmadı yani balon uçmadığı gün insanlar gelmek istemediler buraya. Ya da sabahleyin çantasını alıp gittiler. İnsanlar Kapadokya’ya değil, balona binmeye geliyorlar. O hale geldi”(K14).

Kapadokya Turizm Patikasının genel evrimini ele aldıktan sonra, bulgular bölümünün geri kalan kısmında, daha alt ölçeklerde turizm yollarının evrimi ve bu evrim sürecini şekillendiren ayırt edici dinamikler ele alınmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda bundan sonraki bölümde alt ölçekte farklılaşmış bir yer olarak Ürgüp Bölge’sinin evrim süreci ve ayırt edici dinamikleri tartışılacaktır.

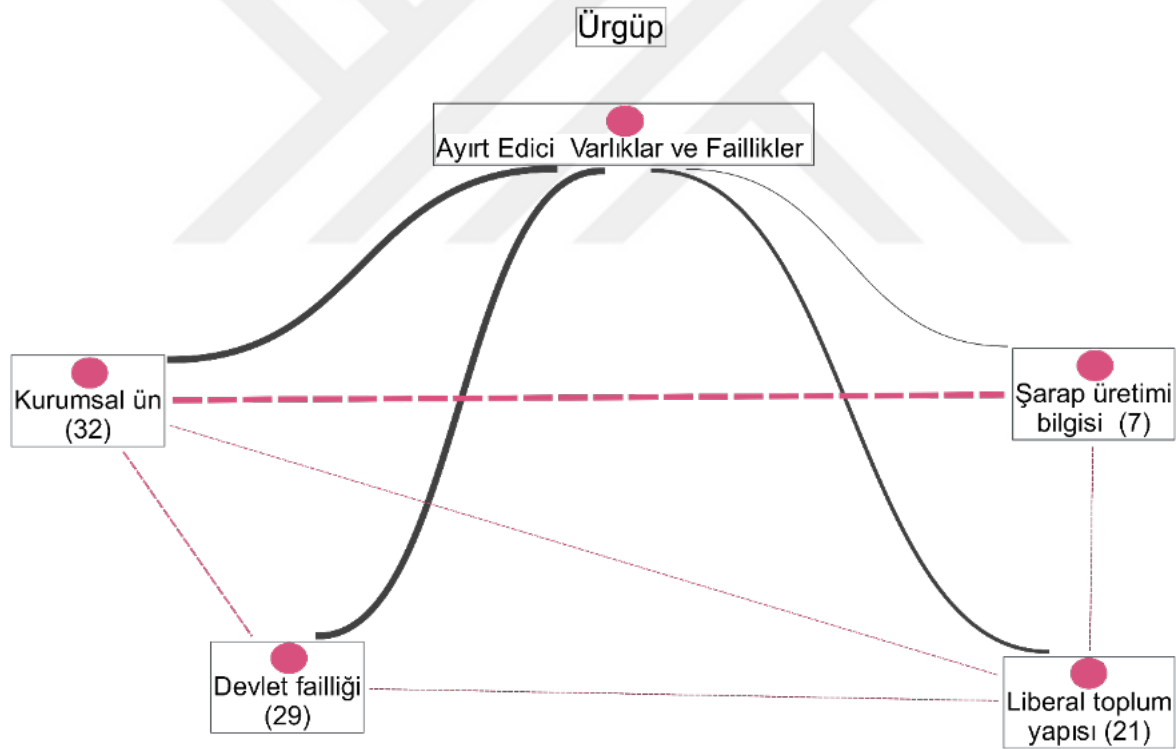
4.4 Kapadokya Turizm Patikasının Alt Bölgelere Göre Evrimi

4.4.1 Ürgüp Bölgesi’nin Evrimi

Kapadokya Bölgesi’nde turizm patikasının farklı yörüngeleri alt bölgeler ölçeğinde incelendiğinde ilk olarak Ürgüp Bölgesi ele alınacaktır. Ürgüp, genel anlamda bölgede turizm faaliyetlerinin ilk kez ortaya çıktığı ve turizm gelişimi konusunda diğer alt kümelerden her zaman daha öncü olmuş olan bir bölgedir. Bu anlamda bölgenin en eski turizm yeri olduğu söylenebilir. İlk oteller ve pansiyonlar Ürgüp’te kurulmuş, turizm altyapısı diğer bölgelere göre daha erken burada gelişmiştir. Bugün bölge genelindeki konaklama firmalarının %51’i Ürgüp’te konumlanırken, acente ve tur operatörü firmalarının yarıya yakını bu bölgede yer almaktadır. Ayrıca diğer turistik altyapıları da diğer bölgelere göre daha fazla gelişmiştir (AHİKA, 2023a). Bölgeye gelen talep yapısı da farklılaşmaktadır. Örneğin, Göreme Bölgesi, daha çok bireysel turistlerin (FIT) tercih ettiği bir yerken, Ürgüp’teki talebi çoğunlukla tur operatörlerince paket turlarla bölgeye gelen ziyaretçiler oluşturmaktadır. Bu kapsamda talep yapısına uygun olarak Ürgüp’te firmalar daha çok büyük ölçekli, yıldızlı otellerden oluşmaktadır. Bölge mevcut altyapının yanında, tarihsel yapılar, anıtlar, konaklar gibi

geçmişten günümüze gelen varlıklar bağlamında da önemli ve farklı bir konuma sahiptir. Ürgüp ve Mustafapaşa, bölgenin en zengin kültürel mirasına sahip yerleşimleridir. Bu anlamda Ürgüp'ün Eski Rum mahallesi, Esbelli, Kayakapı gibi mahalleleri, bölgenin kültürel zenginliğini yansıtan önemli alanlardır. Ürgüp'teki tescilli tarihi binalar ve taş süslemeleri, dizi ve film çekimleri için tercih edilmektedir. Bu kapsamda bölge, Ürgüp'te çekilen Türk dizileri sebebiyle özellikle yerli turist tarafından da bilinmekte ve daha fazla talep görmektedir. Öte yandan bölgenin geçmişten günümüze etnik olarak çeşitli bir toplum yapısına sahip olması, daha toleranslı bir toplumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bölgedeki etnik çeşitlilik yukarıda da değinildiği gibi altyapısal varlıkların olanak tanıyıcı olmasını sağlarken aynı zamanda şarap gibi çeşitli yerelleştirilmiş endüstriyel varlıkların zaman içinde ortaya çıkmasını da tetiklemiştir. Diğer yandan doğal varlıklar bağlamında Göreme'den sonra en zengin bölge durumundadır.

Şekil 4-16: Ürgüp alt bölgesinin ayırt edici varlıkları ve faillikleri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bölgenin diğer bölgelerden ayrılan yönü çeşitli ayırt edici varlıkları ve failliğin rolü noktasında olmaktadır (Şekil 4.16). Ayırt edici varlıklar bağlamında en öne çıkan nokta bölgenin kurumsal ününe ilişkindir. Gerek tarihsel süreçteki önemli konumdaki rolü nedeniyle gerekse de turizm yolunun ön oluşum aşamasında, diğer bölgelere nazaran daha fazla

bilinmesi nedeniyle çok uzun yıllar boyunca Kapadokya Bölgesi sadece Ürgüp ve çevresi ile özdeşleşmiştir. Bu bağlamda ilk dönemlerde Ürgüp ismi Kapadokya ismiyle eş şekilde öneme sahip ve bilinirliğe sahip olmuştur.

Diğer bir ayırt edici bölgedeki daha toleranslı toplum yapısıdır. Bölgenin tarihsel süreçteki etnik çeşitliliğine dayanan görece toleransı yüksek toplum yapısı hem patika yaratımı aşamasında turizme dair varlıkların geliştirilmesinde hem yolun meşrulaştırma sürecinde hem de yolun gelişimi aşamasında bölgenin daha kolay ve hızlı şekilde kritik kütleye ulaşmasını sağlamıştır. Toleranslı toplum yapısı, Nevşehir ve Göreme’den farklılaşan bir varlık durumundadır. Öte yandan bölgenin bir başka ayırt edici yanı, failliğe ilişkindir. Bölgedeki turizm patikasının ortaya çıkışı ve gelişiminde devletin faillik rolü oldukça belirgin ve baskın olmuştur. Devletin failliği çok ölçekli olmuştur. Bu bağlamda yolun farklı aşamalarında devlet failliği belediye gibi yerel ölçekten ulusal ölçekteki politika müdahaleleri kadar genişletilebilmektedir. Ancak hangi şekilde olursa olsun, devlet failliği bölgedeki diğer yerlere nazaran daha fazla etkili olan ve bu kapsamda ayırt edici yön oluşturmuştur. Son ayırt edici varlık ise bölgedeki turizm patikasının 2000’den sonra niş turizm patikalarına geçişte olanak tanıyıcı rol oynayan ve mobilize edilen şarap yapımına dair yerelleştirilmiş bilgidir. Bu varlık Avanos Bölgesi’nde de bulunmakla birlikte bölgedeki gerek şaraba dair yerelleştirilmiş bilginin daha güçlü olması gerekse de bugün şarap turizmi bağlamında Ürgüp’ün diğer yerlerin çok ötesinde olması şarap turizminin Ürgüp ile özdeşleşmesini sağlamıştır.

“Şimdi burada da en eski turizme start veren, daha kabul eden ilk olarak Ürgüp vardır. İlk gelişen Ürgüp’tür. Şimdi bu son dönemlerde Kapadokya diye algı yaratıldı. Ondan evvel bu bölge eşittir Ürgüp’tü. Ürgüp-Peribacaları, Ürgüp-Peribacaları, Ürgüp-Peribacaları. Şu hemen 1 km. ilerdeki Üçgüzeller ve Ürgüp’tü. Şimdi bunun sebebi de bana göre tamamen Ürgüp’ün yerel yöneticilerinden ve Ürgüplülere diyeyim. Buradaki düşünce farklılığı, eğitim farklılığı bakış açısından dolayı Ürgüp her zaman için çok ön safhaya geçmiştir. Geçmiş dönemlerde yeme, içme, konaklama veya eğlence bunlar Ürgüp’te vardı ilk olarak. Hala en gelişmiş buradadır. Yani dışarıdan biri niye gelir Kapadokya’ya işte tarihini görece, konaklamasını yapacak, gittiği yerde de yiyip içecek tatildesiniz eğleneceksiniz. Bu temel öğeler de ilk etapta Ürgüp kabullenip hareket ettiği için de Ürgüp çok ileriye gitti. Daha sonra işte Uçhisar, Göreme, Avanos bunun içerisine bir şekilde dahil oldu ve günümüze geldik”(K11).

Bölgedeki turizme dönük ilk ve öncü faaliyetler Ürgüp Bölgesi'nde başlamıştır. Bu bağlamda bir önceki bölümde de vurgulandığı üzere 1957 yılında dönemin Turizm Genel Müdürü'nün bölgeyi ziyaret edişi ve bu ziyaret sonrasında bölgede beşeri varlık yaratımına ilişkin kursların açılması patika yaratımı aşamasında, değişim failliğinin yolun ortaya çıkması için ortaya koyduğu eylemleri göstermektedir (Baekkelund, 2021). Sonraki süreçte yine yerel yönetimlerin yerel liderliği ve yenilikçi girişimciliği ile patika yaratımı aşamasında, Ürgüp Bölgesi'nde diğerlerinden farklılaşan değişim failliğinin baskınlığı mevcuttur. Değişim failliğinin diğer yerlere nazaran patika yaratımı aşamasında baskınlığı, Ürgüp'ün doğal varlıklarından daha çok görece daha toleranslı bir toplum yapısı olarak kurumlarının olanak tanınmasıyla ilgilidir (Tablo 4.12). Kurumsal varlıklar olarak tolerans düzeyi yüksek toplum yapısı turizm faaliyetlerinin ortaya çıkmasını kısıtlamamış aksine turizmin benimsenmesini hızlandırmıştır. Zira doğal varlıklar bakımından Göreme ve çevresi Ürgüp'e nazaran çok daha olanak tanıyıcı olmasına rağmen turizm faaliyetleri öncelikle Ürgüp Bölgesi'nde gelişmiştir. Ayrıca bir önceki bölümde de vurgulandığı üzere yerel yönetimlerin belirgin failliği, patika yaratımı aşamasında kritik bir rol oynamıştır. Bölgedeki ilk zincir otel, yerel yönetimin iş birliğinde Ürgüp'e açılmıştır. Bölge dışından gelen bir aktör olarak bu otelin uzun yıllar müdürlüğünü yapan aktör de patika yaratımı aşamasında önemli bir değişim faili olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla doğal varlıkları Göreme kadar olanak tanıyıcı olmasa da gerek kurumsal yapısı gerekse faillik bakımından Ürgüp, patika yaratımı aşamasında diğerlerinden farklılaşmıştır.

“Diskotekler açıldı o dönem turizm için. Yani hatta otelin birinin musluklarından şarap akıyordu. Bu gibi olaylar vardı. Çok fazla konaklama yoktu ama o dönemde böyle bir otel vardı. Yani eğer bunlarda böyle bir bütün olarak düşünürseniz hani Ürgüp'teki turizmin, ne kadar rahat olduğunu veya işte insanların gelen turistlerle birlikte onların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde işletmeler açıldığını görürsünüz”(K12).

Tablo 4.12: Patika yaratımında Ürgüp alt bölgesinin varlıkları

Patika yaratımı aşamasında Ürgüp Bölgesi'nin Varlıkları	
Kurumsal varlıklar	Tarihsel olarak çeşitli toplum yapısından dolayı görece tolerans düzeyi yüksek toplum, zengin kültürel ve tarihi birikim,
Beşeri varlıklar	Bölgenin diğer bölgelerin göre okur yazarlığın daha fazla olması.
Altyapısal varlıklar	Geçmişteki Rum nüfusun varlığından dolayı çok sayıda kilise, ve tarihi konak ve yapılar.
Endüstriyel varlıklar	Şarap yapımına dair yerelleşmiş bilgi.
Finansal varlıklar	Tarıma ve el üretimi zanaata dayalı sınırlı sermaye birikimi.
Doğal varlıklar	Erozyona uğramış volkanik arazi, Peribacası oluşumları.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Patika gelişimi aşamasında ise Ürgüp Bölgesi'nde belediye başkanının failliği belirleyici olmuştur. Bölgenin tarihsel mirası olarak ünü ve bilinirliğini devam ettirmek ise belediye başkanı kurumsal çalışma failliği ile bu ünü ve bilinirliği devam ettirmiştir. Bu bağlamda kurumsal çalışma failliği olarak belediye başkanı, bölgeyi çeşitli programlarda tanıtmaya ve festivaller düzenleme eylemleri ortaya koymuştur. 1985 yılında da UNESCO'nun Miras Listesi'ne eklenmesiyle bölge çok daha tanınır hale gelmiştir. Diğer yandan 1982 yılında Turizm Teşvik Kanunu çıkmasının ardından, bölge dışından gelen çok sayıda ulusal ve küresel otel zinciri özellikle Ürgüp Bölgesi'ne yatırım yapmıştır. Zira Göreme ve çevresi korumaya ilişkin regülasyonlar gereği yatırımlar olanaklı değilken, tarihsel ününden dolayı yatırımlar patika gelişimi aşamasında Ürgüp'e yönelmiştir. Bu girişimler bölgedeki yerel girişimciliği de tetikleyerek, turizm patikasının yerleşik hale gelmesini kolaylaştırmıştır. Öte yandan, devletin failliği olarak TURBAN otelleri 1982'de Ürgüp'te açılmış ve gerek turizm girişimciliğini teşvik etmede gerekse de beşeri varlıkların yaratımında kritik rol oynamıştır. Diğer taraftan patikanın yerleşik hale gelme sürecinde beşeri varlıkları yaratımı olarak turizme dönük eğitim kurumlarının bir kısmı yine Ürgüp Bölgesi'nde kurulmuştur.

“1982 kanunuyla Ürgüp'te büyük oteller yapıldı, en büyük faydası oraya oldu. O zaman grup turizmi biraz daha fazlaydı. Otobüslerle gelen işte ona dönük bir turizm oldu. Hani bugün yani 20 odalı bir butik otel açmak için en az 4-5tane ev birleştirmen lazım. O tarihte öyle bir şey mümkün olmadığı için yani standart işte sahildeki oteller gibi buraya da oteller yaptılar” (K25).

2000 yılı sonrası patika yükseltme ve niş turizm ürünlerinin ortaya çıktığı aşamada ise Ürgüp Bölgesi'nin tarihsel olarak çok sayıda eski konak ve tarihi yapıya sahip olması turizm ürünü olarak butik otelin yaratılmasında bu varlıkların yeniden kullanılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla altyapısal varlıklar patika yükseltme sürecinde olanak tanıyıcı varlıklar olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle Göreme'deki taş ustalığına dair endüstriyel varlıklar ile Ürgüp Bölgesi'ndeki somut tarihsel mirasın oluşturduğu altyapısal varlıklar, varlıkların yeniden kullanımını ifade etmektedir. Bu bağlamda butik otelcilikte yenilikçi girişimciler bölge dışından gelirken butik oteller de ilk defa Ürgüp Bölgesi'nde ortaya çıkmışlardır. Benzer şekilde önceki kısımda da vurgulandığı üzere dönemin Ürgüp belediye başkanının yerel liderliği ve kurumsal girişimcilik failliği butik otellerin yaratılmasında kritik rol oynamıştır. Diğer yandan altyapısal varlıklar bölgede çekilen film ve dizilerin de önemli bir bölümünün Ürgüp'te setlerinin kurulmasına olanak tanırken, bu çekimler Kapadokya'nın Ürgüp ile anılan imajını yeniden üretmesine ve sürdürmesine yardımcı olmuştur. Öte yandan 2000'lerden sonra şarap turizminin ortaya çıkmasında da Ürgüp Bölgesi'ndeki sembolik bilgi tabanı olarak şarapçılığın mevcut olması kritik olmuştur. Nitekim tarihsel olarak bölge Rum nüfusun varlığından ötürü güçlü bir şarap kültürüne sahipken cumhuriyet döneminde de açılan fabrikalarla bu miras üretim için mobilize edilmiştir. Bu bağlamda bölgedeki ilk şarap fabrikaları 1940'lar boyunca Ürgüp'te kurulmuş ve gelişmiştir. Diğer yandan, 2000 sonrasında ise bu sembolik bilgi tabanından beslenen şarap turizmi ortaya çıkarken bölgede seri üretim yapan ve şarap markalarına sahip olan yerleşik firmalar, yenilikçi girişimci olarak faillik yürütmüşlerdir.

“Şimdi işin açıkçası şu Göreme'nin çok güzel bir jeolojik güzelliği var. Balonlar çıktıktan sonra arttı. Uçhisar'ın öyle manzarası çok güzel. Ama bölgede en zengin kültürel anlamda en elit insanların yaşadığı yerler Mustafapaşa ile Ürgüp'müş geçmiş dönemlerde. Yani buradaki evlerin hepsi ayrı bir güzeldir... Ama Göreme'de mesela çok lüks oteller var. Git Göreme'deki otellere, odaları falan çok güzeldir ama dış mekanına bak böyle bir konak falan gibi bir tane yapıt yoktur. Dolayısıyla butik oteller de ilk burada yapıldı. Ayrıca bu dizileri çekmek için de yani o eski andıran evler falan olması gerekiyor. O da Ürgüp'te var. Ürgüp'te ve Mustafapaşa'da neredeyse bütün evleri tescilli. Ürgüp'te. Onun için biraz da Ürgüp'ü tercih ediyorlar dizi çekimleri için” (K30).

“Burada avantajımız bizim bölgemiz bulunduğumuz lokasyon çok iyi, milyonlarca insan geliyor. Onların tadım yaptırıp ulaşabiliyoruz. Yani çok kolay bir şekilde. %25'ini bu

mağaza ve aşağıdaki mağaza satıyor. %25'ini iki mağaza satıyor düşün yani perakende. Bu da nereden baksanız yılda 70.000 şişe şarap satıyor ikisi toplam” (K17).

Özetle Ürgüp Bölgesi'nin sahip olduğu kurumsal ünü kurumsal varlığının merkezinde bulunmaktadır. Bu ün turizm faaliyetlerinin Ürgüp'te ortaya çıkmasına yol açarken bölgenin toleranslı toplum yapısı turizmin meşrulaştırılmasını ve benimsenmesini kolaylaştırmış bu bağlamda bölgenin kurumları turizm patikasının yaratılmasına olanak tanımıştır. Bilhassa bir sonraki kısım olan Nevşehir kısmında da görüleceği üzere kurumsal bağlamın olanak tanınması ve kolaylaştırıcı rol oynaması, alt ölçeklerde turizm yörüngelerinin evriminde kritik rol oynamaktadır.

4.4.2 Nevşehir Merkez Bölgesi'nin Evrimi

Tarihsel sıra takip edildiğinde, turizm patikasının ortaya çıkmaya başladığı ikinci alt bölge Nevşehir Merkez ilçesi olmuştur. İdari olarak Göreme beldesi, Nevşehir Merkez ilçesine bağlı olmakla birlikte, tarihsel evrim süreçleri farklılaştığından, Nevşehir Merkez ilçesinin evrimi bu beldeden ayrılarak ele alınacaktır. Bu kapsam bilgisi bağlamında, araştırmanın bundan sonraki kısmında Nevşehir Merkez alt bölgesi, Nevşehir olarak isimlendirilecektir.

Daha önce de vurgulandığı üzere, geçmişin mirası olarak varlıklar, endüstrilerin ortaya çıkışı ve gelecekteki evrimsel yörüngelerinde olanak tanıyıcı ve kısıtlayıcı bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Nevşehir tarihsel süreçte uzun bir dönem küçük bir kasaba olması nedeniyle etnik çeşitliliğin Ürgüp gibi yerlere göre daha sınırlı olduğu bir bölgedir (Tablo 4.13). Bu nedenle bölgede dışa kapalı ve kurumlar bağlamında daha gelenekçi bir toplum yapısı mevcuttur. Bununla birlikte bölge, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yatırımlar almıştır. Bu yatırımlarla bölgedeki etnik çeşitliliği zaman içerisinde artmıştır. Dönemin seyyah yazılarına göre bölge nüfusunun %30'ye yakın bir kısmının Rumlardan oluştuğu ifade edilmektedir (Horvath, 2010 [1929]).

Diğer taraftan bölgede doğal varlıklar olarak ignimbirit oluşumları kısıtlayıcı bir çerçevedir. Bu nedenle çevresinden farklı olarak Nevşehir Bölgesi'nde Peribacaları oluşumları bulunmamaktadır. Öte yandan bu bağlamda bölgede, depoculuk gibi çevre bölgeler ortaya çıkan faaliyetler görece az gelişirken, kentsel ekonomi, bölgedeki büyük oranda bulunan pomza taşı etrafında şekillenmiştir. Dolayısıyla bölgenin doğal varlıkları,

kaynak tabanlı faaliyetlerin gelişmesine olanak tanımıştır. Öte yandan bölgenin güçlü bir sanayi geçmişine ve kültürüne sahip olmamasından dolayı kent ekonomisi büyük oranda kentsel hizmetlere ve ticarete odaklanmıştır (Aslanoğlu, 2000). Bölgenin konumsal avantajları ve Cumhuriyet Dönemi'ndeki yatırımlarla altyapısal varlıklar olarak bölgenin ulaşım ağını güçlenmesiyle hizmetler arasında taşımacılık hizmetleri ve nakliyecilik hizmetleri önemli bir hizmet olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda bölgedeki yerel sermaye birikimi, kamyon gibi sabit sermaye yatırımlarına dönüştürülmüştür. Yerel sermaye birikiminin kamyon gibi araçlara dönüştürülmesi, bu araçların bölgedeki sahipliğini artırarak kent ekonomisinin geleceğinde iki önemli yörüngeye girmesine yol açmıştır.

Tablo 4.13: Patika yaratımında Nevşehir merkez alt bölgesinin varlıkları

Patika yaratımı aşamasında Nevşehir Merkez Bölgesi'nin Varlıkları	
Kurumsal varlıklar	Göreceli olarak sınırlı kültürel ve tarihsel birikim, il merkezi olması nedeniyle daha fazla sayıda kuruluş.
Altyapısal varlıklar	Nevşehir Kalesi, Tarihi evler ve camiler.
Endüstriyel varlıklar	Karoser üretiminde uzmanlaşmaya başlayan firmalar.
Doğal varlıklar	Peribacası oluşumlarının bulunmaması.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İlk olarak zamanla kamyon sayısının artması, bu araçların bakımını gerekli kıldığından bölgede kamyon bakımı hizmetleri zamanla karoser-treyler bakımı hizmetlerini ortaya çıkarmıştır. Endüstriyel varlıklar olarak karoser hizmetlerinde zamanla ortaya çıkan uzmanlaşma, karoser-treyler üretim faaliyetlerinde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle hem bölge içinde hem de çevre bölgelerde tarım faaliyetlerinin yoğun olması, karoser üretimdeki sentetik bilgi tabanından beslenerek, karoser üretimiyle birlikte tarım makineleri üretimine dair bir endüstriyel patikanın ortaya çıkmaya başlamasına yol açmıştır. Bu bağlamda ilerleyen yıllarda bölgesel ekonomide karoser üretimi önemli bir noktaya ulaşmıştır.

İkinci olarak, bölgede sabit sermaye olarak kamyon ve tır sayısının artması, bölgede ticaretin gelişmesiyle ortaya çıkan esnaf kültürünün de etkisiyle, bu araçların alım- satım ve

takasına dair ara ticaret faaliyetlerinin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu kapsamda kentte çok sayıda galeri açılmış ve galericilik önemli bir faaliyet haline gelmiştir. Galericilik faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla zaman içinde kent ekonomisi, üretken olmayan rant ekonomisine doğru evrilmeye başlamıştır (Aslanoğlu, 2000).

“Kaya oluşumları Nevşehir’de oluşmadığı için depolama vb. yapılamadığından oradaki yerel halk da ekonomik olarak kendini yeni çözümler bulmaya çalıştı. Daha ileriki yıllarda yerel halk şoförlükle ilgili geçimini sağlamaya başladı. Şoförlük deneyimleri daha sonraki yıllarda araç taşımacılığında kamyondu, tırdı, otobüs olarak bunların ticaretini başlattı. Yani nakliyeciliğin arkasından, tır, otobüs gibi malların satışları ve ticareti ortaya çıkmaya başlıyor. O nedenle Nevşehir’de yıllar boyunca aşırı galeri satışları oldu. Bu bir süreçtir. Bunlar yaşandı. Halen devam ediyor. Şehrin girişinde görebilirsiniz orada galerileri. Oradaki halk da kendine öyle bir çözüm buluyor” (K35).

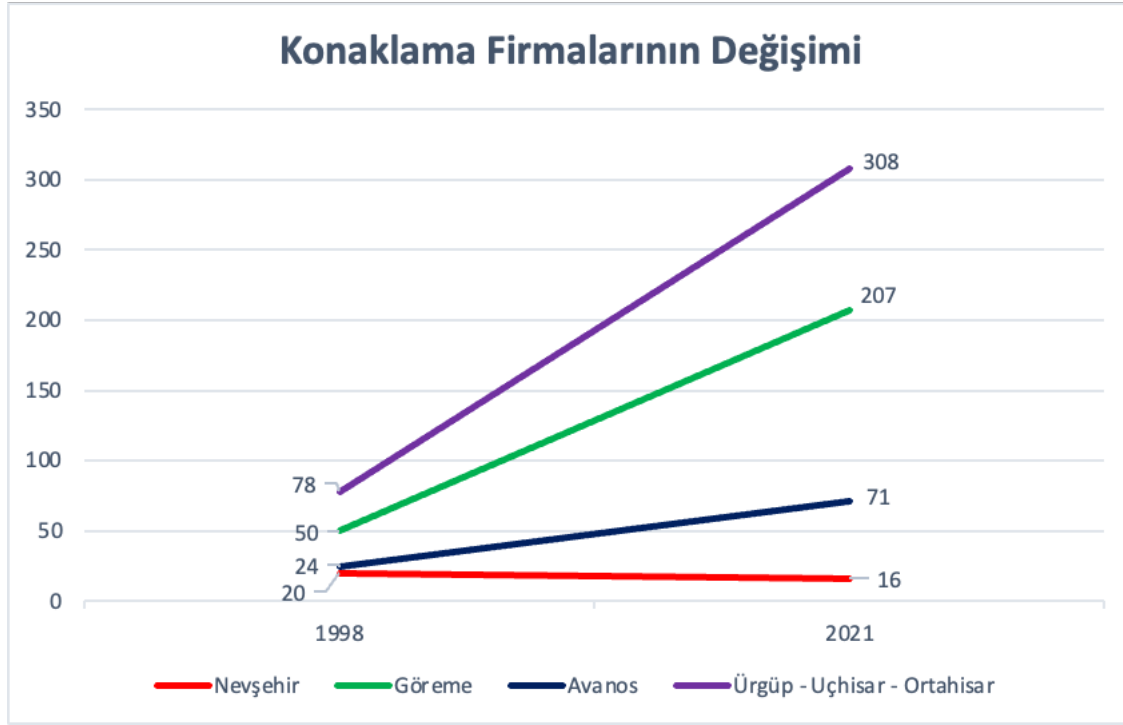
Nevşehir ekonomisi bir yandan karoser üretimine diğer yandan ara ticarete dayalı rant ekonomisine yönelirken Ürgüp ve çevresinde turizm patikası yaratılmaya başlamaktadır. Önceki kısımlarda da vurgulandığı üzere patikanın erken aşamalarında temel turizm ürünü ve imajı doğal ve kültürel varlıklara dayanmaktadır. Öte yandan Nevşehir merkezi incelendiğinde Peribacası oluşumlarının az oluşu ve kültürel mirasın sınırlı oluşu, Nevşehir’de turizm patikasının ortaya çıkışını kısıtlayacak bağlamsal koşulların olduğunu göstermektedir. Ancak kısıtlayıcı doğal varlıklara rağmen, Nevşehir Merkez’in çevresine göre kentsel imkan, olanak ve altyapılara sahip oluşu ve Ürgüp’e çok yakın mesafede bulunması nedeniyle turizm faaliyetlerinin ortaya çıktığı ilk yıllarda bölgede turizm konaklama altyapısı yaratmak üzere yatırımlar yapılmıştır. Bu bağlamda ulusal otel zinciri olarak bölgedeki ilk yatırımını 1961 yılında Ürgüp’e yapan Tusan Otel Zincirleri, bölgeye olan talep artışına karşılık olarak ikinci yatırımını kentsel olanaklar ve konumsal avantajlar nedeniyle Nevşehir’e yaparak 1968 yılında Nevşehir Tusan otelini açmıştır. Ancak bu yatırım kararında Ürgüp örneğinde olduğu gibi değişim faili olarak yerel yönetimin rolü olmamıştır. Ayrıca kent içerisinde turizm patikasını ortaya çıkaracak doğal varlıkların kısıtlı olması nedeniyle Tusan Oteli sadece konaklama faaliyetini üstlenmiştir. Öte yandan Ürgüp’ün aksine Nevşehir’de turizme yönelen farklı küçük girişimciler de olmamıştır. Böylece bölgeye yapılan ilk yatırımlar, turizm faaliyetlerinin ortaya çıkışını kolaylaştıran ve turizmin toplumsal olarak kabulünü sağlayan bilişsel meşruiyet zeminin ortaya çıkaracak etkiler çıkartmamıştır. Bu

durum bölgedeki varlıklar olarak ön koşulların kısıtlayıcı olmasının devam etmesini neden olmuştur.

Diğer taraftan Kapadokya turizm patikasının gelişim aşaması olan 1980'lerde, Özal döneminin sağladığı zamansal fırsat alanında ve finansal varlıklar olarak 1982 teşvikleriyle ulusal ve küresel otel zincirleri yine konumsal avantajlardan yararlanmak üzere bölgeye oteller açmışlardır. Bu dönemde koruma kurallarının Göreme ve çevresinde yapılaşmayı kısıtlaması, bölge dışından yatırımların Ürgüp'ün yanı sıra Nevşehir'e de çekilmesinde zamansal bir avantaj sağlamıştır. Bu kapsamda bölgeye çok sayıda konaklama tesisi yapılmış ve ilerleyen yıllardaki yatırımlarla birlikte 1998'de ulusal ve küresel otel zincirlerinin bayilikleri dahil olmak üzere Nevşehir'de 20 tane büyük konaklama tesisi kurulmuştur. Ancak bu dönemde daha önce de vurgulandığı üzere kent ekonomisinin ağırlıklı olarak galericilik gibi rant ekonomisine kanalize olması, gelen yatırımların yereldeki yineleyici girişimcilerce güçlendirilmesini engellemiş ve başta sermaye olmak üzere yerel varlıklar turizm yerine rant ekonomisine mobilize edilmiştir (Aslanoğlu, 2000). 2000 yılı sonrasında ise bölgedeki talebin arzu ve istekleri daha farklı ve daha çeşitli konaklama tesislerine yönelmiştir. Bu kapsamda modern paket turlar ve çok katlı konaklama tesisleri yerine, bölgedeki yeni bir turizm olarak da görülebilecek butik ve kayadan oyma otellerinin 2000 yılı sonrasında yaygınlaşmasıyla bölgedeki konaklama tesislerinin sayısını azaltmıştır. Öyle ki 2000 yılı sonrası Ürgüp, Göreme gibi bölgelerde konaklama firması sayıları hızlı şekilde artarken sadece Nevşehir'de bu sayı azalmıştır (Şekil 4.17).

Nevşehir merkezde farklı dönemlerde turizm yatırımları yapılmasına rağmen turizm patikasının ortaya çıkmamasında bölgesel varlıklar ve kurumlarla ilişkili üç temel faktör ön plana çıkmaktadır (Şekil 4.18). Bunlardan ilki daha önce de vurgulandığı üzere bölgedeki doğal varlıkların, Ürgüp ve diğer yerler için olanak tanıcı bir rol oynarken, Nevşehir'de kısıtlayıcı rol oynamıştır. Bu nedenle turizm yatırımları yapılmasına rağmen bölgeye turizm talebi oluşmamış, bölge tur operatörlerinin ve acentelerin rotalarına eklenmemiştir. Bu bağlamda altyapısal varlıkların yaratılması salt konaklama işlevi görmüş ve kentsel ekonomide çarpan etkileri yaratmamıştır.

Şekil 4-17: Bölgedeki konaklama firmalarının süreç içerisindeki değişimi

Kaynak: Nevşehir İl Yıllığı, 1998; Nevşehir İl Turizm Müdürlüğü, 2021

“Nevşehir’de de oteller vardı, oraya da gruplar geliyordu ama turizm yoktu. Şimdi siz turist olsanız nerede konaklırsınız? ya Göreme ya Uçhisar ya Ortahisar ya Ürgüp çünkü daha doğanın içindesiniz, Nevşehir’e gidiyorsunuz, şehir. Yani orada karmaşa daha fazla, turistin tercih etmediği bir şey bunlar. Aslında Nevşehir çok uzak değil bölgeye yani Uçhisar’a 5 km, ama eğer buraya geldiyse insanlar, Nevşehir’de değil Uçhisar veya Göreme’de kalmak istiyorlar. Nevşehir’in turizmden pay alması uzun vadede bile çok kolay değil yani, çünkü orası artık şehir. Büyüyor, büyüyor, sürekli evler, binalar, apartmanlar yapılıyor. Hiç kimse gidip apartmanların arasında kalmak istemez ki, Göreme’de o mağaralar varken, Peribacaları varken, Uçhisar’da o manzara varken kim gider Nevşehir’e? Tercih, yani turistin tercihi” (K22).

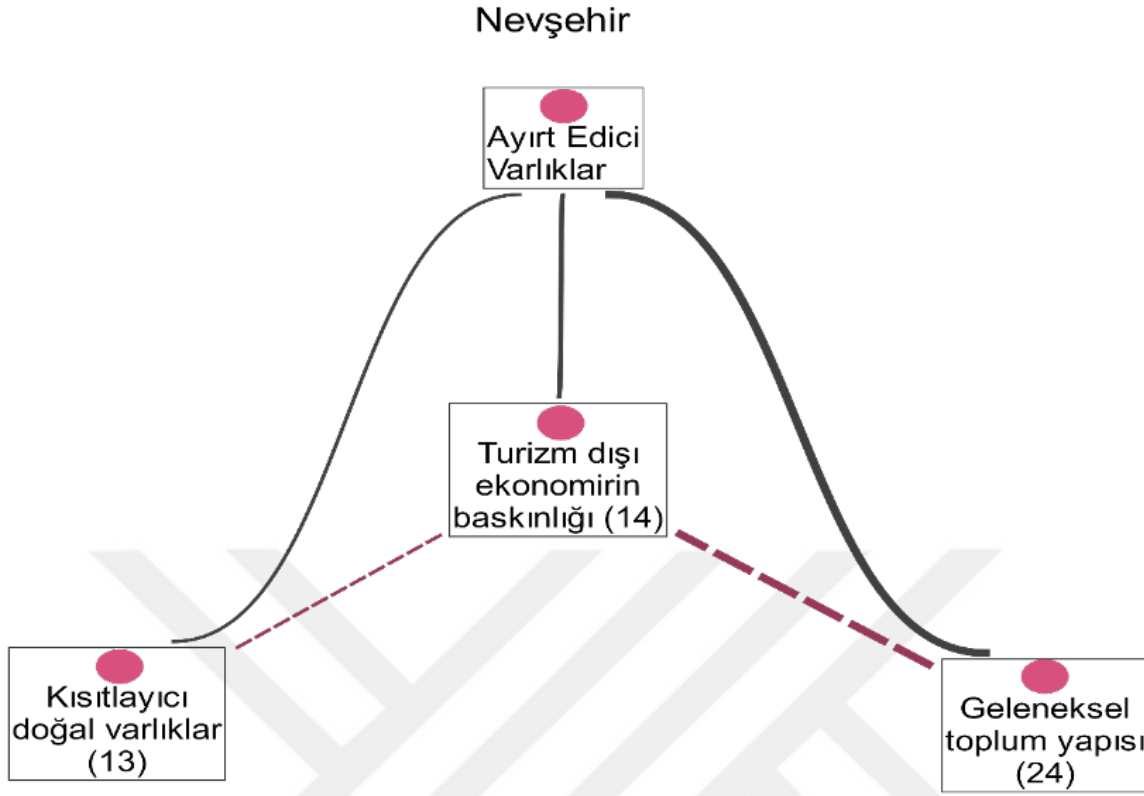
Diğer bir nokta, kısıtlayıcı doğal varlıklarla ilişkili olarak (Şekil 4.18), Nevşehir ekonomisinin turizmin ortaya çıktığı dönemde ara ticarete dayanan rant ekonomisi ve karoser, taş üretimi gibi faaliyetlere olan yörüngesinden kaynaklanmaktadır. Yapılan görüşmelerde aktörler rant ekonomisinin kısa vadede daha fazla getiri imkanı sağladığını ve turizm girişimlerinin o dönem için belirsiz olduğunu, bu bağlamda da yolun yaratım ve gelişim aşamalarında Nevşehir’deki girişimcilerin belirsiz bir yolcuğa çıkmak yerine, hali hazırda

daha fazla getiri getiren mevcut sektörlerinde kaldıklarını ifade etmişlerdir (K34). Bu durum bölge dışından gelen küresel ve ulusal otel zincirlerinin yatırımlarının, değişim faili olarak yerel lider ve yereldeki yineleyici girişimcilerce desteklenmediğini göstermektedir. Bilakis görüşme yapılan bazı görüşmeciler, turizm faaliyetlerinin ortaya çıkışının yereldeki bazı aktörlerce bilinçli olarak engellediğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Maxqda programında Nevşehir alt bölgesi kategorisi altında faillik kodları analiz edildiğinde Nevşehir Merkez Bölgesi'nde statükocu failliğin diğer faillik türlerine göre frekans değerlerinin daha fazla olduğu görülmüştür. Böylece Nevşehir Merkez Bölgesi'nde turizm patikasının ortaya çıkışının engellenmesinde statükocu failliğin bir rol oynamış olması da iddia edilebilir (Şekil 4.19).

“Nevşehir’de ara ticaret dediğimiz, galericilik gibi faaliyetlerin olduğu ticaret yoğunlu ve çok fazla da sanayileşme yoktu. Yani ara ticaret hakimdi. Ara ticaret, biraz daha gelenekçidir daha görenekçidir. Ara ticaretten de ciddi gelir edince turizme pek ihtiyaç olmadı. Ayrıca turizmin gelmesinin oradaki ara ticaretin kodlarına zarar vereceği düşünülerek belirli bir kesim, turizmin çok gelişmesini istemedi” (K 37).

Turizm patikasının Nevşehir Merkez Bölgesi'nde ortaya çıkamamasındaki üçüncü ve son temel nokta ise turizm dışı faaliyetlerin baskın olmasıyla ilişkili olarak geleneksel toplum yapısı olarak görülmektedir. Esasen bazı aktörlerce turizm faaliyetlerinin bilinçli olarak engellenmesi ve bu bağlamda statükocu faillik, bölgesel ekonomisinin turizm dışı yörüngelerde ilerlemesi ve geleneksel toplum yapısı ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda turizm faaliyetlerinin bilişsel ve enformel meşruiyet zemini kazanamaması, bölgenin geçmişten günümüze daha az çeşitlilik gösteren toplumsal yapısı ve geçmişten gelen kısıtlayıcı kurumların devamlı olarak yeniden üretilmesiyle ilişkilendirilmiştir (K14; K16; K19; K34; K37).

Şekil 4-18: Nevşehir merkez alt bölgesinin ayırt edici varlıkları

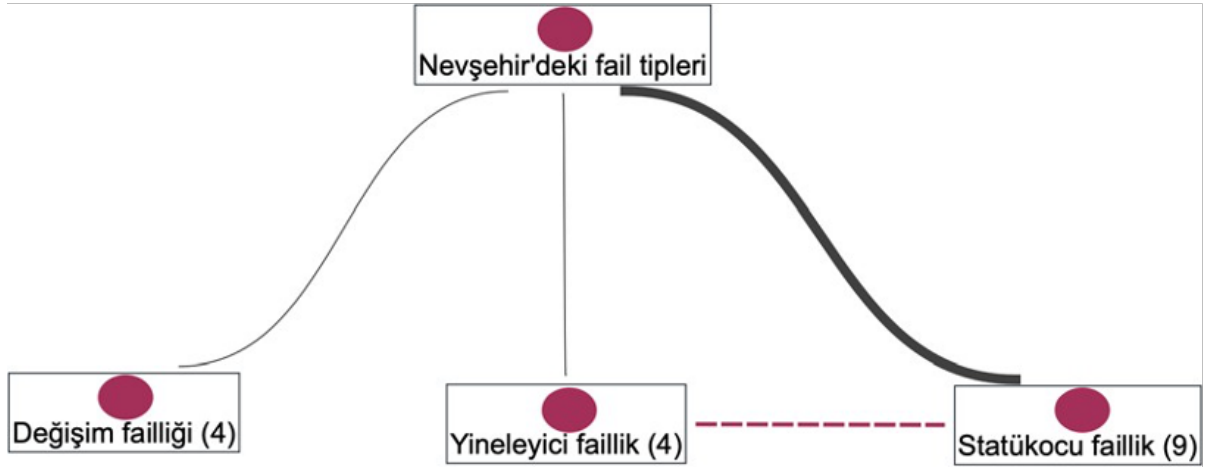
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu kapsamda turizm faaliyetlerinin benimsenmemesi kurumsal yapının değişimini de sınırlandırarak dışa kapanıklığın sürdürülmesine neden olmuştur. Böylece turizm faaliyetlerinin bölgedeki gelişimi uzun yıllar boyunca çok sınırlı kalmıştır.

“Yani bazı şeylerin bir yaşama coğrafyası vardır. Şimdi eğer Ürgüp Avanos, Nevşehir kadar tutucu olsaydı ki, Nevşehir de son yirmi yılda çok değişti, ama eğer olsaydı açık söylüyorum turizm gelişemezdi. Yani turizmi geliştirecek o coğrafya, yani o flora, o çeşitlilik oralarda vardır, Nevşehir’de yoktu. Bunun önemi var” (K14).

Öte yandan son 20 yıllık periyotta bölgedeki kurumsal yapının değişmeye başladığı gözlenmektedir. Özellikle bölgede üniversitenin açılması kurumsal değişim sürecini hızlandırırken, karoser ve treyler üretiminde bölgenin rekabetçiliğinin yıllar içinde azalıyor olması (Aslanoğlu, 2000; Yavan, 2018) ve bölgedeki rant ekonomisinin belirli bir doygunluğa ulaşması nedeniyle bölgedeki yerel sermaye birikimi, turizm faaliyetleri için mobilize edilmeye başlanmıştır.

Şekil 4-19: Nevşehir merkez alt bölgesinde hakim olan faillik

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özellikle yerel liderlik potansiyeli bulunan (Grillitsch ve Sotarauta, 2020) yerel yönetimin son yıllarda turizm faaliyetlerine dönük yatırımları da turizm faaliyetlerinin Nevşehir’de nüvelerinin atılması için bir zemin hazırlayabilecektir. Nevşehir’in ayırt edici varlıklarının ardından gelecek bölümde Avanos alt bölgesinin evrimsel dinamikleri tartışılacaktır.

“Nevşehir’deki insanların ilgi alanı oydu sanayi, al-sat, galericilik. Sanayici bir adam turizmde ne yapsın ya da galerici turizmden ne anlasın. Yeni yeni onlar belli bir doygunluğa ulaştıktan sonra işte galericiler butik otel almaya başladı. Sanayici otel yapmaya başladı falan. Ama onlar o zaman bildikleri iş neyse onu yaptılar” (K20).

“Üniversite biraz orayı doğru yönde geliştirdi ama netice itibariyle orda bir sosyal faaliyet oluşturdu. üniversitenin oraya kurulmuş olmasıyla birlikte gençler biraz daha değişim gördü. Eğitim düzeyleri biraz daha umuyorum yükseldi” (K19).

4.4.3 Avanos Bölge’sinin Evrimi

Turizm patikasının evrimi boyunca farklılaşan bir diğer alt bölge Avanos olmuştur. Tarihsel olarak Avanos’taki turizm faaliyetleri, Ürgüp ile benzer periyotta ortaya çıkmaya başlarken bölgede bugün küresel otel zincirlerinin şubelerinin yanı sıra yerel yıldızlı oteller bulunmaktadır. Öte yandan bugün bölgedeki turizm faaliyetleri özellikle Ürgüp ve Göreme’ye

nazaran daha az yoğunluk göstermektedir. Bölge ağırlıklı olarak yerli turistlerce tercih edilmekte ve uluslararası pazardan yeterince pay alamamaktadır.

Tarihsel olarak ön oluşum aşamasında bölgenin diğer alt kümelerden farklılaşan bir yönü turizmde mobilize edilen varlıklarına ilişkindir. Ürgüp ve Göreme'nin aksine ancak Nevşehir Bölgesi'ne benzer şekilde bölgede Peribacası oluşumları bulunmamaktadır (Tablo 4.14). Dolayısıyla doğal varlıkların kısıtlayıcı rolü ön plandadır. Ancak bununla birlikte bölgenin içerisinde Kızılırmak'ın geçmesi bir coğrafi çekicilik yaratmaktadır. Bölge, kısıtlayıcı doğal varlıklar bakımından Nevşehir'e benzer özellikler gösterirken, kurumsal bağlam bakımından Nevşehir'den oldukça farklılaşan kurumlara sahiptir. Bu bağlamda yapılan görüşmelerde aktörler Nevşehir Merkez'in aksine Avanos Bölgesi'nin daha toleranslı bir toplum yapısına sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Ürgüp'le benzeşen bu kurumsal yapı, Avanos Bölgesi'nde çok daha belirgindir öyle ki görece toleranslı toplum yapısı bölgenin ayırt edici kurumlarından birisini oluşturmaktadır. Toleranslı toplum yapısı bölgenin tarihsel olarak çevresine göre etnik ve ideolojik yönlerdeki çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Toleransı yüksek toplum yapısı turizm patikasının ortaya çıkışında bilişsel meşruiyet zemininin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bölgenin bir diğer ayırt edici varlığı yerelleşmiş bilgi tabanları ve bununla ilişkili olarak bölgenin tarihsel mirasını yansıtan endüstriyel varlıklarına ilişkindir. Bu bağlamda bölgede yerelleşmiş sembolik bilgi tabanından beslenen üç ayırt edici endüstriyel varlık bulunmaktadır, bunlar, el yapımı halı ve kilim üretimine dair varlıklar, çömlek ve kap üretimine dair varlıklar ve el yapımı şarap üretimine dair varlıklardır. Bu endüstriyel varlıklar yerin tarihsel birikim sürecinde oluşurken, turizm yolunun ortaya çıkışı ve gelişiminde mobilize edilmişlerdir. Diğer taraftan bölgedeki tarihi yapılar da bölgenin önemli altyapısal varlıklarını oluşturmaktadır.

“Avanos'a ben 1980'lerde turistleri götürdüğüm zaman bir çanakçıya götürdüm. Küçük çanakçılar vardı onları gösterirdim. Bir de onların yanında her mahallede halı dokuyan kızlar ve kadınlar vardı onlardan alışveriş yaparlardı turistler” (K34)

Avanos Bölgesi'nde patika yaratımı aşamasında bölgeye sınırlı sayıda ziyaretçi gelirken bölgede Peribacaları olmaması nedeniyle gelen ziyaretçiler daha çok yerel kültürel yaşamı görme, çömlekçilik gibi yerel zanaatları inceleme amacıyla bölgeye gelmektedirler. Bölgede 1980 öncesinde ilk turizm yatırımları tıpkı Nevşehir'de olduğu gibi ulusal ölçekte otel zinciri olan Tusan otelleri tarafından 1970 yılında açılmıştır. Bu otel de bölgenin geneline olan ziyaretçi artışına karşılık olarak kapasiteyi artırma amacı taşımaktadır.

Tablo 4.14: Patika yaratımı aşamasında Avanos alt bölgesinin varlıkları

Patika yaratımı aşamasında Avanos Alt Bölgesi'nin varlıkları	
Kurumsal varlıklar	Tarihsel olarak etnik ve ideolojik olarak çeşitli toplum yapısından dolayı daha toleranslı toplum, Zengin kültürel ve tarihi birikim.
Altyapısal varlıklar	Çok sayıda tarihi yapı. İlk otellerin ve pansiyonların ortaya çıkışı.
Endüstriyel varlıklar	Çömlek, halı ve şarap yapımına dair yerleşmiş bilgi.
Finansal varlıklar	Tarıma dayalı sınırlı sermaye birikimi.
Doğal varlıklar	Peribacası bulunmaması nedeniyle diğerlerinden farklılaşması. Kızılırmak su varlığı.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İlk yatırımları takiben sınırlı sayıda pansiyon ve turistik faaliyetlere dönük olarak restoranlar da bu dönemde açılmıştır. Bu ilk öncü küçük işletmeler, yerel halk ve ziyaretçiler arasındaki etkileşimi artırmış ve görece açık ve kapsayıcı toplum yapısı nedeniyle etkileşim süreci hızlanmıştır. Öte yandan Avanos örneğinde turizm yolu meşruiyet zemini kazandıkça, yerel sermaye birikimi olarak yurtdışı işçi dövizleri de turizm patikası için mobilize edilmeye başlanmıştır.

Öte yandan bölgedeki turizm patikasının gelişimi de bölge genelinde olduğu gibi 1980 sonrasında olmuştur. Bu bağlamda bölge dışından girişimciler bu fırsatlardan yararlanmak üzere bölgeye çok sayıda büyük yıldızlı oteller inşa etmişlerdir. Bu inşa edilen oteller altyapısal varlık yaratımı olarak varlık dönümü sürecinde önemli rol oynamıştır.

Bölgenin doğal varlıklarının kısıtlayıcı olması nedeniyle girişimciler bölgenin endüstriyel varlıklarını turizm ürünlerini ortaya çıkarmak üzere mobilize etmişlerdir. Bu bağlamda turizm patikasının gelişim sürecini dinamik hale getiren yerel turizm ürünü olarak Avanos halıları yenilikçi girişimciler tarafından turizm patikası için işe koşulurken, çömlek üretimi, deneyime dayalı bir turizm ürünü olarak öncü bir yerel yenilikçi girişimci tarafından mobilize edilmiştir. Araştırma kapsamında görüşme yapılan aktörler usta olarak nitelendirdikleri bu öncü girişimcinin diğer yineleyici girişimcilere örnek olduğunu vurgulamaktadırlar. 2000 yılı sonrasındaki süreçte ise girişimciler basit çömlek atölyelerinden, çömleklerin daha üst segment ziyaretçi grubuna hitap ettiği, çömlek müzesi,

sanat atölyesi gibi yatırımlara doğru kendi firmalarını yükseltmişlerdir. Dolayısıyla süreç içerisinde yeni turizm ürünlerinin ortaya çıkışını takip eden süreçte, mevcut firmaların altyapılarını ve pazarı yükseltmesi turizm talebinin dinamik kalmasını sağlamıştır. Bugün bölgede, 11 tane geleneksel seramik üretim hattı ve 66 tane aktif çömlek atölyesi ve hediyelik eşya mağazası bulunmaktadır. Bu atölye ve mağazalarda, 102 tane çömlek ustası çalışmaktadır (AHİKA, 2024).

“Ben bu işi her Avanoslu gibi büyüklerimden aldım. Yani bir gelenek bu. Babadan oğlu geçirerek bugüne geldi...Benim zamanımda turizmle beraber tekrar canlandı. Öyle bir şey yaşandı. Bir kırılma noktası yaşandı. Bu kırılma noktasında bunu Avanos'a kazandıran bir öncü girişimci usta oldu. Öncü girişimciden önce böyle dekoratif ürünler yapılmıyordu, o öncü ustamız bunu turizme uyarladı ve o daha dekoratif turistlere satılabilecek ürünler haline getirdi ve pazarlamaya o başladı. Biz de ondan yaklaşık bir 5 sene sonra örnek olarak devam ettik. Dolayısıyla ustanın bölgeye katkısı çok fazla. Avanos'taki bugünkü bütün mağazaların atası oradan çıktı. Sonra her firma kendini geliştirdi”(K20).

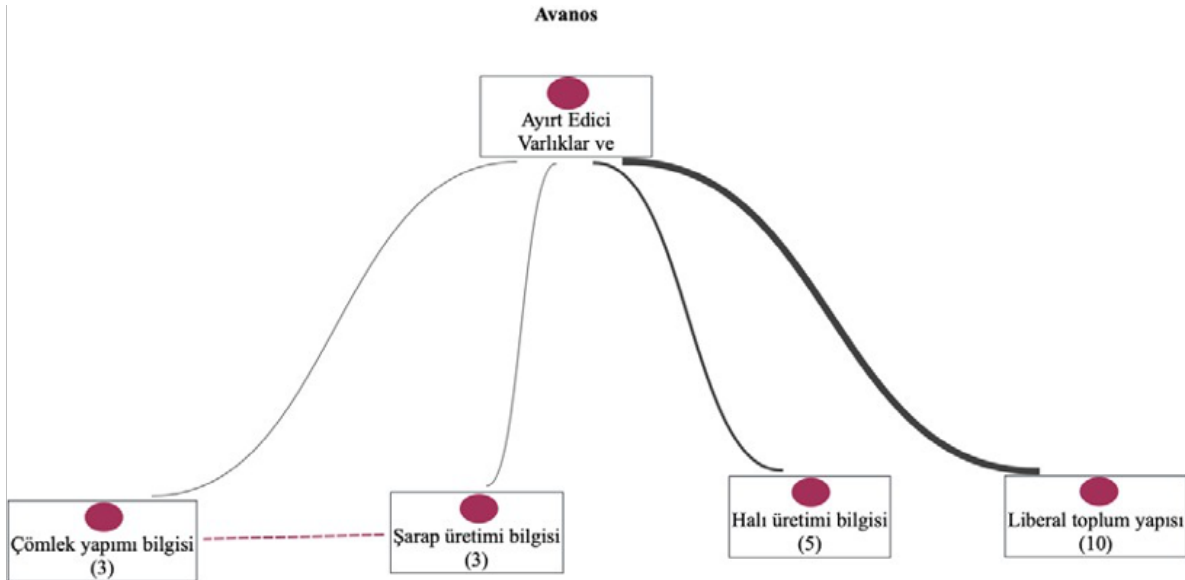
2000'lerden sonra ise turizm ürünlerini çeşitlendirme amacındaki birkaç öncü yenilikçi girişimci yerel sembolik bilgi tabanının bir ürünü olan şarabı bir turizm ürünü olarak yeniden keşfetmişlerdir. Esasen bölgenin şarap kültürü daha önceden de bilinmekte ve şarap üretimi mekana gömülüymken, yenilikçi girişimciler bu ürünü 2000 sonrasında butik otellerle birlikte restorasyon sürecinin hız kazanmasıyla, restore edilen eski konak ve yapılardaki şarap evlerinde otantik bir ortamda yeniden pazarlamaları esas yenilikçiliği ortaya koymuştur (K8). Bölgedeki yeni şarap evlerinin kısa zamanda önemli bir talep görmüş olması nedeniyle, öncü birkaç girişimciyi takiben çok sayıda yineleyici girişimci de sonraki yıllarda şarap evi açmıştır. Böylece bugüne gelindiğinde Avanos, Ürgüp ile birlikte bölgede en fazla şarap evine sahip bölge durumundadır.

“Şarap... Avanos'ta adettir zaten öteden beri. Düğünü olacak insanlar 2 küp şarap kurar. Her zaman bu kurma şarap Avanos'ta bulunmuştur ve satılmıştır da çünkü bizim şaraplarımızın içimi yumuşak, rahat içimli, hepsi doğal yapılmış. Mağazalarımız zaten şarabı koymaya çok elverişli. Küplerimiz şarabı yapmaya çok elverişli. Bu artıları bu geleneğin devam etmesine ve turizmde pazarlanmasına neden olmuştur. Biz pazarlayınca turistler de bu şarabın kalitesinin farkına vardılar... (Ziyaretçiler) İnsanlar fabrikaların ürettiği şaraplarda kalite olmadığını anladı. Gelen giden turistler hızlandırdı bu işi. “- Ya ev yapımı şarap yok mu? -Var, gittik, Ahmet'ten aldık, Mehmet'ten aldık. Hediye ettik verdik filan. -Ya ondan bize

bir testi daha yapın” gibi talepler çıktı. Talep çoğaldıkça üreten ve satan da çoğaldı. Sonra ben de başladım yapmaya”(K8).

Öte yandan bölgenin yerel sembolik bilgi birikimini koruma ve yeniden üretimini sağlama amacıyla 2010 yılında Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Avanos'ta Güzel Sanatlar Meslek Yüksek Okulu açmıştır. Bu okul özellikle bölgenin sembolik bilgi tabanında uzmanlaşmış çömlekçilik gibi ürünlerini korunmasına ve uzmanlaşmanın devamlılığı için beşeri varlıkların yeniden üretilmesine odaklanmaktadır. Ahiler Kalkınma Ajansı da bölgedeki yerel ürünlerin korunması projelerini desteklemektedir. Bu bağlamda son olarak 2023 yılında Avanos, bir kültür rotası olarak Avrupa Birliği Seramik Rotası'na dâhil edilmiştir. Rotaya başvuru ve kabul edilme sürecinde kalkınma ajansı koordinasyon ve destek vermiştir. Rotaya dahil oluşla birlikte, rotadaki diğer destinasyonlarla ortak projeler, akademik ve kültürel çalışmaların yapılma potansiyeli bulunduğundan bölgede turizm ve el sanatları konusunda farkındalığın ve bu alandaki faaliyetlerin artması beklenmektedir (AHİKA, 2024). Her iki örnek bağlamında turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesi ve yerel bilgi tabanlarının mobilize edilmesi sadece firma faaliyetleriyle değil bölgedeki sistem seviyesindeki aktörce de desteklenmektedir.

Şekil 4-20: Avanos alt bölgesinin ayırt edici varlıkları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özetle, Avanos Bölge'sinin evriminde özellikle varlık ve kurumların ayırt edici rolü ön planda olmuştur (Şekil 4.20). İlk olarak bölgenin toleransı yüksek toplum yapısı, turizm

faaliyetlerinin benimsenmesini ve meşrulaştırılmasını kolaylaştırmıştır. Diğer yandan bölgenin doğal varlıkları turizm patikasının ortaya çıkışı kısıtlayıcı bir rol oynarken, bölgedeki failler turizm patikasının ortaya çıkması ve gelişmesinde bölgenin geçmişinden gelen bir miras olarak sembolik bilgi tabanları ve yerel endüstriyel varlıklarını, turizm ürünleri yaratmak için mobilize etmişlerdir. Böylelikle bölge, Kapadokya turizm patikası içerisinde kendi yerel geleneksel ürünleriyle ön plana çıkmaktadır.

4.4.4 Göreme Bölge'sinin Evrimi

Alt bölgeler bağlamında ele alınan son bölge Göreme olmuştur. Göreme'deki turizm faaliyetleri Ürgüp ve Avanos'a göre geç ortaya çıkmakla birlikte bölge bugün turizm faaliyetlerinin en yoğun olduğu yer durumundadır. Öyle ki Kapadokya Bölgesi Göreme ile özdeşleşmiş durumdadır. Bölge, özellikle Göreme Açık Hava Müzesi, Zelve Ören Yeri gibi önemli müzelerin kesişiminde bulunurken balon uçuşlarının da merkezi durumundadır. Bölgenin diğer yerlere nazaran hızlı gelişimi ve bugünkü konumu dikkat çekmektedir.

Göreme'de doğal varlıkların olanak tanıyıcı olması turizm patikasının ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır (Tablo 4.15). Kapadokya Bölgesi'ndeki Peribacası oluşumlarının en yoğun ve en belirgin örnekleri bölgede bulunurken, aynı zamanda çok sayıda vadinin varlığı özellikle vadi yürüyüşleri, trekking gibi turlara dönük talep bağlamında bölgenin önemini artırmıştır. Bu kapsamda doğal varlıklar, turizm yolunun ortaya çıkışında olanak tanıyıcı bir çerçeve çizmiştir (Şekil 4.21). Ayrıca bölgenin doğal varlıkları, bölgede geçmişten beri gelen taş ustalığına dair deneyim bilgisi oluşmasına yol açmıştır. Binlerce yıl boyunca kayaların oyularak barınma mekanlarının inşa edilmesinin bölgede bir zorunluluk olması, yerel olarak kayayı oyma, şekillendirme ve biçimlendirmeye dair yerelde bir deneyim birikimini sağlamıştır. Öyle ki turizm öncesinde tarımın yanı sıra taş ustalığına dair zanaat önemli bir istihdam kaynağı olarak yerel halkın önemli bir geçim kaynağı durumundadır. Bölgenin doğal varlıklarıyla ilişkili olarak bölgenin kurumsal varlıkları da olanak tanıyıcı rol oynamıştır. Çok sayıda kayadan oyma kilise, manastır gibi yapının yanında, bizatihi Göreme Açık Hava Müzesi içerisindeki dini yapılar Hristiyanlık tarihindeki önemleri nedeniyle Kapadokya Bölgesi'nin en temel varlıkları durumundadır. Bu varlıkları nedeniyle bölge, Nicole ve Michel Thierry gibi modern dönemdeki önemli seyyahların dikkatini çekmiş ve bölge üzerine olan araştırma ve yazılarla bölgenin bilinmesini kolaylaştırmıştır.

Bölgenin diğerlerinden farklılaşan en önemli ayırt edici varlıklarından birisi geçmişten günümüze şekillenen kurumsal yapısında yatmaktadır. Aktörlerce bölgede güvene dayalı dayanışmacılık kültürünün güçlü olduğu vurgulanmıştır. Özellikle görüşülen aktörler bu dayanışmacılık kültürünü “Göreme Göremelilerindir” ifadesiyle ifade etmişlerdir. Bölgenin küçük bir kasaba olması güvene dayalı ilişkileri kolaylaştırırken, karşılıklı güven ilişkilerinin devamı bölgeyi bölge dışından gelen aktörlere ve akışlara karşı koruma eylemiyle sürdürmüştür. Bu bağlamda yerel ölçekte mikro milliyetçilik kurumsal bağlamdaki bir diğer önemli kurum olmuştur. Bu kurum dışı kapanıklık yaratmamış bilakis mikro milliyetçilik bariyerini aşmak için bölge dışından gelen aktörlerin yereldeki aktörlerle ortaklık yapması bir norm haline getirerek yerel aktörlerin girişimciliğini teşvik eden bir kurum haline getirmiştir. Bu kapsamda 1960 ve 1970’lerde bölgeye gelen ilk girişimciler Göreme dışından bölgeye gelirken yerel aktörlerle ortaklıklar yapmışlardır. Patika yaratımı aşamasındaki bu ilk girişimler ve gelen ziyaretçi sayısının zaman içinde artışı ilk olarak ev pansiyonculuğunun ortaya çıkışını sağlamıştır. Bu ilk ev pansiyonlarını sayısı çok az olmakla birlikte bir yandan turizme dair ilk girişimcilik nüvelerini atması diğer yandan yerel halkın ziyaretçiler ve bölge dışından gelen girişimcilerle temasını artırarak, mikro milliyetçilik başta olmak üzere kurumsal yapının ilerideki dönüşümünde rol oynayacak olması bakımından önemlidir.

“Avanos veya Ürgüp’e Türkiye’nin, dünyanın her yerinden gelir, insanlar yatırımda yapabilir. O oradakilerin tercihi. Ama biz burada biz ona izin vermeyiz. Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir Göreme örneği yoktur. Yani bütün turistik yerler, bölgeler önce backpackerlar tarafından keşfedilir. Sonra oraya büyük sermaye gelir, oraları alır. Oranın halkı daha sonra ya otelde bekçidir ya otelde katçıdır. Ama Göreme’dekilerin birçoğu kendi işletmesidir, kendi işinin patronudur”(K25).

Diğer taraftan bugün bölge adını, açık hava müzesinin de olduğu Göreme isminden alsa da 1973 yılına kadar kasabanın ismi Avcılar’dır. Kasabanın ismi 1973 yılında açık hava müzesinin de ismi olduğu Göreme ile değiştirilmiştir. Bu isim değişikliği sayesinde Göreme isminin sahip olduğu bilinirlik ve ünün bölge ile özdeşleştirilmesini kolaylaştırmıştır. Zira öncesinde bölgeye gelen ziyaretçiler yalnızca bölgenin dışında kalan ören yerini ziyaret etmekte ve sonrasında bölgeden ayrılmaktadır.

Tablo 4.15: Patika yaratımı aşamasında Göreme alt bölgesinin varlıkları

Patikanın Yaratımı Aşamasında Göreme Alt Bölgesi'nin Varlıkları	
Kurumsal varlıklar	Göreme Açık Hava Müzesi, Zelve Ören Yeri gibi önemli durakların kesişim noktasında bulunması. Hristiyanlığa dair kültürel miras Yerelde güçlü ağ ve ilişkilerin olması.
Altyapısal varlıklar	Tedrici olarak oluşan ev pansiyonları.
Endüstriyel varlıklar	Öncü yabancı girişimcilerin kısıtlı bilgi transferi.
Finansal varlıklar	Tarıma dayalı sınırlı sermaye birikimi.
Doğal varlıklar	Peribacası oluşumlarının en yoğun olarak bu bölgede bulunması.

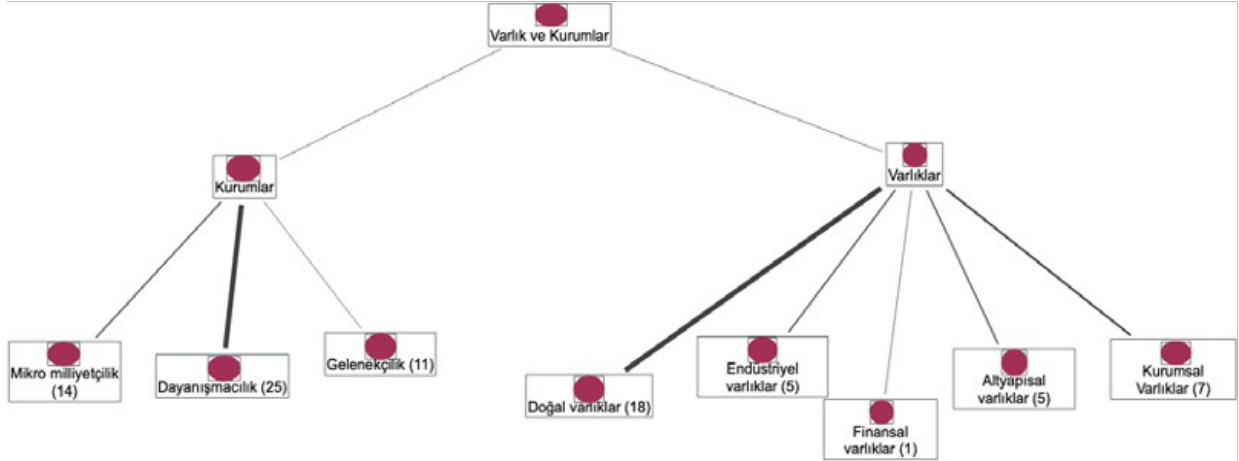
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu noktada literatür incelendiğinde isim değişikliklerinin, yolların (sosyal olarak) ortaya çıkışı, tanınması, meşrulaştırılması, kimliklendirilmesi ve imajının yaratılmasında kritik bir nokta olduğunu kanıtlayan ampirik çalışmalar bulunmaktadır (Harris, 2019). Göreme örneğinde ise isim değişikliği, ismin sahip olduğu imaj ve ününün, aktörlerce mobilize edilmesinde kullanılmış ve bu durum patikanın yerleşik hale gelmesine önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Göreme özelinde bölgenin isminin Avcılar'dan Göreme olarak değiştirilmesi bir kritik olay olarak yorumlanabilecektir.

“...1936 da Avcılar ismini alıyor. 1970’li yıllarda ise adını Göreme’ye çevirdiler. Çünkü hazır reklam var. Biz o zamana kadar adını Ürgüp-Göreme, Ürgüp-Göreme diye tanıta tanıta hazır ettik. Onlar hazır reklama kondular” (K34).

“Ayrıca önemli bir nokta şu var. Eskiden Göreme’ye gelen turistler açık hava müzesine giderdi. Biz kasabada pek görmezdik turisti yani. O zamanda buranın adı Avcılar’dı, Göreme’de değildi. Müzeye gider oradan otobüsle gezer geri giderlerdi, kasabaya hiç uğramazdı. Sonra sonra isim değiştikçe, pansiyon otel oldukça buraya yani bizim kasabaya gelmeye başladılar” (K10).

Şekil 4-21:Patika yaratımı aşamasında Göreme alt bölgesindeki varlıklar ve kurumların betimsel analizi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Göreme’de turizm patikasının yerleşik hale gelmesindeki bir diğer kritik olay bölgenin BM UNESCO Dünya Miras Listesi’ne eklenmesi olmuştur. Kapadokya Bölgesi’nin tamamında olduğu gibi Dünya Miras Listesi’ne eklenmesi bölgenin küresel çapta tanınırlığını ve bilinirliğini etkilemiştir. Failler bu kritik olaydan yararlanarak harekete geçmişlerdir. Göreme ölçeğinde bu faillerden en önemlisi dönemin belediye başkanı olmuştur. Belediye başkanı, politik ağırları güçlü olan bir kişidir ve dönemin ulusal ölçekteki politik yaklaşımıyla hizalanan fikirlere ve eylemlere sahiptir. Ampirik literatürdeki en güncel çalışmalar, ulusal ölçekteki devlet müdahalelerinin, yerel ölçekteki yerel liderce savunulmasının yol yaratımında önemli olduğu ve bu bağlamda ulusal ve yerel ölçekteki aktörlerin etkileşimi ve hizalanmasının devletin faillik rolün kritik olduğunu göstermektedir (Mlilo vd., 2024). Nitekim Göreme örneğinde yerel lider olarak belediye başkanı Özal döneminde ulusal ölçekte turizm destinasyonları yaratmayı ve var olanları geliştirmeyi amaçlayan devlet failliği ile yerel ölçekte uyumlulaşarak Göreme’de turizm patikasının yerleşik hale gelmesinde kritik rol oynamıştır. Ayrıca bölgenin evrimi göz önüne alındığında Özal dönemi bir fırsat olarak yorumlandığından, belediye başkanının eylemleri failliğin zamansal/konjonktürel fırsatları takip etmesi ve bu fırsatlardan yolun ortaya çıkışında yararlanması bağlamında da değerlendirilebilmektedir.

“O zamanlar bir Anavatan partisi rüzgarı vardı. O (belediye başkanı) da bu rüzgarın içerisinde bölgede en yırtık olanlardandı. Yani anlatabildim mi? Yani orada diğerlerine nazaran göz açıklık yapıp devletin yatırımlarını buraya (Göreme’ye) çekti. Yatırımlar geldi. Yani buraya çekti” (K26).

Bu kapsamda belediye başkanının failliği yerel liderliği ifade etmektedir. Zira belediye başkanı, bu dönemde bir yandan devletin yatırımlarını bölgeye çekmek için çaba harcarken diğer taraftan bölge dışındaki ve bölge içindeki farklı girişimcileri turizm faaliyetlerine yönlendirmiştir. Örneğin bölgedeki sermaye sahipleri ile girişimcileri eşleştirmeye çalışmıştır. Eşleştirme sayesinde yenilikçi girişimciler, ev pansiyonculuğu mirasından beslenerek turizm faaliyetleri yönelmişlerdir. Ayrıca belediye başkanı, turizm girişimleri için yerel prosedürlerin kolaylaştırılmasını da sağlamıştır. Bu dönemde belediye başkanı, bölgenin koruma amaçlı çevre planını yeniden revize ederek (1987) ve o dönem kurulan yereldeki kültür ve tabiat varlıkları kurullarına onaylatarak bölgedeki turizm alanlarının genişletilmesini sağlamıştır. Ayrıca belediye başkanı 1986 yılında bölgenin Göreme Tarihi Milli Parkı olarak ilan edilmesinde de yerel aktör olarak çabası olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda belediye başkanının turizm yolunun gelişiminde yerel lider failliğinin yanı sıra kurumsal girişimci failliğinin de olduğu öne sürülebilir.

Zira özellikle koruma amaçlı çevre planının revize edilmesi bölgedeki yeni konaklama altyapısı inşaatlarının önünü açan değişimleri sağlamıştır. Belediye başkanının kurumsal girişimci olarak bir diğer önemli katkısı ise Göreme Açık Hava Müzesi çevresindeki yolları kapattırması ve bu yollar tur operatörlerinin rotalarını zorunlu olarak kasabanın içerisinden geçmesini sağlaması olmuştur. Böylece Avcılar'dan Göreme'ye doğru isim değişikliği ile başlayan süreç Göreme kasabası ve Göreme Açık Hava Müzesi pratikte zorunlu olarak pekiştirilmesini sağlamıştır. Öte yandan bölge dışından gelen girişimciler bu dönemde artış göstermiş ve onların yerel aktörlerle kurdukları ortaklıklar bilgi ve sermaye transferinde ve bölgedeki diğer yineleyici girişimcilere model olması bağlamında önemli olmuştur.

“O dönem buradaki turizme atılacak kişiler kimse çağırıyorduk, onu teşvik ediyorduk. Bir de varlık durumu yerindeyse yani yapma imkanı varsa, teşvik ediyorduk. Cesaretlendiriyorduk. Ama eğer örneğin sen bu işe gireceksin ama elinde paran yok, o zaman sana hemen bir paralı ortak buluyorduk onunla beraber, işletmesi senden parası ondan ortak yapıyorduk. Zamanla o da kendisi yapıyordu. Ayrıca, mesela belediye olarak planında projesinde yer tahsisinde, yerinde imar planı çıkartmasında mimarlarına varıncaya kadar, önü fizibilite yaptırıp yardımcı oluyorduk. Ve kolaylık sağlıyorduk” (K9).

“Bölge dışından gelenler çok oldu o dönem, örneğin Hollanda'dan bir girişimci geldi. Yani bizler de zaten bir şeyler yapmaya çalışıyorduk. Yani öncesinde ufak tefek ziyaretçiler

geliyordu. Ama biz evimizi açıyorduk öncesinde, dışardan gelenlerse bize otel mantığı nasıl olur nasıl işletilir vb. bize farklı bir perspektif kattılar” (K10).

Diğer taraftan belediye başkanı kasabada yaşayan herkesin hissedarı olduğu bir firma kurmuş ve devlet yatırımlarıyla bir otel inşa etmiştir. Belediye başkanının yerel halkı mobilize edebilmesi, bölgenin ayırt edici varlıklarından biri olan dayanışmacılık ve mikro milliyetçilik kurumunun varlığıyla kolaylaştırılmıştır. Dayanışmacılık kurumun güçlendirilmesi ve bu dayanışmanın turizm yolu için mobilize edilmesi için ikinci bir adım ise Göreme Turizm Geliştirme Kooperatifinin kurulması olmuştur. Bu kooperatif dört önemli misyon yüklenmiştir. Birincisi belediye başkanının değişim faili olarak yerel liderlik rolünü, uzun vadede yineleyici fail olarak yerel liderlikle sürdürmek ve turizm yolunun dinamik evriminin devamlılığı ve sürdürülmesini sağlamak üzerinedir. İkinci olarak kooperatif özellik turizm yolu ortaya çıkarken ve gelişim aşamasında dışa kapalı ve mikro milliyetçiliğin olduğu toplum yapısına karşın turizm faaliyetlerinin yerel bilişsel ve enformel meşruiyetin sağlanmasında rol almıştır. Bu meşruiyet kazanma sürecinde çeşitli yerel öncü girişimciler de kooperatifle birlikte faillik üstlenmişlerdir. Kooperatifin diğer önemli katkısı bölgedeki dayanışmacılık kurumunu, güçlendirilmesi ve bu kurumun turizm patikasının gelişim aşamasında mobilize edilmesini sağlamak olmuştur. Dördüncü katkısı ise spesifik olarak Göreme'nin genel anlamda ise Kapadokya'nın ulusal ölçekte tanıtımını yaparak pazar oluşumunun devamlılığını sağlamaya dönük olmuştur. Birinci misyon kooperatifin yineleyici yerel lider olarak failliğini gösterirken ikinci misyon kurumsal girişimciliğini ve üçüncü ve dördüncü misyonlar kooperatifin kurumsal çalışma failliğini göstermektedir. Kooperatif halen bölgede bulunmaktadır. Ancak Ahiler Kalkınma Ajansı'nın desteğiyle açılan Göreme Anonim Şirketi tıpkı geçmişte olduğu gibi tüm bölgedeki Göremeli girişimcilerin hissedar olduğu bir şirket olarak pratikte kooperatifin birçok görev ve sorumluluğunu yürütmektedir.

“Biz göreve geldiğimizde ... fark ettik ki Göreme’de bir eksiklik var; otel eksikliği var. Bu eksikliği gidermemiz lazım. En kısa yoldan Göreme ile müze (Göreme Açık Hava Müzesi) arasındaki araziye keşfettik ve bakanlıktaki yetkililerle de diyalog kurduk. Devlet planlama teşkilatı vardı o zamanlar... Oradan yetkililerle diyalog kurduk. Nereye yapalım bir otel buraya yapalım. Ve DPT’den programlı olaraktan çıkarttık. 185 yataklı otel yaptık. Ve temelini de Mesut Yılmaz, rahmetlik Turgut Özal attı 40.000 metrekare alanda. Şu anda da hala Göreme Anonim Şirketi çalıştırıyor orayı” (K9).

“Yani onlar (öncü girişimciler) ve kooperatif olmasaydı insanların iknası daha zor olurdu. Yani çünkü sonuçta onlar da Göremeli. Yani neticede diğerlerine bunu anlatmaya çalışıyorlar. Yani bir anlamda halk arasında bir aracılık oluşturmuş oldular” (K31).

Özetle, Göreme’de turizm yolunun gelişiminde belediye başkanının ve bu yolla devletin, bölge içinde ve dışında yenilikçi girişimcilerin ve kooperatifin failliği bulunmaktadır. Koruma amaçlı çevre kurallarının yeniden organize edilmesi, yerel ölçekteki sermaye birikimlerinin turizm yolu için mobilize edilmesi, 1982 Turizm Teşvik Kanunu, devlet yatırımlarının bölgeye yönlendirilmesiyle yeni konaklama alt yapılarının inşası bu bağlamda varlık dönüşümleri olarak görülebilir. Diğer taraftan koruma kurallarından ötürü, bölgedeki turizm altyapılarının önemli bir kısmı mevcut varlıkların turizm patikasında yeniden kullanılmasıyla dönüştürülmüştür. Öte yandan yeni turizm yolunun meşrulaştırılması sürecinde bölge dışından gelen girişimci ve kooperatifin oynadığı rol, mikro milliyetçilik gibi kurumların kurumsal değişimini başlatırken uzun vadede varlık yıkımı olarak yorumlanabilecek sürecin de nüvelerini atmıştır.

Diğer yandan 1990’lı yıllar boyunca patikanın gelişim aşamasında evrimi devam ederken bu süreçteki en kritik gelişme, bölgedeki ilk balon uçuşlarının başlaması olmuştur. Bu balon turizminin nüveleri 1990’lı yıllarda Göreme’de atılmıştır. 2000 sonrasındaysa hem talebin hem turizm ürünlerinin çeşitlenmesinde balon turizmi belirtildiği üzere kritik rol oynamıştır. Bu anlamda Göreme Bölgesi balon turizmin merkezi durumundadır. Balon turizminin Göreme’de yoğunlaşmasının en temel nedeni bölgenin sahip olduğu doğal varlıklardır.

2000’lerden sonra bölgede olduğu gibi Göreme Bölgesi’ndeki diğer bir önemli turizm ürünü butik oteller olmuştur. Göreme özelinde, özellikle tarihsel bir miras olarak taş ustalığına dair yerleşmiş endüstriyel varlık tabanı olarak bu süreçte mobilize edilmiştir. Bu bağlamda bölgenin kalanında olduğu gibi 2000 sonrasında bölgede çok sayıda butik otel ortaya çıkmıştır. Butik otellerin artışında yereldeki dayanışmacılık kurumun yarattığı güvene dayalı ilişkiler ortaya çıkan bilgi ve sermaye akışları önem kazanırken aynı zamanda TKDK teşvikleri de bir finansal varlık olarak önemli olmuştur. Diğer bir önemli nokta 2000 sonrasında booking.com gibi platform ekonomilerinin yükselişi olmuştur. Öte yandan talepteki artışla beraber bu yükseltme sadece otellerin niteliksel artışını değil aynı zamanda niceliksel olarak da artmasıyla sonuçlanmıştır. Daha açık ifadesiyle birçok yerel işletme butik otele dönüşürken oda ve yatak kapasitesini de yükseltmiştir. Bölgenin korunmasına ilişkin çok

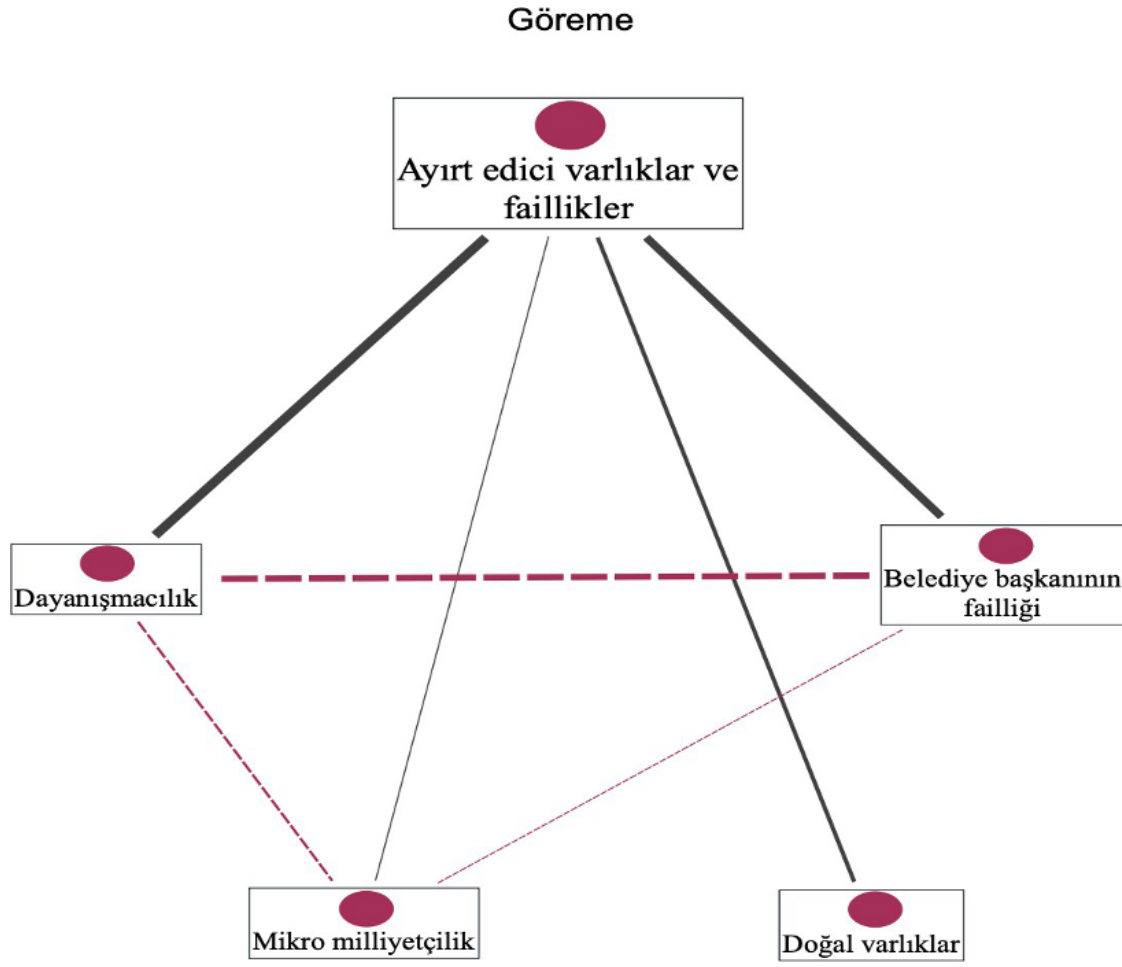
sayıda sıkı kanun ve regülasyon olmasına rağmen bu dönemde aktörler, bu kurallar arasındaki boşluklardan yararlanarak koruma kurallarının arkasından dolanmışlardır. Bu bağlamda bölgede yeni bir yapı inşa edilmesi Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurullarının iznine tabiyken mevcut yapılarda tadilat izni belediyelerin verdiği tadilat ruhsatlarına dayanmaktadır. Bu bağlamda çok sayıda yerel aktör, belediyelerin verdikleri tadilat ruhsatlarına sadece yenileme ve tadilat işlemi değil aynı zamanda kapasite büyütme işlemi de yapmıştır. Ayrıca butik otellerin o dönemde mahalli idarelerce verilen konaklama işletmeleriyle açılabiliyor oluşu yeni otel sayısını da artmıştır. Bu sayede 2000 sonrası Göreme’de hem butik otel sayısı hem de oda ve yatak kapasitesi büyük bir artış yaşamıştır.

“Tabi hiçbir zaman amacımız para kazanalım olmadı, sevdiğimiz şeyi yapalım ve Kapadokya’da böyle bir turizm olsun istedik. Mücadele ettik. Para arkasından geldi tabii ki yani hani sen istemesen de seni takip etti. Hani önce paraya odakla çalışırsan o hiçbir zaman bence çok bir uzun, sağlıklı bir şey olmuyor. Obez bir büyüme oluyor, büyüme oluyor, o geçici oluyor yani”(K25).

“Zaten Kapadokya’da özellikle Göreme’nin butik turizm de yükselmesini kolaylaştıran, pazarlamasını kolaylaştıran şeylerden birisi online booking’in gelişmesi oldu. Yani booking.com çok katkı sağladı. Daha önce acentelere bağlıydı bunlar. Yani online platformlar bunların ürünlerini satmaları kolaylaştırdı, rahatlatı. Kolay satabildiler. Daha önce işte o rehber kitaplarında yazması gerekiyordu, iyi review alması gerekiyordu. Ama şimdi booking’deki yorum, tripadvisor’daki yorum, hostel.com’daki yorum önemli olan. Daha doğrusu algoritmanın yüksekliğine göre yukarılarda çıktılar, onlar ürünlerini satabildi. Yani herkes yapabildi. Öyle olunca ne oldu, mülkünü satmadı kimse. En kötü şartlarda işletmeye verdiler. Ya da kiraya verdiler falan”(K14).

“Yani açıkçası o dönemde eğer biz onlara (koruma kurullarının kararlarına) uysaydık Göreme bunun yarısı kadar gelişirdi. Neyse ki o zaman belediyelerde biraz yetki vardı, şimdi hepsi alan yönetimine geçti. Belediyelerde demin anlattım tadilat ruhsatı verme yetkisi vardı. Mesela diyordun ki işte benim evde tamir edilmesi gereken yer var. Belediye tadilat izni verebiliyordu. Açıkçası o tadilat iznini alınca, insanlar tamiri yapıyor ama yanına da bir şeyler ekliyordu. Arada kaynıyordu yani. Örneğin bir odanın tamir edilmesi gerekiyor. Adam onun tadilat iznini belediyeden alıyor. O odayı tamir ederken yanına bir tane daha oda kıştırıyordu yani. Orada yasada bir boşluk vardı”(K10).

Şekil 4-22: Göreme alt bölgesinin ayırt edici varlıkları ve kurumları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özetlemek gerekirse, Göreme alt kümesinin evrimi büyük ölçüde bölgenin genel evrim sürecine uyumlu olarak hareket ederken, nedensel güçler olarak belirli varlıklar, kurumlar, faillikler, kritik olaylar yönünden farklılaşmaktadır. Farklılığın ortaya çıkışında yukarıda kapsamlı olarak ele alındığı üzere çok sayıda farklı unsur olmakla birlikte dayanışmacı ve mikro milliyetçilik kurumları, belediye başkanının failliği ve bölgenin doğal varlıkları en başat faktörler durumundadır (Şekil 4.22). Bölgenin doğal varlıkları hem taş ustalığı gibi yerleşmiş endüstriyel varlıkların oluşmasında, hem de bölgenin kültürel mirasının ve bu bağlamda kurumsal ününün şekillenmesinde önemli bir taban oluşturmuştur. Öte yandan kurum olarak dayanışmacılık ve mikro milliyetçilik bölgenin en ayırt edici kurumlarını oluşturmaktadır. Bu kurumlar sayesinde yerel aktörler arasında güvene dayalı dayanışmacı ilişkiler firmalar arası başta bilgi ve sermaye olmak üzere akışları kolaylaştırmış ve bu yolla firmaların ve bölgenin rekabetçiliği artmıştır. Diğer yandan mikro milliyetçilik

bölge dışından gelen aktörlerin bilgi transferi için önemli bir koşul ortaya koymuştur. Son olarak belediye başkanlığının failliği, bir aktör bağlamında ortaya çıkan failliğin bölgedeki karakteristik örneğini göstermektedir.

Bu kısımda, her bir alt bölgenin turizmin evriminde farklılaşan dinamikleri ele alınmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki bölümde ise endüstrinin evrimi, kurumların evrimi bağlamında “birlikte/eş evrim” kavramı üzerinde ele alınmaya çalışılacaktır. Ayrıca turizm patikasının evrim süreci bölgedeki diğer patikalarla olan patikalar arası ilişkiler çerçevesinde tartışılacaktır.

4.5 Kapadokya Turizm Patikasında Sektörün ve Kurumların Birlikte/Eş Evrimi

Bölgesel turizm patikasının evrimi konusunda ortaya konulması gereken son adım bölgesel patikanın birlikte/eş evrimin sürecidir. Birlikte/eş evrim (co-evolution), evrimsel yaklaşımın en kritik mekanizmalarından birini oluşturmaktadır. Evrim süreci sadece varlığın seçim ortamında izole şekilde evrildiği süreci ifade etmemektedir. Bunun yerine farklı endüstriyel yollar, varlıklar ve kurumlar birlikte/eş evrimde ve birlikte evrim kavramı bu süreci açıklamaktadır. Yolların birlikte evrimi, zaman içerisinde literatürde patikalar arası ilişkiler kavramıyla daha fazla detaylandırılırken endüstrilerin kurumlarla olan evrimi olarak birlikte evrim yaklaşımı, evrim sürecinde yerin rolünü seçim ortamı olmanın ötesinde (tıpkı diğerleri gibi) evrilen bir varlık olarak ele almayı ima etmektedir. Bu çerçeve analiz birimi tekil olarak sektörler veya kurumlar olmakta ve bunun bölgeye olan etkisine bakılmaktadır. Böylece şeylerin yerdeki evrimi (evolution in places) yaklaşımından (şeylerle birlikte), yerin evrimi (evolution of places) yaklaşımına odaklanılabilmektedir.

Bölgedeki bugünkü kurumsal bağlam ele alındığında farklı ölçeklerdeki kuruluşlar, bölgedeki koruma alanlarına ilişkin spesifik kurallar, turizm faaliyetlerini destekleyen teşvikler ve zamanla değişen ve bugün turizm faaliyetlerini olanak tanıyıcı ve kısıtlayıcı olarak farklı şekillerde etkileyen kurumlar bulunmaktadır. Bu bölümde kurumsal bağlam ve bu bağlam içinde gelişen turizm endüstrisinin birlikte/eş evrimi ve değişimi (1) patika yaratımı aşaması (1957-1982 dönemi), (2) patika gelişimi aşaması (1983-2001 dönemi) ve (3) patika yükseltme (2002-2025 dönemi) aşaması şeklinde üç dönem halinde daha detaylı olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

İlk olarak bölgenin kurumlar kapsamındaki ön koşullarının kısıtlayıcı kurumlardan oluştuğu ifade edilebilir. Bu nedenle (1) *patika yaratımı aşamasında (1957-1982 dönemi)* daha kapalı ve muhafazakar toplum yapısı ve ilişkileri turizm faaliyetlerinin ortaya çıkışında kısıtlayıcı bir çerçeve sunarken, turizm faaliyetleri için mobilize edilecek bazı turizm varlıkları da bu kurumların varlığından ötürü zarar görmüştür (Şekil 4.23). Bu bağlamda alt ölçeklerdeki yörüngelerde de ele alındığı üzere turizm faaliyetleri ilk defa toplumsal toleransın daha fazla olduğu Ürgüp gibi yerlerde ortaya çıkmıştır. Patika yaratımı aşamasında dış çevre koşulları çok ölçekli olarak ele alındığında ulusal ölçekte dışa kapalı ve korumacı bir piyasa ekonomisinin varlığı görülmektedir. 1980 öncesinde ulusal bağlamda dışa kapalı ekonomik sistem, tıpkı endüstride olduğu gibi hizmet olarak turizm faaliyetlerinin küresel ölçekten öte ulusal ekonomiler içerisindeki dinamiklere bağımlı olmasına yol açarken, ulusal bariyerlerin yüksek oluşu küresel ziyaretçi akışlarının sınırlı olmasına ve dolayısıyla Kapadokya'daki turizm gelişiminin bu aşamada daha sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda bölge özellikle Batı Avrupa'da bilinen bir bölge olmasına rağmen patika yaratımı aşamasında ziyaretçiler münferit ziyaretçiler olmuştur. Bu dönemde bölgenin talebi Batı Avrupa'dan (özellikle Fransa'dan) oluşmuştur. Bunun bir nedeni bu dönem bölgedeki turizm çekiciliklerinin bölgenin doğal ve kurumsal varlıklarına dayanması ve bu varlıkların Batı Avrupalı ziyaretçilerin istek ve arzularıyla örtüşmesidir. Diğer bir neden, modern dönemdeki Nicole Thierry gibi seyyah ve araştırmacıların bölgeyi, bu pazarlara tanıtan ve bu bağlamda ön oluşum aşamasında pazar oluşturma eylemleridir. Nicole Thierry'nin kitaplarının Fransızca olması, bölgeye gelen Batı Avrupalı ziyaretçilerin önemli bir bölümünün Fransız ziyaretçiler olmasına yol açmıştır. Son neden ise sermaye birikim rejimi ve bir dönem olarak Fordist dönemdeki birikim rejimi düzenlenmesinde en önemli aktör olan Keynesyen devletin en ideal tipinin Batı Avrupalı demokrasilerinde mevcut olması ve bu bağlamda bu ülkelerdeki emeğin daha güvenceli ve dünyadaki diğer muadillerine göre daha yüksek ücretlerle çalışmasıdır. Nitekim bu dönem dünya genelinde uluslararası turizm faaliyetlerine katılan ziyaretçilerin önemli bir bölümü Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'dan küresel turizme katılmıştır (Özgüç, 2021). Bu dönemde turizm faaliyetlerine yönelen çok az sayıda ve küçük ölçekli yerel girişimci bulunmaktadır. Bunlar ev pansiyonları, küçük pansiyonlar, kampingler ve bazı restoranlardır. Bununla birlikte daha önce vurgulandığı gibi az sayıda ulusal ölçekteki otel zincirlerinin şubeleri de bölgede açılmıştır. Diğer taraftan patika yaratımı aşamasında devletin turizm sektörüne olan müdahalesi diğer aşamalara göre daha kısıtlı olmuştur. Yerel yönetimler ve ulusal ölçekte Turizm Genel Müdürlüğü gibi çeşitli kuruluşların rolü bir tarafa

bırakıldığında patika yaratımı aşamasında bölgedeki sınırlı turizm faaliyeti büyük ölçüde ulusal ölçekteki kuruluşlarca yönlendirilmiştir.

“Ama eski gelen insanlar, yürüyüş seven insanlar vardı. Mesela Fransızlar bütün vadilerde yürüyüş yapardı, yürüyüş turları vardı. Şimdi bu portrenin değişmesi bu turistten de var bizim buradaki çeşitlilikten de oldu”(K10).

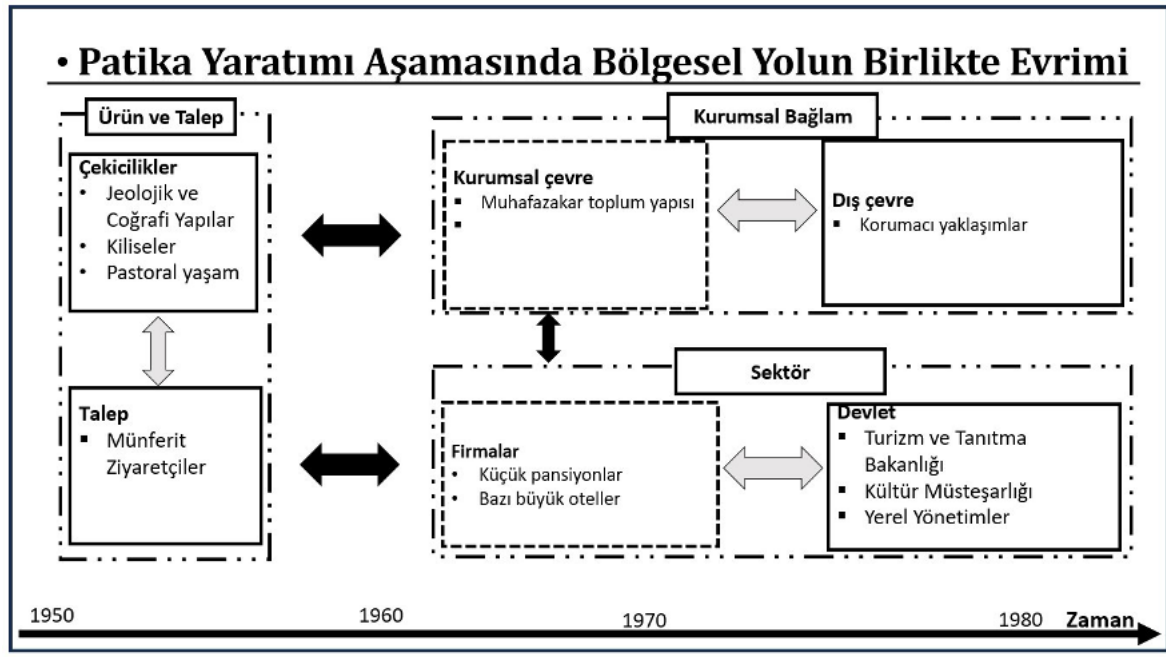
“Doğrusunu söylemek gerekirse ben o turları yaptığım zaman (1970lerde) Göreme’de bunlarla karşılaştım. Nitekim oranın gençleri, Göreme’nin gençleri bizim önümüze geçti. Bizim anamız var, bacımız var, kız kardeşimiz var, bu turistleri Göreme’ye getirmeyeceksiniz dediler. ...ama insan para kazandığı için hele son zamanlarda turist gelsin de diyor nasıl gelirse gelsin”(K23).

(2) *Patika gelişimi aşamasında (1983-2001 dönemi)* ise farklı ölçeklerde devlet failliği bölgedeki varlık dönüşümleri için kurumsal girişimcilik, yenilikçi girişimcilik ve yerel liderlik failliği üstlenmiştir. Devletin faillik rolünün belirgin olması özellikle 1980 sonrasında dış çevrede neoliberal politikalara geçilmesi ile ilgilidir. Bu dönemde ulusal ölçekte devlet ülke boyunca farklı yerlerde kitle turizmine dayalı turizm destinasyonları oluşturma ve var olanları geliştirme amacı gütmüştür. Ayrıca finansal varlık yaratımlarıyla ulusal ve küresel otel zincirleri bölgeyle eşleşmişlerdir. Bölgenin tanıtımının artması, küresel tur operatörlerinin otel zincirleriyle birlikte bölgeye olan yatırımları, neoliberal politikalara geçilmesi ve ulus devlet bariyerlerinin azaltılması sonucunda bölgede patika yaratımı aşamasındaki münferit ziyaretçiler yerine kitlesel ziyaretçiler yoğunlaşmıştır. (Şekil 4.24).

Bölgede kitle turizmi başlamasına karşın talebin coğrafyası büyük ölçüde Batı Avrupa ile sabit kalmaya devam etmiştir. Batı Avrupalı ziyaretçiler haricinde bilhassa patika gelişimi aşamasında yine küresel kuzey ülkelerinden ancak Doğu Asya’daki ülkelerden de bölgeye ziyaretçiler gelmiştir. Patika gelişimi aşamasında, farklı ölçeklerde değişim faillikleri, kurumsal çevrede değişimlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buna göre bu aşamada, değişim faili olarak yerel liderlik gelenekçi ve muhafazakar toplumsal yapıya ilişkin kurumların dönüşümünü sağlarken, kurumsal girişimcilik ise bölgede turizm için de mobilize edilen doğal ve kurumsal varlıklara karşın koruma bilincinin yaratılmasında rol oynamıştır. Aynı zamanda bölgedeki mevcut dayanışmacılık kurumu ve güvene dayalı ağlar bu dönemde turizm patikasının yerleşik hale gelmesi için mobilize edilmiştir. Patika yaratımında çekicilikler yine bölgenin doğal ve kurumsal varlıklarına dayanırken patika gelişiminde bu varlıklara dayalı turizm ürünleri kısmen çeşitlenmiştir. Öte yandan çömlek yapımı, halı

üretimi gibi bilgi tabanlarının mobilize edilmesiyle çömlek ve halı, yeni turizm ürünleri olarak yerel yenilikçi girişimcilerce kullanılmıştır.

Şekil 4-23: Patika yaratımı aşamasında Kapadokya turizm destinasyonundaki kurumların ve sektörün birlikte/eş evrimi

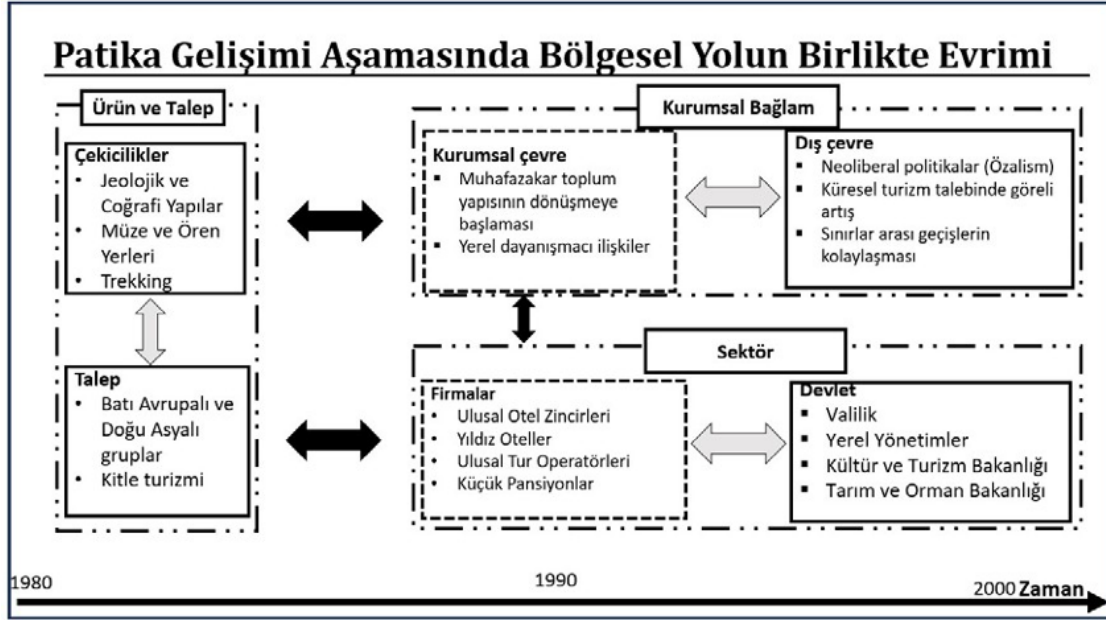

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2000’li yıllardan sonra (3) patika yükseltme ve niş patikaların oluşumu aşamasında (2002-2025 dönemi) ise bölgedeki firma seviyesindeki faillik ve sistem seviyesindeki failliğin katkılarıyla balon bir turizm olarak ürünü olarak ortaya çıkarılmıştır. Balon turizminin ortaya çıkmasında öncü balon firmaları kadar yenilikçi girişimci olarak tur acentelerinin turlarına balon turizmini eklemeleri yoluyla yenilikçi girişimcilikleri ve balonu tanıtımlarıyla pazar oluşturmaları önemli bir rol oynamıştır (Şekil 4.25). Dış çevredeki değişim olarak Asya’daki yükselen orta sınıf ve kültür turizmine dönük talep ve arzulardaki makro değişimler de balon turizminin gelişmesine olanak tanımıştır. Diğer yandan yerel yenilikçi girişimciler butik otellerin ortaya çıkışında rol oynarlarken belediye başkanının failliği kritik önemde olmuştur. Dış çevrede platform ekonomilerinin yükselişi küçük ve yerel butik firmaların gelişmesine olanak tanırken diğer taraftan da Doğu Asya’da orta sınıfın yükselmesi ve bu orta sınıfın uluslararası turizme katılması, talep yapısını heterojen hale getirip yeni turizm ürünlerinin

ortaya çıkartılması için zamansal fırsat alanı olarak rol oynamıştır. Dolayısıyla karşılıklı bir evrim süreci vardır.

Şekil 4-24: Patika gelişimi aşamasında Kapadokya turizm destinasyonundaki kurumların ve sektörün birlikte/evrimi

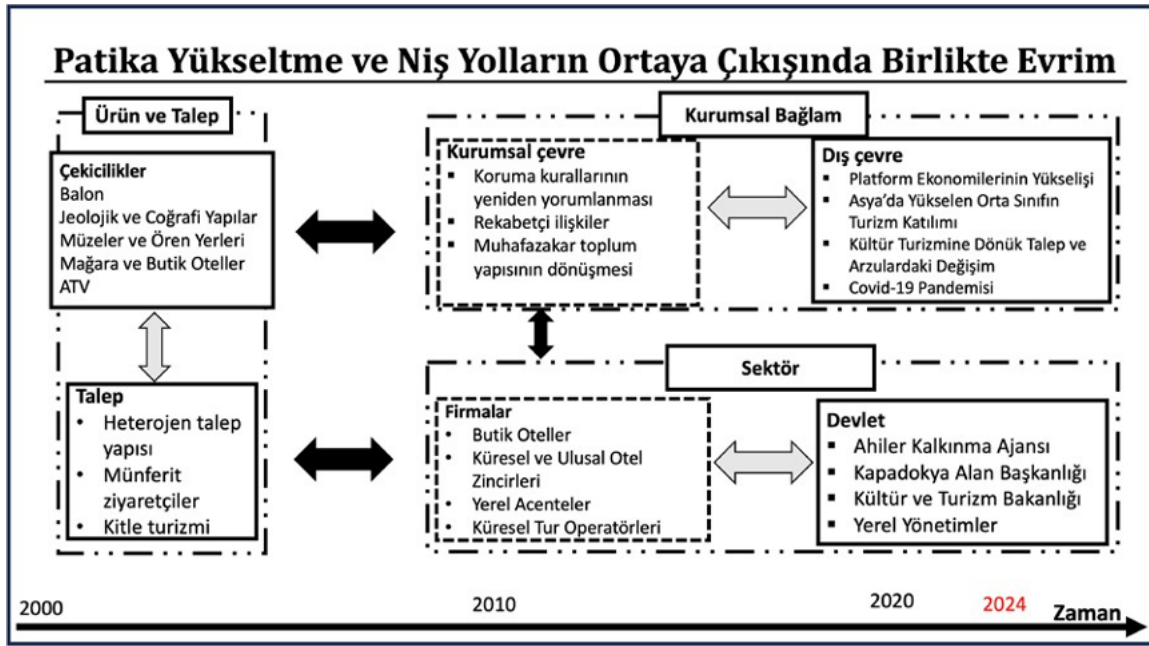
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tüm bu faillikler bölgedeki turizm ürünlerini çeşitlendirip niş turizm patikalarının ortaya çıkartırken dış çevrede makro değişimler talep yapısını şekillendirmiştir. Öte yandan yerel aktörler butik otelleri açmada koruma kurallarını yeniden yorumlamışlardır. Bu durum kurumsal bağlamın da değişimine yol açmıştır. Diğer yandan bu dönemde gerek bölge dışından daha fazla aktörün bölgeye gelmesi gerekse de turizmin ölçeğinin büyümesi dayanışmacı ilişkilerin tedrici olarak azalmasına ve güvene dayalı ilişkiler yerine rekabete dayalı ilişkilerin kurulmasına yol açmıştır. 2000 sonrası patika yükseltme sürecinde sistem seviyesinde farklı ve çeşitli aktörler etkin olmuştur. Kalkınma Ajansı, Alan Başkanlığı gibi yerel ölçekte daha güçlü kuruluşlar devreye girmiş buna rağmen bu kuruluşların ulus ölçekteki kuruluşlarla hiyerarşik bağları nedeniyle bölgenin yönetiminde ulusal ölçekteki aktör ve kararlar etkin olmaya devam etmiştir.

“Marka değeri değişiyor sürekli. Markayı tutunduruyorsunuz ya hani kafasında insanın, Kapadokya algısı değişti. Hani bir 10 sene 20 sene önce bir anket yapsanız turistlerle, Kapadokya deyince aklımıza huzur, sessizlik, dinginlik, kültür falan derlerdi. Şimdi

yapsanız Göreme'deki turiste işte balon, ATV, toz duman diyebilir. Dolayısıyla marka algısı dönüşüyor ama Kapadokya çok ilginç bir şekilde Türkiye'ye kadar hatta Türkiye'den bazı noktalarda daha çok ilk akla gelen isim. Türkiye deyince ilk akla gelen İstanbul, Kapadokya oluyor turistler açısından. Balon mesela ciddi manada Kapadokya özdeşleştirilen bir algı haline geldi. Yani böyle bir şey var. Kaya oteller, mağara oteller”(K7)

Şekil 4-25: Patika yükseltme ve niş yolların ortaya çıkışı aşamasında Kapadokya turizm destinasyonundaki kurumların ve sektörün birlikte/evrimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Son olarak bölgenin geçmişten günümüze farklı aşamalarındaki birlikte evrim süreci Tablo 4.16'de gösterilmiştir. Tabloda tarihsel süreç içinde ürün çeşitliliği, talebin coğrafyası, firma türü ve büyüklüğü, devletin ve kurumların rolü ve dış çevrenin nasıl değiştiği ve evrildiği ortaya konmaktadır. Etkileşim ve birlikte evrim süreci, ön oluşum aşamasında düşüken patika yaratımı ve gelişiminde artmış, patika yükseltme ve niş turizm ürünlerinin ortaya çıktığı aşamada en yüksek seviyeye gelmiştir.

Kapadokya'daki spesifik olarak kurumsal değişim ve kurumsal bağlamın evrimi sürecine bakıldığında 80'li yıllara kadar kısıtlayıcı kurumlar Hristiyan kültür mirasına dayanan varlıkların mobilize edilmesini engelleme yanında onlara zarar veren eylem pratiklerin de nedeni olmuştur. Diğer yandan bölgenin korunmasına ilişkin olarak ilk

regülasyonlar 1970’li yıllardan itibaren ulusal ölçekte kurumsal girişimcilerin failliğinde başlamıştır.

Tablo 4.16: Kapadokya turizm patikasının birlikte/eş evrim süreci

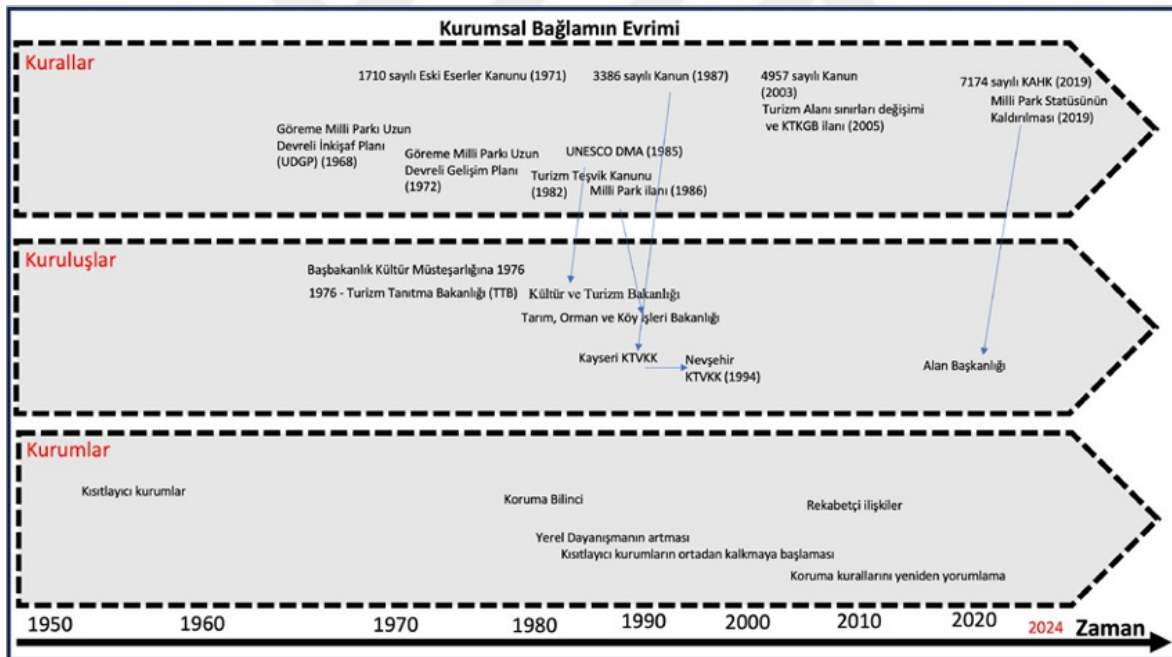
Bölgenin Birlikte Evrim Süreci							
Yolun Aşamaları	Turizm Ürünleri ve Talep		Sektör		Kurumsal çevre		Etkileşim ve Birlikte Evrim
	Ürün Çeşitliliği	Talep	Firma türü ve büyüklüğü	Devletin rolü	Kurumlar	Dış çevre	
Patika Yaratımı	Düşük Kültür turizmi	Düşük Batı Avrupalı ziyaretçiler	Küçük yerel firmalar ve Ulusal Otel Zincirleri	Sınırlı	Muhafazakar toplum yapısı	Kalkınma Planları Korumacı yaklaşımlar	Düşük
Patika Gelişimi	Artış Kültür turizmi ve Yeni turizm ürünleri	Artış Küresel Kuzey ağırlıklı ziyaretçiler	Küçük Yerel firmalar ve Ulusal ve Küresel Otel Zincirleri	Önemli	Muhafazakar toplum yapısının dönüşmesi Dayanışmacılık Mikro milliyetçilik	Neoliberal politikalar Küresel turizmin artışı	Artış
Patika Yükseltme ve Niş Turizm Ürünlerinin Ortaya Çıkışı	Yüksek Balon turizmi, kültür Turizmi ve yeni turizm ürünleri	Yüksek Tüm dünyadan ziyaretçiler	Küçük Yerel firmalar ve Ulusal ve Küresel Otel Zincirleri	Önemli	Turizmi benimseyen sosyal yapı Rekabete dayalı girişimcilik kültürü	Asya’daki orta sınıfın yükselişi Platform ekonomileri	Yüksek

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu bağlamda 1968 yılında Göreme Milli Parkı Uzun Devreli İnkişaf Planı ve 1972 yılında Göreme Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı, dönemin Orman Genel Müdürlüğü’ndeki bir grup kurumsal girişimcinin rolüyle hazırlanmıştır (Şekil 4.26). Ancak bu planlar daha sonra uygulamaya geçirilmemiştir. Buna rağmen gelecekteki milli park ilanında bu planlardan yararlanılmıştır. Öte yandan 1982’de Turizm Teşvik Kanunu çıkarılmıştır. Bu durum patikanın yerleşik hale gelmesinde önemli varlık yaratımı ve aynı zamanda 80’lerdeki devlet failliğinin önemli sembollerinden birisi olmuştur. Diğer taraftan 1985’te bölge UNESCO Dünya Miras Alanları Listesi’ne eklenmiştir. Patika yaratımında bölgenin Dünya Miras Alanları Listesi’ne eklenmesi bir kritik olay durumundadır. 1986’da daha önceki planlardan katkılarla Göreme ve çevresi Göreme Milli Parkı olarak ilan edilmiştir. 1987’de ise koruma süreçlerini yerelleştirmek üzere kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurulları oluşturulmuştur. Böylece bölgedeki tüm yapılaşma önce Kayseri, daha sonra Nevşehir’de kurulan yerel koruma kurallarına devredilmiştir (Solmaz Şakar, 2020). Bölgede korumaya ilişkin 1970’lerden bu yana ortaya konan çabalar ve meşrulaştırma eylemleri nedeniyle 1980’lerden sonra bölgede koruma bilinci artmıştır. Diğer yandan mevcut varlıklara zarar

veren kısıtlayıcı kurumlar dönüşmeye başlamıştır. Aynı zamanda turizmin gelişmesinde yerel dayanışmacılık kurumu bu dönemde mobilize edilmiştir. 2000’li yıllarda ise koruma kuralları yoğunlaşmasına rağmen, butik otellerin ortaya çıkmasında yineleyici aktörler, belediyelerin tadilat ruhsat iznini yeniden yorumlamışlar ve bu boşluktan yararlanmışlardır. Böylece bölgedeki butik ve kaya otelciliğin artışı, bölgenin doğal varlıklarının tahribatına neden olmuştur. Ayrıca 2000’lerden sonra talebin çeşitlilik ve ölçeğinin artması ve bölge dışından gelen yatırım ve girişimlerin artışıyla, dayanışmacı ilişkiler yerine rekabete dayalı ilişkilerin ortaya çıkmıştır. 2019 yılında ise hem yetki karmaşasını önlemek hem de yereldeki koruma kurullarının yapılaşma ve tahribatı engellemede etkisiz olması ve yerel aktörlerin koruma kurallarını kendi lehlerine yeniden yorumlamaları nedeniyle Kapadokya Alan Başkanlığı kurulmuş ve bölgedeki milli park statüsü kaldırılmıştır. Ancak değişen regülasyonlara rağmen aktör eylemlerinde 2019’dan günümüze bir değişim ortaya çıkmamıştır.

Şekil 4-26: Kapadokya turizm patikasında kurumsal bağlamın evrimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

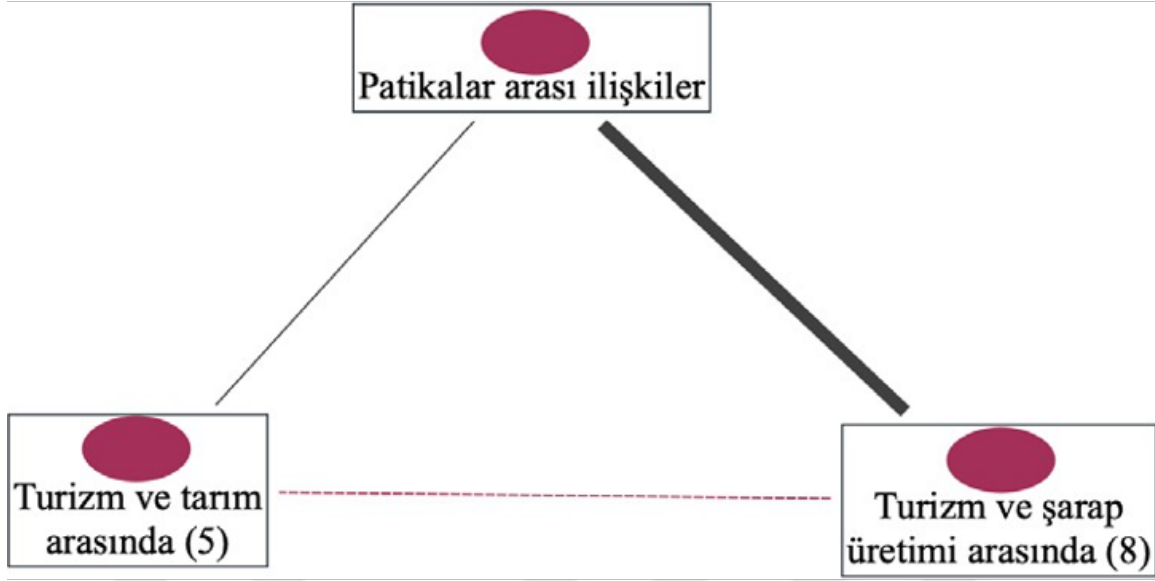
Birlikte/eş evrim bağlamında ele alınması gerekli bir diğer nokta bölgedeki farklı patikaların birlikte evrimine ilişkindir. EEC literatürü, bölgelerdeki patikaların birlikte evrimini, birlikte evrim mekanizması altında isimlendirirken (Brouder ve Fullerton, 2015), literatürün zamanla gelişmesi ve dallanmasıyla son birkaç yıldır yollar arası evrim, patikalar arası ilişkiler çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır (Frangenheim vd., 2020). “Patikalar

arası ilişkiler” (interpath relations) bölgedeki farklı endüstriyel yolları varlık ve pazar ilişkileri bağlamında kurulduğunu vurgulamaktadır. Kapadokya örneğinde, turizm patikası haricinde bölgedeki diğer endüstriler karoser ve treyler üretimi, taş ve toprağa dayalı endüstriler, tarım ve şarap üretimidir (Yavan, 2018). Yapılan görüşmeler sonucunda turizm faaliyetlerinin karoser ve treyler üretimi ile doğrudan varlık ve pazar bağlamında bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Diğer yandan bazı taş ürünleri (bilhassa onyx gibi) işlendikten sonra turistik mağazalarda satılmaktadır (AHİKA, 2024). Ayrıca bölgedeki sembolik bir bilgi tabanın olmasının yanında çömlekçilik faaliyetleri aynı zamanda üretime dönüktür. Çömlek yapımının bir turizm ürünü olarak mobilize edilmesi aynı zamanda tamamlayıcı pazar ilişkileri bağlamında okunabilmektedir (Breul vd., 2021). Öte yandan tarım ve turizm faaliyetleri arasında varlık bakımından rekabetçi ilişkiler mevcuttur. Özellikle balon turizminin gelişmesi ile bir varlık olarak (tarımsal) arazilerin kullanması aynı varlıkları mobilize eden tarım faaliyetleri arasında rekabetçi ilişkilerin gelişmesine sebep olmuştur (K9). Öte yandan patikalar arası ilişkiler bağlamında bölgedeki en yoğun ilişki ve bağlantılar turizm faaliyetleri ve şarap üretimi arasında olmuştur (Şekil 4.27). Bölgedeki şarap üretimi yapan firmalar, turizm faaliyetlerinin yükselişiyle 2000 sonrasında, şarap turizminde yenilikçi girişimciler olarak hareket etmişler ve ilk şarap evlerini açmışlardır. Öncü yenilikçi firmaların temel motivasyonu, turizmde büyüyen talep ve pazar olanaklarından yararlanmak olmuştur. Bu bağlamda turizm ve şarap üretimi faaliyetleri arasında tamamlayıcı pazar ilişkileri bağlamında, patikalar arası ilişkiler ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Breul ve arkadaşlarının (2021) kavramsallaştırmasına uygun olarak Kapadokya örneğinde de tamamlayıcı pazar ilişkileri bağlamında patikalar arası ilişkiler, şarap üretiminde patika genişlemesini sağlamıştır. Öte yandan şarabın bir turizm ürünü olarak mobilize edilmesi 2000 sonrasında patikanın yükseltmesine katkı sağlamıştır.

“...vatandaşın bağlarına ve bahçelerine giriyorlar; iniyorlar. İnerken hasatlarına, çubuklarına, ekim dikimlerine zarar veriyorlar” (K9).

“Valla burada en büyük avantajımız işte Kapadokya’da turizm olması. Yılda 3.000.000 turist geliyor yerli yabancı dünyanın her yerinden geliyor. Bir de profil çok farklı. Belli bir millet değil, bütün dünya geliyor. Yani 100-150 çeşit ülkeden insan geliyor buraya. Buradaki tadım amacımız da işte şarabı tanıtmak. O yüzden ücretsiz tadım yaptırıyoruz”(K19).

Şekil 4-27: Kapadokya turizm destinasyonunda patikalar arası ilişkilerin betimsel ve ilişkisel analizi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.6 Bölüm Sonucu

Bu bölümde, araştırmanın vaka alanı olan Kapadokya Bölgesi'ndeki turizm patikasının ortaya çıkışı ve gelişim süreci, çalışmanın kuramsal çerçevesi ışığında ve araştırma verileri temelinde ortaya koyulmuştur. Bu doğrultuda ilk olarak Kapadokya turizm patikasının mevcut peyzajı ele alınmıştır. Kapadokya Bölgesi günümüzde Türkiye'ye gelen uluslararası ziyaretçilerin yaklaşık %10'unu çekerek, Türkiye destinasyonu içerisinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Bölgede çok sayıda küçük ve orta ölçekli firmanın yanında bölge dışından gelen küresel ve ulusal otel zincirlerinin bayileri ve ulusal ve küresel tur operatörlerinin şubeleri bulunmaktadır. Ayrıca bölgede turizm faaliyetlerini destekleyen sistem seviyesinde çok sayıda kuruluş bulunmaktadır. Bulgular bölümünde ikinci olarak Kapadokya turizm patikasının tarihsel süreçteki evrimi Martin'in Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli çerçevesinden ele alınmıştır. Kapadokya Bölgesi'nde turizm patikası 1950'li yılların ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Modele göre 1950'li yıllar öncesi ön oluşum aşamasını oluştururken, 1957-1982 arası dönem ise patika yaratımı aşamasını oluşturmaktadır. Patika yaratımında yerel yönetimler, değişim faili olarak yerel liderlik ve yenilikçi girişimcilikte önemli rol oynamıştır. 1983 sonrasında ulusal ölçekte ortaya çıkan zamansal fırsat alanları ve devlet failliği sayesinde Kapadokya turizm destinasyonu patika gelişimi aşamasına (1983-2001) geçmiştir. Öte yandan 2000'lerin başında ortaya çıkan çeşitli problematik durumlar farklı değişim failliklerini açığa çıkartarak 2002-2025 döneminde patikanın yükseltilmesini ve niş patikaların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bulgular bölümünün dördüncü kısmında bölgenin evrimsel dinamikleri alt bölgeler ve onları ayırt edici unsurları bazında incelenmiştir. Buna göre Ürgüp ve Göreme alt bölgelerinde kurumlar olanak tanıyıcı rol oynarken, Nevşehir merkez alt bölgesinde doğal varlıklar ve kurumların kısıtlayıcı olması turizm patikasının gelişimini engellemiştir. Bulgular bölümünün son kısmında ise turizm patikasının kurumlarla olan birlikte/eş evrimi ele alınmıştır. Buna göre endüstriyel patikanın evrimiyle birlikte bölgedeki kısıtlayıcı kurumlar olanak tanıyıcı olacak şekilde değişmiştir. Ayrıca koruma kuralları zamanla aktörlerce yeniden yorumlanarak 2000 sonrasında patika yükseltmesini olanak tanıyan koşullar oluşturulmuştur. Dördüncü bölümün en son kısmında ise, patikalar arası ilişkiler çerçevesinden Kapadokya turizm patikası incelenmiş ve özellikle turizm faaliyetleri ve şarap üretimi arasında tamamlayıcı pazar ilişkileri çerçevesinden destekleyici ilişkilerin mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Şimdiye kadar bulgular bölümünde öncelikle bölgenin geçmişten günümüze evrimi, daha sonra alt ölçeklerdeki farklılığı yaratan ayırt edici unsurlar ve farklı gelişim yörüngeleri, son olarak da birlikte/eş evrim süreci sektörün ve kurumsal bağlamın evrimiyle patikalar arası ilişkiler çerçevesinde irdelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bulgularının serimlenmesinin yanı sıra bulguların kuramla olan ilişkisi ve literatür bağlamında bulguların ne söylediği ve nasıl konumlandığı da büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle bir sonraki bölüm olan sonuç ve tartışma bölümünde araştırmadan elde edilen bulgular tartışılacak ve çalışma sonuçlandırılacaktır.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

5.1 Giriş

Bu bölüm, araştırmanın bulgularını sonuçlandırarak şekilde özetlemektedir. Ardından araştırma sahasında elde edilen bulgular, yararlanılan kuramsal çerçeve ve yapılan çalışmalar çerçevesinde incelenmekte ve kuram ile bulguların benzeşen ve ayrışan yönleri tartışılmaktadır. Diğer taraftan araştırma sahasının geleceğine ilişkin beklenti ve tahminler ile bu olası senaryolara ilişkin çeşitli politika çıktıları önerilmektedir. Bölümün amacı, araştırma sahasının bulgularını kuramla tartışarak kurama ilişkin çeşitli öneri ve katkılar sunmak ve araştırma sahasına ilişkin çeşitli politika önerileri ortaya koymaktır.

Giriş bölümüne tekrar dönüldüğünde turizm faaliyetleri, bölgesel ön koşullar ve varlıkların kısıtlayıcı rol oynadığı periferi bölgelerdeki kalkınma sürecine olumlu katkı sağlarken (Halkier vd., 2018) turizm faaliyetlerinin periferi bölgelerde ortaya çıkış ve gelişim sürecini evrimsel bir perspektifte nedensel mekanizmalarını ortaya koyarak açıklamak, bu yöndeki tartışmalara, güçlü kanıtlar ve içgörüler katacaktır. Bu bağlamda araştırmanın odağı, periferi bir bölge olan Kapadokya Bölgesi'ndeki turizm patikasının ortaya çıkış ve gelişim sürecinin, evrimsel perspektiften nedensel mekanizmaları olan, ön koşullar ve varlıklar, kurumlar, varlık dönüşümleri, kritik kavşaklar, tetikleyici olaylar, fırsat alanları, problematik durumlar ve faillik üzerinden açıklamaktır.

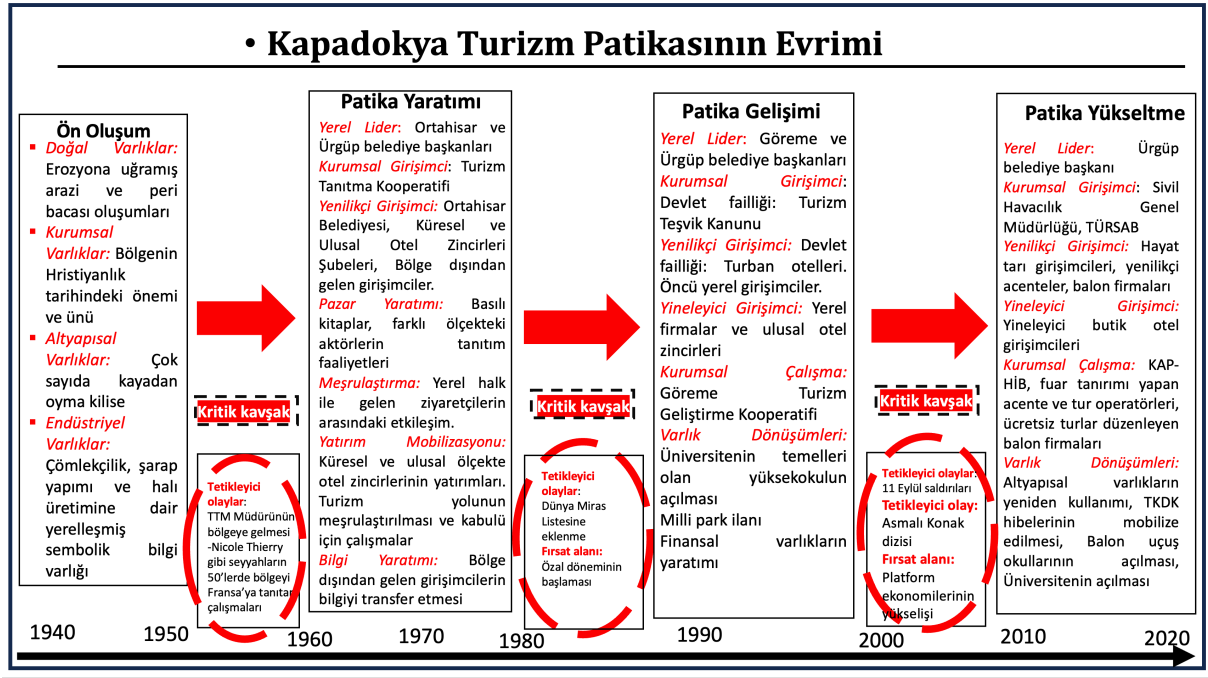
Bu bölümde öncelikle bulgular kısaca özetlenmektedir. Bulguların özetlenmesiyle tartışma öncesi araştırma sahasına dair bulguların genel bir çerçevesi çizilmektedir. Daha sonra araştırma sahasından elde edilen bulgular, Evrimsel Ekonomik Coğrafya ve son 10 yılda gelişen Evrimsel Turizm Çalışmalarındaki kuramsal ve ampirik literatür bağlamında tartışılmaktadır. Tartışmada Kapadokya örneğinin mevcut kuram ve ampirik çalışmalarla benzeşen ve farklılaşan tarafları ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda Kapadokya örneğinin mevcut literatür bağlamında nereye oturduğu ve ortaya koyabileceği katkılar sunulmaktadır. En son aşamada ise bölgenin geleceğine dair beklentiler ile politika önerileri ele alınmaktadır.

5.2 Tartışma

Kapadokya turizm patikası, 1950'lerin ortalarında farklı failliklerin rolüyle yaratılırken ön koşullar olarak doğal varlıklar ve kurumsal varlıklar olanak tanıyıcı bir çerçeve sunmuştur. Diğer taraftan Turizm Tanıtma Genel Müdürünün bölgeye olan ziyareti ve 1950'lerden itibaren bölge üzerine yazılar yazan çağdaş seyyahların ve araştırmacıların yazıları turizm patikasının yaratımında kritik olay olarak rol oynamıştır. Turizm patikasının yaratımında belediye başkanlarının yerel liderliği ve yerel kooperatiflerin faaliyetleri yereldeki önemli faillikler olarak ortaya çıkmıştır. Yerel ölçekteki tanıtım faaliyetleri ve ulusal ölçekteki kuruluşların tanıtımı pazar oluşumuna katkı sağlarken; artan ziyaretçi sayısı ile birlikte ziyaretçi-yerel halk etkileşiminin artışı bilişsel meşruiyet zeminin sağlanmasında önemli olmuştur. Öte yandan turizm patikasının yaratımında yerel ölçekteki faillikler kadar, aynı zamanda küresel ve ulusal otel zincirlerinin rolü kritik durumdadır. Bölge dışı faillerin girişimleri yatırım mobilizasyonu sağlamıştır. Diğer taraftan patikanın yerleşik hale gelmesi ve 1982 sonrası patika gelişimi aşamasına geçiş, Özal döneminin zamansal fırsat alanı oluşturması ve bölgenin UNESCO Dünya Miras Alanı Listesi'ne eklenmesiyle oluşan kritik olayla tetiklenmiştir. Bu fırsat alanları ve kritik olaylar, fail eylemlerini yönlendirerek patikanın yerleşik hale gelmesi için kritik kavşağın oluşmasına yol açmıştır. Patikanın yerleşik hale gelmesinde özellikle ulusal ölçekte devletin failliğinin kritik rolü olmuştur. Bu dönemde devlet failliği TURBAN otellerinin açılması bağlamında girişimci olarak hareket ederken bu oteller aynı zamanda daha nitelikli beşeri varlıklar yaratmıştır. Ayrıca Turizm Teşvik Kanunu gibi kanunlarla devlet, kurumsal girişimci olarak faillik üstlenmiştir. Teşvik kanunlarının yanı sıra alanın korunmasına ilişkin bu dönemdeki kurumsal değişimler, bölgede koruma bilincine ilişkin bir kurum oluşmasına ilişkin nüveleri atmıştır. Dolayısıyla kurumsal girişimcilik formel kurumların (kural değişimlerinin) yanı sıra enformel kurumlarda da değişimi tetiklemiştir. Bu dönemde bölgesel ölçekteki yerel liderlik failliği devletin teşvik ve yatırımlarının bölgeye çekilmesinde rol oynarken aynı zamanda bölgedeki aktörleri ve paydaşları, ulusal ölçekte değişen politikalar bağlamında mobilize ve kanalize ederek, ulusal ölçekteki devlet failliği ile yerel ölçekteki aktörlerin hizalanmasını sağlamıştır. Böylece devletin eylemleri ve yatırımları patikayı yerleşik hale getirmiştir. Aynı zamanda yerel liderlik bölgedeki turizm faaliyetleri için kısıtlayıcı çevreyi oluşturan geleneksel toplum yapısının dönüşmesinde rol oynarken; bir yandan da bölgedeki dayanışmacı ilişki ağlarını turizm faaliyetlerinin yerleşik hale gelmesi için mobilize etmiştir. 2000'lerin başında ise bölgede peşi sıra meydana gelen bir dizi kriz, failleri harekete geçmeye zorlayan bir problematik durum

yaratmıştır. Bu problematik durumdan çıkmak üzere faillik, Asmalı Konak dizinin bölgede çekilmesini ve bu yolla düşen turizm talebini bireysel ölçekte canlandırmayı amaçlamış ve bunun için eylemlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin başarılı olmasıyla dizi, sadece bölgedeki turizm talebinin yeniden yükselmesine yol açmamış, aynı zamanda talep pazarının çeşitlenmesini sağlayarak bölgenin dayanıklılığını artırmıştır. Diğer taraftan bu süreçte talep pazarındaki çeşitlenmenin yanında turizm ürünlerinde de çeşitlenme olmuştur. Bu bağlamda hayat tarzı öncü yenilikçi girişimciler ve belediye başkanının kurumsal girişimciliği ve yerel liderliğinde butik oteller bir turizm ürünü olarak ortaya çıkarken, bu süreçte platform ekonomilerinin yükselişi zamansal fırsat alanı sağlayarak butik otellerin ortaya çıkmasında fırsatlar ve olanaklar sağlayan koşulları yaratmıştır. Aynı zamanda yineleyici failliğin bölgedeki koruma kurallarını yeniden kendi lehine yorumlaması ve bu bağlamda kurumsal değişim, butik otellerin yaygınlaşmasının önünü açmıştır. Diğer taraftan yine bu dönemde balon turları diğer bir turizm ürünü yeniliği olmuştur. Sadece bir turizm ürünü olmasının ötesinde balon turları bugün bölgenin Hristiyanlık tarihi ve doğal varlıklarıyla birlikte en önemli imajı durumundadır. Balon turları, bölge dışından gelen öncü balon pilotlarının girişimciliğiyle başlatılırken Türk Hava Kurumu, gerek festivaller yoluyla pazar oluşturma sürecinde gerek balon araçlarıyla endüstriyel varlıkların yaratılmasında gerekse de balon pilotluğu için uçuş okullarıyla beşeri varlıkların yaratılmasında son derece kritik bir faillik rolü üstlenmiştir. Diğer taraftan balon turlarının, turizm faaliyetlerine entegre edilmesi, ilk defa balonu kendi tur sistemine dahil eden öncü yenilikçi acentelerin failliğini gerekli kılmıştır. Bu failliğin kendini kanıtlaması yineleyici acentelerin de bu turu kopyalamasını sağlamıştır. Ölçeğin artmasıyla ulusal ölçekteki kurumsal girişimcilik balon uçuşlarını düzenleyen ve balon sayısını sınırlandıran bir slot sistemini bölgede kurmuştur. Yine 2000 sonrası süreçte şaraba dair yerel varlık tabanının, öncü girişimcilerle turizm patikası için mobilize edilmesi şarap tadımının bir turizm ürünü olarak ortaya çıkışını sağlarken, bazı öncü acenteler doğa sporlarına ilişkin yeni turizm ürünleri ortaya koymuşlardır. Tüm bunlar ele alındığında bölgenin 2002 sonrası süreci kendinden önceki süreçten ayrılmıştır. Zira bölgenin pazar ve ürün çeşitliliği artmış, niş turizm ürünleri ortaya çıkmış, mevcut altyapısı ve imajı yenilenmiştir. Bu bağlamda 2002 sonrası süreç patika yükseltme olarak ele alınmıştır. Daha spesifik olarak ele alındığında ise 2002 sonrası süreç patika yenileme ve niş bilgi tabanlarının mobilize edilmesi bağlamında niş turizm patikalarının ortaya çıkışı olarak değerlendirilebilecektir. Şekil 5.1 bölgenin analitik çerçeveye göre değerlendirildiği evrim sürecini göstermektedir.

Şekil 5-1: Kapadokya turizm patikasının evrimi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu özet kısmının ardından çalışmanın bulguları, literatür bağlamında değerlendirildiğinde araştırma alanının gerçekleri ve EEC çerçevesinden evrim sürecinin ele alınması, TAYD ve türevi modellerin aksine evrim sürecinin belirli bir “kavis” yörüngesi izlemediğini ve evrim sürecinin ardında faillik, kurumlar, varlıklar, fırsat alanları gibi dinamiklerin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla evrimsel süreci anlamlandırmak TAYD Modeli’nde olduğu gibi mevcut olanı betimlemek yerine, mevcut peyzajın oluşumunun ardındaki nedensel mekanizmaları evrimsel bir perspektifle irdelemekten geçmektedir. Ancak bu şekilde mevcut peyzajın hangi evrimsel güç ve süreçlerle şekillendirildiği ve belirli yörüngelerin yaratılıp izlendiği anlaşılabilecektir. Böylece aynı zamanda turizm çalışmalarındaki hakim olan ampirik bulgulara yoğunlaşma tuzağından uzak durulabilecektir. Dolayısıyla Evrimsel Ekonomik Coğrafya çerçevesi, turizm çalışmalarına güçlü kuramsal bir temel getirme potansiyeline ve iddiasına sahiptir.

Bu bağlamda araştırma alanından elde edilene bulgular Martin’in (2010) Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli çerçevesinden değerlendirildiğinde, Kapadokya turizm patikasının, 1950’li yılların sonunda ortaya çıktığı, 1980’lere kadar olan dönemin patika yaratımı aşaması olarak dönemselleştiği, 1980 sonrasında farklı kritik olaylar, faillikler ve fırsat alanlarının patikanın yerleşik hale gelmesini sağlayarak, patika gelişimi aşamasının tezahür etmesine yol

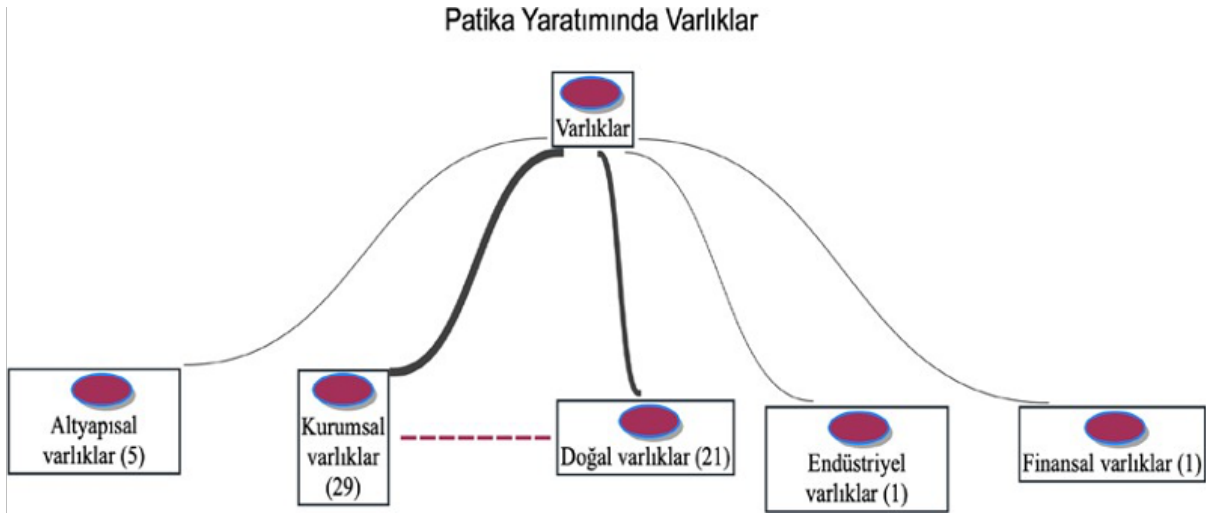
açtığı tespit edilmiştir. Öte yandan 2000 sonrasındaki süreçte tetikleyici olaylar, faillikler ve fırsat alanlarının ortaya çıkışı turizm patikasında, Yeni Patika Gelişimi Tipolojisinden (Grillitsch vd., 2018) ele alındığında patika yükseltme olarak değerlendirilebilecek süreçleri açığa çıkarmıştır. 2000 sonrası dönem Martin'in Dinamik Modelinden (2010) değerlendirildiğinde dinamik süreci ifade etmektedir. Kapadokya turizm patikasının evrim süreci, Martin'in orijinal modeli bağlamında değerlendirildiğinde Kapadokya Bölgesi'nde, patika yaratımı aşaması yaklaşık 25 yıl sürerken, patika gelişimi aşaması 18 yıl sürmüş, turizm patikasının yükseltilmesi ise günümüze kadar devam eden bir süreç olarak 20 yıldan uzun sürmüştür ve halen de devam etmektedir. Öte yandan farklı örneklerde destinasyonların evrim süreci değişmekte ve çoğunlukla daha kısa aşamalar şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Örneğin Sanz Ibanez ve arkadaşlarının (2017) İspanya'nın kıyı bölgesini ele aldıkları çalışmalarında yol dönüşüm süreci ortalama olarak 5 yıllık süreçte tamamlanırken, Martin'in (2010) modelini kullanarak Çin Guilin destinasyonunda turizm patikasının evrimini inceleyen Ma ve Hassink (2014) ise turizm patikasının yaratım aşamasının ortalama 9 yıl sürdüğünü tespit etmiştir. Ancak hali hazırda ne Martin'in modelinde ne de diğer modellerde sürece ilişkin zamansal bir tanımlama bulunmamaktadır. Daha açık bir ifadeyle mevcut literatürde patika aşamaları ve aşamalar arası geçişleri tam ve net şekilde tanımlamada ve parametreleri ortaya koymada boşluklar bulunmaktadır.

Diğer yandan literatürde bölgesel evrim sürecini anlamaya çalışan çok fazla ve türde model bulunmakta, hatta bu bağlamda bir nevi kuram enflasyonu bulunmaktadır. Kuramsal yaklaşımlardaki zenginlik ampirik çalışmalara bir esneklik sunmakla birlikte aynı zamanda önemli zorluklar çıkarmaktadır. Bunlardan ilki, zengin kuramsal yaklaşımlar arasında vakaya uygun ve ampirik bulguları yorumlamada zenginlik katacak kuramsal yaklaşımın seçilmesindeki zorluktur. Bu zorluk beraberinde benzer gerçeklikleri farklı kuram ve kavramlarla tanımlayan ve yorumlayan bir literatürün doğmasına neden olmuştur. Bu durum da sayıca fazla kuram ve kavramın ampirik literatürün kendi içerisinde yeterince ilişkilendirilmeden gelişmesine yol açmıştır. Buradan hareketle, patika çalışmalarında yeni kuramsallaştırma ve kavramsallaştırma arayışının ötesinde, eğer çalışma alanının gerçekliğini ele almada aydınlatıcı rol oynuyorsa mevcut kuramsal araçları kullanmakta ısrar etmek, mevcut kuramsal araçları farklı endüstriyel ve yerel bağlamlarına göre tasnif etmek ve mevcut kuramlardaki netleştirilmemiş noktaları ampirik çalışmalarla netleştirmeye çalışmak daha makul bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, literatürdeki en temel model olan Martin'in (2010) dinamik modelini, literatürdeki son dönemde gelişen Yeni Patika

Gelişimi çalışmalarıyla birleştirmeye çalışarak araştırma sahasının gerçekliğini yakalamaya çalışmıştır.

Çalışmanın temel kavramlarından biri olan bölgesel varlıklar bağlamında değerlendirildiğinde, Kapadokya turizm patikasının ortaya çıkışı sürecinde doğal varlıklar (jeomorfolojik oluşumlar, peri bacası oluşumları vb.) olanak tanıyıcı bir rol oynamanın yanında diğer varlıklara nazaran daha fazla mobilize edilen varlıklar olmuştur. Bölgenin periferi bir bölge olması ve diğer varlık tabanlarının kısıtlayıcı rol oynaması nedeniyle bu durum beklenen bir durumdur. Zira literatür incelendiğinde periferi bölgelerdeki turizm patikalarının ortaya çıkışında doğal varlıkların rolü belirgindir (Ma ve Hassink, 2013; Randelli vd., 2014; Sanz-Ibanez vd., 2017; Flood Chavez vd., 2023). Benzer şekilde turizm patikasının ortaya çıkışında alt yapısal varlıklar (altyapılar, fiziki kültürel miras, imkan ve olanaklar vb.), literatürde ele alınan vaka çalışmalarına benzer şekilde olanak tanıyıcı bir çerçeve sunmuştur (Ma ve Hassink, 2013; Taylor vd., 2019). Öte yandan bölgenin kurumsal ününün doğal varlıklarıyla ilişkili olması Kapadokya örneğinde doğal varlıkları ayrıca önemli bir konuma getirirken, kurumsal ün bağlamında kurumsal varlıklar (somut olmayan kültürel miras vb.) turizm patikasının ortaya çıkışında başlı başına önemli bir varlık olarak olanak tanıyıcı bir role sahiptir. Diğer yandan bahsi geçen çalışmalar çoğunlukla kıyı destinasyonlarını ele almakta ve bu bölgelerde jenerik doğal varlıklar olanak tanıyıcı rol oynamaktadır (Ma ve Hassink, 2013; Anton Clave ve Wilson, 2017; Sanz-Ibanez vd., 2017; Benner 2022a). Oysaki Kapadokya Bölgesi'nin sahip olduğu kurumsal varlıklar, ayırt edici rol oynamış ve bu varlıklar bağlamında bölgenin sahip olduğu kurumsal ün bölgenin turizm patikasının çıkışı öncesinde bölgenin bilinen ve tanınan bir bölge olmasını sağlamıştır. Bu bağlamda değişim failliği, bölgenin hali hazırda Hristiyanlık tarihindeki öneminin yarattığı ünü, turizm patikasının yaratılması için mobilize etmiştir. Bu durum mevcutta böyle bir üne sahip olmayan bir bölgede varlıkları mobilize etmeye nazaran kolaylaştırıcı bağlamın rolünü ifade etmektedir. Dolayısıyla ampirik literatürden farklılaşacak şekilde periferi bir bölge olarak Kapadokya Bölgesi'nde kurumsal varlıklar turizm patikalarının ortaya çıkışında olanak tanıyıcı olarak önemli rol oynamıştır (Şekil 5.2). Bulgular kısmında da vurgulandığı üzere bölgenin kurumsal varlıkları doğal varlıklarıyla ilişkilidir. Bu çerçevede eşsiz doğal ve kurumsal (tarihsel mirasın) varlıkların ilişkisi ve bu bağlamda harmonisi turizm patikasının yaratımında oldukça bariz ve etkin bir rol oynamıştır.

Şekil 5-2: Kapadokya turizm patikasının gelişiminde rol oynayan bölgesel varlıklar

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Öte yandan ampirik literatürde vurgulanan bir diğer nokta, turizm patikasının evrimi boyunca mobilize edilen varlıkların zaman içinde değişimine ilişkindir. Örneğin Ma ve Hassink (2014), Guilin örneğinde turizm patikası yaratımında bölgenin doğal varlıklarının olanak tanıyıcı bir rol oynadığını ortaya koyarken, patikanın gelişim ve sonraki aşamalarında, kurumsal ve farklı endüstriyel varlıkların yeni turizm ürünleri yaratmak üzere mobilize edildiğini ortaya koymuştur. Esasen literatürdeki daha önceki yapılan çalışmalara benzer şekilde Kapadokya örneğinde patika yaratımında kurumsal ve doğal varlıkların olanak tanıyıcılığı ve mobilizasyonu önemliyken, özellikle 2000 sonrasında patikanın yükseltilmesinde yeni turizm ürünlerinin ortaya çıkması için farklı sembolik bilgi tabanlarından beslenen endüstriyel varlıklar mobilize edilmiştir.

Diğer taraftan, Baekkelund (2022b), turizm sektörünün, diğer sektörlerle nazaran emek yoğun ve düşük ücretli emek gücüne dayanan bir sektör durumunda olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda ortalama yaşam ücretlerinin yüksek olduğu kentsel bölgelerde turizm firmaları emek maliyetlerinin görece yüksek olması nedeniyle düşük karlılığa sahip olmaktadır. Bu bağlamda Baekkelund (2022b), periferi ve kırsal bölgelerin beşeri varlıklar olarak düşük ücretli emek havuzu sunması bakımından avantaja sahip olduğunu iddia etmektedir. Kapadokya Bölgesi'ne bakıldığında özellikle turizm patikasının yaratımında beşeri varlıklar yerelden sağlamış özellikle bölgedeki kırsal nüfus turizm faaliyetlerinde istihdam edilmiştir. Bu kapsamda bölgenin periferi bölge olması bölgedeki nitelikli olmayan nüfusun turizm faaliyetleri için mobilize edilmesini kolaylaştırmıştır. Öte yandan özellikle turizm patikasının

yerleşik hale geldiği gelişim aşamasında beşeri varlıkları yaratacak yeni eğitim kuruluşları açılmıştır. Böylece beşeri varlıkların niteliği artırılmıştır.

Faillik bağlamında değerlendirildiğinde, Kapadokya turizm patikasının ortaya çıkışında ve 2000 sonrası dönemdeki patika yükseltme aşamasında değişim failliğinin rolü belirgin olmuştur. Turizm patikasının yaratımında yereldeki failliğin yanı sıra özellikle bölge dışından gelen girişimciler ile ulusal otel ve küresel otel zincirlerinin yenilikçi failliği ön plandadır. Bu bağlamda, periferi bir bölge olarak Kapadokya Bölgesi'ndeki yol yaratımında bölge dışından gelen failliğinin baskın olması, periferi bölgelerdeki faillik çalışmalarının tespitlerine uygundur (Gill ve Williams, 2014; Tripp vd., 2018; Mitchell ve Shannon, 2018; Taylor vd., 2019). Diğer taraftan 2000 yılı sonrasında, platform ekonomilerinin yükselişi gibi zamansal fırsat alanları ve küresel ekonomideki değişim bölgedeki yerel küçük ve orta ölçekli girişimcilerin faillik kapasitesini artırmıştır. Küçük ve orta ölçekli girişimcilik kapsamında ise hayat tarzı girişimciliğinin periferi bölgelerde yerel ve bölgesel kalkınmaya katkı sağladığı iddia edilmiştir (Pike vd., 2017, s.219). Taylor ve arkadaşları (2019) ise hayat tarzı girişimciliğin periferi bir bölge olan araştırma sahalarında turizm patikasının gelişimine olan etkisini ortaya koymuşlardır. Kapadokya örneğinde ise “hayat tarzı girişimciliği”, butik otellerin ortaya çıkmasında yenilikçi girişimcilik olarak rol oynamış ve turizm patikasının yeni patika gelişim tipi olarak yükseltilmesinde kritik rol oynamıştır.

Öte yandan, 1982 sonrasında, Kapadokya turizm patikasının yerleşik hale gelmesinde, ulusal ölçekte politiklardaki makro değişimler ve bu bağlamda neoliberal politikalara geçiş kritik rol oynamış, nitekim ampirik bulgulara da vurgulandığı üzere bu kapsamda Özal dönemi, failliğin açığa çıkması için yeni fırsatlar açan zamansal fırsat alanı olarak yorumlanmıştır. Literatür bağlamında ele alındığında Ma ve Hassink (2014), Guilin turizm patikasının evriminde, ulusal ölçekte Çin'in kapitalist ekonomiye eklenme için yaptığı politika değişikliklerini (1978) ve ekonomik reformları kilit olaylar olarak ele almaktadır. Diğer yandan Mlilo ve arkadaşları (2024), ulusal ölçekteki makro değişim ve ulus devlet müdahalelerinin yerel ölçekteki yerel liderce savunulmasının yol gelişiminde kritik olduğunu ve bu bağlamda ulusal ve yerel ölçekteki aktörlerin etkileşimi ve hizalanmasının devletin faillik rolünde önemli olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalar, yerel ölçekteki patikaların çok ölçekli olaylarla evrildiğini gösterirken aynı zamanda ulus devletteki politika değişimlerinin patikaların evrimini şekillendirme üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Nitekim bu bağlamda Dawley (2014) ulus ölçekteki politika değişimlerinin periferi bölgelerdeki patikanın

evrimini nasıl şekillendirdiğini ele almıştır. Yukarıda da vurgulandığı gibi ulusal ölçekteki politika değişimleri, literatüre benzer şekilde Kapadokya turizm patikasının evrimini şekillendirmiş ve bu bağlamda yolun yerleşik hale gelmesinde yerel ölçekteki yerel liderliğin ulusal politik bağlama göre hizalanması kritik rol oynamıştır. Diğer yandan bu süreçte ulusal ölçekte devletin kurumsal girişimci ve yenilikçi girişimci olarak rolü de son derece önemli olmuştur. Özellikle yenilikçi girişimci olarak ulus devletin rolü, bölgenin periferi bölge olması ile son derece ilişkili bir durumdur. Ayrıca Belay ve Adu Ampong (2023), Küresel Güney bağlamında turizm patikalarının evriminde devletin rolünün belirgin olduğunu ortaya belirtmiştir. Araştırma sahasının gerçekliği, Küresel Güney’de yer alan bir destinasyonu inceleyen bu ampirik çalışmanın bulguları ile örtüşmektedir.

Diğer taraftan Baekkelund (2022b), turizm sektörünün kendine özgü özelliklerinden ötürü failliğin çok fazla aktöre dağıtılmış olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda diğer endüstrilere göre çok daha fazla aktörde dağılan failliğin reel dünyada gözlenmesi görece da kolay olmaktadır. Nitekim turizm endüstrisinin çok sayıda alt sektörden oluşması bilhassa firma seviyesindeki failliğin çok fazla aktörde dağıtılmış olmasını doğrulamaktadır. Literatürdeki bu yaklaşımla örtüşen şekilde Kapadokya bağlamında turizm patikasının evriminde çok sayıda aktörün failliğinin rol oynadığı tespit edilmiştir. Buna göre, yenilikçi girişimcilik, ulusal ve küresel otel zincirleri, yerel yönetimler ve bölge dışından gelen bazı girişimciler ve bazı acenteler arasında dağılmıştır. Kurumsal girişimcilik ulus ölçekte devlet ve yerel ölçekte ise yerel yönetimler ve dernek ve kooperatif gibi bazı kuruluşların failliğiyle açığa çıkmıştır. Öte yandan Baekkelund’a göre (2022b) turizmde farklı sektörlerden birçok farklı aktörün eyleminin önem kazanması beraberinde daha fazla aktörün belirli yörüngeye sokulmasını gerektirmektedir. Böylece yerel liderlik, patikanın evriminde daha kritik bir konuma gelmektedir. Baekkelund’un (2022b) çıkarımıyla örtüşen şekilde Kapadokya turizm patikasının evriminde yerel liderlik kritik bir rol oynamıştır. Öte yandan bu tespitle beraber periferi bölge özellikleri göz önüne alındığında yerel liderlik kapasitesine sahip olan devletin rolü Kapadokya Bölgesi’nde belirgin olmuştur.

Diğer yandan çalışmanın amacına uygun olarak devletin rolünü periferi bölge bağlamında daha da açmak önemli olabilecektir. Daha önce vurgulandığı üzere periferik bir bölge olan Kapadokya’da devletin patikanın evrimindeki şekillendirici rolü önemli olmuştur. Devletin Kapadokya örneğinde başat bir faillik rolü üstlenmesi, evrimsel turizm çalışmalarına ilişkin olarak EEC’deki Coğrafi Politik Ekonomi (MacKinnon vd., 2009; MacKinnon vd.,

2019) çağrılarını bir defa daha vurgulanmasını gerekli kılmaktadır. Zira bilhassa periferi bölgeler bağlamında konunun politik veya sosyal failliği (Dawley, 2014) çok daha kritik hale gelmektedir. Bu bağlamda literatür değerlendirilmesi bölümünde de ifade edildiği üzere evrimsel turizm çalışmalarında CPE'yi işe koşan öncü çalışmalar olmakla birlikte (Anton Clave ve Wilson, 2017; Belay ve Adu Ampong, 2023), bu çalışmaların bilhassa periferi bölgelerde ve küresel güney bağlamında yoğunlaşması gerekmektedir. Kapadokya örneğinin de gösterdiği üzere devletin failliği patikanın farklı aşamasında kritik rol oynarken, aynı zamanda devlet hem bölgenin kurumsal ve organizasyonel kalınlığını artırmada kurumsal girişimci hem de yenilikçi girişimci olarak hareket etmiştir. Nihai olarak Kapadokya turizm patikasının evriminde devletin rolü belirgin olurken, evrimsel turizm çalışmalarının periferi bölgeler bağlamında devletin rolünü daha fazla açmaya, anlamaya ve kavramaya ihtiyacı bulunmaktadır.

Devletin ve politik failliğin evrim sürecini şekillendirilmesiyle ilişkili olarak kurumsal değişim sürecinin kendisi ve endüstrinin evriminde olan rolü de Kapadokya turizm patikasındaki bir diğer önemli noktayı oluşturmaktadır. Zira bölgede korumaya ilişkin oluşturulan regülasyonlar ve düzenlemeler, kurumsal yapıda değişimler meydana getirmiş ve bu değişimler patikanın yerleşik hale gelmesi ve patika yükseltme sürecinde önemli roller oynamıştır. Diğer yandan kurumsal değişim süreci daha alt ölçeklerde bazı alt bölgelerde turizmin gelişimine olanak tanırken diğerlerinde gelişmeyi kısıtlayıcı rol oynamıştır. Literatür incelendiğinde periferi bölgelerin, kurumsal olarak kalın ve yapılandırılmış eski sanayi bölgeleri (Tödtling ve Trippel, 2005) ile kıyaslandığında yapılandırılmamış olacağı kabulü bulunmaktadır. Bu bölgelerde temel problem rijit kurumsal yapılar değil organizasyonel ve kurumsal kapasitenin eksikliğidir (Pike vd., 2017). Ancak Kapadokya Bölgesi örneğinde bazı enformel kurumlar turizm gelişimini engellemiştir. Bu araştırmanın bulgularının da gösterdiği üzere EEC çalışmaları kurumların evrimi ve nüanslı doğasını anlamada önemli katkılar sunma potansiyeline sahiptir. Öte yandan EEC literatürünün yakın zamanda endüstriye odaklanan dar odağından çıkması (Hassink vd., 2019) ve kurumların rolünü içermesi bölgelerin evrimini anlamada son derece önemli olmuştur (Mitchell ve Shamnon, 2018).

Öte yandan çalışmanın amacına uygun şekilde failliğin rolü periferi bölgeler bağlamında ele alındığında vurgulanması ve değerlendirilmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Bu bağlamda failliğin rolünü vurgulayan literatür, periferi bölgelerdeki ince yenilik sistemlerinin yanı sıra firmaların genellikle küçük ölçekli ve kaynakları bakımından

düşük faillik kapasitelerine sahip olduğunu iddia etmektedir (Halkier ve Therkelsen, 2013). Diğer yandan literatür bu bölgelerdeki organizasyonel ve kurumsal kapasite eksikliği nedeniyle değişim failliğinin dönüştürücü gücünü vurgulamaktadır (Tripp vd., 2020). Bu kapsamda periferi bölgelerin kısıtlayıcı yapısal özellikleri ve düşük faillik kapasitesi altında, bölge dışından gelen failliğin önemi büyük olmaktadır (Tripp vd., 2017). Gerek yukarıda da gerekse de bulgular bölümünde vurgulandığı gibi Kapadokya turizm patikasında bölge dışından gelen faillerin rolü evrimsel süreçte kritik rol oynamıştır. Dolayısıyla periferik bir bölge olan Kapadokya Bölgesi'ndeki failliği rolü kurumsal literatürün iddialarıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda bölge dışından gelen failliğin rolü evrimsel turizm çalışmalarının gelecekte bu yöne daha fazla odaklanması gereksinimini göstermektedir. Nitekim buna dönük EEC literatüründe bazı çağrılar da yapılmıştır (Chen ve Hassink, 2020). Ekonomik coğrafya teorisinde bölge dışından gelen girişimcilerin rolüne odaklanan literatür, yaratıcı sınıfın göçü (Florida, 2011) ve yeni argonautlara (Saxenian, 2006) odaklanmıştır. Öte yandan 1980'lerden sonra üretimin organizasyonun yeniden yapılanması ve küreselleşmenin son ve en güçlü dalgası ile birlikte literatür küresel üretim ağları (KÜA) yaklaşımına odaklanmıştır. Bu çerçevede ikinci bölümde de vurgulandığı üzere KÜA'dan beslenen evrimsel turizm çalışmaları ortaya konmuştur (Niewiadomski, 2014; Sanz-Ibanez ve Anton Clave, 2016). Küresel üretim ağları yaklaşımı beraberinde mekanın ele alınışını yeniden değerlendirmeyi gerektirdiğinden, çok ölçekli ve ilişkisel bir bakış açısını gerektirmekte ve ETÇ'de ilişkisel yaklaşımlara ilişkin belirli dönük çağrılar da yapılmıştır (Sanz-Ibanez ve Anton Clave, 2014). Kapadokya bağlamında gerek bölge dışından gelen girişimciler gerekse de küresel otel zincirlerinin ve tur operatörlerinin evrim sürecine olan etkisi düşünüldüğünde, literatürün gelecekte küresel üretim ağlarına dönük çalışmaların öncül çalışmalarının yoğunlaştırması gereklidir. Bu kapsamda küresel üretim ağlarına bağlanmanın ve stratejik eşleşme dinamiğinin bölgenin evrimine olan şekillendirici etkisi ve eşleşme modunun süreç içerisindeki evrimi gibi konular mevcut evrimsel turizm çalışmalarını daha da derinleştirme potansiyeline sahiptir. Diğer taraftan evrimsel turizm çalışmaları literatürünün çokça odaklanmadığı girişimci ve nitelikli göçmenlerin bölgenin evrimsel dinamiklerine olan rolü de daha detaylandırılması gereken bir başka nokta olacaktır.

5.3 Politika Önerileri

Martin'in (2010) modeli çerçevesinde Kapadokya turizm patikasının günümüzde durağan duruma geçmeye başladığına dair bazı emareler ortaya çıkmıştır. Durağanlık emarelerinin ortaya çıkması nedeniyle bu bölümde, bölgeyi girmeye başladığı bu durağanlıktan çıkarmak üzere çeşitli politika önerileri sunulmaktadır. Durağanlık emarelerinden ilki yineleyici failliğin baskınlığıdır. Bölgedeki girişimcilerin önemli bir bölümü, artırımlı ve radikal yeniliklere yönelmek yerine mevcut turizm ürününü, iş modelini vd.lerini yeniden kopyalama yoluna gitmektedir. Bu durum 2000 sonrası ortaya çıkan ve zaman içinde yerleşik hale gelen yeni turizm ürünlerine yönelik aşırı yatırımların yapılmasına yol açmaktadır. Literatür bağlamında değerlendirildiğinde gerek Martin'in (2010) dinamik modeli gerekse de bu modeli faillikle bir araya getiren Baekkelund'un (2021) vurguladığı üzere yenilik süreçlerinin ortaya konmaması ve yineleyici failliğin baskınlığı kaçınılmaz olarak patikanın durağan duruma sürüklenmesine ve devamında kilitlenmesine ve kısıtlayıcı koşulların ortaya çıkmasına neden olabilecektir. Buna karşın 2019 yılında Kapadokya Alan Başkanlığı kurulmuş ve bölgenin yönetimine ilişkin politikalarda değişimlere gidilmiştir. Aradan geçen beş yıllık süreçte önemli bir farklılık yaratmamasına rağmen Kapadokya Alan Başkanlığı bölgenin gelecekteki yörüngelerinin şekillenmesinde kritik rol oynama potansiyeline sahiptir. Zira Kapadokya Alan Başkanlığı bölgedeki yetki karmaşasını azaltma potansiyeline sahiptir. Diğer yandan, kilitlenme emareleri gösteren bölgesel patikanın gelecekteki yörüngelerinde daha dinamik şekilde evrilmesini sağlayabilecektir. Literatür incelendiğinde bölgesel turizm politikalarındaki ve regülasyonlarındaki değişimlerin turizm patikasında artımlı değişim süreçlerini tetiklediği tespit edilmiştir (Anton Clave ve Wilson, 2017). Böylece turizm faaliyetleri mevcut yörüngesinde "patika plastisitesi" kavramsallaştırmasına uygun olarak dinamik ve tedrici olarak evrilmektedir. Ampirik literatür ışığında, Alan Başkanlığı gibi politika değişimlerinin, patika plastisitesi kavramsallaştırmasına uygun olarak turizm patikasının gelecekteki yörüngelerinde dinamik bir şekilde evrilmesinde rol oynayabileceği düşünülmektedir.

Diğer taraftan dinamik bir evrim sürecinin bir başka yolu yeni turizm ürünleri vasıtasıyla bölgesel turizm ürünlerinin çeşitlendirilmesidir. Yeni turizm ürünlerinin devlet failliğini işe koşan büyük projeler ve müdahaleler aracılığıyla ortaya konması makul bir seçenek olarak düşünülebilmektedir. Ancak ampirik çalışmalar incelendiğinde bu türden müdahalelerin başarılı olduğu örnekler (Belay ve Adu Ampong, 2023) olduğu kadar başarısız

olduğu örnekler de bulunmaktadır (Bohn vd., 2023). Bu bağlamda, bölgenin kendi eşsizliğini göz önüne alan bölgeye özel hazırlanmış müdahaleler kritik hale gelmektedir. Nitekim her bölgenin kendi evrimsel yörüngelerine uyarlanmış politikalar, politika tasarımı önemli bir hedef haline gelmektedir (Ma ve Hassink, 2014; Pike vd., 2017; Rodriguez Pose vd., 2024). Kapadokya Bölgesi'ndeki turizm faaliyetlerinin yoğunlaşması ve ölçeğinin büyümesi, bölgedeki turizm faaliyetlerinin ortaya çıkışında kilit rol oynayan ve ikame edilemeyen doğal varlıklara zarar vermektedir. Gerçekten de bölgenin mevcut peyzajına bakıldığında aşırı turizm faaliyetleri olarak kavramsallaştırabilecek emarelerin ortaya çıktığı izlenmektedir. Literatür incelendiğinde, aşırı turizm kavramı, turizm faaliyetlerinin yoğunluğundaki artışın bölgedeki yerel halk ve varlıklara zarar vermesi şeklinde tanımlandığı görülürken Benner (2020), aşırı turizmin ortaya çıkardığı etkilerin turizm bağlamında negatif patika gelişimleri ortaya çıkarabileceğini vurgulamaktadır. Baekkelund (2022b) ise diğer endüstrilerin gelişmesinde son derece kritik rol oynayan yığılma ve yoğunlaşma ve bu yolla dışsalılık yaratmanın, turizm örneğinde negatif bir etki bırakabileceğini vurgulamıştır. Bu durum bilhassa doğa ve kültür turizmine dayanan periferi bölgelerde belirgin hale gelmektedir. Zira turistlerin bu alanları seçmesinin esas nedeni bu bölgelerin otantikliği, sessizliği ve bu doğrultuda kentsel alanlardan farklılaşmasıdır. Dolayısıyla periferi bölgelerdeki turizm faaliyetlerinde aşırı turizmin gelişmesi, yerel turizm endüstrisinde önemli kayıplara neden olmaktadır. İronik şekilde bir yerin turizm kümesi veya destinasyonu haline gelmesi, yoğunlaşma ve yığılmayla beraber gerçekleşirken yoğunluğun artışı ziyaretçilerin talebiyle çelişen ve hatta tam zıttı bir peyzajın ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Benner, 2020). Kapadokya'daki mevcut peyzaj ele alındığında, doğal varlıklarda tahribatın aşırı turizm faaliyetleri nedeniyle açığa çıkmaya başladığı görülürken, henüz negatif patika gelişimi olarak kavramsallaştırılabilecek bir tezahür gözlenmemiştir.

Ancak yukarıda vurgulandığı gibi büyük ölçekli projeler gibi yatırımlar turizm faaliyetlerinin yoğunluğunu artıracığından negatif etkilere yol açabilecektir. Bu nedenle bölgeye ilişkin gelecek politikalar turizm ürünlerini çeşitlendirmede büyük ölçekli projeler yerine bölgedeki farklı varlık tabanlarından beslenen, farklı patikalar arası ilişkileri güçlendiren, daha küçük ölçekli ve alternatif sayılabilecek turizm ürünlerini açığa çıkarmak üzere yenilikçi girişimciliği teşvik etmelidir. Bu teşvik için yenilik ortamını oluşturacak destek yapılarını ve kuruluşları işe koşulmalıdır. Bu bağlamda ilk olarak bölgedeki yenilikçi girişimciliğin kapasitesi sistem seviyesindeki failliğin eylemleriyle artırılmalıdır. Aynı zamanda bölgedeki yenilikçi girişimciliği teşvik edecek sistem seviyesindeki failliğin

liderliğindeki bir yerel liderlik ortaya konmalıdır. Diğer taraftan sistem seviyesindeki faillik, bölgedeki farklı endüstriyel varlık tabanlarından beslenen yeni turizm ürünlerinin ortaya çıkarılması için mobilize edilmeli ve girişimciliği teşvik etmelidir. Özellikle mobilize edilecek varlıklar veya ortaya konacak ürünün pazarı, bölgedeki diğer patikalarla ilişkili olmalıdır. Böylece patikalar arası ilişkiler güçlendirilerek hem mevcut patikadaki durağanlık emareleri çeşitlenme yoluyla aşılabilecek hem de bölgede farklı patikalarla olan ilişkilerin güçlenmesi yoluyla yerel ve bölgesel kalkınma süreci desteklenebilecektir. Bu bağlamda örneğin mevcut turizm ürünlerinden şarabın daha da güçlendirilmesinin yanında agro turizm gibi yerelden beslenen alternatif turizm faaliyetleri ortaya çıkarılmaya çalışılmalıdır. Ampirik literatürde turizm ve farklı sektörler arasında ilişkilerin kurulduğu başarılı örnek çalışmalar bulunmaktayken (Larsson ve Lindström, 2014; Flood Chavez vd., 2023), değişim failliği ve bu bağlamda politika müdahalelerinin failliği kritik bir noktaya gelmektedir (Gill ve Williams, 2014).

Öte yandan mevcut patikanın yenilenmesi bir başka hedeflenmesi gereken nokta olacaktır. Bu kapsamda, dijital dönüşüm sürecinde bölgedeki firmaların dijitalleşmesi desteklenmelidir. Nitekim Covid-19 pandemisi sonrası bu dönüşüm sürecinin hızlanacağı iddia edilmektedir (Brouder, 2020). Baekkelund (2022b), turizmin emek yoğun ve niteliksiz emeğe dayanan bir sektör olması nedeniyle dijitalleşme süreçlerinde dezavantajlı olduğu iddia etmektedir. Bu nedenle Kapadokya Bölgesi'ndeki dijitalleşme sürecinde yine sistem seviyesindeki failliğin rolü önem kazanmaktadır. Bu minvalde üniversiteye verilen ihtisaslaşma rolünün çok önemli olduğu görülmektedir. Bölgeye ilişkin bir diğer negatif sonuç, bölgedeki kişi başına harcamalardaki düşüş ve ortalama kalış süresinin kısa olmasıdır. Bu bağlamda bölgedeki butik otellerin yaygınlık göstermesi kişi başına harcamanın artışına katkı sağlamakla birlikte 2000 sonrası ortaya çıkan balon turları, bölgedeki ortalama kalış sürelerini kısaltan nedenlerden birisi haline gelmiştir. Bölgede, harcama miktarı yüksek daha üst segment ziyaretçileri çekmek için bazı yenilikçi girişimci faaliyetleri bulunmaktadır. Bu faaliyetler aynı zamanda turizm ürünlerini de çeşitlendirecektir. Öte yandan bu yenilikçi girişimciler bölgedeki sistem seviyesindeki aktörlerin kısıtlayıcı bir rol oynadığını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda diğer bir müdahale önerisi, halihazırdaki turizmi yükseltecek ve çeşitlendirecek girişimcilik nüvelerinin desteklenmesine ilişkin olmaktadır. Ancak tüm bu önerilerin ardından, bu araştırmanın bir tek vaka çalışması olduğu bu çerçevede çeşitli sınırlılıklara sahip olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda gerek kuramsal literatüre ilişkin öneriler gerekse de bölgesel turizm politikalarına dönük önerilerin bu sınırlılıklar dahilinde

düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu noktada bir diğer konu, ETC literatürünün şimdiye kadar çoğunlukla tek vaka çalışmalarına odaklanmış olmasıdır. Ancak gerek politika önerileri gerekse de kuramsal literatüre ilişkin daha fazla katkı sunmak üzere gelecek çalışmaların karşılaştırmalı vaka çalışmalarına daha fazla odaklanması gerekmektedir.

5.4 Bölüm Sonucu

Bu bölüm, araştırmanın bulgularını sonuçlandıracak şekilde özetlemiş ve araştırma sahasında elde edilen bulguları yararlanılan kuramsal çerçeve ve yapılan ampirik çalışmalar bağlamında örtüşen ve ayrışan yönler bakımından tartışmıştır. Son olarak vaka alanının geleceğine ilişkin tahminler ile olası senaryolara ilişkin çeşitli politika çıktıları önerilmiştir. Bu bölümün temel hedefi, araştırma sahasının bulgularını kuramla tartışarak kurama ilişkin çeşitli öneri ve katkılar sunmak ve araştırma sahasına ilişkin çeşitli politika önerileri ortaya koymaktır.

Beşinci bölüm öncelikle çalışmanın bulgular bölümünün genel bir özetini ortaya koymuştur. Kapadokya turizm patikası Martin'in (2010) modeli çerçevesinden analiz edildiğinde, 1957 öncesi ön oluşum aşaması, 1957-1982 arası patika yaratımı aşaması, 1983-2001 arası patika gelişimi aşaması ve 2002 sonrası patika yenileme ve niş oluşumlarının ortaya çıkışı olacak şekilde dört dönemde incelenebileceği tespit edilmiştir. Kuramsal çerçeve ve yapılan ampirik çalışmalara benzer şekilde Kapadokya turizm patikasının yaratımında doğal varlıklar olanak tanıyıcı bir çerçeve çizmenin yanında mobilize edilen temel varlıklar olmuştur. Ancak doğal varlıkların yanı sıra Kapadokya örneğine özgü şekilde bölgenin Hristiyanlık mirası, ünü ve bilinirliğinin oluşturduğu kurumsal varlıklarının da en az doğal varlıklar kadar yolun ortaya çıkışı ve gelişiminde önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Öte yandan Kapadokya Bölgesi'nin periferi bir bölge olduğu göz önüne alındığında, kuramsal ve ampirik çerçeveye uygun olarak bölge dışından gelen küresel ve ulusal otel zincirleri ve bireysel girişimcilerin değişim failliği olarak patika yaratımında kilit rol oynadığı tespit edilmiştir. Diğer yandan ulusal ölçekte devlet failliği yenilikçi girişimci ve kurumsal girişimci olarak kilit rol oynamıştır. Ayrıca literatürdeki en güncel katkılara (Mlilo vd., 2024) uygun şekilde yerel ölçekteki yerel liderlik failliği ulusal politikalarındaki değişimlere göre yereldeki aktörleri hizalandırarak ulusal ölçekteki devlet failliğinin rolünü belirgin hale getirmiştir. Bölge dışından gelen failler ve bölge dışındaki dinamiklerin patikanın evrimindeki belirgin rolleri bölgesel patikaların evrimine odaklanan gelecekteki çalışmaların (ve EEC

yaklaşımının) güncel çağrılara uygun şekilde KÜA çerçevesinden (Yeung, 2021; Rodriguez-Pose, 2021; Boschma, 2022; Yavan ve Yılmaz, 2024; Boschma, 2024) öğreneceği çok fazla şey olduğunu göstermektedir.

Araştırma sahasının gerçekliği, Martin'in (2010) Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli temelinden inşa edilen bu çalışmanın analitik çerçevesinin hem turizm patikalarını hem de genel anlamda bölgesel endüstriyel patikaların evrimini ele almada güçlü bir model olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Bu doğrultuda araştırmanın ortaya koyduğu teorik ve analitik çerçeve bölgesel endüstrilerin gelişimini ve evrimi inceleyecek çalışmalar ve araştırmacılar için son derece yararlı bir kuramsal yaklaşım ve analitik çerçeve olarak önerilmektedir. Son olarak bu çalışma kuramsal temelleri güçlü, çağdaş bir turizm coğrafyası araştırmasının nasıl dizayn edilebileceği ve pratik edilebileceğine ilişkin araştırmacılara önemli bir örnek oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abe, Y., Jones, T., Niewiadomski, P. ve Kerr, T. (2024). Bricolage or breakthrough? Entrepreneurial responses to tourism development in a regional tourism destination. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 45(2), 247-269.
- Agarwal, S. (1997). The resort cycle and seaside tourism: An assessment of its applicability and validity, *Tourism Management*, 18, 65–73.
- Agarwal, S. (2002). Restructuring seaside tourism: The resort lifecycle, *Annals of Tourism Research* 29(1), 25–55.
- AHİKA (2014). Kapadokya’da Turizm Yatırımları Olanakları Raporu, Ahiler Kalkınma Ajansı, Nevşehir.
- AHİKA (2023a). Kapadokya Bölgesi Turizm Sektörü Değer Zinciri ve GZFT Analizi, Ahiler Kalkınma Ajansı, Nevşehir.
- AHİKA (2023b). Kapadokya Bölgesi Turizm İnsan Kaynağı Analizi, Sorunlar, Çözüm Önerileri, Mevcut Durum ve Gelişme Alanları, Ahiler Kalkınma Ajansı, Nevşehir.
- AHİKA (2023c). Dünya ve Türkiye’de İyi Uygulama Örnekleri ile Gastronomi Turizmi ve Nevşehir İli Uygulanabilirlik Analizi, Ahiler Kalkınma Ajansı, Nevşehir.
- AHİKA (2024). Nevşehir İlçeleri Mevcut Durum ve Yatırım Fırsatları Raporu, Ahiler Kalkınma Ajansı, Nevşehir.
- Akpınar, A. (2024). Coğrafi Bilgi Sistemi Aracılığıyla İnanç Turizmi Rotalarının Oluşturulması: Kapadokya Örneği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Araştırmaları Enstitüsü, Nevşehir.
- Anton Clave, S. ve Wilson, J. (2017). The evolution of coastal tourism destinations: a path plasticity perspective on tourism urbanisation, *Journal of Sustainable Tourism*, 25(1), 96-112.
- Ap, J. (1992). Residents’ perceptions on tourism impacts, *Annals of Tourism Research* 19(4):665-90.
- Arthur, B., W. (1994). Increasing Returns and Path Dependence in the Economy. University of Michigan Press, Ann Arbor, MI.
- Aslanoğlu, R. (2000). *Nevşehir’de Girişimci Profili Analizi ve Kentsel Gelişme*. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Asheim, B. ve Coenen, L. (2005). Knowledge bases and regional innovation systems: Comparing Nordic clusters. *Research policy*, 34(8), 1173-1190.
- Ay, M. (2021). Cumalıkızık Köyü Yaşam Döngüsünün Butler’in Destinasyon Yaşam Döngüsü Modeli (TALC) ile İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Bækkelund, N., G. (2021). Change agency and reproductive agency in the course of industrial path evolution, *Regional Studies*, 55(4), 757-768.
- Bækkelund, N. G. (2022a). Fields of change? Actors, institutions and social fields in the green restructuring of the Flåm tourism industry. *Growth and Change*, 53(2), 848-867.
- Bækkelund, N. G. (2022b). Agency–context interaction in industrial path development – a multidimensional approach. (yayımlanmamış doktora tezi) Western Norway University of Applied Sciences, Bergen, Norveç.
- Baggio, R. (2008). Symptoms of complexity in a tourism system. *Tourism Analysis*, 13(1), 1–20.

- Baum, T. (1998). Taking the exit route: Extending the tourism area life cycle model, *Current Issues in Tourism*, 1(2), 167–75.
- Bergek, A., Jacobsson, S., Carlsson, B., Lindmark, S., ve Rickne, A. (2008). Analyzing the functional dynamics of technological innovation systems: A scheme of analysis. *Research policy*, 37(3), 407-429.
- Baumgartinger-Seiringer, S., Miörner, J. ve Trippl, M. (2021). Towards a stage model of regional industrial path transformation, *Industry and Innovation*, 28(2), 160-181.
- Belay, M. K. ve Adu-Ampong, E. A. (2023). The state, political trigger events and path creation in tourism destination in Ethiopia. *Tourism Geographies*, 25(8), 1856–1873.
- Benedetto, C.A. di ve Bojanic, D.C. (1992). Tourism area life cycle extensions, *Annals of Tourism Research* 20, 557–70.
- Benner, M. (2020). The decline of tourist destinations: An evolutionary perspective on overtourism. *Sustainability*, 12(9), 3653.
- Benner, M. (2022a). Revisiting path-as-process: agency in a discontinuity-development model. *European Planning Studies*, 31(6), 1119-1138.
- Benner, M. (2022b). Retheorizing industrial–institutional coevolution: a multidimensional perspective. *Regional Studies*, 56(9), 1524-1537.
- Bekaroğlu, E. ve Yavan, N. (2018) Türk Coğrafyacılığında Dört Gelenek: Ampirik Bir Analiz. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 37, 79-93.
- Binz, C., Truffer, B., ve Coenen, L. (2016). Path creation as a process of resource alignment and anchoring: Industry formation for on-site water recycling in Beijing. *Economic Geography* 92(2), 172–200.
- Blazek, J., Kveton, V., Baumgartinger-Seiringer ve Trippl, M. (2020). The dark side of regional industrial path development: towards a typology of trajectories of decline. *European Planning Studies*, 28(8). 1455-1473.
- Bohn, D., Carson, D., A., Demiroğlu, O., C. ve Lundmark, L. (2023). Public funding and destination evolution in sparsely populated Arctic regions, *Tourism Geographies*, 25(8), 1833-1855.
- Boschma R. ve Frenken K. (2011). Technological relatedness and regional branching. İçinde H. Bathelt, M., P. Feldman ve D., F. Kogler (Eds.), *Beyond Territory: Dynamic Geographies of Knowledge Creation, Diffusion and Innovation*, (64–81). Routledge.
- Boschma, R. ve Frenken, K. (2006). Why is economic geography not an evolutionary science? Towards an evolutionary economic geography, *Journal of Economic Geography*, 6(3), 273-302.
- Boschma, R. ve Martin, R. (2010). The aims and scope of evolutionary economic geography. İçinde R. Boschma ve R. Martin (Eds.), *The Handbook of Evolutionary Economic Geography*. (3-39). Edward Elgar.
- Boschma, R. ve Wenting, R. (2007). The spatial evolution of the British automobile industry: Does location matter?. *Industrial and Corporate Change*, 16(2), 213–238.
- Breul, M., Hulke, C. ve Kalvelage, L. (2021). Path Formation and Reformation: Studying the Variegated Consequences of Path Creation for Regional Development, *Economic Geography*, 97(3), 213-234.
- Boschma, R. (2022). Global value chains from an evolutionary economic geography perspective: a research agenda. *Area Development and Policy*, 7(2), 123-146.

- Boschma, R. (2024). An evolutionary approach to regional studies on global value chains. *Regional Studies*, 58(7), 1492-1500.
- Brouder, P. (2014a). Evolutionary economic geography: a new path for tourism studies?, *Tourism Geographies*, 16(1), 2-7.
- Brouder, P. (2014b). Evolutionary economic geography and tourism studies: extant studies and future research directions, *Tourism Geographies*, 16(4), 540-545.
- Brouder, P. (2020). Reset redux: possible evolutionary pathways towards the transformation of tourism in a COVID-19 world, *Tourism Geographies*, 22(3), 484-490.
- Brouder, P. ve Eriksson, R., H. (2013a). Tourism Evolution: on the synergies of tourism studies and evolutionary economic geography, *Annals of Tourism Research*, 43, 370-389.
- Brouder, P. ve Eriksson, R.H. (2013b). Staying power: What influences micro-firm survival in tourism?. *Tourism Geographies*, 15(1), 124-43.
- Brouder, P. ve Fullerton, C. (2015). Exploring Heterogeneous Tourism Development Paths: Cascade Effect or Co-evolution in Niagara?, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 15(1-2), 152-166.
- Brouder, P. ve Ioannides, D. (2014). Urban Tourism and Evolutionary Economic Geography: Complexity and Co-evolution in Contested Spaces, *Urban Forum* 25, 419- 430.
- Brouder, P., Anton Clavé, S., Gill, A. ve Ioannides, D. (2017). Why is tourism not an evolutionary science? Understanding the past, present and future of destination evolution. İçinde P. Brouder, S. Anton Clave, A. Gill ve D. Ioannides (Eds.), *Tourism Destination Evolution* (1-19). Routledge.
- Butler, R. (1980). The concept of a tourist area life cycle of evolution: Implications for management of resources, *The Canadian Geographer*, 24(1), 5-12.
- Butler, R. (1999). Sustainable tourism: A state-of-the-art review. *Tourism geographies*, 1(1), 7-25.
- Butler, R. (2004). The Tourism Area Life Cycle in the Twenty-First Century. İçinde A.A. Lew, C.M. Hall and A.M. Williams (Eds). *A Companion to Tourism* (159-169). Oxford: Blackwell.
- Butler, R. (2006). The Origins of the Tourism Area Life Cycle. İçinde R. Butler (Eds.), *The Tourism Area Life Cycle: Applications and Modifications*. (13-26). Channel View.
- Butler, R. (2014). Coastal tourist resorts: History, development and models. *Centros Turísticos Costeros: Historia. Architecture, City and Environment*, 9(25), 203-228.
- Butler, R. (2024). Tourism destination development: the tourism area life cycle model. *Tourism Geographies*, 1-9.
- Büyükkuru, M. ve Yılmaz, İ. (2022). Determining the Development Level of Cappadocia Tourism, *Journal of Tourism&Management Research*, 7(1), 960-974.
- Chen, Y. ve Hassink, R. (2020) Multi-scalar knowledge bases for new regional industrial path development: toward a typology. *European Planning Studies*, 28(12), 1- 19.
- Chlebna, C., ve Simmie, J. (2018). New technological path creation and the role of institutions in different geo-political spaces. *European Planning Studies*, 26(5), 969- 987.
- Christaller, W. (1964). Some considerations of tourism location in Europe: The peripheral regions – underdeveloped countries – recreation areas, *Papers in Regional Science* 12(1), 95 105.
- Coe, N., Kelly, P.F. ve Yeung, H. (2020). *Economic Geography: A Contemporary Introduction*. Third Edition . Wiley-Blackwell.

- Cohen, E. (1979). Rethinking the sociology of tourism, *Annals of Tourism Research* 6(1), 18–35.
- Cooper, C. (1992). The life cycle concept and strategic planning for coastal resorts, *Built Environment* 18(1), 57–66.
- David, P. A. (1985). Clio and the economics of QWERTY, *American Economic Review* 75(2), 332–337.
- Dawley, S. (2014). Creating New Paths? Offshore Wind, Policy Activism, and Peripheral Region Development. *Economic Geography*, 90(1), 91–112.
- DHİMİ (2024). Faaliyet Raporu-2023, Devlet Hava Meydanları İşletmesi, Ankara.
- Doxey, G., V. (1975). A causation theory of visitor-resident irritants: Methodology and research inferences, Proceedings of the Travel Research Association 6. Yıllık Konferansı. San Diego: Travel Research Association (s.195–8).
- Ekici, R. (2013). Destinasyon Yaşam Seyri ve Yerel Halkın Turizm Gelişimine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya
- Emirbayer, M. ve Mische, A. (1998). What is agency?, *American Journal of Sociology*, 103, 962–1023.
- Erkuş Öztürk, H. ve Terhorst, P. (2010). Variety of Modes of Governance of a Global Value Chain: The Case of Tourism from Holland to Turkey, *Tourism Geographies*, 12(2), 217-245.
- Evenhuis, E. (2017). Institutional change in cities and regions: A path dependency approach. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 10(3), 509-526.
- Faulkner, B. (2002). Rejuvenating a maturing tourist destination: The case of the Gold Coast. Gold Coast Tourism Visioning Project, *Current Issues in Tourism*, 5(6), 472–520.
- Flood Chavez, D., Niewiadomski, P. ve Jones, T. (2023). Interpath relations and the triggering of wine-tourism development, *Tourism Geographies*, 25(8), 1874-1892.
- Florida, R. (2011). *Yaratıcı Sınıf Adres Değiştiriyor, Yetenek için Küresel Rekabet*. (Zeynep Gökkaya Chalar, Çev.). MediaCat. (Orijinal eserin yayınlanma tarihi 2006).
- Frangenheim, A., Trippel, M. ve Chlebna, C. (2020). Beyond the Single Path View: Interpath Dynamics in Regional Contexts, *Economic Geography*, 96(1), 31-51.
- García-Cabrera, A. M., ve Durán-Herrera, J. J. (2014). Does the tourism industry co- evolve?. *Annals of Tourism Research*, 47(5), 81-83.
- Garud, R. ve Karnoe, P. (2001). *Path Dependence and Creation*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ.
- Garud, R., Kumaraswamy, A., ve Karnoe, P. (2010). Path dependence or path creation?. *Journal of management studies*, 47(4), 760-774.
- Getz, D. (1992). Tourism planning and destination life cycle, *Annals of Tourism Research* 19(4), 752–70.
- Gilbert, E.W. (1939). The growth of inland and seaside health resorts in England, *Scottish Geographical Magazine*, 55, 16–35.
- Gill, A. M. (2000). From growth machine to growth management: The dynamics of resort development in Whistler, British Columbia. *Environment and Planning A* 32, 1083–103.
- Gill, A.M. ve Williams, P.W. (2011). Rethinking resort growth: Understanding evolving governance strategies in Whistler, British Columbia, *Journal of Sustainable Tourism*, 19(4–5), 629–48.

- Gill, A.M. ve Williams, P.W. (2014). Mindful deviation in creating a governance path towards sustainability in resort destinations, *Tourism Geographies*, 16(4), 546–62.
- Gong, H., ve Hassink, R. (2019). Co-evolution in contemporary economic geography: Towards a theoretical framework. *Regional Studies*, 53(9), 1344-1355.
- Gong, H., ve Binz, C. (2023). Cumulative causation in regional industrial path development–A conceptual framework and case study in the videogame industry of Hamburg and Shanghai. *Geoforum*, 141, 103729.
- Grabher, G. (1993). The weakness of strong ties. The lock-in of regional development in the Ruhr area. İçinde G. Grabher (Eds.), *The Embedded Firm: On the Socioeconomics of Industrial Networks*, (255–277). Routledge.
- Gregory D, Johnston R, Pratt G, Watts M ve Wathmore S (2009) *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Grillitsch, M. ve Sotarauta, M., (2020) Trinity of change agency, regional development paths and opportunity spaces. *Progress Human. Geography*, 44(4), 704-723.
- Grillitsch, M., Asheim, B. ve Trippel, M. (2018). Unrelated knowledge combinations: The unexplored potential for regional industrial path development. *Cambridge Journal of Regions Economy and Society*, 11(2), 257- 274.
- Grillitsch, M., Asheim, B., ve Nielsen, H. (2022). Temporality of agency in regional development. *European Urban and Regional Studies*, 29(1), 107-125.
- Gülenç Birsan, A. (2017). Destinasyon Yaşam Döngüsü Modeliyle Eski ve Yeni Destinasyonların Gelişim Süreçlerinin İncelenmesi: Yerel Halk Algısına Dayalı Planlama Önerileri. (Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gültekin, L., Yavan, N., Kurul, Z. (2023). Evrimsel Ekonomik Coğrafya Perspektifinden Türkiye’de Bölgelerin İlişkili Çeşitlilik Dinamiklerine Yönelik Ampirik Bir Analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 21(2), 616-659.
- Gündoğdu, B., N. (2019). Turizmin Tarihi Çevreler Üzerindeki Etkilerinin ve Turistik Alan Yaşam Döngüsü Bağlamında Safranbolu Örneğinin Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güney, İ. (2016). Turizm Alanlarının Yaşam Döngüsü Üzerine Bir Araştırma: Kuşadası Örneği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güney, İ. ve Somuncu, M. (2018). Kuşadası İlçesi’nde turizmin yaşam döngüsü: Mekânsal ve toplumsal öğeler üzerinden bir değerlendirme, *Türk Coğrafya Dergisi*, 71, 101-116.
- Halkier, H. ve Therkelsen Aalborg, A. (2013). Exploring tourism destination path plasticity, The case of coastal tourism in North Jutland, Denmark. *Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie*. 57(2), 39-51.
- Halkier, H., Müller, D. K., Goncharova, N. A., Kiriyanova, L., Kolupanova, I. A., Yumatov, K. V., ve Yakimova, N. S. (2018). Destination development in Western Siberia: tourism governance and evolutionary economic geography. *Tourism Geographies*, 21(2), 261–283.
- Hall, C. ve Boyd, S. (2005). *Nature-Based Tourism in Peripheral Areas: Development or Disaster?*. Bristol, Blue Ridge Summit: Channel View Publications.

- Harris, J., L. (2019). Institutional Configurations as Drivers of Evolution in the London and Singapore Software Clusters. (yayımlanmamış doktora tezi). National University of Singapore, Singapur.
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri* (8. Baskı). (S. Savran, Çev.). Metis. (Orijinal eserin yayın tarihi 1989)
- Hassink, R. ve Ma, M. (2017). Tourism area research and economic geography theories, Investigating the notions of co-evolution and regional innovation systems. İçinde P. Brouder, S. Anton Clave, A. Gill ve D. Ioannides (Eds.), *Tourism Destination Evolution* (65-80). Routledge.
- Hassink, R., Isaksen, A ve Trippl, M. (2019). Towards a comprehensive understanding of new regional industrial path development, *Regional Studies*. 53(11), 1636-1645.
- Haywood, K. M. (1986). Can the tourist area life-cycle be made operational?, *Tourism Management* 7(3), 154-67.
- Haywood, K.M. (2006). Legitimising the TALC as a theory of development and change. İçinde R. Butler (Eds.), *The Tourism Area Life Cycle: Conceptual and Theoretical Issues*. (29-47). Channel View.
- Henning, M., Stam, E. ve Wenting, R. (2013). Path Dependence Research in Regional Economic Development: Cacophony or Knowledge Accumulation?, *Regional Studies*, 47(8), 1348-1362.
- Horvath, B. (2010). *Anadolu 1913*. (3. Baskı). (T. Demirkıran, Çev.). Tarih Vakfı Yurt. (Orijinal eserin yayın tarihi 1929).
- Hovinen, G.R. (1981). A tourist cycle in Lancaster County, Pennsylvania, *The Canadian Geographer* 25(3), 283-6.
- Ioannides, D. (1992). Tourism development agents: The Cypriot resort cycle, *Annals of Tourism Research* 19(4), 711-31.
- Ioannides, D. ve Brouder, P. (2017). Tourism and economic geography redux Evolutionary Economic Geography's role in scholarship bridge construction. İçinde P. Brouder, S. Anton Clave, A. Gill ve D. Ioannides (Eds.), *Tourism Destination Evolution* (183-193). Routledge.
- Ioannides, D. ve Debbage, K.G. (1998). *The Economic Geography of the Tourist Industry: A Supply-Side Analysis*. London: Routledge.
- Ioannides, D., Halkier, H. ve Lew, A., A. (2014). Special issue introduction: evolutionary economic geography and the economies of tourism destinations. *Tourism Geographies*, 16(4), 535-539.
- Isaksen, A. (2015). Industrial development in thin regions: trapped in path extension?, *Journal of Economic Geography*, 15(3), 585-600.
- Isaksen, A., Eriksen, E., L., ve Rypestol, J., O. (2020). Regional industrial restructuring: Asset modification and alignment for digitalization. *Growth and Change*, 51(4), 1454- 1470.
- Isaksen, A., Tödtling, F., ve Trippl, M. (2019). Innovation policies for regional structural change: combining actor-based and system-based strategies. İçinde A. Isaksen, R. Martin ve M. Trippl (Eds.), *New Avenues for Regional Innovation Systems* (221-238). Springer.
- İçöz, O. (2007). *Genel Turizm - Turizmde Temel Kavramlar ve İlkeler*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- James, L., Halkier, H., Sanz-Ibanez, C. ve Wilson, J. (2023). Advancing evolutionary economic geographies of tourism: trigger events, transformative moments and destination path shaping, *Tourism Geographies*, 25(8), 1819-1832.

- Jolly, S., Grillitsch, M. & Hansen, T. (2020). Agency and actors in regional industrial path development. A framework and longitudinal analysis. *Geforum*, 111, 176 – 188.
- Kapadokya Alan Başkanlığı (2024). 7174 Sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun. Giriş Tarihi 18.10.2024. (<https://kapadokyaalan.ktb.gov.tr/TR-288316/7174-sayili-kapadokya-alani-hakkinda-kanun.html>)
- Kapadokya Alan Başkanlığı. (2021). Kapadokya Bölgesi (Nevşehir) 2021-2025 Turizm Tanıtım Stratejisi ve Eylem Planı Raporu. Nevşehir.
- Kapadokya Üniversitesi Sıcak Hava Balonu ve Hava Gemisi Uygulama ve Araştırma Merkezi (2024). 2023-2024 Yıllık Faaliyet Raporu, Nevşehir.
- Kapan, K. ve Timor, A.N. (2018). Turizm gelişme modelleri açısından Antalya şehri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 71, 53-61.
- Kaygalak, İ. (2020). *Mekân ve Ekonomi: Ekonomik Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kervankıran, İ. ve Şardağ, A. (2019). Türkiye’de Turizm Coğrafyası Araştırmaları: Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İçerik Analizi International, *Journal of Geography and Geography Education*, 39, 151-170.
- Kervankıran, İ., Sert Etaman, F. ve Şardağ, A. (2019). Türkiye’de Turizm Coğrafyası Araştırmalarında Disipliner İlişkinin Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 938-965.
- Klepper, S. (2002). The capabilities of new firms and the evolution of the U.S. automobile industry. *Industrial and Corporate Change*, 11(4), 645–666.
- Kurikka, H., Kolehmainen, J., Sotarauta, M., Nielsen, H., ve Nilsson, M. (2022). Regional opportunity spaces – observations from Nordic regions. *Regional Studies*, 57(8), 1440–1452.
- Küçükyazıcı, G. (2014). *Yol Bağımlılığının Modellenmesi ve Analizi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kyllingstad, N. (2021). Overcoming barriers to new regional industrial path development: The role of a centre for research- based innovation. *Growth and Change*, 52(3), 1312- 1329.
- Lagiewski, M., G. (2006). The Application of the TALC Model: A Literature Survey. İçinde R. Butler (Eds.), *The Tourism Area Life Cycle: Applications and Modifications*. (27-50). Channel View.
- Larsson, A. ve Lindström, K. (2014). Bridging the knowledge-gap between the old and the new: Regional marine experience production in Orust, Västra Götaland, Sweden, *European Planning Studies* 22(8), 1551–68.
- Lew, A., A. (2014). Special Issue: New research paradigms in tourism geography, *Tourism Geographies*, 16(1), 1.
- Li, P., Bathelt, H. ve Wang, J. (2012). Network Dynamics and cluster evolution changing trajectories of the aluminium extrusion industry in Dali, China. *Journal of Economic Geography*, 12(1), 127-155.
- Ma, M. ve Hassink, R. (2013). An evolutionary perspective on tourism area development, *Annals of Tourism Research*, 41, 89–109.
- Ma, M. ve Hassink, R. (2014). Path dependence and tourism area development: the case of Guilin, China, *Tourism Geographies*, 16(4), 580-597.

- MacKinnon, D., Cumbers, A., Pike, A., Birch, K., ve McMaster, R. (2009). Evolution in economic geography: Institutions, political economy, and adaptation. *Economic Geography*, 85(2), 129–150.
- MacKinnon, D., Dawley, S., Pike, A., ve Cumbers, A. (2019). Rethinking path creation: A geographical political economy approach. *Economic Geography*, 95(2), 113–135.
- Martin, R. (2010). Roepke Lecture in Economic Geography—Rethinking Regional Path Dependence: Beyond Lock-in to Evolution. *Economic Geography*, 86(1), 1–27.
- Martin, R. ve Sunley, P. (2006). Path dependence and regional economic evolution, *Journal of Economic Geography*, 6(4), 395–437.
- Martin, R. ve Sunley, P. (2011). Conceptualizing Cluster Evolution: Beyond the Life Cycle Model?, *Regional Studies*, 45(10), 1299–1318.
- Martin, R. ve Sunley, P. (2023). Why an evolutionary economic geography?: The spatial economy as a complex evolving system. İçinde K. Dopfer, R. R. Nelson, J. Potts ve A. Pyka (Eds.), *Handbook of Evolutionary Economics*, (117-135). Routledge.
- Maskell, P. ve Malmberg, A. (2007). Myopia, Knowledge Development and Cluster Evolution. *Journal of Economic Geography*, 7, 603-618.
- Maskell, P., ve Malmberg, A. (1999). The Competitiveness of Firms and Regions. *European Urban and Regional Studies* 6 (1), 9–25.
- Mellon, V. ve Bramwell, B. (2018). The temporal evolution of tourism institutions, *Annals of Tourism Research*, 69, 42-52,
- Milano, C., Novelli, M., ve Cheer, J. M. (2019). Overtourism and tourismphobia: A journey through four decades of tourism development, planning and local concerns. *Tourism Planning and Development*, 16(4), 353-357.
- Milano, C., Novelli, M., ve Russo, A. P. (2024). Anti-tourism activism and the inconvenient truths about mass tourism, touristification and overtourism. *Tourism Geographies*, 1-25.
- Mitchell, C. J. ve Shannon, M. (2018). Exploring cultural heritage tourism in rural Newfoundland through the lens of the evolutionary economic geographer, *Journal of Rural Studies*, 59, 21-34.
- Mitchell, L. (1979). The geography of tourism, *Annals of Tourism Research*, 6, 235– 244.
- Mlilo, M., Bollig, M., ve Revilla Diez, J. (2024). Nation-state influence on tourism path creation in Southern Africa. *Regional Studies*, 1-16.
- Nelson, R. R. (1994). The coevolution of technologies and institutions. İçinde R. W. England, (Ed), *Evolutionary Concepts in Contemporary Economics*, (139-156). University of Michigan Press.
- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İhtisaslaşma Koordinatörlüğü (2022). Doğal ve Kültürel Miras Turizmi İhtisaslaşma Stratejisi ve Yol Haritası 2022-2026, Nevşehir.
- Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2021). Konaklama Tesisleri İstatistikleri. Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2023). Seyahat Acentesi Listesi. Giriş Tarihi 18.02.2024 (<https://nevsehir.ktb.gov.tr/TR-349774/2023-eylul-ayi-seyahat-acentasi-listesi.html>)
- Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2024). Nevşehir Turizm İstatistikleri. Giriş Tarihi 05.06.2024 (<https://nevsehir.ktb.gov.tr/TR-230429/muzeoren-yeri-ziyaretci-sayilari.html>).
- Nevşehir İl Yıllığı, (1998). Nevşehir İl Yıllığı, Nevşehir Valiliği, Nevşehir.

- Niewiadomski, P. (2014). Towards an economic-geographical approach to the globalisation of the hotel industry, *Tourism Geographies*, 16(1), 48-67.
- Niewiadomski, P. (2015). 'International hotel groups and regional development in Central and Eastern Europe'. *Tourism Geographies* 17(2), 173-91.
- Niewiadomski, P. (2020). COVID-19: from temporary deglobalisation to a re-discovery of tourism?, *Tourism Geographies*, 22(3), 651-656.
- Niewiadomski, P., ve Brouder, P. (2024). From 'sustainable tourism'to 'sustainability transitions in tourism'?. *Tourism Geographies*, 26(2), 141-150.
- North, D., C. (2002)., *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*. (Gül Çağalı Güven, Çev.). Sabancı Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eserin yayınlanma tarihi 1990).
- OECD (2020), *OECD Tourism Trends and Policies 2020*, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2024), *OECD Tourism Trends and Policies 2024*, OECD Publishing, Paris.
- Özgüç, N. (2021). *Turizm Coğrafyası: Özellikler, Bölgeler*. Çantay Kitabevi.
- Pike, A., Rodríguez-Pose, A., ve Tomaney, J. (2017). *Local and regional development*. Routledge.
- Plog, S., C. (1973). Why destination areas rise and fall in popularity, *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 13, 6-13.
- Priestley, G. and Mundet, L. (1998). The post-stagnation phase of the resort cycle, *Annals of Tourism Research*, 25(1), 85-111.
- Randelli, F., Romei, P., ve Tortora, M. (2014). An evolutionary approach to the study of rural tourism: The case of Tuscany. *Land Use Policy*, 38, 276-281.
- Rethinking cluster evolution: Actors, institutional configurations, and new path development. *Progress in Human Geography*, 45(3), 436-454.
- Rodríguez-Pose, A. (2021). Costs, incentives, and institutions in bridging evolutionary economic geography and global production networks. *Regional Studies*, 55(6), 1011-1014.
- Russell, R. ve Faulkner, B. (2004). Entrepreneurship, chaos and the tourism area life cycle, *Annals of Tourism Research*, 31(3), 556-79.
- Sagheim, K. B. (2023). The role of legitimation and delegitimation in new path development in tourism. *Tourism Geographies*, 25(4), 1186-1203.
- Saldana, J. (2023). *Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı* (3. Baskı). (A. Tüfekçi, Çev.). Pegem.
- Sanz-Ibáñez, C. ve Anton Clavé, S. (2014). The evolution of destinations: towards an evolutionary and relational economic geography approach. *Tourism Geographies*, 16(4), 563-579.
- Sanz-Ibáñez, C. ve Anton Clavé, S. (2016). Strategic coupling evolution and destination upgrading. *Annals of Tourism Research*, 56, 1-15.
- Sanz-Ibáñez, C., Wilson, J. ve Anton Clavé, S. (2017). Moments as catalysts for change in the evolutionary paths of tourism destinations. İçinde P. Brouder, S. Anton Clavé, A. Gill ve D. Ioannides (Eds.), *Tourism Destination Evolution*. (81-102). Routledge.
- Saxenian A (2006) *The New Argonauts: Regional Advantage in a Global Economy*. Harvard University Press.

- Saxenian, A ve Sabel, C. (2008). Roepke Lecture in Economic Geography: Venture capital in the 'periphery': The new Argonauts, global search, and local institution building. *Economic Geography*, 84, 379–394.
- SEGE (2019). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE 2017*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Ankara.
- SEGE (2022). *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE 2022*. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Ankara.
- SGK. (2021). Sosyal Güvenlik Kurumu Nevşehir İli Oteller ve Konaklama Yerlerinde Sigortalı Çalışan Kişi İstatistikleri.
- Sheppard, E., ve Barnes, T.J. (2019). Baltimore as truth spot: David Harvey, Johns Hopkins, and Urban Activism. İçinde T.J.Barnes ve E.Sheppard (Eds) *Spatial Histories of Radical Geography North America and Beyond* (183-209). John Wiley & Sons.
- Simmie, J. (2012). Path dependence and new technological path creation in the Danish wind power industry. *European Planning Studies* 20(5), 753–772.
- Solmaz Şakar F. (2020). Kapadokya Kültürel Miras Alanlarının Değişimi ve Yorumlanması 1960-2020. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü , İstanbul.
- Storper, M. (1997) *The Regional World. Territorial Development in a Global Economy*. London:Guilford Press.
- Sotarauta, M. ve Grillitsch, M. (2023). Path tracing in the study of agency and structures: Methodological considerations. *Progress in Human Geography*, 47(1), 85- 102
- Schamp, E. W. (2010). On the notion of co-evolution in economic geography. İçinde R. Boschma, & R. Martin (Eds.), *Handbook of Evolutionary Economic Geography* (432–449). Cheltenham: Edward Elgar.
- Stansfield, C.A. (1978). Atlantic City and the resort cycle. Background to the legalization of gambling, *Annals of Tourism Research* 5(2), 238–51.
- Stihl, L. (2022). Challenging the set mining path: Agency and diversification in the case of Kiruna, *The Extractive Industries and Society*, 11, 1-9.
- Strabon (2012). *Antik Anadolu Coğrafyası* (Geographika: Kitap XII-XIII-XIV). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Strambach, S. (2010). Path dependence and path plasticity: The co-evolution of institutions and innovation – the German customised business software industry. İçinde Boschma R. ve R. Martin, (Eds.), *The Handbook of Evolutionary Economic Geography*. (406-431). Edward Elgar.
- TCKTB, (2024a). Turizm Konaklama İstatistikleri, Yıllık Bültenler. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (<https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201126/yillik-bultenler.html>)
- TCKTB, (2024b). Teşvik Unsurları T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44779/tesvik-unsurlari.html>)
- Taylor, P, Frost, W. ve Laing, J. (2019). Path creation and the role of entrepreneurial actors: The case of the Otago Central Rail Trail. *Annals of Tourism Research*, 77, s79– 91.
- TKDK. (2016). Türkiye’de Kırsal Kalkınma ve Turizmin Gelişim Süresi, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Ankara.

- Tödtling, F. ve Trippl, M. (2005). One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research and Policy*, 34(8), 1203-1219.
- Trippl, M., Grillitsch, M. ve Isaksen, A. (2018). Exogenous sources of regional industrial change: Attraction and absorption of non-local knowledge for new path development. *Progress in Human Geography*, 42(5), 687-705.
- Trippl, M., Baumgartinger-Seiringer, S., Isaksen, A., Frangenheim, A. ve Rypestøl, J. (2020). Unravelling green regional industrial path development: Regional preconditions, asset modification and agency. *Geoforum*, 111, 189-197.
- Tuzcuoğlu, S. (2012). *Kapadokya*. (1. Baskı). Duru
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). Nüfus İstatistikleri. Giriş Tarihi 05.01.2025.(<https://nir.tuik.gov.tr/>)
- Ultav, Z., T. (2019). Ürgüp TUSAN Otel, İçinde, Kozak, N. (Editör), Online *Türkiye Turizm Ansiklopedisi*, <https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/urgup-tusan-otel> (Erişim tarihi: 1.11.2024).
- UNESCO. (2009). Türkiye'nin Dünya Miras Alanları, Koruma ve Yönetimde Güncel Durum Raporu, Ankara.
- UNWTO. (2022). Tourism Enjoys Strong Start To 2022 While Facing New Uncertainties. Giriş Tarihi: 11.11.2024 (<https://www.unwto.org/news/tourism-enjoys-strong-start-to-2022-while-facing-new-uncertainties>)
- Vernon, R. (1966). International investment and international trade in the product cycle, *The Quarterly Journal of Economics*, 8(2), 190–207.
- Wilkinson, T., Coles, T. ve Petersen, P. (2023). Mindful continuation? Stakeholder preferences for future tourism development during the COVID-19 crisis, *Tourism Geographies*, 25(8), 1893-1911.
- Williams, A. M., ve Balaz, V. (2002). The Czech and Slovak Republics: Conceptual issues in the economic analysis of tourism in transition. *Tourism Management*, 23(1), 37–45.
- Williams, A.M. (2013). Mobilities and sustainable tourism: path-creating or path- dependent relationships?, *Journal of Sustainable Tourism* 21(4), 511–31.
- Wolfe, R. I. (1952). Wasaga Beach – the divorce from the geographic environment, *The Canadian Geographer*, 1(2), 57–66.
- Yavan, N. ve Kurtar Anlı, C. (2018) (Un)Making Human Geography in Turkey under the Dominance of Environmental Determinism. *Posseible Düşünme Dergisi*, 13, 77-98.
- Yavan, N. (2018), *Girişimcilik ve Yenilik İhtiyaç Analizi Araştırma Projesi: Nevşehir İli Nihai Raporu*. Kalkınma Bakanlığı KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Konya.
- Yavan, N., Yılmaz, Ş. ve Anıç, A. (2023). Institutional Context and Territorial Policy. Analyzing the New Regional Policy and Regional Development Agencies in Turkey. İçinde L. Storti, G. Urso ve N. Reid (Eds.), *Economies, Institutions and Territories, Dissecting Nexuses in a Changing World*. (135-163). Routledge.
- Yavan, N ve Yılmaz, Ş. (2024) Evrimsel Ekonomik Coğrafya (EEG) ile Küresel Üretim Ağları (GPN) Yaklaşımlarını Buluşturmak. *TÜCAUM 2024 International Geography Symposium Bildiriler Kitabı* İçinde, s. 280-290 Ankara Üniversitesi TÜCAUM, Ankara.

- Yeung, H. W. C. (2015). Regional development in the global economy: A dynamic perspective of strategic coupling in global production networks. *Regional Science Policy & Practice*, 7(1), 1-23
- Yeung, H. W. C., ve Coe, N. M. (2015). Toward a dynamic theory of global production networks. *Economic geography*, 91(1), 29-58.
- Yeung, H. W. C. (2021). Regional worlds: from related variety in regional diversification to strategic coupling in global production networks. *Regional Studies*, 55(6), 989-1010.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (1. Baskı). Seçkin.

EKLER

EK 1: Firmalarla yapılan görüşmelerde kullanılan yarı-yapılandırılmış görüşme formu

EK 2: Kurumlarla yapılan görüşmelerde kullanılan yarı-yapılandırılmış görüşme formu

EK 3: Etik kurul onayı

EK 1: Firmalarla Yapılan Görüşmelerde Kullanılan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Sayın Gönüllü,

Kendini Tanıtma: Ben Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nde araştırma görevlisiyim. Aynı zamanda Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya (Beşeri ve İktisadi) Yüksek Lisans Programı'nda yüksek lisans öğrencisiyim. Yüksek Lisans Tezi kapsamında planlanmış olan araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırma Ankara Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Nuri YAVAN danışmanlığında yapılmaktadır. Bu araştırmayı kabul etmeden önce araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir. Aşağıdaki bilgileri lütfen dikkatlice okuyunuz, sorularınız olursa sorunuz ve açık yanıtlar isteyiniz. Bu amaçla yapılacak olan çalışmaya katılma koşulu bölgede turizm ve turizmle ilişkili sektörlerde faaliyet gösteriyor olmanızdır. Araştırmaya katılmanız ya da araştırmadan ayrılmanız durumunda herhangi bir sorunla karşı karşıya kalmayacağınızı beyan ederim.

Görüşme konusu ve amacı: Araştırmanın konusu, evrimsel ekonomik coğrafya perspektifinden Kapadokya Bölgesi'ndeki turizmin patikasının yaratımı ve bu yaratım ve varlık dönüşümü sürecinde kritik olaylar ve faillerin rolünü ortaya koyarak tarihsel süreçte bölgesel turizmin evrimini açığa çıkarmaktır. Araştırmanın temel amacı, evrimsel yaklaşımın açıklayış çerçevesini genişleten patika gelişim biçimleri kavramsallaştırması ve patika gelişimi biçimlerini tetikleyen yenilik süreçlerinin ortaya çıkışında rol oynayan çok ölçekli failler, ağlar ve bölgenin ön koşullarını açıklayıcı bir parametre olarak kullanarak, Kapadokya Bölgesi'ndeki turizmin tarihsel gelişim sürecini aşamalı bir şekilde ortaya koymaktır.

Yöntem ve Etik Boyut: Yaklaşık 60 dakika sürecek bu görüşme sırasında vereceğiniz cevaplar "sadece tez çalışması kapsamında bilimsel amaçlarla" anonim olarak (kişi ismi belirtilmeden) kullanılacaktır, verilen cevaplar tez dışında başka hiçbir kişi veya kurum ile paylaşılmayacaktır. Çalışmanın amaçları çerçevesinde tek tek katılımcıların belirttiği ortak eğilim ve özelliklerinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. İzninizle mülakat sırasında "ses kaydı"nızı almak istiyoruz, çünkü ancak bu yolla verdiğiniz değerli bilgi ve görüşleri esaslı şekilde çalışmama yansıtabilirim. Çalışma için size ödeme yapılmayacak, sizden de ücret talep edilmeyecektir. Bu araştırmada yer almak tümüyle sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir.

Çalışmaya gösterdiğiniz ilgi, ayırdığınız zaman ve katkılarınızdan dolayı şimdiden çok teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Arş. Gör. Hasan Canbulat

Ankara Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Coğrafya (Beşeri ve İktisadi Coğrafya) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Görüşmenin yapıldığı tarih ve saat:

Görüşmenin yapıldığı yer:

Görüşme No:

Görüşülen Kişinin;

Adı-Soyadı:

Çalıştığı firma adı:

Firmadaki görevi/pozisyonu:

Yaşı:

Cinsiyeti:

Sektördeki deneyim süresi:

Eğitim durumu:

İletişim bilgisi

Mülakat Soruları

Kendini Tanıtma

1) Öncelikle kendinizi (eğitim-meslek) ve bu firmadaki geçmişinizi (deneyim) ve rolünüzü (görev) tanımlar mısınız?

Birinci Bölüm: Firma Bilgileri

2) Firmanız nerede ve ne zaman ve nasıl kuruldu? Biraz kuruluş ve gelişme sürecinden bahseder misiniz?

3) Firmanız turizm faaliyetlerine nasıl yöneldi, süreci anlatabilir misiniz? Hangi alanlarda faaliyet göstermektedir?

İkinci Bölüm: Talebe ilişkin bilgiler

4) Şu anda hangi pazarlarla çalışmaktasınız? Geçmişten günümüze talep pazarınız nasıl bir değişim geçirmiştir?

5) Geçmişten günümüze pazarın değişmesi aynı zamanda müşterinin taleplerinde ve tercihlerinde nasıl bir değişim yaratmıştır? Bu da bölgedeki turistik ürünleri olan talebi sizce nasıl etkilemiştir? Halihazırdaki sunulmakta olan turizm ürünleri ağırlıklı olarak hangi pazarlar tarafından neden tercih edilmektedir?

Üçüncü Bölüm: Kritik olaylara ilişkin bilgiler

6) Kapadokya Bölgesi'ndeki turizmin gelişmesini tetikleyen en kritik olaylar, kavşaklar dönemeçler, sizce nedir anlatabilir misiniz? Geçmişten günümüze hangi kritik olaylar olmasaydı turizm bölgede bu denli gelişmezdi veya tam tersine hangi kritik olaylar turizmin gelişimine ket vurdu?

Dördüncü Bölüm: Markalaşma

7) Kapadokya Bölge'sinin bir destinasyon olarak bilinirliğinde ve markalaşmasında kimler ve hangi araçlar etkili olmuştur?

Beşinci Bölüm: Bölgesel ve Firma Düzeyinde Varlıklara ilişkin bilgiler

8) Bölgede turizmin gelişmesinde ulusal ve yerel ölçeklerde yasal/mevzuat, sektöre özgü devlet politikaları ve teşviklerin rolü nasıl olmuştur, hangi kurumlar bu konuda öncü olmuştur?

9) Bölgenin doğal ve tarihsel mirası, Koruma Planları, Milli Park, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınma gibi düzenlemeler geçmişten günümüze firmanıza ve genel anlamda bölgedeki turizme nasıl bir etkisi olmuştur, engelleyici bir etkisi olmuş mudur?

10) Firmanızın geçmişten günümüze yaptığı faaliyetlerinde ne tür toplumsal engellerle karşılaştınız? Bu toplumsal engellemeler firma faaliyetlerinizi nasıl etkiledi? Yoksa aksine bölgenin etnik ve ideolojik çeşitliliğe dayanan toplumsal yapısı turizm faaliyetlerinin toplumsal kabulünü kolaylaştırarak firmanızın faaliyetlerini destekledi mi?

11) Kapadokya'daki turizmin geçmişten günümüze gelişiminde bölgenin tarihsel ve kültürel mirasından firmanız nasıl yararlandı? Bu fikir gelen turistlerle beraber mi yoksa sizin çabalarınızla mı ortaya çıktı?

12) Turizme sektörüne özgü bilgi ve yetileri nasıl elde ettiniz? Bilgi ve birikiminiz turizme dair başkalarının göremediği ama sizin görebildiğiniz fırsatları görmede nasıl katkı sağlamıştır, açıklayabilir misiniz?

13) Turizm faaliyetlerinizde gerekli emek gücünü nereden nasıl sağladınız/sağlıyorsunuz? Bölgede ve firmanızda çalışanların niteliği hakkında neler söyleyebilirsiniz?

14) Bölgenin sahip olduğu altyapılar firmanızın faaliyetlerini nasıl ve ne ölçüde etkilemiştir?

15) Turizm sektörüne girerken ve daha sonraki yatırım süreçlerinde gerekli finansmanı nereden nasıl sağladınız?

16) Bölgenin sahip olduğu doğal varlıklar (jeolojik ve coğrafi oluşumlar) bu bölgede turizmin gelişmesini nasıl etkilemiş veya rolü ne olmuştur? Doğal varlıklardan ilk defa bir turistik çekicilik olarak yararlanma ve bu yolla turizm sektörüne girme fikrini nasıl geliştirdiniz? Eğer bu fikri başka bir firmadan öykünme/taklit yoluyla aldıysanız bu fikri kimden aldınız, süreci biraz anlatabilir misiniz?

Altıncı Bölüm: Ağlara ilişkin bilgiler

17) Kapadokya Bölgesi'nde turizm ilk defa gelişirken (60'larda) ve daha sonraki süreçlerde çok sayıda çok sayıda turizm derneği kurulmuştur, bu dernekler turizmin bölgede gelişiminde nasıl roller oynadılar? Bu dernekler gibi geçmişten günümüze başka ağ ve oluşumların firmanız ve Kapadokya'daki turizm üzerinde nasıl bir etkinliği oldu?

Yedinci Bölüm: Fırsat Alanına ilişkin bilgiler

18) Turizme yatırım yaptığınız zaman küresel ve ulusal turizm trendlerinin, piyasa koşullarının etkisi ne boyuttaydı? Bu konjonktürel koşullar ne ölçüde sizin faaliyetlerinizi etkiledi? Sektöre girerken,

şimdi değil başka herhangi bir zaman aralığında sektöre girmiş olsaydım başarı olasılığım azalabilirdi türünden değerlendirmeleriniz oldu mu? Dönemin sektörel ve pazar dinamiklerini biraz hatırlatır mısınız?

Sekizinci Bölüm: Faillere ilişkin bilgiler

19) Turizmin ortaya çıkışında diğer firmalara/işletmelere rol model olan, yeni girişimler, öncü firmalar kimlerdi ve nasıl rolleri oldu açılabilir misiniz? Turizm geliştikçe karları görüp sektöre giren aktörler kimlerdi ve nasıl rolleri oldu açıklayabilir misiniz?

20) Turizmin gelişiminde diğerlerine liderlik eden, risk alan aktörler veya oluşumlar kimlerdi? Bu aktörler hangi stratejileri kullandı ve bunun turizmin gelişiminde nasıl bir etkisi oldu?

21) Turizm faaliyetlerine yöneldiğinizde belirli bir aktör veya grubun bilinçli olarak engellemesi türünden engellerle karşılaştınız mı? Buna karşı nasıl stratejiler geliştirdiniz?

Dokuzuncu Bölüm: Patikalar Arası İlişkilere dair bilgiler

22) Bölgede turizmin farklı turizm ürünleri arasında nasıl bir ilişki vardır? Turizm faaliyetlerinizi geliştirmek ve çeşitlendirmek için şimdiye kadar neler yaptınız/ yapıyorsunuz, neler yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz? Hangi sektörle ilişki kurulabilir? Bu konudaki engeller ve fırsatlar sizce nelerdir?

Onuncu Bölüm: Diğer Hususlar

23) Ekleme istediğiniz başka hususlar var mıdır?

24) Bu çalışma için görüşmemizi önerdiğiniz başka kilit kişi/firma var mıdır?

EK 2: Kurumlarla Yapılan Görüşmelerde Kullanılan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Sayın Gönüllü,

Kendini Tanıtma: Ben Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nde araştırma görevlisiyim. Aynı zamanda Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya (Beşeri ve İktisadi) Yüksek Lisans Programı'nda yüksek lisans öğrencisiyim. Yüksek Lisans Tezim kapsamında planlanmış olan araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırma Ankara Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Nuri YAVAN danışmanlığında yapılmaktadır. Bu araştırmayı kabul etmeden önce araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir. Aşağıdaki bilgileri lütfen dikkatlice okuyunuz, sorularınız olursa sorunuz ve açık yanıtlar isteyiniz. Bu amaçla yapılacak olan çalışmaya katılma koşulu bölgede turizm ve turizmle ilişkili sektörlerde faaliyet gösteriyor olmanızdır. Araştırmaya katılmanız ya da araştırmadan ayrılmanız durumunda herhangi bir sorunla karşı karşıya kalmayacağınızı beyan ederim.

Görüşme konusu ve amacı: Araştırmanın konusu, evrimsel ekonomik coğrafya perspektifinden Kapadokya Bölgesi'ndeki turizmin patikasının yaratımı ve bu yaratım ve varlık dönüşümü sürecinde kritik olaylar ve failerin rolünü ortaya koyarak tarihsel süreçte bölgesel turizmin evrimini açığa çıkarmaktır. Araştırmanın temel amacı, evrimsel yaklaşımın açıklayış çerçevesini genişleten patika gelişim biçimleri kavramsallaştırması ve patika gelişimi biçimlerini tetikleyen yenilik süreçlerinin ortaya çıkışında rol oynayan çok ölçekli failer, ağlar ve bölgenin ön koşullarını açıklayıcı bir parametre olarak kullanarak, Kapadokya Bölgesi'ndeki turizmin tarihsel gelişim sürecini aşamalı bir şekilde ortaya koymaktır.

Yöntem ve Etik Boyut: Yaklaşık 60 dakika sürecek bu görüşme sırasında vereceğiniz cevaplar "sadece tez çalışması kapsamında bilimsel amaçlarla" anonim olarak (kişi ismi belirtilmeden) kullanılacaktır, verilen cevaplar tez dışında başka hiçbir kişi veya kurum ile paylaşılmayacaktır. Çalışmanın amaçları çerçevesinde tek tek katılımcıların belirttiği ortak eğilim ve özelliklerinin belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. İzninizle mülakat sırasında "ses kaydı"nızı almak istiyoruz, çünkü ancak bu yolla verdiğiniz değerli bilgi ve görüşleri esaslı şekilde çalışmama yansıtabilirim. Çalışma için size ödeme yapılmayacak, sizden de ücret talep edilmeyecektir. Bu araştırmada yer almak tümüyle sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir.

Çalışmaya gösterdiğiniz ilgi, ayırdığınız zaman ve katkılarınızdan dolayı şimdiden çok teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Arş. Gör. Hasan Canbulat

Ankara Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Coğrafya (Beşeri ve İktisadi Coğrafya) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Görüşmenin yapıldığı tarih ve saat:

Görüşmenin yapıldığı yer:

Görüşme No:

Görüşülen Kişinin;

Adı-Soyadı:

Çalıştığı firma adı:

Kuruluştaki görevi/pozisyonu:

Yaşı:

Cinsiyeti:

Deneyim süresi:

Eğitim durumu:

İletişim bilgisi

Mülakat Soruları

Kendini Tanıtma

1) Öncelikle kendinizi (eğitim-meslek) ve bu kurumdaki geçmişinizi (deneyim) ve rolünüzü (görev) tanımlar mısınız?

Birinci Bölüm: Kurum Bilgileri

2) Kurumunuz nerede ve ne zaman ve nasıl kuruldu? Biraz kuruluş ve gelişme sürecinden bahseder misiniz?

3) Kurumunuz turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi için herhangi bir girişimde bulundu mu? Eğer bulunduyorsa hangi alanlarda ve nasıl turizm faaliyetlerini destekledi?

İkinci Bölüm: Talebe ilişkin bilgiler

4) Kapadokya'daki turizm talebi geçmişten günümüze nasıl bir değişim geçirmiştir?

Üçüncü Bölüm: Kritik olaylara ilişkin bilgiler

5) Kapadokya Bölgesi'ndeki turizmin gelişmesini tetikleyen en kritik olaylar, kavşaklar dönemeçler, sizce nedir anlatabilir misiniz? Geçmişten günümüze hangi kritik olaylar olmasaydı turizm bölgede bu denli gelişemezdi veya tam tersine hangi kritik olaylar turizmin gelişime ket vurdu?

Dördüncü Bölüm: Markalaşma

6) Kapadokya Bölge'sinin bir destinasyon olarak bilinirliğinde ve markalaşmasında kimler ve hangi araçlar etkili olmuştur?

Beşinci Bölüm: Bölgesel ve Firma Düzeyinde Varlıklara ilişkin bilgiler

7) Bölgede turizmin gelişmesinde ulusal ve yerel ölçeklerde yasal/mevzuat, sektöre özgü devlet politikaları ve teşviklerin rolü nasıl olmuştur, hangi kurumlar bu konuda öncü olmuştur?

8) Bölgenin doğal ve tarihsel mirası, Koruma Planları, Milli Park, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınma gibi düzenlemeler geçmişten günümüze bölgedeki turizmin gelişimine nasıl bir etkisi olmuştur, engelleyici bir etkisi olmuş mudur?

9) Kurumunuz geçmişten günümüze turizm sektörüne dönük yaptığı faaliyetlerinde ne tür toplumsal engellerle karşılaştınız? Bu toplumsal engellemeler kurumunuzun faaliyetlerini nasıl etkiledi? Yoksa aksine bölgenin etnik ve ideolojik çeşitliliğe dayanan toplumsal yapısı turizm faaliyetlerinin toplumsal kabulünü kolaylaştırarak faaliyetlerinizi destekledi mi?

10) Kapadokya'daki turizmin geçmişten günümüze gelişiminde bölgenin tarihsel ve kültürel mirasının nasıl bir etkisi olmuştur?

11) Bölgedeki emek gücünün niteliği hakkında neler söyleyebilirsiniz? Kurumunuz bu emek gücünün niteliğinin artırılmasına dönük nasıl faaliyetler yürütmektedir?

12) Bölgenin sahip olduğu altyapılar nasıl bir gelişim göstermiştir ve altyapılar bölgedeki turizm faaliyetlerinin gelişimini nasıl etkilemiştir?

13) Bölgedeki sektöre özgü finansman destek ve teşviklerini nasıl değerlendirirsiniz? Kurumunuz turizm faaliyetlerini finansal anlamda nasıl desteklemektedir.

14) Bölgenin sahip olduğu doğal varlıklar (jeolojik ve coğrafi oluşumlar) bu bölgede turizmin gelişmesini nasıl etkilemiş veya rolü ne olmuştur?

Altıncı Bölüm: Ağlara ilişkin bilgiler

15) Kapadokya Bölge'sinde turizm ilk defa gelişirken (60'larda) ve daha sonraki süreçlerde çok sayıda çok sayıda turizm derneği kurulmuştur, bu dernekler turizmin bölgede gelişiminde nasıl roller oynadılar? Bu dernekler gibi geçmişten günümüze başka ağ ve oluşumların Kapadokya'daki turizm faaliyetleri üzerinde nasıl bir etkinliği oldu?

Yedinci Bölüm: Fırsat Alanına ilişkin bilgiler

16) Bölgedeki turizmin gelişiminde, küresel ve ulusal turizm trendleri, piyasa koşulları gibi konjonktürel koşulların değişiminin nasıl bir etkisi olmuştur? Dönemin turizm trendlerini ve pazar dinamiklerini biraz hatırlatır mısınız?

Sekizinci Bölüm: Faillere ilişkin bilgiler

17) Turizmin ortaya çıkışında diğer firmalara/işletmelere rol model olan, yeni girişimler, öncü firmalar kimlerdi ve nasıl rolleri oldu açılabilir misiniz? Turizm geliştikçe karları görüp sektöre giren aktörler kimlerdi ve nasıl rolleri oldu açıklayabilir misiniz?

18) Turizmin gelişiminde diğerlerine liderlik eden, risk alan aktörler veya oluşumlar kimlerdi? Bu aktörler hangi stratejileri kullandı ve bunun turizmin gelişiminde nasıl bir etkisi oldu?

19) Kurumunuzun turizm sektöründeki faaliyetlerine ilişkin belirli bir aktör veya grubun bilinçli olarak engellemesi türünden engellerle karşılaştınız mı? Eğer karşılaştıysanız bu engellere karşı nasıl stratejiler geliştirdiniz?

Dokuzuncu Bölüm: Patikalar Arası İlişkilere dair bilgiler

20) Bölgede turizmin farklı turizm ürünleri arasında nasıl bir ilişki vardır? Kurumunuz turizm faaliyetlerinizi geliştirmek ve çeşitlendirmek için şimdiye kadar neler yaptı/yapıyor ve neler yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz? Hangi sektörle ilişki kurulabilir? Bu konudaki engeller ve fırsatlar sizce nelerdir?

Onuncu Bölüm: Diğer Hususlar

21) Ekleme istediğiniz başka hususlar var mıdır?

22) Bu çalışma için görüşmemizi önerdiğiniz başka kilit kişi/firma var mıdır?

EK 3: Etik Kurul Onayı

	T.C ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ Etik Kurulu Başkanlığı	
Sayı : 85434274-050.04.04 / 1294493		05.03.2024
Konu : Etik Kurul Kararı Hakkında		
Sayın Hasan CANBULAT		
İlgi: 05/02/2024 tarihli başvurunuz.		
“Bölgesel Sanayinin Evriminde Yeni Yol Yaratımı ve Patika Geliştirme Süreçleri” başlıklı teziniz ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi Etik Kurulunun 20/02/2024 tarihli toplantısında alınan 08/71 sayılı kararın bir örneği ilişikte gönderilmektedir.		
Bilgilerinizi saygılarımla rica ederim.		
EKLER: Karar Örneği (1 sayfa)		

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ**

Karar Tarihi : 20.02.2024
Toplantı Sayısı : 08
Karar Sayısı : 71

71- Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Anabilim Dalı Öğr. Üyesi **Prof. Dr. Nuri YAVAN**'ın danışmanlığını yaptığı, yüksek lisans öğrencisi **Hasan CANBULAT**'ın, "Bölgesel Sanayinin Evriminde Yeni Yol Yaratımı ve Patika Geliştirme Süreçleri" başlıklı tezi ile ilgili 05/02/2024 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Anabilim Dalı Öğr. Üyesi **Prof. Dr. Nuri YAVAN**'ın danışmanlığını yaptığı, yüksek lisans öğrencisi **Hasan CANBULAT**'ın, "Bölgesel Sanayinin Evriminde Yeni Yol Yaratımı ve Patika Geliştirme Süreçleri" başlıklı tezi ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ÖZET

Bu çalışma periferi bölgelerdeki turizm patikalarının yaratımı ve gelişim sürecini Evrimsel Ekonomik Coğrafya çerçevesinden ele almaktadır. Evrimsel Ekonomik Coğrafya yaklaşımını turizm çalışmalarında işe koşturmak ve böylece iki alanı birbirine yaklaştırmak çalışmanın temel amacıdır. Bu bağlamda çalışma, Brouder ve Eriksson'un (2013a), Evrimsel Ekonomik Coğrafyayı turizm çalışmalarında işe koşturma çağrılarını Türkiye bağlamından cevap vermektedir. Turizm destinasyonlarının gelişimi, turizm çalışmaları içinde her zaman ilgi çeken bir konu olmuş ve Butler'in Turizm Alanları Yaşam Döngüsü Modeli (TAYD) gibi turizm çalışmalarında literatüründe çığır açıcı modeller ortaya koyulmuştur. Öte yandan Evrimsel Ekonomik Coğrafya'nın (EEG) ekonomik coğrafya içindeki hızlı yükselişi, turizm yerlerinin evriminde, TAYD modellerinin ötesine geçecek yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına olanak tanırken, 2010 sonrası turizm çalışmalarında EEC perspektifinin kullanıma dönük çağrılar gelmiştir (Brouder ve Eriksson, 2013a). Bu bağlamda evrimsel turizm çalışmaları perspektifinde son 10 yılda çok sayıda çalışma ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte yapılan çalışmalar genellikle küresel kuzeydeki turizm yerlerine odaklanmış küresel güneydeki turizm alanları fazlaca çalışılmamıştır. Ayrıca yapılan çalışmalar genelde büyük ölçekli kitle turizminin hakim olduğu kıyı destinasyonlarını ele almış, turizm ürünleri ve dinamikleri daha farklı olan kültür turizmine dönük çalışmalar genellikle göz ardı edilmiştir. Bu eleştiriler bağlamında bu çalışma, Martin'in (2010) Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli'ni kullanarak Kapadokya Bölgesi'ndeki turizm patikasının nasıl ortaya çıktığı ve geliştiğini, bölgesel varlıklar, kritik olaylar, tarihsel süreçte açığa çıkan faillikler ve varlık dönüşümüne odaklanarak incelemeye çalışmıştır. Kapadokya Bölgesi periferi bir bölgede yer almasına rağmen, son 60 yıllık süreçte ortaya çıkan turizm faaliyetleri önemli ölçüde büyüme ve gelişme göstermiş ve bölge bugün Türkiye'nin en büyük kültür turizmi destinasyonu haline gelmiştir. Dolayısıyla periferi bölge koşulları göz önüne alındığında Kapadokya Turizm Destinasyonu'nun başarısı istisnai bir örnek durumundadır. Yöntemsel olarak değerlendirildiğinde çalışma nitel araştırma geleneğinde durum çalışması desenini takip etmektedir. Çalışmanın verileri, raporlar ve belgeler gibi doküman analizlerine, resmi istatistikler gibi ikincil verilere ve temel olarak da firma ve firma dışı bölgesel aktörlerle yüz yüze yapılan 37 derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Görüşme verileri toplandıktan sonra öncelikle deşifre edilmiş daha sonra oluşturan kavram (kod) listesi çerçevesinde Maxqda nitel veri analizi programı aracılığıyla betimsel ve ilişkisel analize tabi tutulmuştur. Araştırmanın bulgular bölümü Maxqda programında analiz edilen veriler temelinde oluşturulmuş ve bulgular bölümünde analiz sonucu ortaya çıkan kavram haritaları kullanılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın temel bulgusu bulunmaktadır. İlk olarak Kapadokya turizm patikasının, 1957 yılı öncesi ön oluşum aşaması, 1957-1982 arası patika yaratımı, 1983-2001 arası patika gelişimi ve 2002 yılı sonrası patika yükseltme olarak dört farklı dönemde ele alınabileceği değerlendirilmiştir. İkinci olarak patika turizm patikasının yaratımında doğal varlıklar ve kurumsal varlıkların olanak tanıyıcı rolü son derece önemli olmuştur. Üçüncü olarak turizm patikasının

yaratımında ve gelişiminde bölge dışından gelen küresel ve ulusal otel zincirleri ve bireysel girişimciler yenilikçi faillik olarak kilit rol oynamıştır. Dördüncü olarak ulusal ölçekte devlet failliği yenilikçi girişimci ve kurumsal girişimci olarak önemli rol oynarken yerel ölçekteki yerel liderlik failliği ulusal politikalarındaki değişimlere göre yerel ölçekteki aktörleri hizalandırarak, ulusal ölçekteki devlet failliğinin rolünü belirginleştirmiştir. Beşinci olarak kurumsal bağlamın ve endüstrinin birlikte evrimi, kurumsal değişim sürecini sağlayarak patikanın gelişimine katkı sağlamıştır. Altıncı olarak daha alt ölçeklerde varlıklar, kurumlar ve faillik evrimsel dinamiklerin farklılaştığı ve bu farklılaşmanın beraberinde bazı alt bölgelerde turizm patikasının gelişimine olanak sağlarken, diğerlerinde kısıtladığı ortaya koyulmuştur. Yedinci olarak bölgenin günümüzde durağanlaşma emareleri göstermeye başladığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede politika önerisi olarak bölgedeki turizm ürünlerini çeşitlendirecek ve böylece bölgeyi durağanlıktan kurtaracak mevcut girişimcilik nüvelerinin desteklenmesi ve harekete geçirilmesi önerilmektedir. Ayrıca yine bölgeyi durağanlıktan kurtarmak adına ürün portföyünü çeşitlendirmesini sağlayacak ve bölgesel kalkınma sürecine daha fazla katkı yapacak bölgedeki turizm patikasıyla diğer patikalar arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi önerilmektedir. Dolayısıyla çalışmanın pratikteki temel sonucu, örnek olay çalışmasının sonuçları üzerinden politika yapıcılar yararlanacağı mekana dayalı politika önerileri getirmektir. Çalışmanın teorik anlamdaki sonucunda ise TAYD ve türevi modellere kıyasla EEC perspektifinden turizm alanlarında değişim arkasındaki nedensel mekanizmalara evrimsel bir perspektifte bakma olanağının Kapadokya örneği üzerinden kanıtlanmış olmasıdır. Bu bağlamda tez çalışması sadece turizm coğrafyasına değil aynı zamanda ekonomik coğrafya ve bölgesel kalkınma kuramına da önemli bir katkı yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Coğrafya, Evrimsel Ekonomik Coğrafya, Dinamik Patika Bağımlılığı Modeli, Patika Yaratımı, Faillik, Kurum, Turizm Coğrafyası, Turizm Destinasyonu, Kapadokya, Periferi Bölge

ABSTRACT

This study addresses the creation and development process of tourism paths in peripheral regions within the framework of Evolutionary Economic Geography (EEG). The main objective of the study is to apply the EEG approach to tourism studies, thereby bridging these two fields. In this context, the study responds to Brouder and Eriksson's (2013a) call for applying EEG into tourism studies, with a focus on the Türkiye context. The evolution of tourism destinations has always been a significant issue in tourism studies, and seminal models such as Butler's Tourism Area Life Cycle (TALC) have put forward in the literature of tourism studies. On the other hand, the rapid rise of Evolutionary Economic Geography (EEG) in economic geography has enabled the emergence of new approaches that go beyond TALC models in the evolution of tourism places, and there have been calls for the use of the EEG perspectives in tourism studies after 2010 (Brouder and Eriksson, 2013a). In this context, numerous studies have been conducted in the Evolutionary Tourism Geography perspective over the last decade. While these studies have predominantly focused on tourism places in the Global North, tourism areas in the Global South have limited attention in the studies. In addition, these studies have generally addressed coastal destinations where large-scale mass tourism dominates, but the studies on cultural tourism, which has different tourism products and dynamics, have generally been neglected. In this regard, using the EEG framework and Martin's (2010) Dynamic Path Dependency Model, this study aims to examine how the cultural tourism path in the Cappadocia, emerged and evolved, focusing on regional assets, critical events, asset modification, and agency. Although the Cappadocia region is located in a peripheral area, the tourism activities that emerged over the past 60 years have shown significant growth and development, and today the region has become Turkey's largest cultural tourism destination. Therefore, considering the conditions of a peripheral region, the success of the Cappadocia Tourism Destination is an exceptional case. Methodologically, the study follows the case study design within the tradition of qualitative research. The data are based on document analyses such as reports and documents as well as secondary data such as official statistics, and primarily on 37 in-depth face-to-face interviews with firm and non-firm actors. After the interview data were obtained, they were first transcribed and then analyzed using Maxqda qualitative data analysis software in a descriptive and relational manner, within the framework of a coding list that was created. The findings of the research were formed based on the data analyzed in Maxqda. Also the concept maps that prepared from the analysis were used in the findings chapter. In this context, the study presents seven key arguments. First, it suggests that Cappadocia tourism path can be analyzed and contextualized temporally in four distinct periods: Preformation phase before 1957, path creation from 1957 to 1982, path development from 1983 to 2001, and path upgrading after 2002. Second, it highlights the enabling role of natural and institutional assets in the creation phase of the tourism path. Third, it identifies that global and national hotel chains and groups, as well as individual entrepreneurs who come from outside of the the region played a key role as

innovative entrepreneurship in the creation and development phase of the tourism path. Fourth, while at the national-scale, the state agency played an important role as an innovative entrepreneurship and institutional entrepreneurship, place-based leadership at the local scale has clarified the role of state agency at the national scale by aligning the local actors and stakeholders according to changes in national policies. Fifth, the co-evolution of the institutional context and the industry contributed to the development of the path by enabling the institutional changes. Sixth, it reveals that at lower scales, the evolution of assets, institutions, and agency dynamics varied, and this differentiation enables emergence and development of the tourism paths in some sub-scale regions, while restricting it in others. Seventh, it has been identified that signs of stagnation have started to emerge in the region. In this context as a policy implication, it is suggested to mobilize and support the existing entrepreneurial initiatives that have the potential to diversify the tourism products in the region, thereby saving the region from stagnation. Furthermore, it is recommended that the inter path relations between the tourism path and other paths in the region should be strengthened which will facilitate the diversification of the product portfolio, thereby contributing further to the regional development and supporting to overcome stagnation in the region. Therefore, the key practical outcome of the study is to propose place-based policy recommendations, which policymakers can derive from the results of the case study. On the other hand, the theoretical outcome of the study that through the case of Cappadocia, it has proven that Evolutionary Economic Geography perspective, provide an opportunity to analyse the causal mechanisms behind the evolution in tourism place compared to TALC and derivative models. In this context, the thesis makes a significant contribution not only to tourism geography but also to economic geography and regional development in theory.

Keywords: Economic Geography, Evolutionary Economic Geography, Dynamic Path Dependency Model, Path Creation, Agency, Institutions, Tourism Geography, Tourism Destination Cappadocia, Peripheral Region